

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR

Földtudományok Doktori Iskola

A tehetségföldrajz elméleti és gyakorlati kérdései

Magyarországi modellvizsgálatok

PhD értekezés

Győri Ferenc

Témavezető:

Prof. Dr. Tóth József
egyetemi tanár, DSc, rector emeritus

Dr. Pirkhoffer Ervin
egyetemi adjunktus, PhD

Pécs, 2010

Tartalom

1. BEVEZETÉS	4
1.1. Hipotézisek, célkitűzések	6
1.2. Eszközök és módszerek	7
2. A TEHETSÉGFÖLDRAJZ TEORETIKAI ALAPJAI.....	12
2.1. A tehetség térbeliségének kutatási előzményei	12
2.1.1. Kutatási előzmények a 19. sz. végétől a 20. sz. közepéig.....	12
2.1.2. Kutatási előzmények a 20. sz. közepétől napjainkig.....	16
2.2. A tehetségföldrajz koncepciója	20
2.2.1. A tehetségfelfogások fejlődésének rövid történeti vázlata.....	20
2.2.2. Tehetség és kultúra.....	24
2.2.3. A tehetség a pszicho-szociológiai modell tükrében	27
2.2.3.1. A családi környezet szerepe	28
2.2.3.2. Az iskolai környezet hatása.....	29
2.2.4. A tehetség földrajzi szempontú értelmezése	31
2.2.5. Elméleti nehézségek, megoldások.....	33
2.2.6. A tehetségföldrajz értelmezése.....	35
3. MAGYARORSZÁG TEHETSÉGFÖLDRAJZI MODELLJEI.....	39
3.1. A kutatást megalapozó vizsgálatok.....	39
3.1.1. Fiatal tehetségek, pályakezdő kutatók.....	39
3.1.2. Humánfejlettség és iskolai teljesítmények	45
3.2. Módszer a lexikonadatok feldolgozására	49
3.2.1. A szócikkek szerkezete és tartalma	49
3.2.2. A mintavétel	50
3.2.3. Az Adattábla és a Kódtábla véglegesítése.....	51
3.2.4. Fő entitások, entitáscsoportok	57
3.2.4.1. Intellektuális kategóriák	58
3.2.4.2. Mozgásműveltségi, művészi, társas és egyéb kategóriák	62
3.3. Főbb statisztikai és területi mutatók	67
3.3.1. Fontosabb statisztikai adatok történeti kontextusban.....	67

3.3.2. A települések mutatói.....	76
3.3.2.1. Kibocsátási mutatók településenként	76
3.3.2.2. Befogadási mutatók településenként	83
3.3.2.3. Kibocsátás-befogadási egyenleg településenként	86
3.3.2.4. Tehetségmegtartó képesség településenként	90
3.3.2.5. Tehességvonzó képesség településenként	92
3.3.2.6. A közép- és nagyvárosok tehetség-háztartásának változatai.....	93
3.3.3. Megyei mutatók.....	103
3.3.3.1. Kibocsátási mutatók megyénként.....	103
3.3.3.2. Befogadási mutatók megyénként	109
3.3.3.3. Tehetségmegtartó- és vonzóképeség megyénként.....	115
3.3.3.4. A megyék tehetség-háztartásának variánsai.....	118
3.3.3.5. A lokációs indexek alakulása képességterületenként.....	124
4. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA, KONKLÚZIÓK, PERSPEKTÍVÁK.....	127
5. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	133
6. ANGOL NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ.....	135
IRODALOM	137
MELLÉKLETEK	149

„Ha azonban azt vizsgáljuk, hogy a táj mennyi és minő írót adott a nemzetnek, ez már csak a geográfus és pedig a kulturageográfus munkakörébe tartozik; sőt, ha ezen túl megyünk és azt is felderítjük, hogy az egyes tájak minő vezető szellemet adtak a magyarságnak a magyar élet minden területén, a legmagasabb geográfiai kutatás terén mo-zoghatunk (Fodor F. 1948)”.

1. Bevezetés

Hosszú idő óta nem volt annyira aktuális az emberiség egyik legérdekfeszítőbb, legtitokzatosabb problémájának, a *tehetség* létrejöttének, mibenlétének és megjelenésének kérdése, mint napjainkban. Az emberi *tehetség* irányába forduló megkülönböztetett figyelem jól tetten érhető a problematika sokféle tudományos és publicisztikai megközelítésében, s reneszánszát éli a politikai retorikában is. A különféle képességekből táplálkozó tehetség mindenekelőtt az egyénre jellemző, *individuális* tulajdonság, tömeges megjelenése esetén azonban *kollektív* tehetségről is beszélhetünk.

A legtöbbet talán arról hallunk, hogy a posztindusztriális társadalmi-gazdasági fejlődés mai szakaszában – midőn természeti erőforrásaink alaposan megfogyatkoztak – a humán erőforrás fejleszthetősége, a produktív, alkotó gondolkodás szerepe egyre inkább felértékelődik. A technikai tudás szintje és alkalmazásának hatékonysága, vagyis a társadalmak technológiai képessége az emberek képességein múlik (FARKAS J. 2003). A világ vezető nagyvállalatai a tehetségek felkutatására koncentrálnak, hiszen a technikai fejlődés felgyorsulása a tudás eddig nem tapasztalt ütemű „inflálódásához” vezet. A humán erőforrás azon képességeit értékelik hasznos tulajdonságként, melyek dinamikát hordoznak (vállalkozóképesség, versenyszellem, kreativitás, nyelvismeret, számítástechnikai kultúra). Ugyanakkor nem lehet nem észrevenni, hogy a kreativitás-paradigma átkerült a mindennapok, a társadalmi gondolkodás, értékítélet számos területére is. Egyre elfogadottabb az a nézet, miszerint a mai, felgyorsult világban csak azok az egyének és közösségek lesznek képesek boldogulni, melyek kellő ötletességgel, szellemi hajlékonysággal, kezdeményező- és problémamegoldó-készséggel rendelkeznek. Úgy is fogalmazhatnánk, a kreativitásra ma, mint tömegjelenségre van szükség (MAGYARI BECK I. 1988). Ez a kreativitás esszenciális alkotórésze az emberi tehetségnek.

Mindezek ellenére, ugyancsak egyoldalú megközelítés volna a tehetséget kizárólag ökonómiai szempontok szerint értékelni. Az egyének és a társadalmak *innovációs képessége* egy jóval tágabb struktúrában, a kultúra egészében nyer jelentőséget. Ugyanakkor a kultúra megújulását szolgáló evolutív irányzatok mellett kell, hogy működjön egy másik, konzervatív mechanizmus is, mely a kultúra folytonosságát hivatott szolgálni, s amit *hagyományőrző képességként* definiálhatunk. Ez biztosítja a lokális tudás anyagának zavartalan átörökítését, az identitás újratermelését, s egyben a közösség alkotóked-

vének újratöltését (HOPPÁL M. 2002). Az emberi tehetség mindig a kultúra egészéből táplálkozik és annak egészére irányul. Innen ered a tehetség sajátos vonása is: a kultúrkörével való azonosulás, vagy identifikáció (MAGYARI BECK I. 1990). Talán éppen ebből fakad, hogy a kultúrember akaratlanul is tiszteli elődei alkotásait, hősiességét, becsüli azokat a helyeket, ahol nagy dolgok történtek. Nagy emberek szülő-, vagy halálzási helye, nagy események színhelye tartalomtól függetlenül szakralizálódik, kegyhelylyé válik (DÉNES Z. 1996).

Értekezésem – címéhez hűen – a tehetség sokoldalú jelenségét *humángeográfiai szemlélettel*, egy hagyományos módszer újjáélesztésével, az emberből, s annak földrajzi környezetéből kiindulva kívánja megközelíteni. Ebből következik, hogy csak érintőlegesen tartózkodik a képességek térbeliségét is illető, a közgazdászok és regionális kutatók által ugyancsak preferált területeken (pl. kreatív gazdaság, tudástranszfer és -menedzsment, humán erőforrás fejlesztés).

Ugyanakkor felmerülhet a kérdés, hogy a tehetség a maga megfoghatatlanságával, komplexitásával képezheti-e egyáltalán földrajzi kutatások tárgyát. Ráadásul, a tehetség szóhoz a napi nyelvhasználatban gyakran tapad a „született” jelző, ami nyíltan az emberek közötti biológiai különbségekre utal. A huszadik század lesújtó történelmi tapasztalatai óva inthetnek bennünket ezek kimondásától. Ám e különbségek elismerésétől való aggodás azért is értelmetlen, mert ezekkel évezredek óta együtt élünk, a bennünk rejlő képességek kihasználása és megbecsülése pedig nem biológiai, hanem társadalmi kérdés (KAMPIS GY. 2002). Ezt átlátván szerencsére sokan vannak, akikben nem keltenek visszatetszést az efféle kezdeményezések, sőt hasznosnak ítélik, pártolják a tehetségeloszlás térbeli anomáliáinak feltárását.

A *tehetségföldrajz* ürügyén tett első lépéseimmel magam is e végletek között botladoztam. Kellő földrajzos öntudattal rendelkezvén, szkepszisem nem a tehetség és a tér „összeboronálásának” elvi lehetőségéből táplálkozott, hiszen bármely kategória földrajzivá tehető, amennyiben igaz rá, hogy alapvető hatással van a társadalom és a gazdaság térbeli fejlődésére (ZOLTÁN Z. 1979). A tehetség térbeliségéről egyébként is rengeteg percepció él tudatunkban. A mindennapok információi alapján ilyesféle deduktív és induktív következtetések fogalmazódnak meg bennünk: *Tehetséges szakembereinket nyugaton jobban megbecsülik. Kutatóorvos ismerősömnek Nagy-Britanniában ajánlottak munkát. Az ismerősöm tehetséges ember. Vagy: A nagy múltú, számos tehetséget útnak indító Magyar Rádió Gyermekkórusa felvételt hirdet. A szervezők budapesti gyerekek jelentkezését várják. Budapesten a tehetség könnyebben érvényesülhet.*

Hasonló premisszákat és konklúziókat tömegével gyárthatnánk, hiszen senki sem vonja kétségbe, hogy sorsunk, tehetségünk kibontakoztatása függ attól, *hol* születünk, *hol* képeztek bennünket, s később *hol* kaptunk munkát. A tehetség genetikai meghatározottságát tekintve meglehetősen egyenletesen oszlik el, de azt, hogy a tehetségből születik-e tudományos, vagy művészi alkotás, azt a történelem, a társadalmi, gazdasági, művelődési és mentális tényezők egész sora készíti elő (VEKERDI L. 1982). Arra, hogy a tehetség nem homogén mennyiségi és minőségi eloszlásban van jelen a térben, néhány „kemény” statisztikai mutató is felhívja figyelmünket (pl. felsőfokú végzettségűek, vagy

a szellemi keresők aránya, felvételi adatok, versenyeredmények, műveltségi mutatók, K+F tevékenység, találmányok, szerzői jogok, eloszlása). Bizonyára érzékelhető, hogy a *tehetség és a tér* „összeboronálása” nem is annyira abszurd ötlet, és talán nem is volt soha az.

A tétovaságom egyik fő forrása a tudomány kísértése volt. A kiváló filozófus, SOMOGYI J. (1934) éppen a tehetségkutatás ürügyén tette fel a kérdést: lehet-e a tudományos vizsgálat céljából relatíve önálló tényezőként kezelni és önkényesen mechanizálni azt, ami a mechanikus összefüggést meghaladó szerves egységként függ össze? Szükség van-e ilyesfajta vizsgálatokra, vagy csak egyszerűen a modern kor és recens kultúránk által ránk eröltetett – MOLNÁR T. (2000) *Lélek és gép* c. esszéjében oly szemléletesen szavakba öntött – mechanizálási kényszer szül efféle ötleteket?

Bizonytalanságom másik oka a tehetséggel összefüggésben előkerült témák hihetetlen tarkasága, szerteágazósága és ezeregy megközelítése volt. A legtöbb belőlük a pedagógia és a pszichológia szakirodalmából került ki, de szép számmal akadtak köztük különböző kultúrtörténeti munkák is, melyek az egyetemes értékűnek ítélt alkotásokat és alkotóikat lajstromozták. És mindezek mellett még diszciplínák zavarba ejtő sokasága fejtette ki nézeteit tehetségügyben. A bőséges szakirodalomban való többszöri „megmerítkezés” végül azt az eredményt hozta, amire titkon számítottam: a tehetség problematikáját vagy túl közelről, a személyiség, illetve a közvetlen közösségek (család, iskola) szintjén, vagy túl „távolról”, elvi síkon boncolgatták az írások. Konkrétan a térbeliséget aránylag kevés publikáció érintette annak ellenére, hogy a kérdés meglehetősen régóta érdekli a tudományt és ezen belül a geográfiát. A téma viszonylagos feldolgozatlansága, jónéhány izgalmas összefüggés, a hazai társadalomföldrajz néhány úttörő kezdeményezése, de mindenekelőtt témavezetőm, a tippet adó (s a jó ötletekből soha ki nem fogyó) TÓTH JÓZSEF professzor úr bátorítása amellet szölt, hogy érdemes a dolgot egy doktori értekezés keretében alaposabban körüljárni.

1.1. Hipotézisek, célkitűzések

A tehetségföldrajzzal kapcsolatos kutatói aspirációim alapvetően három, metodikai szempontból elkülönülő, de együtt szerves egészet alkotó témakört érintenek.

Az első témakör a *tehetségföldrajz elméleti alapjaival* függ össze. Hipotéziseim szerint:

- *A tehetséget az eddigi tehetség-modelleken túlmutató, szélesebb tér-idő rendszerben, a földrajzi és történelmi folyamatok kontextusában kell értelmeznünk.*
- *A tehetségföldrajz a földrajztudománynak azon tudományszakágaként definiálható, mely az emberi tehetség és a földrajzi környezet struktúráinak viszonyát, kapcsolatrendszerét, kölcsönhatásait vizsgálja.*

Célom a tehetséget – egy rendelkezésre álló – pszicho-szociális modell bővítésével geográfiai szempontból értelmezni, feltárni a tehetségföldrajz perspektíváit, valamint meghatározni helyét és kapcsolatait a tudományok rendszerében. A célok megvalósítá-

sához elengedhetetlennek tartom a tehetség fogalmának tisztázását, a tehetségfelfogások történeti változásának áttekintését, valamint a tehetségföldrajz előzményeinek bemutatását.

A második tárgykörhöz a *tehetségföldrajz módszertani kérdéseivel* kapcsolatos törekvéseim sorolhatók. Ma már számos lexikon elektronikus változata hozzáférhető, melyek rendszerint hatalmas mennyiségű, térinformatikai eszközökkel jól kezelhető területi adatot tartalmaznak. Ezek módszeres feltárása, rendszerezése, elemzése és vizuális interpretációja érdekes és újszerű összefüggésekre deríthet fényt.

- *Céлом továbbá, egy olyan, könnyen adaptálható metódus bemutatása, mely a lexikonadatokat a valóság első szintű leképezésének tekintve, lehetőséget kínál az előzőekben vázolt feladatok megvalósítására, a tehetség térbeliségének kutatására.*

A harmadik problémakör a *tehetség térproblematikájának empirikus úton történő megragadása*. További feltevéseim szerint:

- *A földrajzi (természeti+társadalmi) környezet struktúrái befolyásolják a tehetség térbeni megjelenését térszerkezetét.*
- *A társadalmi-földrajzi terek általános relációi és törvényszerűségei (mennyiségi és minőségi eloszlás, fejlődés, terjedés, térbeli koncentráció és dekoncentráció, centrum és perifériaviszony, vonzás és taszítás) a tehetség térstruktúráiban és mozgásfolyamataiban is megjelennek.*
- *Amennyiben a tehetség előfeltételeként előálló adottságok és hajlamok előfordulási gyakoriságát minden populációban állandónak vesszük, úgy a tehetség térbeli előfordulási gyakorisága egy bonyolult társadalmi egyenlőtlenségi rendszer térbeli dimenzióit jeleníti meg.*

A Magyar Életrajzi Lexikonból (KENYERES Á. szerk. 2004) létrehozott adatbázis statisztikai és térinformatikai módszerekkel történő feldolgozása mellett olyan, modellként szolgáló tehetségterképek készítését tűztem ki célul, melyek jól illusztrálják, és egyben értelmezhetővé teszik egyes földrajzi helyek, területek tehetség-háztartásának (kibocsátás, befogadás, megtartás, vonzás) változásait, összefüggéseit.

1.2. Eszközök és módszerek

Kutatási eszközeim és módszereim a fentebb vázolt témakörökhöz igazodtak. A tehetségföldrajz *elméleti megalapozását* szolgáló felkészülés a tehetséggel kapcsolatos téma – jellegénél fogva rendkívül tág körű és terjedelmű – szakirodalmának tanulmányozására épült. A tehetségkutatás interdiszciplináris arculata alapvető jártasság megszerzését követelte számos tudományterületen (pl. pszichológia, szociológia, regionális gazdaságtan). Az első nagyobb témakör, az elméletalkotás eszközéül a célnak leginkább megfelelő *elemző-értelmező esszé* műfaját választottam.

A legnagyobb kihívást a több mint 17 ezer címszót tartalmazó Magyar Életrajzi Lexikon digitális változatából egy *koherens, térinformatikailag kezelhető adatbázis létrehozása* jelentette számomra. A korábbi, lexikonadatokat segítségével készült tehetségter-

képek előállításának megoldásai ugyanis nagyrészt feledésbe merültek, részben eljárt felettük az idő. Tudniillik, a klasszikus, papíralapú lexikonok adatainak kigyűjtése ma is éppoly hosszú, éveken át tartó lankadatlan munkát igényelne, mint korábban, ezért – amennyiben egy mód van rá – elektronikus kiadványokat célszerű használnunk. A digitális adatok feldolgozáshoz, kiértékeléshez használt adatkezelő és térinformatikai programok nyújtotta lehetőségeknek ma már csak a fantázia szab határt. Olyan *módszert kívántam tehát kidolgozni és bemutatni*, mely bármely, a lexikonok szerkesztési elvei szerint készült digitális adatbázis feldolgozására használható. Fontos megjegyezni, hogy e módszer túlmutat az egyszerű számítástechnikai megoldásokon, lényege az adatok *ellenőrzött osztályba sorolása*, mely nem valósítható meg a témával kapcsolatos mögöttes tudás és tapasztalat nélkül.

Az adatbázis létrehozása – sok kísérletezés után – a következő főbb lépésekben történt:

- *Megfigyelés*: A szócikkek szerkezetének, tartalmának tanulmányozása, információgyűjtés; az információk alapján a fő entitások, entitáscsoportok meghatározása és táblázatba foglalása; hipotetikus kódrendszer kidolgozása, majd Kódtábla készítése; próbakódolás.
- *Mintavétel*: A Lexikon szövegállományának táblázatkezelő programba exportálása; a szócikkek első mondatainak leválasztása és azonos alakú rekordok szerkesztése.
- *Az Adattábla és a Kódtábla véglegesítése*: Felmerülő hibák javítása; adatok ellenőrzött osztályba sorolása; a szűrőfeltételként használt kikötések Kódtáblázatban történő rögzítése; a kódolás ellenőrzése, szükség szerinti módosítása; a hiányok pótlása és a kategóriák véglegesítése.

A módszertannal részletesebben foglalkozó 3. fejezetben előforduló alapfogalmakat az alábbiak szerint értelmezem (BAKOS F. 1984, HERENDI I. 1996, DETREKŐI Á.-SZABÓ GY. 2005, NAGYVÁRADIL. 2007):

Adat: objektumok (dolgok) geometriájának és $\rightarrow$ attribútumainak jellemzésére szolgáló kvalitatív vagy kvantitatív közlés. A mintában numerikus és szöveges adatok szerepelnek. Numerikus adatok pl. a születési, vagy halálozási évek, vagy az entitások jelölésére generált $\rightarrow$ kódok. A szöveges adatok morfológiai határát különböző írásjelek (pont, vessző, pontosvessző, kettős-pont, zárójel, kötőjel), vagy az „(é)s” kötőszó jelentik.

Attribútum: azonosító, tulajdonság. Az objektumra vonatkozó információ. Az $\rightarrow$ entitás olyan ismertetőjegye, mely annak egyértelmű azonosítását szolgálja. Az attribútumok az entitásokhoz kapcsolódnak és egyéni jelleget kölcsönözhetnek azoknak. Az attribútum közös jellemzője is lehet eltérő típusú entitásoknak. Esetünkben attribútumként értelmezendő pl. egy településnév, vagy a $\rightarrow$ speciális ismérvek.

Egyedtypus: $\rightarrow$ entitás.

Entitás: egyedtypus. Az a konkrét jelenség, amit ismeretekkel akarunk leírni. A logikailag összetartozó adatok önálló egyedtypusokba összegyűjtve. $\rightarrow$ Attribútumai alapján azonosítható. Az adatfeldolgozás során entitásként határoztam meg a tovább nem bontandó tudomány-, művészeti, vagy mozgásműveltségi ágakat, szociális területeket. Pl. az „algológus” attribútum a „biológiai tudományok” entitást azonosítja.

Kategória: osztály. az osztályozási rendszeren belüli egység, ahová a dolgok, fogalmak tartoznak. Kategóriaként értelmezendők az →*entitás*ok és az ezeket összegyűjtő, magasabb hierarchiaszintet képviselő entitáscsoportok (tehetség típusok, tehetségterületek). Pl.: intellektuális típus, társadalomtudományi terület.

Kikötés: szűrési feltétel. Az Excel táblázatkezelő program AutoSzűrő Egyéni beállításában szűrőfeltételként használt karakterlánc (→*lexéma*, lexéma+bővítményei). Pl.: zenész.

Kód: az attribútumok által azonosított entitások jelölésére, az adatfeldolgozás megkönnyítésére szolgáló numerikus →*adat*. Pl. a földtudományok kódja: 164.

Lexéma: Szótári szóalak, relatív szótő. Lexikális →*morféma*, jelentéssel bíró önálló szóképzési elem. Az ellenőrzött osztályba sorolás alkalmával elsőként használt →*kikötés*.

Morféma: önálló jelentéstani, ill. alaktani funkcióval bíró szóelem. Ide tartoznak a szótövek, és a bővítmények (képző, rag).

Rekord: adatsor. Az adattáblázatban rögzített, egy személyre vonatkozó valamennyi →*adat*.

Speciális ismérvek: specifikumok. Azok az →*attribútumok*, melyek a lexikonba került személyt, s egyben tevékenységi területét (területeit), produktumát (produktumait) jellemzik. Ide tartozik pl. a szakma, foglalkozás, hivatás, beosztás, jelentőség megjelölése.

Jelek: → utalónyíl, jelentése: lásd!; = egyenlőségjel, jelentése: egyenlő.

Az elkészült Adattábla a tér- és/vagy időbeli, valamint tehetség-típusonkénti kritériumok megadásával az összefüggések feltárásának széles spektrumát kínálta. Ezután kerülhetett sor a különböző szempontú *statisztikai és területi elemzésekre*, melyekhez a *Microsoft Excel* táblázatkezelő programot és az *ArcGIS* térinformatikai szoftvert használtam. A térbeli paramétereket csak *Magyarország mai területére* vonatkozóan jelenítettem meg, mivel a települési adatokat tekintve erről a területről rendelkeztem hiánytalan térinformatikai adatbázissal.

A tehetség térbeliségének első szintű modellezéséhez az egyes földrajzi helyek (települések, megyék) *tehetség-háztartását* (kibocsátás, befogadás, egyenleg, megtartás, vonzás, forgalom) kifejező mutatókat alakítottam ki. *Tehetség-kibocsátó* helyként a születési helyeket, *tehetség-befogadó* helyként pedig a halálozási helyeket fogtam fel, következésképpen kibocsátási értéknek a születések, befogadási értéknek a halálozások számát tekintetem. A *tehetségegyenleg* a kibocsátási és a befogadási érték különbségéből állt elő. Egy földrajzi hely szülöttei közül *megtartottnak* minősítettem azt, aki ugyanazon a helyen halt meg, mint ahol született, *elvándorlónak* pedig azt, aki másikon. Hasonlóképpen, egy adott földrajzi helyen meghaltak közül *megtartottnak* minősült az, aki ugyanott született, ahol meghalt, *bevándorlónak* (vonzottnak) pedig az, aki másikon. A *tehetségforgalmat* az elvándorlók és a bevándorlók összege adta.

A kiválóság felé vezető útnak *természetesen egyéb, igen fontos térbeli állomásai* is vannak (pl. képzési helyek, munkahelyek), ám ezekkel e munka keretei között nem állt módomban foglalkozni. A szócikkek tartalmazznak efféle adatokat, melyek feldolgozása és kiértékelése – részben másféle célokkal és eszközökkel – jövőbeni törekvéseim között szerepel. A nyers adatokból, s a belőlük kialakított mutatókból származó levezetések, következtetések, térbeli mintázatok egy nagy látóterű *modellvizsgálat* eredményei,

melyekből túlságosan „messzemenő” következtetéseket levonnunk sem a településeket, sem a megyéket illetően nem szabad. Emellett a rendelkezésre álló keretek nem teszik lehetővé a minden település, minden megye részletes bemutatását, s a helyi társadalmi-gazdasági struktúrák történeti távlatú, minden részletre kiterjedő vizsgálatát sem. Megállapításaimat ezért néhány karakterisztikus *példa kiemelésével* igyekeztem alátámasztani.

A települések tehetség-háztartásának *abszolút mutatóit* a teljes sokaságon, a teljes vizsgált időszakra és valamennyi pontosan meghatározott születési és halálozási helyre vonatkozóan vizsgáltam. A területi és időbeli változások megjelenítése, összehasonlítása céljából a megyei mutatókat két periódusban, az 1867-1919 közötti, valamint az 1920 utáni időszakra vonatkozóan elemeztem.

A mai Magyarország településeinek, megyéinek összehasonlítása céljából, a KSH népszámlálási adatai segítségével, *1000 lakosra vetített fajlagos mutatókat* hoztam létre ekképpen:

$$y^K = \frac{\sum K^{1\dots n}}{P^n} \cdot 1000$$

Ahol:

K = egy adott település, vagy megye évenkénti abszolút kibocsátása egy adott időszak alatt;

P^n = egy adott település, vagy megye népességszáma az utolsó, n -edik évben;

y^K = egy adott település, vagy megye fajlagos kibocsátási indexe.

A magasabb érték erősebb, az alacsonyabb gyengébb tehetség-kibocsátást jelent. A fajlagos mutatókat a befogadás (B), megtartás (M) és a vonzás (V) értékeire is elkészítettem.

A települések fajlagos mutatóit a KÖSZEGFALVI GY.-TÓTH J. (1998) által javasolt *településkategóriák* figyelembe vételével elemeztem. Az indexek segítségével modelleztem a népesebb települések (közép- és nagyvárosok), valamint a megyék *tehetség-háztartását*. Ehhez három indexet, a *fajlagos kibocsátást*, a *fajlagos megtartást* és a *fajlagos vonzást* használtam. A településeket és megyéket fajlagos mutatóik adathalmazának első harmadát jelző 33. percentilis, valamint kétharmadszintjét mutató 67. percentilis értékéhez viszonyított helyzete alapján csoportosítottam. Az első harmadba eső mutatókat „rossznak” (R), a másodikba esőket „közepesnek” (K), a harmadikba jutókat pedig „jónak” (J) minősítettem. Ezek figyelembe vételével 24 *variánst* különíthettem el. A változatokat a minősítési csoportok kombinációinak rövidítésével jelöltem (pl. JJK = jó kibocsátó-, jó megtartó-, közepes vonzóképeség) és táblázatba foglaltam.

A különböző periódusokra számított megyei *fajlagos mutatók egymáshoz viszonyított aránya* (A) alkalmasnak bizonyult a területi változások érzékeltetésére.

$$A = \frac{y_2}{y_1} \cdot 100$$

Ahol:

y_1 = Az első periódus fajlagos megyei indexe,

y_2 = A második periódus fajlagos megyei indexe,

A = A fajlagos index változási aránya

Amennyiben az A érték az összes megye figyelembe vételével számított medián (Me) értéknél magasabbnak bizonyult, akkor a második periódusban a megye javított, ha alacsonyabb volt, akkor rontott a fajlagos értékén a többihez képest.

A megyék tehetség típusonkénti specializációját a *lokációs hányadossal* (L) fejeztem ki (PEARCE, D. W. szerk. 1993).

$$L^{ij} = \left(\frac{T^{ij}}{T^{im}} \right) / \left(\frac{T^j}{T^m} \right)$$

Ahol:

T^{ij} = a tehetségek száma az i típusban a j megyében,

T^{im} = a tehetségek száma az i típusban az ország egészében,

T^j = az összes tehetség száma j megyében,

T^m = az összes tehetség száma az ország egészében,

L^{ij} = j megye i típusú tehetsége vonatkozó lokációs hányadosa.

Ha a kiszámított mutató 1-nél nagyobb volt, akkor az adott tehetség típus részesedése a megyében az országos arány felett, ha 1-nél kisebb, akkor alatta volt a vizsgált időszak alatt.

A területi adatok különbségeinek érzékeltetésére és térképi megjelenítésére a *Natural Breaks* (Jenks) osztályozási eljárást alkalmaztam, mely figyelembe veszi az egymáshoz közel álló adatok természetes összetartozását és megoszlását.

A megyeközpontok tehetségbefogadásának népességszámhoz viszonyított koncentrációs mutatóját az alábbiak szerint számítottam ki:

$$C^{kj} = \left(\frac{\sum B_k^{1...n}}{\sum B_j^{1...n}} \right) / \left(\frac{P_k^n}{P_j^n} \right)$$

Ahol:

B_k = a befogadott tehetségek évenkénti száma k megyeszékhelyen egy adott időszak alatt,

B_j = a befogadott tehetségek évenkénti száma j megyében egy adott időszak alatt,

P_k^n = a népesség száma k megyeszékhelyen egy adott időszak utolsó évében,

P_j^n = a népesség száma k központban egy adott időszak utolsó évében.

Az 1 feletti érték a népességkoncentrációnál nagyobb, az 1 alatti kisebb koncentrációt jelent.

2. A tehetségföldrajz teoretikai alapjai

2.1. A tehetség térbeliségének kutatási előzményei

2.1.1. Kutatási előzmények a 19. sz. végétől a 20. sz. közepéig

A tehetség térbeliségének első, megfigyeléseken alapuló, tudományos megközelítései *antropológiai* és *antropogeográfiai* munkákban körvonalazódtak. A 19. század végére az embertan – nem egy „vadhajtása” mellett – eljutott az emberiség fajbeli egységének gondolatáig (REQUINYI G. 1888), ugyanakkor felismerte a népesség vándorlásával együttjáró „vérkeveredés” jótékony következményeit (CZIRBUSZ G. 1879, TÖMÖSVÁRY L. 1886). A korai emberföldrajz nem kevés romantikával, elfogultsággal és etnológiai okfejtéssel színezve festette meg az egyes népek, népcsoportok habitusát, tehetségeit (FÉNYES E. 1846). A hazai leíró földrajz atyja, HUNFALVY J. (1886) nemzeti karakterünk, szellemi kincseink létrejöttét több tényezőre a „különböző elemek keveredésére”, a természeti viszonyokra és a szomszédos népek hatására vezette vissza.

A hazai földrajzi gondolkodásban sokáig irányt szabó *földrajzi determinizmus* – az ember testi és lelki tulajdonságait a földi folyamatok termékének tekintette (RECLUS, E. 1880, SOMOGYI I. 1885). „A nemzet foglalkozása, nyelve, szokásai, életmódja, szóval egész jelleme azon terület befolyása alatt jó létre, melylyel folyton érintkezik, mely mindennemű szellemi és anyagi munkásságának legmaradandóbb alapja. Ezen befolyás alól soha nem szabadulhat föl a nemzet, míg azt multja, jelenje, jövője, egész története bizonyos földre utalják” írja MORGENSTERN H. (1874) a Földrajzi Közlemények oldalain. E függő viszonyt a francia földrajz *posszibilista* iskolái fordították meg, melyek a környezet változását az ember szabad akarata megnyilvánulásaként értelmezték: „Az ember és a föld emez egymással való érintkezésében, a szikra mindig az embertől pattan ki (BRUNHES 1913)”. Az oksági elv és kapcsolatrendszer földrajzi kialakulása szükségképpen nyitott utat a genetikus gondolkodásnak, szükségszerűen vezetett el az *alkotó emberhez* (HAJDÚ Z. 2000).

A születőben lévő modern magyar társadalomföldrajz az ember lelkületét, tehetségét – a kor fő tudományos paradigmáinak (természettudományos és humanisztikus) szellemében – kétféleképpen, táj-, illetve kultúracentrikus felfogásban közelítette meg. A *tájéközpontú* koncepció sajátosan ötvözte a determinista és posszibilista gondolkodás irányelveit. Eszerint a természeti milió meghatározza az ember szellemi és erkölcsi tulajdonságait, de a természettől való függése műveltségi szintjén is múlik (PÉTER J. 1922, FODOR F. 1928). TELEKI P. (1934) a szellem erejét, színességét, a lélek finomságát a táj természeti adottságaiból, főképp a klimatikus és domborzati viszonyokból vezette le. Az embert differenciált adottságokkal születő individuumnak tartotta, aki azonban csak egy a tájtényezők közül, s akit lelki, mentális tulajdonságai szorosan kötnek miliójéhez, „biológiai és emberi tradícióihoz”. HÉZSER A. (1935) a műveltség különböző megnyilvánu-

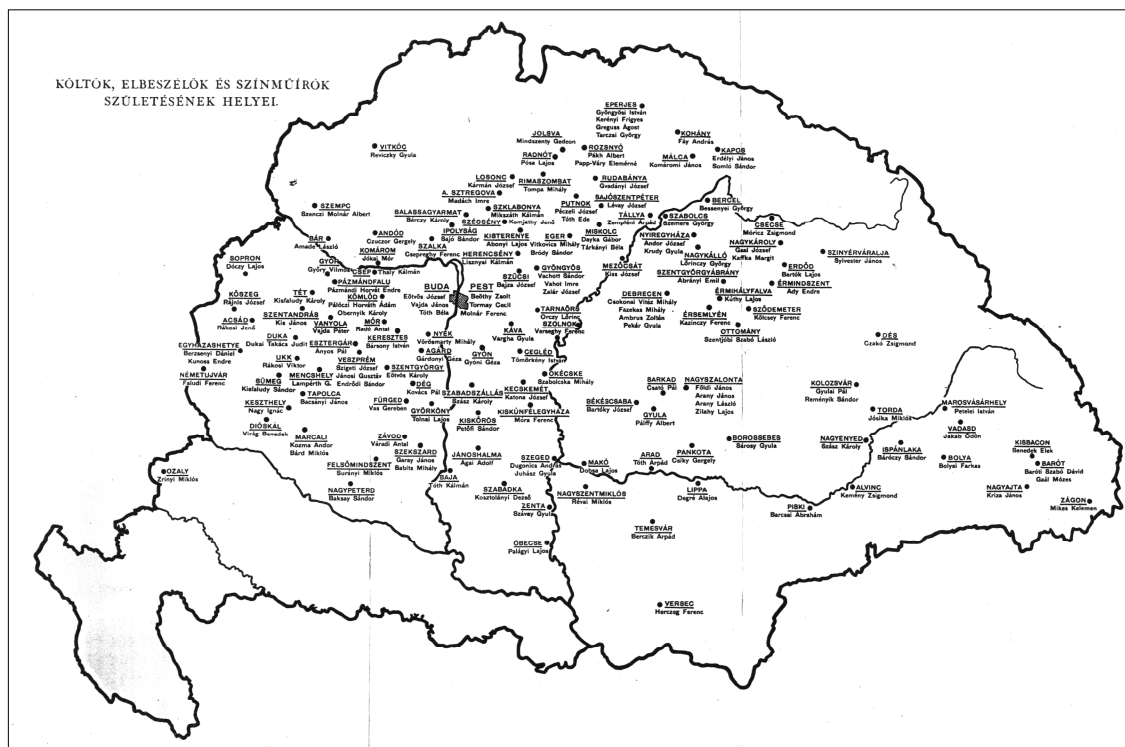

lási formáit a népek „egyéni mivoltában rejlő” rátermettsége mellett ugyancsak a *tájhatásokkal* magyarázta.

BIBÓ I. (1930) első, „tehetségföldrajzi” esszéként definiálható írásában éppen ezekkel, az irodalmi alkotásokban is elburjánzó, tudománytalan miliő-felfogásokkal szállt szembe. A szerző NÉMETH L. (1926) a „tájak géniuszaira” vonatkozó egyoldalú, a domborzat lélekformáló hatását felnagyító általánosításait, megállapításait cáfolja: „Az egyéniség kialakulására ható tényezők sokrétegű halmozódásában a természeti tényezőket nem tekinthetjük uralkodóknak... A természeti és társadalmi tényezők s az egyéniség kifejlődésének különböző fázisait egyformán számba kell vennie annak, aki az ember egyéniségével bármiféle szempontból foglalkozik”.

CZIRBUSZ G. (1911) *kultúracentrikus* felfogása az alkotó emberből indult ki. „A terület *geografiai viszonyainak kulturális hasznosítása az emberen mulik, az ő intelligenciájától és cselekvési erejétől függ...*” - írja. Az ember „eszességét”, geográfiai tényezőként értékeli. Szerinte az öröklés állandósít bizonyos egyéni tulajdonságokat, de azt nem a természeti miliő, hanem a *nevelés, a hagyomány, a társadalmi-kulturális környezet és a történelmi körülmények* formálják (CZIRBUSZ G. 1917). DÉKÁNY I. (1924) a földrajzi-gazdasági környezet, valamint a kultúrateremtő ember (*homo culturalis*) viszonyrendszerének értelmezésében kitüntetett szerepet tulajdonított a tudásnak, a szellemi javaknak. Felfogásában az *elmésség és találékonyság* (ma kreativitásnak neveznénk) az, ami a kulturális fejlődés során egyre növekvő szükségleteket (tér, nyersanyag, eszközök) is pótolhatja.

Az első *tehetségtérképek* a 19. század második felében, német és francia földről készültek. BAUR, F. C. 1867-ben megjelent „geniográfiai” térképe Németország szellemi nagyjainak származási helyeit tüntette fel (SOMOGYI J. 1942). ODIN, A. (1895) francia irodalmárok születési helyeit vizsgálva mutatott rá arra, hogy a domborzati-vízrajzi helyzetnek alig-alig van hatása a nagy tehetségek megjelenésére, azt sokkal inkább a *települési, szociális és gazdasági környezet* befolyásolja. ODIN úgy találta, hogy azokban az adminisztratív, oktatási és egyházi központokban, melyek jó képzési lehetőségeket kínálnak, s ahol művelt és intelligens emberek találkozhatnak, arányában több tehetség születik. KRETSCHMER, E. (1888-1964) híres német muzsikusként születési helyét vizsgálva megállapította, hogy tehetségben nem a rasszbiológiailag egységes területek, hanem a „*fajok*” *keveredési területei* (Közép- és Dél-Németország) gazdagabbak (MÜHLMANN W. E. 2005). SALLER, K. (1932) másfélezer iskoláson végzett intelligencia vizsgálata azt bizonyította, hogy a közlekedésileg fejlettebb vidékek (Hesseni örgrófság, Weser-menti falvak) tanulói az átlagnál magasabb intelligencia hányadossal rendelkeznek. A jelenségre két magyarázatot is adott: egyrészt úgy vélte, a fejlettebb közlekedés hatással van a szociális kapcsolatok fejlődésére, ezáltal a tudás gyarapodására, másrészt felismerte, hogy az elmaradottabb térségekből a műveltebb, mobilabb egyének a fejlettebb területek felé vándorolnak.

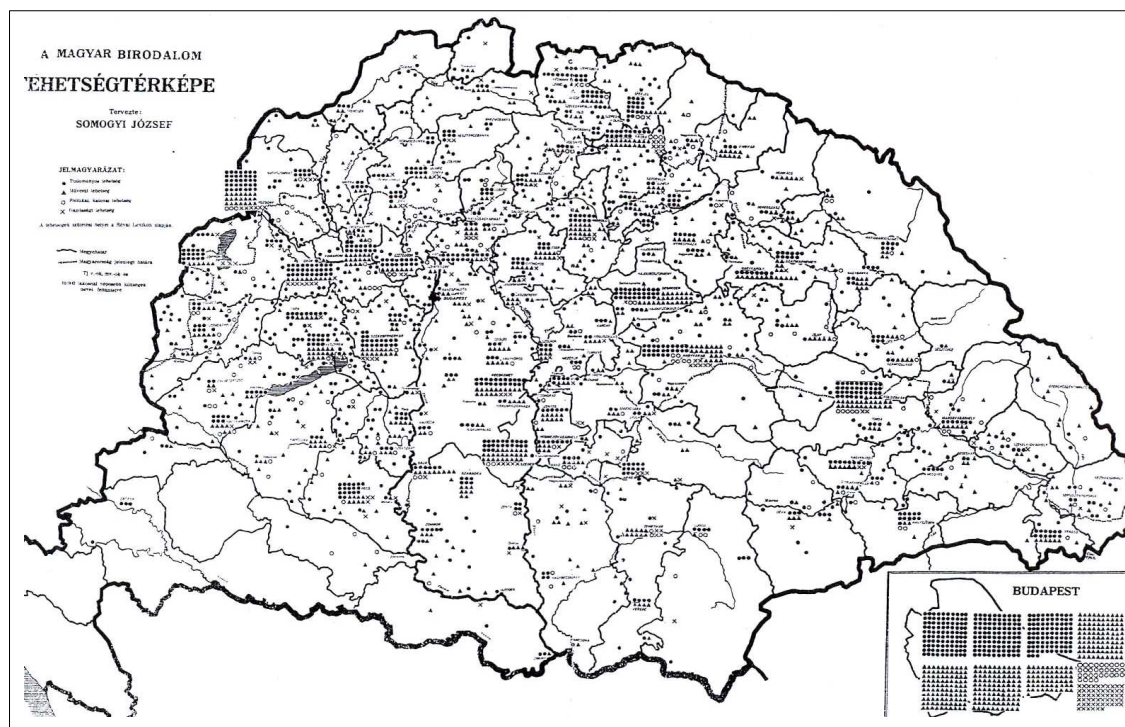

1. ábra: Pintér Jenő tehetségtérképe. Forrás: Pintér J. 1928

A legelső hazai tehetségtérkép PINTÉR J (1928) irodalomtörténeti munkájához kapcsolódott (1. ábra). Ezt követően SZIRMAYNÉ PULSZKY H. (1935) szellemi kiválóságaink születési helyeit megyénként csoportosította, de térképet nem adott közre. E munkákat két, nagyobb formátumú tanulmány követte, melyekhez egy-egy, több ezer lexikonadat feldolgozásával készült térkép tartozott (HANTOS GY. 1936. SOMOGYI J. 1942). HANTOS (1936) a *Pallas Nagy Lexikon* (1893-1900) adatainak segítségével módszertani szempontból is igen érdekes térképet alkotott. A magyar *tájak lelkét* kutató geográfus a földrajzi fekvést, a domborzatot, a folyóvölgyeket, az utakat, vasutakat, városokat mind a műveltség terjedésének és a tehetség kibontakozásának feltételeként interpretálta. Látásmódján determinizmus szüremlik át: a tájlelek „tudatossá” válását a természeti törvények zavartalan érvényesülésének tulajdonítja. Legvégül arra a következtetésre jutott, hogy a tehetségsűrűség és az etnikai viszonyok kapcsolata laza, a tájlelek az, ami a kulturális értékek „szülőanyja és éltető légköre”.

SOMOGYI tehetségtérképén nagy szülőtteink már „ágazati” bontásban (tudományos, művészi, politikai, katonai, gazdasági tehetség) jelennek meg (2. ábra). Munkájához a *Révai Lexikon* (1911-1935) huszonegy kötetét használta fel, s HANTOSHOZ hasonlóan nemzeti talentumaink születési helyét vette alapul. Megállapította, hogy önmagukban a veleszületett hajlamok elégtelenek, ha „egyéb körülmények, amilyenek bizonyos földrajzi, történelmi adottságok, politikai viszonyok, gazdasági, társadalmi helyzet, megfelelő népsűrűség, közlekedési lehetőségek stb. a magasabb szellemi életet lehetővé nem teszik”. A „faji” adottságok befolyását – az ország lakosságának erősen kevert antropo-

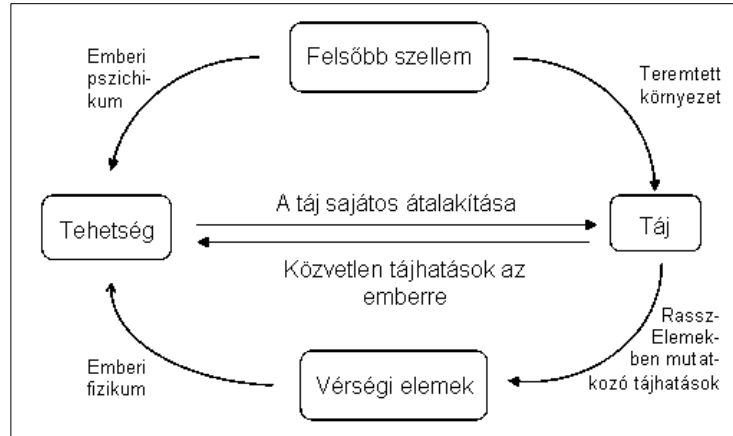
lógiai jellege miatt – elvetette, ugyanakkor felhívta a figyelmet a tehetségsűrűség és az *iskolahálózat fejlettségének* összefüggésére. SOMOGYI az ország 135 nagyobb települését a 10 ezer lakosra jutó tehetségek száma alapján rangsorolva úgy találta, a legtöbb tehetséget adó városok többnyire *tradicionális kultúrközpontok*, nagy múltú iskolákkal, művelt polgársággal, ahol a hely szelleme (*genius loci*) a törzsökös lakossággal keveredő bevándorlók új nemzedékeit is inspirálta.

2. ábra: Somogyi József tehetségtérképe. Forrás: Somogyi J. 1942

FODOR F. (1948) *A magyar lét földrajza* c. munkájában – mely nyomtatásban már nem láthatott napvilágot – a magyar génusz kialakulására is magyarázatot keresett. Tételei szerint az emberi jellemvonásokat elsősorban a különféle vérségi elemek, a tájhatások és a lélek benső, anyagi környezettől független adottságai alakítják. A különböző embercsoportokat a tájak differenciálják, de a tájakat természetes különbözőségeiken túl lakosságuk is differenciálja (3. ábra). E bonyolult kölcsönhatásrendszer eredményeként *szellemi tájak* jönnek létre, melyek – miként a természeti tájak is – állandóan formálódnak, míg fő arcukat változatlan marad. A tájak alakítják a nemzeti lelkületet, műveltséget, ezért gazdasági értékükön túl, a „materiális sík fölötti” sajátos értékkel is bírnak. A tájak lélekre gyakorolt hatásuk alapján tovább differenciálhatók: szülőitáj, ifjúkori táj, alkotási színhely.

A 20. század közepétől – részben, mert a tehetségügyet a náci rasszista ideológia kompromittálta, részben az egyenlősítést deklaráló szocialista propaganda miatt – a tehetségügy kényelmetlen témává vált, s hosszú időre eltűnt a hazai és nemzetközi geográfiai szakirodalomból.

3. ábra: A tehetség értelmezése Fodor Ferenc szerint (1948). A szerző szerkesztése 2006

2.1.2. Kutatási előzmények a 20. sz. közepétől napjainkig

A 20. század közepétől társadalmunk gyors átalakulása, a gazdasági fellendülés és a növekvő területi mobilitás a *tehetség térbeliségére* is hatást gyakorolt. Az 1970-es évek második felétől – az extenzív gazdaságfejlesztés tartalékai kiapadásának köszönhetően – egyre nyomatékosabbá váltak azok, az emberi erőforrásokkal kapcsolatos *területi kutatások* (iskolázottság, továbbtanulási esélyek, szellemi potenciál, K+F tevékenység, innovációk terjedésének vizsgálata), melyekben a tehetség problematikája újra a felszínre kerülhetett.

KOZMA F. (1981) a tehetséget, szorgalmat és innovációs készséget a legnagyobb gazdasági tartalékunkként interpretálta. Ugyanakkor a hazai tapasztalatok azt mutatták, hogy szellemi élet térszerkezete és az innovációra alkalmas térségek elhelyezkedése nagyfokú aránytalanságokat mutat (KOZMA T. 1983, KŐSZEGFALVI GY. 1985, NEMES NAGY J. 1988, RUTTKAY É. 1988). Súlyos problémaként fogalmazódott meg a felsőoktatási intézmények és kutatóintézetek aránytalan térbeli eloszlása (KŐSZEGFALVI GY. 1975). Láthatóvá vált, hogy a kvalifikált munkaerő migrációja a gazdaságilag fejlettebb városok felé irányul, a „szürkeállomány” a jobb munkalehetőségek és infrastrukturális feltételek vonzzák (B. HORVÁTH E.-BOROS F. 1984, FORRAY R. K. 1993). A városok és a falvak értelmiségi arányaiban területi különbségek alakultak ki, melyek az Alföldön szélsőségesebbek mutatkoztak, mint másutt (BECSEI J. 1983). A vezető értelmiségi pályához jutás esélyei területileg erősen differenciálódtak és számottevő mértékben újratermelődtek (ENYEDI GY. 1986). Ugyanakkor az innovációk terjedésében a kelet-

nyugati különbség mellett, egyre látványosabban rajzolódott ki egy észak-déli regionális megosztottság is (RECHNITZER J. 1993).

Az *oktatási viszonyok* térbelisége szoros kapcsolatba hozható az egyes földrajzi területek tehetség-kibocsátásával. Az oktatási intézmények térbeli eloszlásának problémakörével, a „kulturális topográfia” elkészítésének kérdésével elsőként – még a 19. században – SCHWARCZ GY. (1869) foglalkozott. A trianoni sokkot követően KORNIS GY. (1928) már politikai irányelvként fogalmazta meg a magyar iskolahálózat geográfiai alapokon történő átalakítását. A tapasztalatok ugyanis azt sejtették, hogy az *iskolázási esélyegyenlőtlenség* kialakulásában az iskolahálózat fejlettsége mellett a *térviszonyok* is jelentős szerepet játszanak.

Az 1970-es években az oktatás, mint térszerkezet-alakító elem, a *vonzáskörzet-kutatások* egyik fontos faktorává vált (TÓTH J.-PÉNZES I.-BÉLA D. 1973, DÖVÉNYI Z. 1977). Az oktatási rendszer – földrajzi módszereket is alkalmazó – országos szintű vizsgálata nyomán derült fény arra, hogy az oktatás-képzés térstruktúrájában az ország társadalmi-gazdasági térstruktúrája tükröződik, vagyis az iskolázottság, képzettség, tágabban a műveltség települési és regionális szintű eltérései rendkívül nagyok (BÁTHORY Z. 1973, KOZMA T. 1973, 1988). A képzés színvonalának fejlődésében, átalakulásában a társadalmi-gazdasági struktúra változásának hatása mellett nem hagyhatók figyelmen kívül a történelmileg kialakult, lokális társadalmi hatások sem (BERÉNYI I. 1997).

A tanulók kulturális eszköztudását mérő hazai *Monitor* vizsgálatok a *területileg differenciált* szociokulturális háttér iskolai teljesítményekre gyakorolt erőteljes hatását igazolták (VÁRI P. szerk. 1997). Hasonló következtetésekre jutott NEUWIRTH G. (2003, 2005) is a középiskolai munka mutatóinak elemzése kapcsán. Az OECD tanulói tudást felmérő programjának (Programme for International Student Assessment) eredményei, egyértelműen azt bizonyították, hogy a magyar közoktatás az átlagot messze meghaladó mértékben növeli a gyerekek közötti tudásbeli különbségeket. Az egyenlőtlenség növekedése jelentős társadalmi rétegek leszakadását, szegregációját eredményezheti (CSAPÓ B. 2003). A „települési lejtő” alján élő népesség alacsonyabb iskolai végzettsége gyermekeik továbbtanulási motivációira is hat, így hozzájárul az alacsony státusú rétegek újratermeléséhez, majd a település végleges leszakadásához (M. CSÁSZÁR Zs. 2003). A területi kutatások arra is rávilágítottak, hogy a tanulási szándék kapcsolatban áll az oktatási intézmények elérhetőségével, azok lakóhelytől mért *távolságával* (FORRAY R. K.-KOZMA T. 1993).

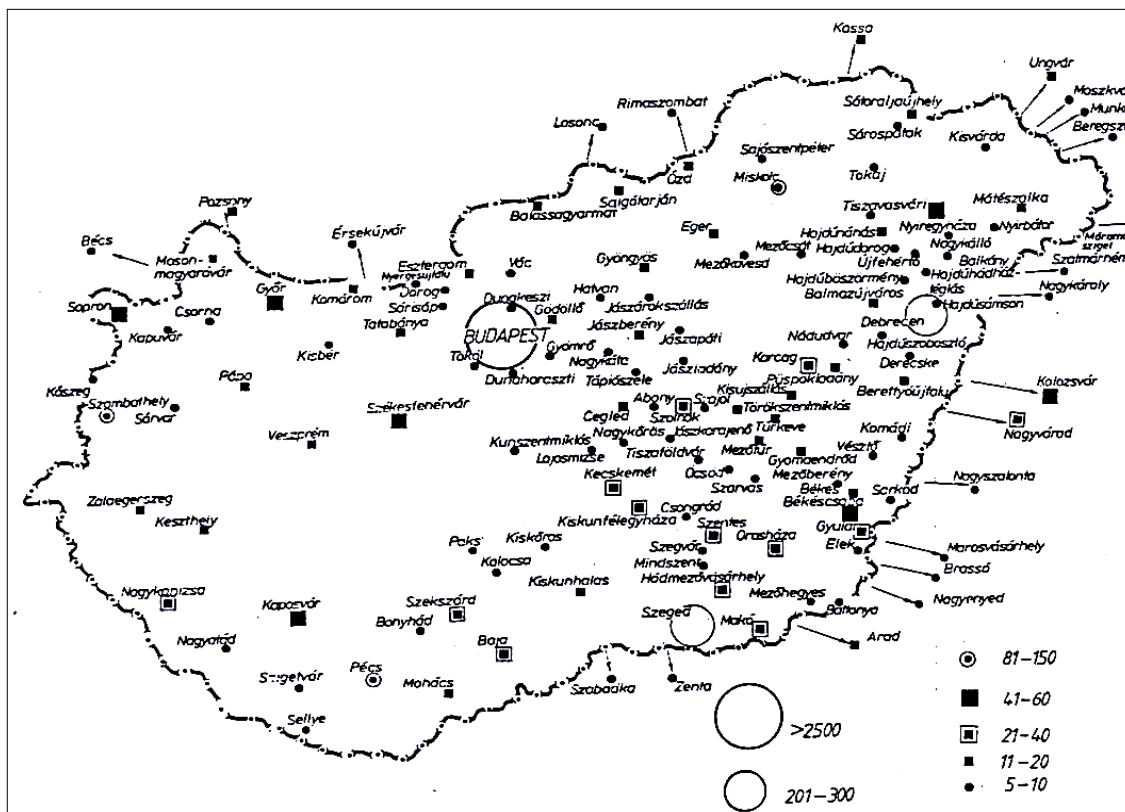
A *gazdaságföldrajzi, közgazdaságtani, ill. a regionális gazdaságtani* szakirodalomban az utóbbi bő évtizedben váltak egyre népszerűbbé az emberi képességek térbeliségét feszegető publikációk. Gyakran tárgyalt problematika lett a humán- és a társadalmi tőke területi állapota (KOZMA F.-FALUSNÉ SZIKRA K. 2002, CSATH M. 2002), valamint a tudásteremtés, tudásáramlás és az innovációs aktivitás kérdése (LENGYEL B., 2004, SMAHÓ M. 2005). Kurrens témává vált a tehetségek országhatárokat átlépő migrációja (brain drain), mely nagy nyereséget jelent a befogadó ország számára (WOLFENDALE, A. 2001). SAXENIAN, A. L. (2006) hívta fel a figyelmet arra, hogy megindult az „agyak körforgása” a centrumterületek és a gyorsan fejlődő perifériák között. DÖVÉNYI Z.

(2005) szerint a nemzetközi vándorlás áramlatában fekvő országok sokat profitálhatnak kedvező földrajzi helyzetükből, ha a „demográfiai bonuszból” ki tudják válogatni a megfelelő csoportokat. Ugyanakkor a migránsok diszlokációjával nem csak képességeik, hanem kultúrájuk is terjed a térben (RÉDEI M. 2005). A befogadó helyek társadalmi nyitottsága, a kultúrák keveredése és a gyakori térbeli kölcsönhatások kedvező talajul szolgálhatnak a felfedezések, újítások számára (GODÓ N. 2002, FARKAS J. 2003). CSERMELY P. (2006) az innováció születésében a különböző világokból érkezett emberek eszmeecseréjének fontosságát, a térbeli hálózatok csomópontjainak szerepét hangsúlyozza. A hely szellemét (genius loci) ma is olyan erőként kell meghatároznunk, ami gondolkodásunkra, képességeinkre is hat (JANKÓ F. 2002).

A kvalifikált, kreatív munkaerő migrációs célterületeiben, s ezzel együtt a kreatív gazdasági tér kialakulásában, egyre jobban kidomborodik a földrajzi helyek és a társadalmi tolerancia szerepe (FLORIDA, R. 2002, Ó HÜALLACHÁIN, B.-LESLIE, T. F. 2005). FLORIDA „kreatív osztály” teóriája hazai szerzőket is megihletett. Nemrégiben értékes, hazai és nemzetközi tanulmányok jelentek meg a kreatív gazdaság, ill. a kreatív munkaerő területi struktúrájával, főbb migrációs tendenciáival kapcsolatban (KOVÁCS Z. et al. 2007, SÁGVÁRI B.-LENGYEL B. 2008). Egy hazai felmérés szerint (ÁCS P. 2007) a magasabb minősítési szintet elért sportolók migrációs hajlandósága nagyobb. Motivációjuk elsősorban a jobb anyagi megbecsülés, az erősebb bajnokságban való szereplés lehetősége, a kedvezőbb infrastrukturális feltételek és a sportot támogató közeg. A célpontjaik kiválasztásában tükröződik a település-hierarchia és megjelennek a „szokásos” regionális differenciák is.

A problematika, hogy van-e kapcsolat a származási hely és a későbbi teljesítmények között, nem merült teljesen feledésbe. Még az 1970-es években TÓTH J. kezdett adatgyűjtést ezzel kapcsolatban, de tanulmányt nem közölt. Egy, a következő évtized közepén megjelent szociológiai közlemény, ugyancsak érintette a kérdést (SZIVEK É. J.-CZEIZEL E. 1986).

A rendszerváltást követően a magyar földrajz felszabadult a rá nehezedő direktívák nyomása alól, tematikailag felfrissült és sokrétűbbé vált. Ez a tartalmi gyarapodás részben már elfeledett kutatási területek újraélesztését, részben új tudományterületek világra jöttét jelentette. A tehetség földrajzának problémaköréhez visszatérő, első jelentős publikáció TÓTH J. (1990) tollából látott napvilágot. TÓTH a magyar tudományos élet szereplőinek születési, lakó- és munkahely-adatait vizsgálva, olyan területi egyenlőtlenségeket és regionális eltéréseket tapasztalt, melyeket nem lehetett kizárólag a népességeloszlással, vagy a településrendszer sajátosságaival magyarázni (4. ábra). Elsőként hívta fel a figyelmet arra, hogy az alföldi parasztpolgári fejlődési pályát befutott mezővárosok (pl. Túrkeve, Szentes, Hódmezővásárhely, Püspökladány) átlag feletti mértékben adtak intellektuális tehetségeket az országnak. Ugyanakkor az agyelszívás haszonélvezői – a szellemi infrastruktúra aránytalanságai miatt – a főváros, és jóval kisebb mértékben a regionális központok voltak. Vizsgálatának tapasztalatait a magyar geográfus társadalom adatainak területi-strukturális elemzése a későbbiekben megerősítette (TÓTH J. 1994).

4. ábra: Az öt vagy több minősítettet adó települések területi elhelyezkedése, 1989. Szerkesztette Tóth J. 1990

Az ezredforduló tájékán a Pécsi Tudományegyetem a kulturális földrajzi kutatások fellelőjévé vált (TÓTH J.-TRÓCSÁNYI A. 1997, TRÓCSÁNYI A.-TÓTH J. 2002). Itt került sor a tehetség térbeli megjelenését, törvényszerűségeit kutató *talentumföldrajz* fogalmának bevezetésére, s egyúttal megfogalmazást nyert a tehetség térbeliségét feltáró elméleti és alkalmazott kutatások szükségessége is (TÓTH J. 2000, 2004). Az *alkotásföldrajz* fogalmát VOFKORI L. (2003) definiálta, aki hirtelen bekövetkezett halálakor Erdély művelődéstörténeti (alkotásföldrajzi) atlaszán dolgozott. Az évezred elején írók, költők életútját, alkotásait bemutató, elsősorban iskolai használatra szánt tematikus tehetség-térkép-gyűjtemény (irodalomtörténeti atlasz) látott napvilágot (PAPP-VÁRY Á. szerk. 2000).

E fentebb vázolt problémakörök talán világossá tették, hogy a tehetségnek *térbeli előzményei és konzekvenciái, a tehetség földrajzának pedig hagyományai* is vannak. Ugyanakkor az is kiderült, hogy a tehetség térbeliségét érintő sokféle megközelítés meglehetősen diszperz rendszert alkot. Következésképpen szükség lehet egy *elméleti keretre*, mely egyrészt összefoglalja és szálanként rendezzi a tehetség térbeliségével kapcsolatos információhalmazt, másrészt új látásmóddal gazdagítja a térkutatást. Tekintve, hogy a földrajz kiváló szintetizáló-képességű tudomány, s a tehetség térbeliségének kutatásában hagyományokkal is rendelkezik, úgy ítélem, *ezt a funkciót a tehetségföldrajznak célszerű betöltenie.*

2.2. A tehetségföldrajz koncepciója

2.2.1. A tehetségfelfogások fejlődésének rövid történeti vázlata

Az ember és környezete viszonyának értelmezésében mindig jelen volt az ember különféle (szükséglet-kielégítő, természet-átalakító, kultúrateremtő, technológiai, művelődési, munka-, szellemi-) képességeinek mérlegelése is. A kultúrák, civilizációk fejlődését a környezet kínálta feltételekhez való kreatív alkalmazkodás, a megismerési vágy kielégítése és a magasabb rendű célok elérése érdekében létrehozott megoldások, újítások mozdították előre. A problematika, hogy a tehetségben megnyilatkozó különbözőségek ember és ember, nép és nép között a természettől kapott kiküszöbölhetetlen különbségek-e, vagy csupán a környezethatás eredményeként jönnek létre, a kezdetektől jelen van a bölcséleti, illetve tudományos gondolkodásban és a mai napig vita tárgyát képezi.

Feltételezhető, hogy az őskor embere a páratlan teljesítményeket *természetfeletti* eredetűnek, az istenek ajándékának tartotta. Az ókori Kínában a tehetség legfőbb kútfőjének a *tanulást* tekintették. Erről vallott nézeteit KONFUCIUSZ (Kr.e. 552-479) foglalta elsőként rendszerbe. A görög hitregék a hősiesség, okosság, vagy a prófétai képességek forrását az isteni származásban, vagy áldásban keresték. A tehetség *biológiai* átszármazásának teóriája PLATÓNIG (Kr. e. 429-347) vezethető vissza, aki ismerte a testi és lelki tulajdonságok öröklődését, s ennek alapján fogalmazta meg az emberiség kiválasztás útján történő nemesítésének eszméjét, mely később az eugenika alap gondolatává vált (SOMOGYI J. 1934). Ideatana szerint az elmében már születéskor minden tudás megvan, a tanulás pedig nem egyéb, mint visszaemlékezés a születésünk előtt szemlélt tiszta ideákra. Vele szemben ARISZTOTELÉSZ (Kr.e. 382-322) „üres táblához” (*tabula rasa*) hasonlította az elme születéskori állapotát, amire semmi sincs felírva, minden tudás csak utóbb, a nevelés hatására vésődik bele. Tantételei a 11. századi iszlám tudásfilozófiát is megtermékenyítették (<http://www.philosophybasics.com>).

A *természeti környezet* emberi gondolkodásra, képességekre kifejtett hatásának túlértékelése szintén megjelent az ókori világfelfogásban. SOMOGYI I. (1885) a Földrajzi Közlemények második számában HIPPOKRATÉSZRA (i.e. kb. 460-377) hivatkozik, aki „tudta és tanította”: „*Ahol az évszakoknak nagy és jelentékeny változásuk van, ott mindenütt különböző alakokat, szokásokat és szellemi tehetségeket találni*”. SZTRABÓN (Kr.e. 60-Kr.u. 20) *Geographika* c. tizenhét kötetes művében összefüggéseket vél felfedezni egyes országok természeti viszonyai és lakóinak műveltsége, szokásai között.

A kereszténység a „talentumok” gyarapításában fontosnak tartja az ember *felelősségvállalását* (MÁTÉ 25:14-30). ARISZTOTELÉSZ követője, a középkori iskolafilozófia (skolasztika) legjelentősebb képviselője, AQUINÓI SZT. TAMÁS (1225-1274) szerint, a testi és lelki szubsztancia az embert teljesen átjárja, emberi természetté egyesíti, így egységként értelmezendő. Vallja, hogy az ember természeténél fogva társadalmi lény, aki magát fenntartani, kibontakoztatni csak mások segítségével, közösségben képes.

Lélektanában sokat foglalkozott az értelmi megismerés kérdésével (VÁRKONYI H. 1923). Ugyanakkor a középkor embere többnyire még közösségein, társulásain keresztül érvényesíthette képességeit.

A reneszánsz kultúra és a humanista műveltség vezetett el az „Én” forradalmához, a harmonikusan fejlett, képességeit a legteljesebb mértékben kibontakoztató, *cselekvő ember* ideáljának kialakulásához. A humanisták filológusok, teológusok, jogtudósok, csillagászok, orvosok és művészek voltak egy személyben. „Az emberi tehetséget akkor még nem szorították a különféle mesterségek kalodájába (PUKÁNSZKY B. 1999)”. A talán legtekintélyesebb humanista nevelő, ROTTERDAMI ERASMUS (1466-1536) az emberi jellem, képességek kifejlődését elsősorban a nevelés hatásának tulajdonította.

A felvilágosodás egyenlősítésre törekvő eszmerendszerében feltámadt természeti környezet túldimenzionálása és az ú.n. *milió-elméletek* megszületéséhez vezetett. MONTESQUIEU, C.-L. (1689-1755) a klímahatásokat tette felelőssé a gazdasági élet, az életmód és a törvényes rend kialakulásáért (RÁ CZ L. 1889). VOLTAIRE, F.-M. (1694-1778) a nemzetek erkölcsének és szellemiségének kialakulásáról vélekedett hasonlóan. Mások igazságtalannak tartottak és elutasítottak minden feltételezést a születéssel létrejövő különbségekről. Az empirista LOCKE, J. (1632-1704) tagadta a velünk született adottságok létét (*tabula rasa*), minden képzetet a tapasztalatból vezetett le. HELVETIUS, C. A. (1715-1771) – akit a géniusz kialakulásának kérdése is foglalkoztatott – szintén a fizikai érzékelésből származtatta a képességeket. WOLFF, C. (1679-1754) és PESTALOZZI, J. H. (1746-1827) képesség-felfogása szerint az ember lelkében eleve benne rejlenek a képességek kifejllesztésükről azonban gondoskodni kell (MÉ SZÁROS et al. 1999). ROUSSEAU, J.-J. (1712-1778) szembeállította a természetfölötti eredetű tehetséget a nevelés által kialakított erényekkel: „A műveltség, a filozófia és a művészetek iránti hajlam megsemmisíti legfőbb kötelességeink és az igazi dicsőség szeretetét. Ha egyszer a tehetség az erény méltósága fölé kerekedett, akkor mindenki kellemes ember akar lenni, és senkinek sincs gondja rá, hogy derék ember legyen. Innen származik az a következtetés is, hogy az embereknek csak olyan tulajdonságait jutalmazzuk, amelyek nem függenek tőlük: mert tehetségünk velünk születik, csak az erény a saját művünk (<http://www.filozofia.bme.hu>)”.

Ebben az időben sarjadtak azok a GALL, F. J. (1758-1828) nyomdokain haladó antropológiai (frenológiai, fiziognómiai) iskolák is, melyek különböző *szomatometriai* jellemzőkből (koponyaalak, és -méret, arcerendezés) igyekeztek következtetéseket levonni az ember képességeit és erkölcsi tulajdonságait illetően (BENEDEK I. 1976). Visszatért a környezeti meghatározottság elmélete is, mely kimondta: a jellem és az akarat a születés után alig változik, az erények és a bűnök velünk együtt jönnek a világra (LOMBROSO, C. 1876).

A kultúrtörténet megalapítója, a felvilágosodás racionalista eszményével szakító HERDER, J. G. (1744-1803) a szellemi élet különböző formáit az isteni őserő, a teremtő fejlődés megnyilatkozásának látta. HEGEL, G. W. (1770-1831) a nagy tetteket végrehajtó *talentumokat* és nemzeteket pusztán eszköznek tekintette a történelem dialektikus folyamatában. Meglátása szerint a zsenialitás feltétele az alkotásra való általános képes-

ség, s az alkotás az, ami az újdonság erejével bír és egyetemes eredményekhez vezet el. KANT, I. (1724-1804) úgy látta, a tehetség veleszületett képesség, s a zsenik a tudományban nem, csupán a művészetekben fordulnak elő. DARWIN, C. R. evolúciós tanainak legjelentősebb szociológiai értelmezője, SPENCER, H. (1820-1903) az élővilág alap-törvényének tartotta az erősebb, tehetségesebb egyedek érvényesülését. A 19. sz. második felétől a természettudományok fejlődésének felgyorsulása, valamint az anyagelvű ideológiák térhódítása következtében a francia COMTE, A. (1798-1857) és TAINE, H. (1828-1893) nyomán újra virulni kezdtek a miliő-elméletek, melyek az embert tehetségével, műveltségével együtt a földi folyamatok passzív részesének tekintették (LENDVAI F. 1983).

CSEH F. (1809-1883) *Az ember szellemi élete* c. bölcseleti munkájában (1873) pszichológiai szempontból máig időt állóan, többtényezős jelenségként definiálta a tehetséget: „*A talentum mind a természet, mind a fejlesztés közreműködését kívánja; a természet adja a képességet a növelés azt kifejti, és érettségre vezérli, nincs talentum képesség nélkül, de ez magában nem elégséges; az ügyességet, a jártasságot a gyakorlás szerzi meg. Ha a talentum azon fejlődési fokra emelkedik, melyen kitünőségét, felsőségét önteremtette műremekekben nyilvánítja, lángésznek (génie) a művészetben virtuositásnak hivatik*”. A kor hazai pedagógiai irodalmának másik jelentős alakja, FELMÉRI L. (1841-1894) szerint az emberi tehetség nem bontakozhat ki kollektív társadalmi tapasztalatok nélkül. Az ember „tehetségcsírákkal” születik, melyeket a nevelés során kell kifejleszteni. Csakhogy az „örökölt hajlamok gyakran a neveléssel szemben álló álló antagonisticus erők”, melyeket a nevelő „fegyelmehet, módosíthat, megakadályozhat, de képtelenség lenne eme hajlamok teljes átalakítására, vagy kiirtására vállalkoznia (FELMÉRI L. 1890)”.

A tehetségkutatás pozitivista fázisát GALTON, F. (1822-1911) és BINET, A. (1857-1911) neve fémjelzi. GALTON már 1869-ben a kivételes tehetség öröklődéséről írt és ő plántálta el *természet kontra nevelés* (nature-nurture) dilemmát a tudományos köztudatban. Az öröklődés egyre kézzelfoghatóbb bizonyítékai ugyanis akkor láttak napvilágot, amikor az egyre nyitottabbá váló társadalmakban először nyert szabad teret az egyéni tehetség és hozzáértés azáltal, hogy nem ismertek el olyan tevékenységet, melyet ne tanulhatott volna meg és ne gyakorolhatott volna bárki. Mindez a gazdasági liberalizmusból és az új „politechnikai” világi-tudományos gondolkodásmód terjedéséből adódott (MOLNÁR T. 1996). A halmozódó ismereteknek, az adatgyűjtésre, rendszerezésre és elemzésre irányuló tudományos törekvéseknek volt köszönhető, hogy az ember a tudományos érdeklődés olyan fénykévéjébe került, mint addig még soha. De az emberkutatás nem csak új anyagot szállított, hanem új tárgyalási szempontokat is hozott, nevezetesen a szellemtudományit (SCHÜTZ A. 1944).

A 20. század első felének szakirodalmába tekintve, a tehetség fogalmának megannyi meghatározását, létrejöttének számos, sokszor egymásnak ellentmondó okát találjuk, melyek részletezésétől ezúttal el kell tekintenünk. Amit mindenképpen érdemes elmondani az az, hogy a két végletes látásmód, a *biológiai determináltságot* propagáló (hereditáriánus) és a *környezet meghatározó szerepét* hangsúlyozó (environmentalista)

felfogás egyaránt tovább élt. Mindkét koncepció tudományos eredményeivel kívánta igazolni magát, és sajnos mindkét szélsőséges elgondolás egy sereg káros ideológiai és politikai következményhez is vezetett. Az előbbi elvi támaszként szolgált a „magasabbrendű fajok”, vagy vezető társadalmi osztályok hatalmának legitimálásához. Az utóbbi – melyre nagy hatással volt WATSON, J. (1878-1958) *behaviorizmusa* – elhittette, hogy az ember korlátlanul alakítható. Nem meglepő, hogy ez utóbbi irányzat hamar utat talált a kommunista ideológiák felé és vált a szocialista országok hivatalos felfogásává (NÉMETH A. 1999).

A tehetség első módszeres vizsgálatait az *intelligencia* oldaláról közelítették. Az intelligencia mentális folyamatok széles skáláját öleli át, az izomérzékeléstől a hangok, érzések és vizuális alakzatok, illetve bármifajta információ megkülönböztetéséig. GALTON az intelligenciát még általános képességnek tartotta, mely többé-kevésbé minden kognitív viselkedésben megjelenik és egyénenként különböző szinten határozza meg a teljesítmények színvonalát (GYARMATHY É. 2002). BINET szeniális ötlete, az IQ-teszt segítségével az intelligencia bizonyos fokig mérhetővé vált. Ő már különböző értelmi képességek (pl. nyelvi, számolási, emlékezeti) együttesének tekintette az intelligenciát. Az intelligencia-fejlődésre ható *kulturális faktorok* szerepének felismerése vezetett el a *kultúrafüggetlen* tesztek készítésének gondolatához. Hamarosan kiderült azonban, hogy az ilyesfajta próbálkozások csaknem hiábavalók, a teljesítmények nagyjából a kulturális tudást tükrözik, vagyis kizárólag adott referenciarendszerben értelmezhetők. Később GAGNÉ, F. (1985) hangsúlyozta, hogy az intelligencia nem szűkíthető le pusztán az értelmi képességekre, mert az csak egyike a sokféle képességcsoportnak. Ugyanakkor elkülönítette a természetes képességeket a módszeresen fejlesztett képességektől, vagyis megkülönböztette az átlag feletti adottságokkal rendelkező tehetséget a valamely területen átlag feletti teljesítményt nyújtó tehetségtől.

A tehetségkutatás irányának forradalmi változását GUILFORD, J. P. (1956) *multifaktoriális* elmélete hozta. Eszerint kétféle, *konvergens és divergens* gondolkodási mód létezik, s ez utóbbi – elkülönítve az intelligenciától – a *kreativitással* azonosítható. Míg a konvergens gondolkodásra olyan részképességek jellemzőek, mint pl. a logikus következtetés képessége, az absztrakciós képesség, a szabályok felismerésének képessége, addig a divergens gondolkodás, többféle helyes válaszra, megoldásra törekszik, vagyis az nem más, mint szellemi rugalmasság, eredeti dolgok létrehozásának képessége. A kreativitás az originalitás mellett magába foglalja a fluenciát, a flexibilitást, a redefiniáló és elaborációs képességet, valamint a szenzitivitást is. A pszichológusok azt tapasztalták, hogy a magas intelligencia nem feltétlenül jár együtt a nagyfokú kreativitással. Azaz lehet valaki éles elméjű, logikus gondolkodású anélkül, hogy egyben eredeti, ötletes és hajlékony gondolkodó volna. „Fordítva azonban már nem teljesen érvényes a viszony, mert úgy látszik ahhoz, hogy valaki kreatív gondolkodó legyen, az intelligenciának legalább egy jó közepes fokával kell rendelkeznie (SÉRA L. 2001)”.

GRASTYÁN E. (1983) a játéknak tulajdonított megkülönböztetett szerepet a kreativitás kifejlődésében. Kutatásai kiderítették, hogy a játék során észlelhető szenzoros nyitottság elemi szinten egy olyan mentális operáció alapvető kritériumait meríti ki, melyet

a gondolkodás-lélektan divergens gondolkodásnak nevez. Később TORRANCE, E. P. (1988) magas korrelációt igazolt a gyermekkori kreativitás-értékek és a későbbi kreatív élet (pl. vállalkozások, újságok, különböző szervezetek alapítása) között. A kreatív emberek jellemzően autotelikus személyiségek, akik munkájukat az alkotás örömeért végzik, kiemelkedő eredményeik pedig gyakorta annak köszönhetők, hogy látszólag triviális kérdések feszegetésére is marad elegendő, befektethető pszichés energiájuk (CSÍKSZENTMIHÁLYI M. 1998).

A tehetség kibontakozásában azoknak a mögöttes, személyes tapasztalatokból fakadó, hosszú évek alatt beépülő tudáselemeknek is sorsdöntő szerepe van, melyeket POLÁNYI M. (1997) hallgatóságos tudásként definiált. Ezt a szocializáción alapuló, nehezen átadható tudásfajtát a társadalmi környezet, a család, az iskola és más (pl. kollégiumi, szakmai, vallási) közösségek közvetítik. Hallgatóságos tudásként értelmezhetők a különböző logikai-megismerési-módszertani eljárások, erkölcsi normák, gondolkodási modellek, készségszintű cselekvések és a racionális megértés nélküli közvetlen felfogás, az intuíció is, mely – SELYE J. (1967) megfogalmazásában – az „*eredetiség, a találatekonyság, a leleményesség minden változatának gyűjtő szikrája*”.

Az alkotóképesség, s az alkotások létrejöttének legkorszerűbb, sokoldalú megközelítése MAGYARI BECK I. (1977, 1988) nevéhez fűződik. Az általa definiált *kreatológia* (*alkotástan*) az utóbbi évtizedekben feltűnt komplex tudományterület, mely az alkotások létrejöttét több tudományág (filozófia, alkotáspszichológia, -szociológia, -tipológia, -módszertan, -történet) szemszögéből vizsgálja.

2.2.2. Tehetség és kultúra

A tehetség nem kiváltság, nem etnikumok, osztályok, csoportok veleszületett előjoga, hanem az egyénekre jellemző, a biológiai öröklődés és a *kulturális környezet* által determinált individuális tulajdonság. Emellett egy-egy közösségben kialakulhatnak bizonyos „túlélést” biztosító kollektív képességek is (pl. képesség az alkalmazkodásra, megújulásra, a változások előzetes érzékelésére, kollektív cselekvésre). A kultúra és a tehetség csak fogalmilag különíthető el, a kettő egymással szorosan összefügg. Tehetség nélkül egyetlen kultúra sem létezhet, kultúra nélkül pedig nem lennének emberi teremtmények. A tehetség tehát csakis adott kulturális referenciarendszerben értelmezhető, s tehetségnek csakis a társadalmilag hasznos tevékenységet fogjuk fel. Természetesen nem csak tehetséges művészek, tudósok, tanárok, sportolók, léteznek, ugyanígy lehet valaki tehetséges mesterember is.

A kultúra társadalom által megőrzött értékekből (eszmények), normákból (konkrét elvek) és a létrehozott anyagi javakból áll. HAGGETT, P. (2006) értelmezésében a kultúra a tanult és tartós emberi viselkedésformák együttese, amellyel eszmék és képzetek örökíthetők át egyik generációról vagy egyik embercsoportról a másikra. Bonyolult rendszerét a természeti, gazdálkodási és települési viszonyok, a jogrend, a nyelv, a hit, az iskolák, a művészetek, a hagyományok és szokások teszik kézzel foghatóvá. „*Minden*

kultúra értékes lehetőségek egyensúlyában áll, s ezt oly módon hozza létre, hogy a maga értékvilága szempontjából különbséget tesz ember és ember között szentség, nemesség, tehetség, tudás, erény, szépség, siker, alkotás vagy szorgalom szerint... (BIBÓ I. 1942)". Ebből következik, hogy minden kultúrának megvannak a preferált viselkedésmintái, értékei, így jellemzőek azok a képességek, tehetség típusok is melyeket elismer (pl. a sámánok különleges képességeit a mai társadalmak legfeljebb egy-egy szűk, szubkulturális közössége méltányolná).

A területi fejlődésben kiemelkedő szerepet játszó „*technológiai képesség*” a kultúra technológiai alrendszerének, az emberi életet, cselekvéseket meghatározó találmányok és újítások létrehozásának, vagy befogadásának képességét jelenti. Valójában korunk minden sorsfordító, sőt, igazán kifizetődő technikai-gazdasági haladása jellegzetesen és szinte törvényszerűen a nagy fölfedezésekből született (VEKERDI L. 1982). A nagy alkotások találmányok megszületésének helye, azok tér- és időbeli diffúziója tehát olyan tehetségföldrajzi kérdés, mely nem lényegtelen a társadalmi-gazdasági tervezés számára sem. MAGYARI BECK I. (1990) szavaival: „*Az alkotás a kultúrák létproblémáit oldja meg, azokra válaszol*”. *Ahol elmaradt a létproblémák megoldása, azok megfelelése, ott a társadalom, a kultúrkör elpusztult, nem tud fennmaradni*”.

Napjaink *technológiai* forradalma lehetőséget teremt arra, hogy a tehetség a személyiség egyre több összetevőjében jelenjék meg. E tendencia összefügg az információs technológia terjedésével, a nemzetközi együttműködés bővülésével, a tudás gyorsabb áramlásával, a képzettségi szint általános javulásával és az emberi élet lehetőségeinek gazdagodásával. Az emberi érzékelés „sáv szélességének” növekedése együtt járhat, új összefüggések felfedezésével, a korábbiaktól eltérő képességek kialakulásával (KEVICZKY L. 2001). Emellett növekszik azoknak a száma, akik több lehetőséggel, potenciával rendelkeznek, mint a korábbi korok népessége (FARKAS J. 2003).

Az új világban, a globalizáció korában jól eligazodni, csak tudományos ismeretekkel, korszerű, naponta megújított, az egész társadalmat átító tudással lehet, ezért az oktatás, a képzés, a tudás, a szakértelem, az intelligencia és a műveltség egyre jobban felértékelődik (ZÁVODSZKY P. 2001). Furcsa ellentmondást szül azonban, hogy – ugyanezen okok miatt – a világ sok részén csökken a kulturális diverzitás, bizonyos képességek, tehetségterületek, intellektuális tevékenységek válnak feleslegessé, sorvadnak el. Az intim és közösségi cselekmények nagy hányada már a távközlési eszközök és a számítógép-hálózatok által szolgáltatott a kibertéren keresztül valósul meg. A fizikai tér béklyóitól mentes virtuális világ információáradata, „*remote*” interaktív kapcsolatai, újszerű közösségi struktúrái páratlan lehetőségeket teremtenek az emberi megismerés számára, ugyanakkor új korlátokat is emelhetnek, s veszélyeket is rejthetnek. A kibertér strukturálatlan, áttekinthetetlen információhalmazban sokszor nehéz eligazodni, ezért rendkívül alacsony a határfoka annak, hogy a fellelt információk sokasága hasznos tudássá váljon (DÉNES T.-FARKAS J. 2007). Emellett a különböző képernyők előtt töltött növekvő időmennyiség megfosztja a fiatalokat a „*face to face*” jellegű személyes és közösségi kapcsolatoktól, interakcióktól, korlátozza a tehetség kialakulásában oly fontos *érzelmi intelligencia*, bizonyos kompetenciák és tudásfajták megszerzését.

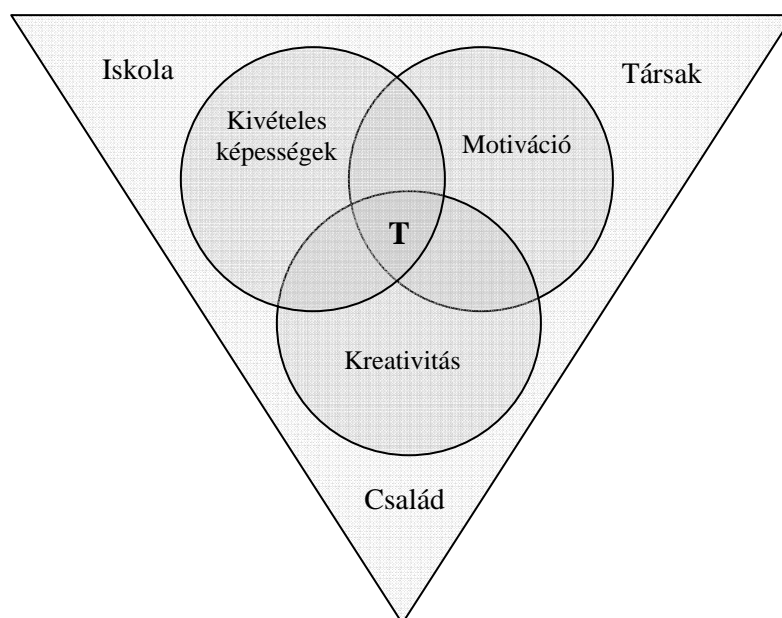
A kultúra hosszú időn keresztül a nemzetek, illetve kisebb közösségek identitástudatának és a polgárok szellemi fejlődésének forrása, gazdasági értelemben infrastruktúrája volt csupán. A 20. század utolsó évtizedeiben négy, a világgazdaság fejlődésében és szerkezetének átalakulásában érvényesülő áramlat tette a kultúrát kiemelt gazdaságnövekedési lehetőséggé: a globalizáció, az info-kommunikációs robbanás, tudásalapú (kreatív) gazdaság irányzata és a városok, városhálózatok térszerkezeti-térgazdasági szerepének új formában történő felértékelődése. A kultúrán alapuló, illetőleg a kultúrához kötődő gazdasági-üzleti tevékenységek (kulturális ipar) hatására lassan a kultúra is piaci terméké vált, illetőleg hozzá kötődve, ráépülve más tevékenységek új fejlődési pályát kaphatnak. Az átalakulás fő húzóereje az alkotóképességre települő ún. „kreatív ipar” (pl. alkotóművészet, építészet, iparművészet, forma- és divattervezés, előadóművészet, média) és az ehhez kapcsolódó szolgáltatások (pl. alkotótáborok, mesteriskolák, kiállítások, konferenciák) melyekről sokszor nehéz eldönteni, hogy magához az alkotáshoz, vagy annak közvetítéséhez tartoznak-e (HRUBI L. 2005). Ugyanakkor – az intellektuális elit korábbi meghatározó szerepével szemben – ma a kulturális nagyvállalatok, által működtetett tömegkulturális ipar dominanciája figyelhető meg, mely a populáris tehetségeket kreatív teljesítményükhöz képest aránytalanul bálványozza (GÁBOR L. szerk. 1996). E karriercentrikus világban, ahol mindennek fokmérője a siker, elkésztő mértékű pazarlás folyik az emberséggel és szaktudással (VEKERDI L. 1990). A világot elárasztó uniformizált fogyasztási minták, művészeti irányzatok káros hatása kitapintható. Elgondolkodtató, hogy az „információs” nevezett korban a szellemi látókör – kiterjedt ochlokratikus tendenciák miatt – milyen veszedelmes gyorsasággal szűkül (MAGYARI BECK I. 2004).

Valamennyi kultúra fejlődésének motorja az a kifogyhatatlan, nemzedékről nemzedékre öröklődő, egyre gyarapodó *tudás*, mely a homo sapiens sajátosságaként megjelenő, a bonyolult jelenségből, a tehetségből táplálkozik. Tudáson leggyakrabban információt, hozzáértést, képességet, készségeket, mozgásokat, cselekvéseket, szakértelmet, attitűdöt, műveltséget, értünk. A tudásfajtáknak számos tipizálása ismert, a tértudományokban pedig mindennaposá vált a tudásalapú régió, a tudás-klaszter, tudástranszfer és a tudásalapú gazdaságfejlesztés terminusok használata. Az új tudás térbeli terjedése jól felismerhető törvényszerűségek szerint megy végbe, a tudástranszfernek pedig sajátos technológiája van (HÍDVÉGI E. 2001). Persze a tudás alkalmazásának hatékonysága az emberek képességein múlik. Az innovációt – melynek révén egy új gondolat eljut a társadalom számára értékelhető produktumig, eljárásig, szolgáltatásig – a gondolkodás, szorgalom és alkotás komplex képesség-együttese a tehetség teremti. Ez a folyamat alakította a történelem során a kezdeti ember és az ő természet közötti kezdeti gyenge kölcsönhatást a társadalom és a természeti környezet közötti egyre erősödő, kölcsönös függő viszonyrá. A társadalom annál intenzívebben képes a természeti környezet birtokba vételére, minél fejlettebbek termelőerői. *„Nyilvánvaló, hogy a termelési mód fejlődésének döntő eleme a legfőbb termelőerő, az ember fejlődése, különösképpen a szürkeállomány fejlődése, ideértve a termelési tapasztalatokat, a folyamat minden elemére vonatkozóan, és az innovációs készséget is (TÓTH J. 1993)”*.

2.2.3. A tehetség a pszicho-szociológiai modell tükrében

A tudomány mai, széles körben elfogadott állásfoglalása szerint a tehetség *komplex, individuális képességrendszer*, mely átlag feletti teljesítményt tud létrehozni. A domináns képességterületek szerint különböző *tehetségtípusok* különíthetők el: *intellektuális* (irodalmi, tudományos, matematikai, műszaki, nyelvi), *pszichomotorikus* (pl. mozgás-művészeti, sport), *művészi* (előadóművészi, filmművészeti, iparművészeti, képzőművészeti, zenei), *szociális* (jogi, pedagógiai, politikai, spirituális, üzleti, vezetői). A képességterületek természetesen átfedhetik egymást, s egyben igazodnak a kor követelményeihez, jelzik a környezet, a kultúra és a technológia közötti viszony módosulását.

Témánk kifejtéséhez nincs szükségünk arra, hogy mélyebben elmerüljünk a különböző pszichoszociális modellek ismertetésében, noha ezekből létezik jónéhány (HELLER K. A. et al. szerk. 2000). Számunkra kiindulópontként elegendő a világszerte ismert *Rezulli-Mönks-féle modell*, 2x3-as struktúrája (5. ábra), mely önmagában is sokféle, minket érdeklő problémát hoz a felszínre.

5. ábra: A Renzulli-Mönks-féle tehetségmodell. Szerkesztette Renzulli, J. S., 1976 és Mönks F. J., 1992. T = tehetség

A modell belső, három köre által formált „személyiségmező” – melyekre RÉVÉSZ G. már 1918-ban felhívta a figyelmet – a tehetség pszichológiai alapját képezi. Ide tartozik az előző fejezetben vázolt magas szintű, tág értelemben vett intelligencia (kivételes képességek), a divergens gondolkodás képessége (kreativitás), valamint azok az energetizáló, dinamizáló személyiségjegyek, melyek hatására eldől, hogy a képességek realizálódhatnak-e (motiváció).

Mivel a tehetség csak speciális társadalmi szerepek és tevékenységek között manifesztálódhat, szükségessé vált a modell szociológiai aspektusú bővítése, mely így már az egyént körülvevő *szociális környezet* három faktorát (család, iskola, társak) is magába foglalja (MÖNKS F. J. 1992). A család értékeket ad, az iskola kapukat nyit, tudást nyújt, a társaknak főként katalizáló, motiváló hatása van (GYARMATHY É.-KUNNÉ SZÖRÉNYI K. 2004). Az iskolán kívüli (pl. művészeti, vallási, sport-) közösségek ugyancsak meghatározó jelentőséggel bírhatnak. A tehetség megvalósulásának módja mások tehetségét is felébreszti, s akkor újabb tehetségek bukkannak fel. Talán ezzel is magyarázható az a tény, hogy egy időben egy helyen zseniális emberek jelenhetnek meg (SZAVELJEVA, M. 2003). E szociális mező bizonyos mértékig már magán hordozza társadalmi-gazdasági környezetének jellegzetes vonásait annak térbeli konzekvenciáival együtt.

2.2.3.1. A családi környezet szerepe

A társadalom legkisebb közössége, de legfontosabb kulturális „műhelye” a *család*. A tehetség megvalósulása szempontjából a legfontosabb momentum mindenképpen az, hogy a családban az egymást követő nemzedékek kulturális tőkéjüket átszarmasztatják. Ez sokkal fontosabb körülmény, mint a vagyoni tőke örökül hagyása (BOURDIEU, P. 1967). A tehetséges és művelt szülőktől ugyanis nem csak szerencsés genetikai adottságokat, de kedvező környezethatást is kap a gyermek (SOMOGYI J. 1934). Az alapvető készségek (pl. használható olvasási készség) családban való elsajátítása már az első iskolai években előnyt jelenthet. A szülők iskolázottsága az iskolai előmenetelre és a továbbtanulási szándéokra is karakterisztikusan hat. A család életmódja, erkölcsi rendje, hagyománytisztelte, kohéziója, kapcsolati tőkéje, a családi kommunikáció jellege, nyelvezete, vagyis – BOURDIEU szóhasználatával élve – az átörökített „éthosz”, alapvető fontosságú a tehetséggé válásban.

A család nagysága, épsége, a születési sorrend, a családon belül elfoglalt pozíció, a táplálkozás, a lakáskörülmények, a szabadidő eltöltésének módja ugyancsak szerepet kaphatnak. A magasabb iskolai teljesítményt nyújtó gyermekek általában kisebb létszámú (3-4 tagú) családokból kerülnek ki, hiszen a nagyobb család sokszor alacsonyabb szociokulturális és szocioökonómiai státust is jelöl. Az elsőszülöttek nemcsak „okosságban”, tanulmányi eredményekben múlhatják felül testvéreiket, hanem az önbizalomban és önértékelésben is. A másodszülötteknél viszont a szociális hajlamok jelentkezhetnek erőteljesebben (RODGERS, J. R.-ROWE, D. C. 1994).

A szociológusok a családokat a társadalmi egyenlőtlenségi rendszerben kialakult tipikus *élethelyzetük* szerint státuscsoportokba sorolják (KOLOSI T. 1984). A tehetséggé válás szempontjából ez a tipikus élethelyzet döntő fontosságú lehet. A különböző társadalmi rétegek jövedelemalapú elkülönülése következtében családok tömegei deklasszálódhatnak, ami gyermekeiknek esélyt sem hagy tehetségük kibontakoztatására. A marginalizáció és a térbeli szegregálódás oka az elszegényedés, a munkanélküliség, a

kulturális hiányok, a diszkrimináció és az egyenlőtlenségek újratermelődése. Magyarországon az 1980-as évek végétől napjainkig fokozódóan szétnyílt a falusi és a városi társadalom életminősége közötti olló, s emellett a nagyvárosi lakótelepeken is jelentős szegregációs különbségek mutathatók ki (SZOBOSZLAI ZS. 2004). A hátrányos helyzetű családok bővítve termelik újra hátrányos helyzetű gyerekeiket. A családi szocializáció elégtelen volta miatt sok gyermek oly tragikus szociokulturális hátránnyal kezdi meg iskolai tanulmányait, többségüknek oly behatárolt a jövője, hogy számukra az egyetlen és utolsó esélyt az iskola jelenti (HAMAR M. 1998). Az iskolára – melynek feladata, hogy minden tanulót a neki megfelelő fejlesztő nevelésben részesítsen –, egyre nagyobb teher nehezedik, egyre több gondot kell fordítania a kulturális deficit pótlására, a visszahúzó hatások mérséklésére. Az 1960-as évek végétől hazánkban is megkezdődő iskolai teljesítménymérésekből kiderült, hogy a tanárok munkája nem képes kiegyenlíteni azokat a különbségeket, melyeket a gyerekek hazulról visznek magukkal az iskolába (KOZMA T. 1990). Egyes becslések szerint a gyermekek mintegy 5 %-a tekinthető tehetségesnek, de a jó képességű gyerekek kb. 50 %-a elkallódik (PUSZTAI L-NÉ 1997).

2.2.3.2. Az iskolai környezet hatása

Természetesen nem mindegy, hogy ki, hol, s milyen iskolába jár. *„Az iskolák közötti különbség tükrözi az intézmény történetileg szerzett sajátosságait, tradícióit, ebből következő minőségeit (időbeli dimenzió), az iskola környezetének jellemző vonásait (térbeli dimenzió) (BÁTHORY Z. 1997)”. Az iskola követelményei, szellemisége, egy-egy kiemelkedő (és tehetséges!) tanáregyéniség hatása, egész életre szóló útravalót adhatnak. Helytálló tehát BOR ZS. (2004) szellemes megjegyzése: „Az alma nem esik messze az alma materétől”.*

Arról, hogy a tehetséggondozás szempontjából mi a jobb, az iskolai esélyegyenlőség „növelése”, avagy a tehetségek kiválasztása és külön képzése, az 1980-as évek vége óta parázs szakmai viták folynak (KLEIN S.-FARKAS K. szerk. 1990). Az 1945 előtti Magyarországon még pontosan lehetett tudni, mely társadalmi csoportok sarjai milyen iskolákba járnak. Az 1920-as évektől a szegényebb néprétegek tehetségeinek felkarolása és iskoláztatása céljából számos egyházi és állami támogatású „tehetségmentő” kezdeményezés jött létre (pl. *Magyar Tehetségek Megmentésére Alakult Mozgalom, Magyar Gyermektanulmányi Társaság*), melyek nem titkolt szándéka volt a középosztály megerősítése, friss, „egészséges elemekkel” való gazdagítása (ZIBOLEN 1986). Tehetségmentő gimnáziumokat jelöltek ki szerte az országban (pl. Mohács, Jászapáti, Cegléd), ahová a szegénysorú gyerekek lelkészi, vagy tanítói ajánlással, tehetségvizsgálatok után kerülhettek be. A fővárosban 1895-ben, francia mintára alapított *Eötvös József Tanárképző Kollégium* az alsó rétegekből és a középosztályból származó tehetséges, kitűnő tanuló fiatalok otthonává lett. A szegény paraszti származású egyetemisták segítése céljából a harmincas évek végén alakult meg az első népi kollégium (*Bolyai*, majd *Gyórfy*), mely úttörője és ösztönzője volt a második világháború után (1946) kibonta-

kozó, rövid életű népi kollégiumi mozgalomnak. A negyvenes évek végétől az iskolai és kollégiumi rendszer elveszítette autonómiáját. Az egyházi iskolák államosítását, a „gyanússá” vált népi kollégiumok és az Eötvös Collegium megszüntetését nem pedagógiai, hanem politikai és ideológiai célok vezérelték.

A szocialista korszak hatalmi eszközként működő oktatási rendszerében alapeszme volt, hogy minden ember egyformán képezhető, ergo a kiválasztás nem etikus, a speciális tehetséggondozás pedig szükségtelen. Az iskolarendszer látszólag egységes volt, ám a díszletek mögött lassanként – az új gazdasági és politikai elit érdekeinek megfelelően – kialakult egy „informális iskolarendszer”, amely szociálisan differenciált, és sok esetben már hat évesen szelektált (ANDOR M.-LISKÓ I. 2000). A jó iskolaválasztáshoz (elit-gimnázium, tagozatos osztály) kiegészítő információkra és sokszor jó kapcsolatokra volt szükség, *„mert a hivatalosan »egyforma« iskolák között, sőt a hivatalosan »homogén« iskolákon belül is óriási különbségek voltak... A különbségek abban összegződtek, hogy azonos osztályzatok mögött más-más tudás húzódott meg”*. – írja ANDOR és LISKÓ.

A rejtett differenciálódás a fővárostól a kisebb településekig a településhierarchia mentén rendeződött: a „települési lejtő” alján egyre több volt a szükségtanterem, a képesítés nélküli pedagógus, az összevont tanulócsoporthoz, egyre kevesebb a tornaterem és a szakos pedagógus által tartott óra (M. CSÁSZÁR ZS. 2003). Az iskolák közötti egyre nyilvánvalóbb különbségek – melyek a tanulási teljesítményekben, tanulmányi versenyek eredményeiben és a felvételi arányokban is megmutatkoztak – a társadalmi tudásbeli különbségek transzformációivá váltak (LADÁNYI J. 1994).

A rendszerváltozást követően mind a közép-, mind a felsőfokú oktatásban nagy horderejű mennyiségi növekedés következett be, de ezzel együtt – a javuló iskolázottsági mutatók ellenére – a strukturális gyökerű esélyegyenlőtlenségek fokozódása volt tapasztalható. Az iskolák eredményességi mutatói (felvételi, verseny- és nyelvvizsgaeredmények) jól tükrözték a fiatal tehetségek intézményi, települési és területi esélykülönbségeit. A nagyvárosok általános iskoláiból merítő középiskolák sikeresebben szerepeltek a különböző tantárgyi megmérettetéseken, mint a kistélepülések tanulóit felvevők (NEUWIRTH G. 2003). A legjobban szereplő iskolák, szinte mindig „ugyanazok” voltak (pl. az OKTV első három helyén végző diákok fele a hazai középiskolák egytizedéből kerül ki).

A tehetséggondozás eredményessége valójában a pedagógusok, diákok és szülők közös szándékán, egyetértésén múlik. Ma a tehetséggondozó mozgalmakat főként a közép- és felsőoktatásban megjelenő tudományos diákkörök, s a kutató diákok, hallgatók számára kiírt pályázatok, díjak, konferenciák, versenyek jelentik (PUSZTAI F. 1989, CSERMELY P. szerk. 2003). A Magyar Tehetséggondozó Társaság 1989-ben alakult meg az Európai Tehetségtanács tagszervezeteként. A 2002-ben létrejött Tehetségpártolók Baráti Köre, segíti az ifjú tehetség iskolaválasztását, s szándéka szerint a legjobb tudományos, szakmai és művészeti műhelyek felé irányítja őket.

Fontos azonban megjegyezni, hogy a kiválogatódásban az iskolai munkának, egy-egy „jó tanár” hozzáértésének, elkötelezettségének, lelkesedésének többnyire elsősorú szerepe van. A tehetség felismeréséhez tehát tehetséges tanár is szükséges! Sajnos, a

pedagógus szakmát – közismerten romló presztízse és perspektívái miatt – egyre kevesebb tehetséges fiatal választja életcélként. Az igazán *tehetségbarát* oktatáspolitikai és hatékony *tehetségmentés* kizárólag a tanári pálya rangjának és megbecsülésének visszaállításával képzelhető el.

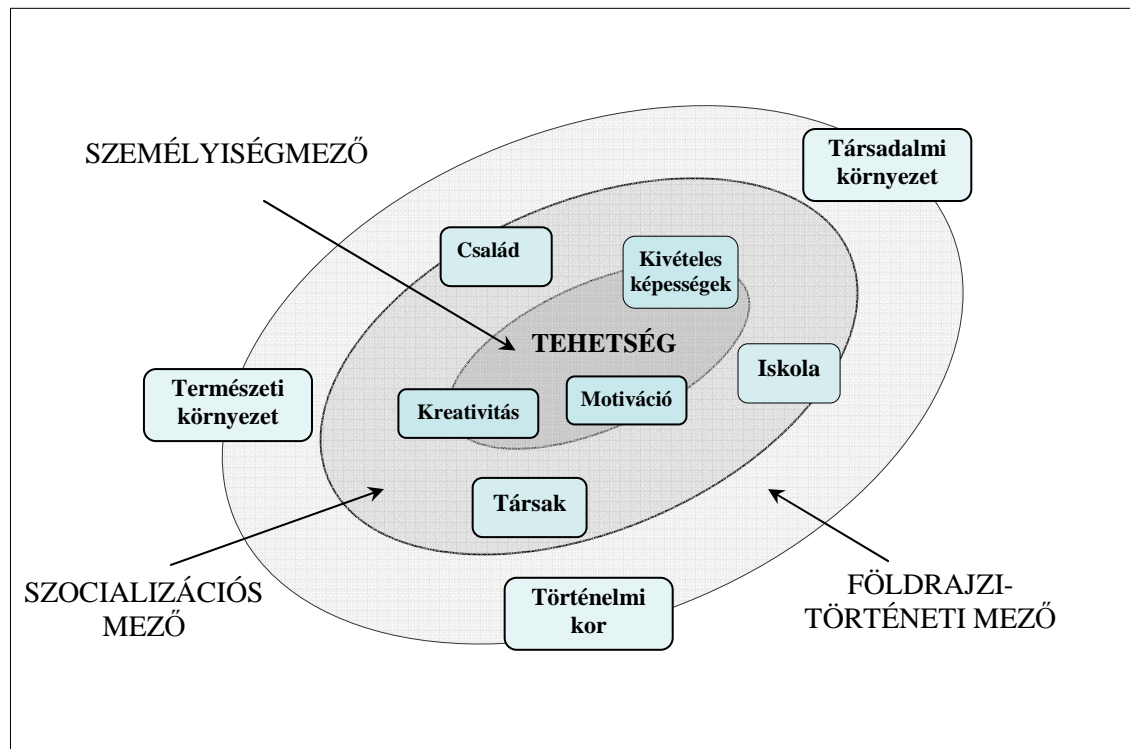
A teljesség igénye nélkül felvázolt összefüggésrendszer talán láthatóvá tette, hogy miként a tehetség nem magyarázható pusztán a személyiség szintjén, úgy a közvetlen szociális mező sem értelmezhető az őt körülvevő tágabb környezet nélkül. A fentebb körvonalazott pszicho-szociológiai tehetségmodell tehát – földrajzi szempontból legalábbis – némi kiegészítésre, bővítésre szorul.

2.2.4. A tehetség földrajzi szempontú értelmezése

CZEIZEL E. (2003) jól ráérezett a *Renzulli-Mönks modell* hiányosságaira akkor, amikor a szociális mezőt egy negyedik faktorial, a „társadalmi környezet”-tel egészítette ki. Csakhogy a család, az iskola és a társak egyaránt a társadalmi környezet részét képezik, rajtuk kívül pedig számos, egymással is szoros kapcsolatban álló felülete van a társadalmi létezésnek. A geográfus számára kézenfekvő a megoldás: miért ne értelmezhetnénk a tehetséget „*totális*” környezetében, a földrajzi és történelmi folyamatok figyelembevételével (6. ábra) Ez a látásmód kiegészítheti, dinamizálhatja a modellt és olyan kérdésekre is választ adhat, melyekre a korábbi modellek nem voltak képesek. A tehetségre ugyanis a közvetlen szocializációs mezőt is magába foglaló, *tágabb környezet* is hat (pl. történelmi helyzet, természeti, demográfiai, gazdasági, települési, infrastrukturális, kulturális, vallási, etnikai, politikai, közigazgatási viszonyok, társadalmi eszmék). A földrajzi környezet, a települési és kommunikációs tér csomópontjai, a helyi társadalom mentalitása, értékrendje, eszmei öröksége, életminősége, mint „a hely szelleme” serkenthetik a tehetség kibontakozását. A „genius loci” értéke ugyan jócskán devalválódott a 20. század folyamán, de talán „*ma is termelődik sok-sok »helyi szellemiség«, amit néhány évszázad elmúltával tradíciónak nevezhetnek utódaink (NEMES NAGY J. 2000)*”. A tehetségek megtartásában, vonzásában és koncentráálásában az urbanizációnak és a közlekedési kapcsolatoknak is óriási szerepe van.

A modell bővítésének egyik fő szempontja, hogy az bizonyos térelméleti követelményeknek is megfeleljen. E kritériumok vizsgálatához a tehetség hordozójából, az emberből kell kiindulnunk. GIDDENS, A. (1997a) értelmezését adaptálva azt mondhatjuk, hogy a tehetség (alkotó, talentum) minden interakciója környezetével egy bizonyos ideig tart és egy bizonyos helyen történik, vagyis a szereplő és produktuma térben és időben állandó mozgásban van. Az interakciókat meghatározza azok közvetlen kontextusa (lokálisa), azok a feltételek, hogy a szereplő interakcióba léphessen (jelenlét-elérhetőség), valamint a társas érintkezések csomópontjai (BENEDEK J. 2002). Ebből egyenesen következik, hogy a modell értelmezhetetlen a *tér-idő rendszer* figyelembevétele nélkül. Mivel azonban a teret és az időt – leibnizi felfogásban – önmagukban nem tekinthetjük szubsztanciának, csak az interakciókat lehetővé tevő szettkapcsolatoknak,

olyan külső, befoglaló rendszert kell keresnünk, mely tartalmazza azokat az entitásokat (struktúrameleket és/vagy struktúrákat), melyekkel a tehetség kölcsönhatásba léphet, vagyis szerepet játszhatnak a tehetség terének kialakulásában. Ez a befoglaló rendszer a természeti és társadalmi struktúrák kölcsönhatásában formálódó földrajzi környezet.

6. ábra: A tehetség modellje a tehetségföldrajzban. Renzulli, J. S. 1984. és Mönks, F. J. 1992. alapján a szerző szerkesztése

A tehetség interakcióit tekintve azok a struktúrák lehetnek érdekesek számunkra, melyek földrajzi léptékű, tehát a mezotérben manifesztálódó térkomponensekkel (is) rendelkeznek. A tehetség mezoléptékű térstruktúráját a tehetséget attribútumként hordozó entitások (tehetséges személyek, kreatív társadalmi csoportok tevékenysége és produktumaik), valamint a különböző környezeti entitások közti viszonyok és kölcsönhatások (elhelyezkedés, szomszédság, valamihez tartozás, bennfoglalás, vonzás, mozgás, hálózati és hierarchikus viszonyok) hozzák létre. A modell térbeliségének lényege – mint minden térbeliség lényege – az egyenlőtlenségekben és a rendezettségben fogalmazható meg (NEMES NAGY J. 1998).

A „tér” immanens értelmében, önmagában nem lehet sem természeti, sem társadalmi, sem pedig tehetségtér. Ennek ellenére beszélhetünk természeti, társadalmi, vagy tehetségtérről annak függvényében, hogy a teret létrehozó szettkapcsolatokat mely struktúrák szerint kívánjuk rendezni.

A természeti és társadalmi környezetet, valamint a történelmi kor bonyolult rendszerét tehát különböző struktúrák kölcsönhatásai határozzák meg. Tekintve, hogy törekvéseimben a földrajz általánosan elfogadott paradigmája az irányadó – mely szerint a természeti és a társadalmi környezet metszethalmaza *földrajzi környezetként* értelmezhető (TÓTH J. 1998) – kézenfekvőnek tűnt, hogy a tehetség legkülső befoglaló mezőjét részben a „földrajzi” elnevezéssel illessem. A párként megjelenő „történelmi” jelző értelemszerűen az interakciók, események *időbe-ágyazottságára* utal. Természetesen a tér és idő mint szettkapcsolatok, a belső mezők szintjein (individuális és szocializációs szint) is értelmezhetők.

2.2.5. Elméleti nehézségek, megoldások

A vizsgálatokat illetően – egy sor társadalmi jelenség kutatásához hasonlóan – talán a legnehezebb feladat a *tehetségföldrajz tárgyegységének* megtalálása volt. Nyilvánvaló, hogy egyetlen módszer sem képes a tehetség *kvantifikálására*, annak ellenére, hogy bizonyos összetevői (pl. értelmesség, fizikai képességek) a teljesítmények alapján viszonylag jól összehasonlíthatók. Ugyanakkor meglehetősen körülményes és vitatható pl. a művészi, vagy a tudományos teljesítmények mérése (MAGYARI BECK I. 1977, KINDLER J. 1990, ZOLNAI L.-GÁCSI Z. 1998, PAPP Z. 2004,).

Az sem meglepő, hogy igen eltérő vélemények alakultak ki a tehetségek egy-egy populáción belüli *arányát* illetően. A becslések 5-25 % közötti arányt feltételeznek (VERES P. 2003). Nem tisztázott az sem, mit takar a tehetségdefiníciókban gyakran használt „átlag feletti” „kivételes”, vagy „különleges” képesség fogalma. Ezek mind *spekulatív kategóriák*, melyeknek nincsenek egzakt kritériumaik.

A tehetség – bár biológiai diszpozíciók nélkül nem jöhetne létre – társadalmi értékeszmék mentén realizálódik, tehát kulturális jelenséggént írható le. A Föld különböző pontjain azonban, más-más kultúrában ugyanazon képességnek, tudásnak, produkciónak eltérő értéke van, ezért a tehetség magában hordozza a *viszonylagosság* kritériumát is.

Kérdésként fogalmazódhat meg, hogy a tehetség hordoz-e magában *értéktartalmat*. Érték-e a tehetség, vagy csak az érték létrehozásának eszköze? Önmagában a tehetség még nem eredményez magas erkölcsi minőséget (mi több, a történelem azt tanúsítja, hogy a tehetséges és a zseniális személyek időnként nehéz, elviselhetetlen emberek voltak). A tehetség nem jobbá és rosszabbá, hanem mássá tesz?

A különböző tehetségkonceptiók a tehetséget legtöbbször a kimagasló teljesítmények *gyakorlati nyilvánvalóságával* magyarázzák: ha valaki magas teljesítményt ér el az tehetséges; és vice versa: ha valaki tehetséges az kiváló teljesítményt fog elérni. Vagyis olyasmivel igyekszünk létét igazolni, ami maga is bizonyításra szorul (*petitio principii*).

A tehetség létrejöttében továbbra is megválaszolatlan kérdés a *genetikai adottságok és a környezeti hatások egymáshoz viszonyított aránya*. Néhány képességterületet (pl. matematikai, zenei) leszámítva nem lehet elkülöníteni, hogy ki az, aki „született” tehetség és ki az, aki „csak” jól képzett. A tehetség jeleit mutatja az is, aki egyszerűen bioló-

giai adottságait tökéskíti és az is, aki kevésbé jó adottságait más tehetségfaktorok (pl. erősebb feladatalkötelezettség, kedvezőbb környezet) segítségével kompenzálni tudja.

Az ember élettani, pszichológiai adottságait nem minden esetben tudja tehetségre váltani. Kényszersorsát genetikai öröksége, ösztön-, érzelmi- és indulati természete, szociális és mentális környezete befolyásolja. De az „Én” életében meghozott első választással megszületik személyes *sorsa*, melyet már maga az „Én” alakít. Az „Én” folyton úton van kényszersorsának és választott sorsának feltételei között, mivel azonban mindenben az „Én” a döntő, a sors nem más, mint választás (SZONDI L. 1996). A választás elmulasztása szükségszerűen *alulteljesítéshez* vezet. A tehetség kialakulásában tehát a *sorsválasztás* helyessége is közrejátszik.

A tehetségföldrajz nem hivatott e bonyolult kérdések megválaszolására, s nem is ez a célja. Tárgyegysége az ember, melynek tehetségét a rá utaló specifikus és általános jegek széles repertoárjának ismeretében sem tudjuk másként azonosítani, kizárólag teljesítménye, *produktuma* alapján. „*A tehetség mindig igazolja magát, a tehetség igazolója pedig a munka* (FREUD-ot idézi SZAVELJEVA M. 2003)”. A nagy emberek pedig azért nagy emberek, mert embertársaik (a kortársak és az utókor) azoknak tekintik őket, tehát a mi osztályozási törekvésünkől származnak, vagyis a „*közvélemény önkényes döntéséből*” (ODIN-t idézi HÁRNIK J. 1911).

Az alkotás, a produktum annál jelentősebb, minél tágabb tartományát válaszolja meg a strukturálisan azonos problémáknak (MAGYARI BECK I. 1977). Ebből arra következtethetünk, hogy a *tehetség mértékét* az alkotás és az adott vonatkoztatási rendszer struktúra-differenciájával, vagyis az *újítás mértékével* fejezhetjük ki (DÉNES T.-FARKAS J. 2007). Minél nagyobb ez a struktúra-differencia, annál jobban kilógnak a „nagyon másként látó” tehetségek a társadalmi normákból (pl. zsenik, virtuózok). Ez kreatológiai szempontból jó érvelésnek tűnik. Ugyanakkor ez a „mérték” tehetség típusonként erősen differenciált lehet. Minden alkotás (alakítás, magas szintű teljesítmény) új, de nem minden alkotás újítás! Pl. egy hosszútávfutó rekord, mint produktum, a befoglaló rendszerhez képest alapvetően csak mennyiségi (nem strukturális) változást jelent, míg egy remekmű, vagy egy tudományos eredmény struktúra-változásokat generál. Mégis, ki vitatná el a versenyző tehetségét? A struktúra-differencia itt nem mutatható ki az eredményből, mert az magában a versenyzőben (fizikai, lelki, és szellemi) képességeiben, a felkészülés cselekményeiben és körülményeiben (edzés módszerekben, tanulási folyamatban, táplálkozásban, orvosi ellátásban, szociális viszonyokban) lappang. A tehetségföldrajznak talán ezért érdemes egyfajta werleni, akcionista látásmóddal (is!) közelíteni a problematikához, hiszen a tehetség tér a tehetségek tevékenysége, interakciói révén szerveződik, vagy bomlik fel.

A tehetségföldrajz számára alaptétel, hogy tehetségben megmutatkozó különbségeket bizonyos *biológiai törvényszerűségek* érvényesülése mellett – a térben is differenciáltan megjelenő – *kulturális hatások* okozzák. A még GALTON által elültetett, „nature-nurture” (kvázi öröklés, vagy nevelés) polémiának nézőpontunkból tehát semmiféle jelentősége nincs. Egyrészt azért, mert kultúrateremtő képességünk génjeinkbe van írva (CSÁNYI V. 2001), másrészt azért, mert a tehetség nem önmagáé, hanem „ama kultúrkör

szerve, amelynek alapvető paradigmáit, lényegét, mondanivalóját az általa művelt szakterületen érvényesíti (MAGYARI BECK I. 1988). A tehetségföldrajz tehát nem vizsgálja, hogy a produktumban mennyi a „hozott” és mennyi a „szerzett” tehetségrész.

A tehetség manifesztálódásának előfeltétele egy kedvező *élethelyzet*, mely szerencsés biológiai diszpozíciókat, előnyös személyiségjegyeket és megfelelő szociális-mentális miliót jelent. KOLOSI T. (1984) szerint az élethelyzet a társadalmi rétegződésben elfoglalt helytől és az egyéni attribútumoktól (pl. képességek, szorgalom, értékrend, szerencse) függ, vagyis egy bonyolult *egyenlőtlenségi rendszeren* belüli pozíciót tükröz. Amennyiben – kiinduló hipotézisünk szerint – a tehetség előfeltételeként előálló adottságok és hajlamok előfordulási gyakoriságát minden populációban állandónak vesszük, úgy a tehetség térbeli előfordulási gyakorisága megjeleníti számunkra ezen egyenlőtlenségi rendszer térbeli dimenzióit. Mivel a tehetség térben és időben együtt változik más társadalmi struktúrákkal, úgy is mondhatjuk, a tehetség térbelisége kifejezi a tehetséggé válás területi potenciálkülönbségeit, s indikátorként érzékenyen jelzi a *környezet minőségi változásait*.

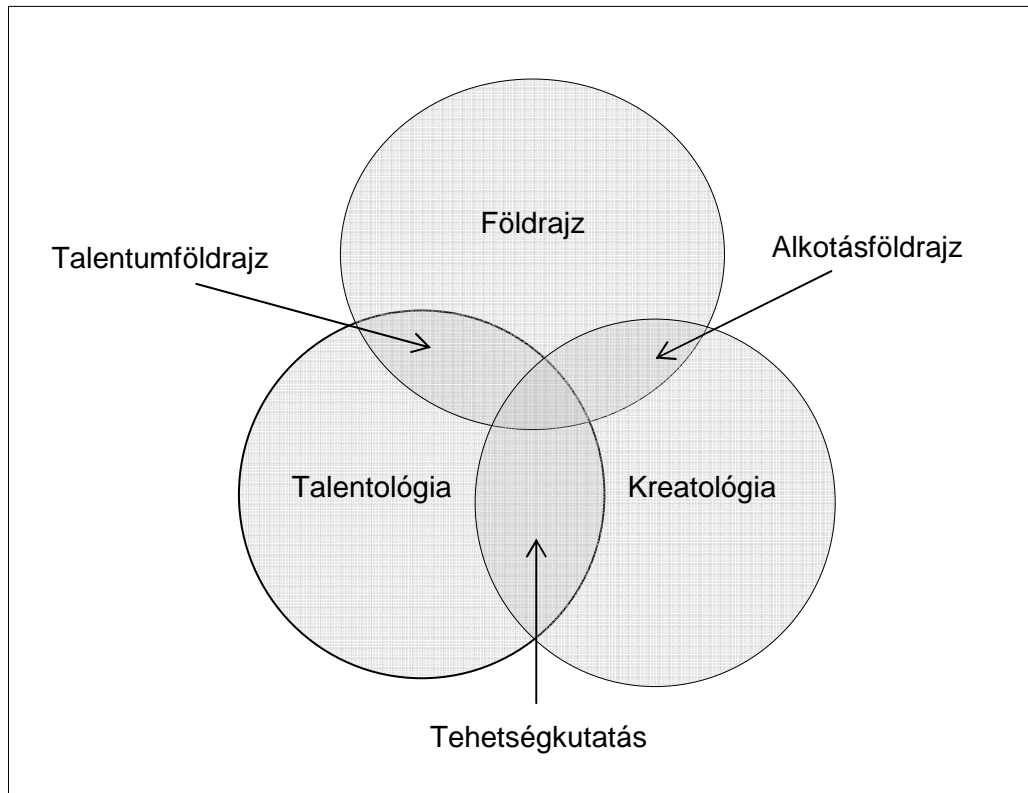
2.2.6. A tehetségföldrajz értelmezése

Tudatában annak, hogy mind a hagyományos, mind az újabb keletű tudománydefiniációk tökéletlenek és vitathatók, az ismeretek pedig sohasem képeznek lezárt rendszert, a következőkben kísérletet teszek a tehetségföldrajz tudomány-rendszertani helyének felvázolására. A tehetség kérdéskörének vizsgálatakor ontológiai tekintetben különbséget kell tennünk kétfajta létező, az *alkotó* és az *alkotás* között. Ha a személyre koncentrálunk, akkor *talentológiai*, ha az alkotásra, vagy a produktumra, akkor *kreatológiai* oldalról szemlélődünk (ZSOLNAI J. 2005). A szétválasztás kutatásaink tárgyát tekintve is méltánylandó, sőt irányadó. Ennek elfogadásával a földrajz és a talentológia interdiszciplínájaként, vagy mondjuk úgy, a tehetségföldrajz talentológiai aspektusaként, a TÓTH J. (2000) által körvonalazott *talentumföldrajz (talentogeográfia)* definiálható, mely a talentumok megjelenésének, interakcióinak térbeli törvényszerűségeit vizsgálhatja többféle szempontból (pl. képességterületek, települések, településtípusok, régiók szerint) (7. ábra).

A kissé archaizáló *talentum* szó használatát indokolja, hogy a mai magyar nyelvben, a már megvalósult tehetség kifejezésére nincs igazán találó szó (CZEIZEL E. 2003). A tehetség szavunk – mind a köznyelvben, mind a pedagógiai, pszichológiai szakirodalomban – csak egyfajta potencialitást, lehetőséget jelent. (Az angolszász terminológiában ugyancsak elkülönül a „gifted”, vagyis az ígéretes és a „talented”, a megvalósult tehetség). Ugyanakkor, mivel a *talentum* kifejezés hagyományosan, az ember értelmi képességeire utal, használata esetén célszerű jelentését kiterjesztenünk a művészeti, mozgásműveltségi és szociális területekre is. A gyakorlatban mindenkit talentumnak kell tekintenünk, akiről megbizonyosodott, hogy tehetséges. Mindezzel együtt úgy gondolom, hogy a tehetséges ember megnevezéseként a „talentum” a „tehetség”, „kiválóság”,

vagy a „nagy ember” kifejezések egymás szinonimáiként a tehetségföldrajzban bármikor alkalmazhatók.

A zseni, vagy lángelme kifejezés használatával kicsit bonyolultabb a helyzet, s erre itt érdemes néhány gondolatot szánnunk. A zsenialitás miértjének boncolgatása hosszú időn át a tehetségkutatás első számú motívuma volt. MAGYARY-KOSSA GY. (1925) így különböztette meg a lángészt a talentumtól: „A *talentum* mintegy közvetítő kapocs a *genie* és a tömeg között. Ő az, ki a lángész ideáit felkapja, részletkérdésekben továbbfejleszti, minden oldalról meghányja-veti, népszerűbb alakba formálja...”.

7. ábra: A tehetségföldrajz aspektusainak értelmezése. A szerző szerkesztése

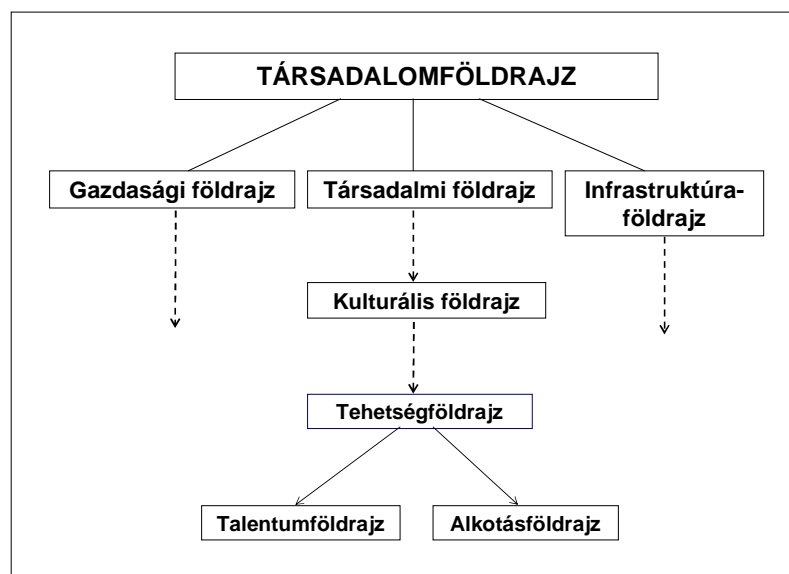
A talentum és a géniusz szó eredeti jelentése számunkra azt is sugallhatja, hogy a kettő között esszenciális különbség van: az előbbi – akárcsak az ókori fizetőeszköz –, állandó gyarapításra vár, míg a zsenialitás isteni ajándék, melyet születésünkkel készen kaptunk. A valóság feltehetően közelebb áll ahhoz, amit ODIN találóan megállapított: „*helyesebb is volna sohasem beszélni zseniális emberekről, csak zseniális pillanatokról* (idézi HÁRNIK J. 1911)”. FREUD hasonló állásponton van: „*A tehetség nem egy bizonyos, külön vett területen megmutatkozó zsenialitás, hanem a zseniális (mértéken felüli) vagy a megszokott (középszintű) képességek megvalósulásának módját jelenti* (idézi SZAVELJEVA, M. 2003)”. Eszerint a tehetségnek az eredményhez vezető úton egyaránt szükség van zseniális és teljesen átlagos képességekre.

Folytatva korábbi gondolatmenetünket, a tehetségföldrajz kreatológiai perspektívájaként a VOFKORI L. (2003) által definiált *alkotásföldrajz (kreatogeográfia)* jeleníthető

meg. Ez az alkotástan és a geográfia határtudománya, mely az alkotási folyamat, valamint alkotási termékek földrajzi összefüggéseit kutatja (pl. tudományos, műszaki, művészeti alkotások elterjedése, tudományos központok, innovatív területek). Az előző megoldás analógiájára praktikus az alkotásföldrajz vizsgálati körét a szoros értelemben vett intellektuális teljesítményeken kívül eső alkotásokkal, teljesítményekkel (pl. zenei interpretáció, sportteljesítmény) tágítanunk. A talentum- és az alkotásföldrajz szubsztrátuma tehát ugyanaz, csupán megközelítésük súlypontja más.

A tehetségföldrajz szubjektumcentrikus, kiindulópontja az ember, így szemlélete társadalmi-földrajzi (8. ábra). Terrénuma az objektív tereken túl a mentális terekre is kiterjedhet (pl. kulturális minták, normák, értékek, mentalitások, attitűdök vizsgálata). A földrajzi környezetet, mint funkcionáló egészet és a benne lévő tényezőket együtt, egymásra hatásukban igyekszik magyarázni.

8. ábra: A tehetségföldrajz helye a földrajztudomány rendszerében. TÓTH J. (2004) ábrájának felhasználásával a szerző szerkesztése

Az általános ágazati és regionális megközelítési mód mind a talentum-, mind az alkotásföldrajzban kifejthető. Az *általános tehetségföldrajz* a talentumok, az alkotások és a hatótényezők térbeli struktúráit, funkcióit, folyamatait komplexen vizsgálja. Általános törvényszerűségeket fogalmaz meg és elméleti alapot nyújt az ágazati, valamint a regionális tehetségföldrajz számára. Az *ágazati, vagy speciális tehetségföldrajz* a talentumok és alkotások képességterületek, illetve alkotástípusok szerinti földrajzi jellegzetességeit kutatja. A *regionális tehetségföldrajz* vizsgálódási köre egy település, táj, régió, ország, országcsoport, formális, vagy funkcionális kultúrrégió.

A tehetségföldrajz *alkalmazott, szerkezetfeltáró* kutatásként hozzájárulhat a földrajzi régiók, települések társadalmi versenyképességének felméréséhez (pl. innovációs-, vállalkozási-, képzettségi-, művészeti potenciál), *funkcionális* megközelítésben alkalmas a különböző szempontú (pl. kutatás-fejlesztési, oktatási, gazdasági, infrastrukturális) fej-

lesztések előkészítésére. A tehetséghez kapcsolódó *társadalmi és gazdasági térfolyamatok* elemzése láthatóvá tehet, illetve prognosztizálhat bizonyos változásokat (pl. agyelszívás, innováció alapú iparágak terjedése, jövedelmi viszonyok alakulása, kulturális változások). Erőteljes komplexitás és multidiszciplináris arculat jellemzi. A társadalmi földrajz szinte minden területével érintkezik, segédtudományai a természet- a társadalom- és a komplex tudományok köréből egyaránt kikerülhetnek.

A tehetségföldrajz legközelebbi rokon tudomány-szakágaként a tágabb értelemben vett *kulturális földrajzot* foghatjuk föl. A *népességföldrajzi* jellemzők (népsűrűség, termékenység, kor és nemek szerinti összetétel, foglalkozási, etnikai és vallási viszonyok) kiindulási alapot jelentenek a tehetségföldrajzi vizsgálatok számára. A *település- és közlekedésföldrajzi* relációk, a falvak, városok, szuburbiák funkcionális sajátosságai, hierarchiája, kapcsolatrendszere, kommunikációs tere, vonzásviszonyai erősen befolyásolják a tehetség térbeliségét. A *viselkedésföldrajz* által kutatott érzékelési környezet, fontos szerepet kap a tehetségek vándorlási célterületeinek kiválasztásában. A tehetségföldrajz érintkezik a „nemek földrajzának” is nevezett *feminista földrajzzal*, mivel a nők és a férfiak eltérő viselkedése, munkavégzése, társadalmi helyzete, mobilitása és térhasználata (TIMÁR J. 1998) képességeik kialakulására is komoly hatással van. Igen jól hasznosulhatnak az *oktatásföldrajz* tapasztalatai és értékes adalékokkal szolgálhatnak a *szociálgeográfiai és egészségföldrajzi* vizsgálatok is. A kreatív elmék újításainak gazdaságföldrajzi aspektusait az *innovációföldrajz* kutatja.

3. Magyarország tehetségföldrajzi modelljei

3.1. A kutatást megalapozó vizsgálatok

Kutatói aspirációim a tehetségföldrajz teoretikai megalapozása mellett arra irányultak, hogy a tehetség elterjedésének, jelenlétének térbeli anomáliáit tapasztalati úton is bizonyítsam, s ezek illusztrálására képi eszközöket, tehetségterképeket is készítssek. A kérdés csupán az volt, hogy a tehetségföldrajz előzőekben vázolt számos útiránya közül melyiket válasszam, mit és milyen eszközökkel vizsgáljak. Az útkeresés első próbálkozásai a *fiatal tehetségek* térbeli megjelenésének összefüggéseit boncolgatták. Az egyre szaporodó empiria, valamint a belőle deriválható következtetések egyre több támpontot adtak munkámhoz, s már-már elegendő anyagot nyújtottak egy, a fiatal tehetségek témaköréből merítő értekezés megírásához. Ugyanakkor, kezdetektől érlelődött bennem a gondolat, hogy HANTOS GY. (1936) és SOMOGYI J. (1942) nyomdokain haladva, lexikonadatok felhasználásával újra megszerkeszsem Magyarország teljes körű tehetségterképét, a rendelkezésemre álló számítógépes programokkal pedig akár többféle, tematikus térképet is készítssek.

Azt, hogy végül ez utóbbi kutatási irány mellett döntöttem, főként az indokolta, hogy időközben megjelent a magyarság szinte teljes kultúrtörténetét felölelő, négykötetes Magyar Életrajzi Lexikon elektronikus változata (Arcanum DVD Könyvtár VI. 2004), mely a benne foglalt óriási adattömeghez képest viszonylag egyszerűen összeállítható adatbázis létrehozásával kecsegtetett. Mindezek mellett a fiatal tehetségekkel kapcsolatos vizsgálódásaim jó alapot nyújtottak további kutatásaimhoz, munkahipotéziseim megfogalmazásához. A következő alfejezetekben e vizsgálatok legfőbb tanulságait kívánom ismertetni.

3.1.1. Fiatal tehetségek, pályakezdő kutatók

A rendszerváltás után társadalmunk vertikális tagozódásának erősödése a területi különbségek fokozódását siettette. Ezek korábban a jobb intézményellátottságnak köszönhetően főként a településhierarchia mentén alakultak ki, majd a kedvező, vagy kedvezőtlen jelenségek térségi, regionális szinten is jelentkeztek, s leginkább a jövedelem-szerzés lehetőségei határozták meg őket (BELUSZKY P. 2000). Első tehetségföldrajzi ihletésű munkáimban arra kerestem választ, hogy fiatal tehetségeink, pályakezdő kutatóink szaktárgyi, illetve tudományos felkészültségében, eredményességében tükröződnek-e a társadalmi-gazdasági fejlettség területi különbségei. Vizsgálati mintáimba azok kerültek, akik az országos tanulmányi versenyeken, konferenciákon eredményesen szerepeltek, vagy megszerezték első (PhD/DLA) tudományos fokozatukat.

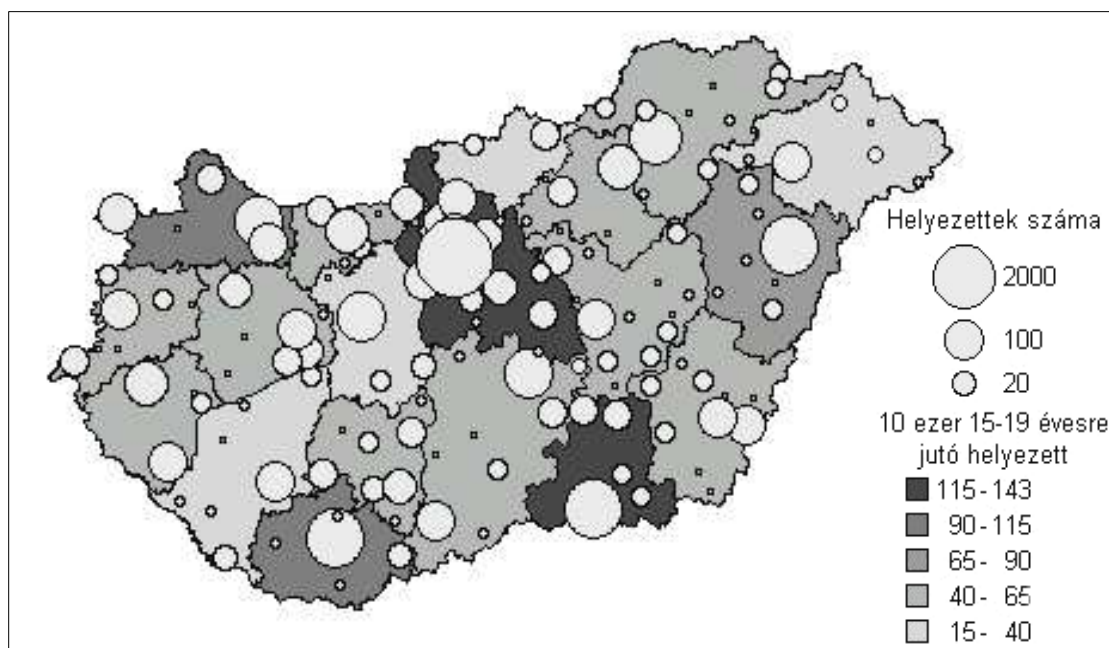
A középiskola értékközvetítő, képesség- és személyiségfejlesztő szerepe miatt rendre meghatározó szerepet tölt be a legtöbb ember értelmi, érzelmi fejlődésében. A *közép-*

iskolai tanulmányi versenyek azért különösen érdekesek számunkra, mert a versenyekre való felkészítés az iskolai tehetséggondozás egyik leghatékonyabb – természetesen nem az egyetlen – eszköze. Az évente megrendezett, különféle tanulmányi versenyek száma több száz, az indulók száma pedig több százezer, a legtehetségesebbek kiválogatódása tehát meglehetősen nagy populációból történik. Azzal a munkahipotézissel, miszerint az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny (OKTV) legeredményesebb szereplői (1-3., ill. 1-10. helyezést értek) tehetségesnek tekinthetők, elsőként arra voltam kíváncsi, hogy térbeli eloszlásuk, ill. iskoláik eloszlása milyen területi elrendeződést mutat.

Az adatbázist az 1987-2001 között megrendezett 23 tantárgyi verseny több mint ötezer iskolára vonatkozó eredményességi adata alkotta (<http://www.elnok79.elte.hu> 2004). Mivel az OKTV a közismereti tárgyak versenyrendszere, mintámban háromszor akkora arányban fordultak elő a gimnáziumok, mint a szakközépiskolák és a vegyes típusú iskolák. A pontszámok alapján az első ötven helyezett iskola között mindössze négy „nem gimnázium” szerepelt. Ugyanakkor a gimnáziumok magasabb területi részesevése nem jelentett automatikusan több sikeres versenyzőt. Az intézményi koncentráció óriási volt: a vizsgált időszakban 96 település mindössze 264 iskolája (a hazai középiskolák 17%-a) juttatott versenyzőt az OKTV 1-3. helyezettjei közé (1603 fő). A sikeres diákok 10 ezer középiskolás korú (15-19 éves) fiatalra vetített fajlagos mutatói területi egyenlőtlenségeket tükröztek: egy fővárosi fiatalnak a vizsgált periódusban, átlagosan 13-szor nagyobb esélye volt az OKTV első tíz helyének valamelyikét megszerezni és 27-szer nagyobb, az első háromba kerülni, mint egy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kortársának.

A megyék fajlagos eredményességi mutatói többnyire a regionális centrumok „húzóerejét” láttatták, míg a lemaradás a hagyományosan agrárjellegű, ill. komoly strukturális gondokkal küzdő megyékben volt a leginkább érzékelhető (9. ábra). A KSH adatainak segítségével végzett korreláció számítás szerint *az eredményes tanulók aránya kapcsolatban állt a jövedelmi, foglalkoztatottsági és az iskolázottsági viszonyokkal*. A regionális átlagok országrészek közötti különbségekre is rávilágítottak: a központi régió előnye óriásinak mutatkozott, míg a többiek közül a legjobbak (Dél-Alföld és Nyugat-Magyarország) is csak átlag körüli értéket produkáltak.

A települések mérete, hierarchiaszintje szintén fontos tényezőnek bizonyult. A népesebb települések kedvezőbb infrastruktúrával ellátott, és állandó versenyhelyzetben lévő iskolái, valamint az iskolákat körülvevő anyagi és szellemi miliő (pl. könyvtárak nagysága, magánórák lehetősége) jobb lehetőségeket kínált a versenyfelkészítésre, tehetséggondozásra. A legerősebbnek a megyeszékhelyek tehetségkoncentráció hatása mutatkozott: az első tíz közé kerültek közel negyötöde ide járt iskolába (1. táblázat). A regionális központok – Győr kivételével – szinte egyeduralkodónak mutatkoztak, mellettük Székesfehérvár, Eger és Nyíregyháza emelkedett ki. A leginkább decentralizált megyék Komárom-Esztergom, Tolna, Békés és Veszprém voltak. A látványos eredmények mögött rendre az elitiskolák sorakoztak, ami azt sejtette, hogy ezek társadalmi és térbeli elérhetősége meghatározó jelentőséggel bír.

9. ábra: Az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny 1-10. helyezettjeinek eloszlása településenként és a helyezettek 15-19 éves korcsoportra jutó aránya megyénként Magyarországon (1987-2001) Adatok forrása: <http://www.elnok79.elte.hu> 2004, KSH. A szerző szerkesztése 2004

Az önképzőkori hagyományokra építő *tudományos diákköri tevékenység* a tehetség-gondozás legjelentősebb területe a magyar felsőoktatásban. A Pro Scientia Aranyérmert az Országos Tudományos Diákköri Tanács alapította (1988) a tudományok területén kiemelkedően teljesítő hallgatók elismerése céljából. Vizsgálódásaim 254, 1989-2001 között díjazott hallgatóra terjedtek ki. Közülük 100-ból 50 budapesti, 15 debreceni, 13 szegedi, 7-7 hallgató pedig miskolci és pécsi felsőoktatási intézet hallgatója volt. Az ifjú kutatók több mint háromnegyede férfi volt, közel egyharmaduk (30,8%) Budapesten született.

A legtöbb díjazott a természet-, orvos- és a humántudományok területéről került ki, ami a *klasszikus nagy vidéki egyetemi központjaink jelentőségét* mutatta, s ugyanakkor magyarázta a Közép- és Nyugat-Dunántúli régiók lemaradását. A 10 ezer 20-29 évesre számított fajlagos születési mutatók értéke a Dunán innen háromszorosa volt a Dunántúl átlagának, az országos átlagot pedig a központi körzet sem érte el. A megyék közül Hajdú-Biharé volt az első hely, a második Csongrád, a 3-4. helyen pedig Baranya és Borsod-Abaúj-Zemplén osztozott. A mezőny végén Szabolcs-Szatmár-Bereg, Fejér, és Tolna megye helyezkedett el.

A sikeres szerepléshez közvetve a megyeszékhelyek középiskolái is hozzájárulhat-
tak: a vizsgálatba vont ifjú kutatók 72%-a megyeszékhelyén érettségizett. A legerősebb koncentráció a főváros és a nagy egyetemi városok esetében volt kimutatható ki. A 10 ezer 20-29 évesre jutó Pro Scientia érmesek középiskolájának települése alapján a megyék rangsorának első négy helyezettje nem sokat változott.

1. táblázat: Az OKTV első tíz helyezettjeinek megoszlása megyék és megyeszékhelyek szerint (1987-2001). Adatok forrása: <http://elnok79.elte.hu/verseny/oktv9v.hts>. A szerző számítása és szerkesztése 2004

Megye	Az 1-10. helyezést elérték száma	Megyei 1-10. helyezettek országos részesedése (%)	Megyeszékhely	A megyeszékhely	
				1-10. helyezettjeinek száma	részesedése a megye 1-10. helyezettjeiből (%)
Bács-Kiskun	184	3,6	Kecskemét	102	55,4
Baranya	241	4,7	Pécs	222	92,1
Békés	134	2,6	Békéscsaba	54	40,3
Borsod-Abaúj-Zemplén	206	4,0	Miskolc	166	80,6
Csongrád	305	5,9	Szeged	255	83,6
Fejér	113	2,2	Székesfehérvár	95	84,1
Győr-Moson-Sopron	293	5,7	Győr	157	53,6
Hajdú-Bihar	262	5,1	Debrecen	245	93,5
Heves	94	1,8	Eger	77	81,9
Jász-Nagykun-Szolnok	120	2,3	Szolnok	62	51,7
Komárom-Esztergom	124	2,4	Tatabánya	4	3,2
Nógrád	28	0,5	Salgótarján	20	71,4
Pest megye	2459	47,9	Budapest	2214	90,0
Somogy	70	1,4	Kaposvár	43	61,4
Szabolcs-Szatmár-Bereg	66	1,3	Nyíregyháza	52	78,8
Tolna	89	1,7	Szekszárd	25	28,1
Vas	91	1,8	Szombathely	60	65,9
Veszprém	139	2,7	Veszprém	60	43,2
Zala	111	2,2	Zalaegerszeg	67	60,4
Összesen:	5129	100,0	Összesen:	3980	Átlag: 77,6

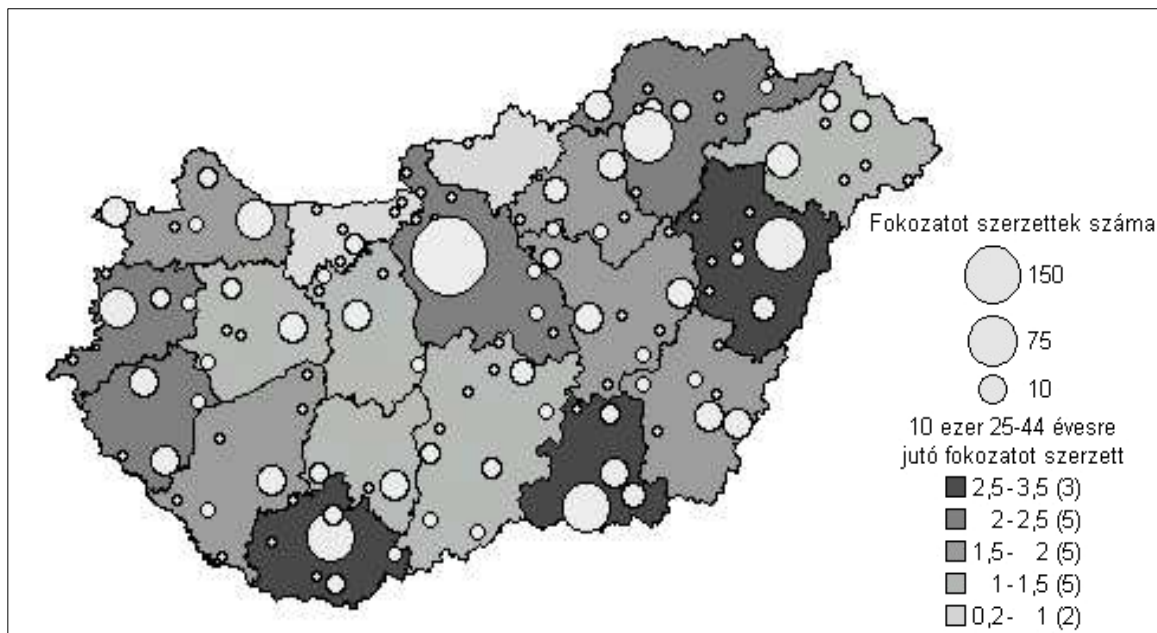
A minősített kutatók képzése doktori iskolákban történik, melyek színvonala és hatékonysága nagyban meghatározza a nemzetgazdaság fejlődési esélyeit. A magyar egyetemi doktorképzés 1992-ben indult újra, kezdetben ideiglenesen akkreditált doktori programokkal. Doktori iskolák 2001-től alakulhattak, melyek az egyetemi autonómiára épülve nagyban hozzájárultak a tudományos utánpótlás-nevelés decentralizálásához. A korlátozott számban fölvehető, nappali tagozatos – többnyire tudományos diákköri tevékenységét tovább folytató – hallgatók mellett megnőtt az egyénileg felkészülő, általában oktatási, vagy kutatási tapasztalattal rendelkező doktoranduszok száma is.

Az elemzés adatbázisaként az Országos Doktori Jegyzék (ODJ) Internetről elérhető honlapjának adatai kerültek felhasználásra, melyen a vizsgálat időpontjában 581 név szerepelt. A *doktori fokozatot szerzettek* születési adataiból számított 10 ezer 25-44 évesre vetített fajlagos területi mutatók az eddiginél kiegyenlítettebb területi eloszlást mutattak, de a főváros és a nagyvárosok közelségének hatása még mindig kimutatható volt.

A jegyzék nem publikált középiskolai tanulmányokra vonatkozó adatokat, ezért az analízist csak a születési hely figyelembevételével készíthettem el. A PhD/DLA fokoza-

tot szerzettek több mint 90 %-a Magyarországon született. Közülük 100-ból 29-en Budapesten, 9-en Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, 8-8-an Csongrád és Hajdú Bihar megyében, 6-an pedig Baranyában látták meg a napvilágot, tehát 60 százalékuk négy megyéből és a fővárosból került ki (10. ábra). A határon túliak közül a legtöbben Erdélyből, Partiumból, Vajdaságból és a Felvidékről származtak.

A 10 ezer 25-44 évesre jutó fajlagos indexek szerint legnagyobb arányban a Csongrád megyeiek szereztek fokozatot, megelőzve a fővárost, Hajdú-Bihar, Baranya és Borsod-Abaúj-Zemplén megyét. A leggyengébb mutatója Nógrád és Komárom-Esztergom megyének volt. A régiók közül három, a Dél-Alföldi, Nyugat-Dunántúli és a Közép-Magyarországi indexe haladta meg az országos átlagot.

10. ábra: A PhD/DLA fokozatot szerzettek száma és eloszlása Magyarországon az Országos Doktori Jegyzék adatai szerint. Adatok forrása: <http://www.doktorijegyzek.hu> 2004. A szerző szerkesztése 2004

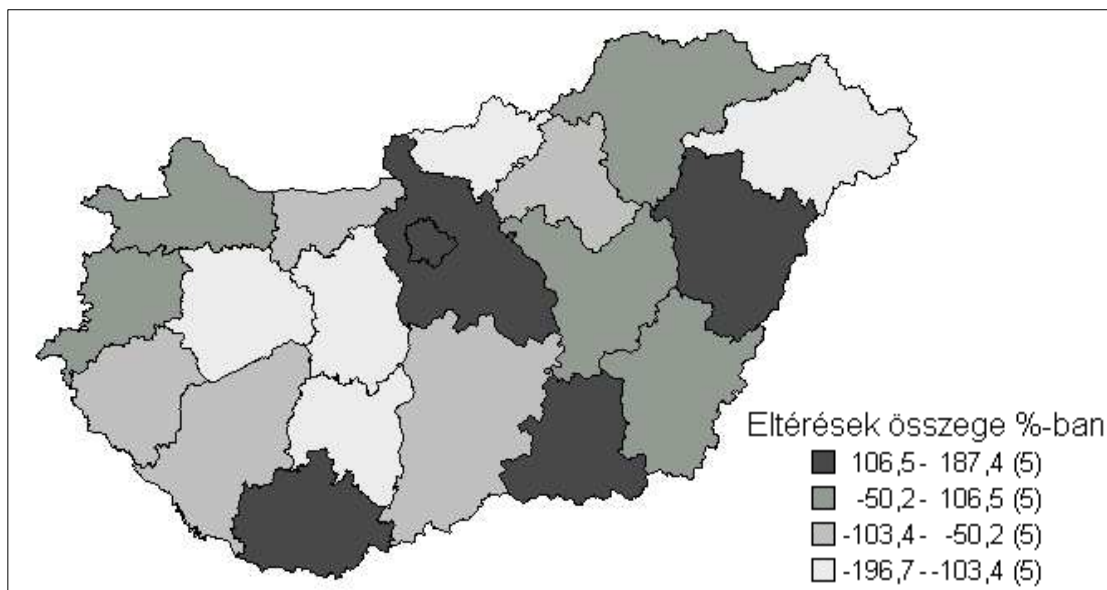
A szellemi foglalkozásúak területi eloszlása jó tükörképe a regionális fejlettségnek. A Közép-Magyarországi és Közép-Dunántúli régió kivételével a doktoráltak születési hely szerinti területi arányát jóval magasabbnak találtam, mint a szellemi keresők területi arányát, ami „agyelszívásra” és kihasználatlan szellemi kapacitásra utalt.

A kiemelkedő szellemi teljesítményt nyújtó fiatalok fajlagos területi mutatói az átlagtól való eltérés alapján, lehetővé tették egy megyék közötti összesített sorrend létrehozását. Ez azt mutatta, hogy a tehetség-kibocsátásban jelentkező különbségek kapcsolatban állnak a területi fejlettséggel és a településhálózat jellemzőivel. A nagyvárosok (igazgatási központok) szellemi infrastruktúrája, elérhetősége predesztinálta a tehetségek megjelenését. Az egyetemek húzóereje a közoktatás teljesítményére is hatott. Feltűnő volt az is, hogy az első nyolc megye között négy alföldi szerepelt, amit összefüggésbe lehetett hozni az alföldi mezővárosok gimnáziumi képzést preferáló oktatási struktúrával.

rájával (11. ábra). A megyék három fajlagos mutatóval készült helyezési rangsorának élén Csongrád és Hajdú-Bihar megye állt, míg a sort két igen eltérő fejlettségű megye, Fejér és Szabolcs-Szatmár-Bereg zárta (I. sz. melléklet).

Nem meglepő, hogy regionális viszonylatban *Közép-Magyarország* a legkedvezőbb átlagos eltéréssel rendelkezett. A fővárost és Pest megyét magába foglaló körzet előnye különösen a középiskolai eredményesség tekintetében volt magas, az előny a graduális és posztgraduális szinteken jelentősen csökkent. A tizenhárom egyetemnek otthont adó *Budapest* részesedése mindhárom mintában meghaladta a 90 százalékot.

1. mutató: Az OKTV-n első tízbe kerültek 15-19 éves korcsoportra vetített arányai a középiskola figyelembe vételével; 2. mutató: A Pro Scientia aranyérmeket elnyertek 20-29 éves korcsoportra vetített arányai az érettségit adó középiskola figyelembe vételével; 3. mutató: Az Országos Doktori Jegyzékbe felvettek 25-44 éves korcsoportra vetített arányai a születési hely figyelembe vételével.

11. ábra: A megyék tehetség-kibocsátásának átlagtól való eltérése három fajlagos mutató összege alapján Magyarországon. A szerző számítása és szerkesztése 2004

A központi körzet után a *Dél-Alföld* indexei bizonyultak a legkedvezőbbnek. A középiskolai korcsoportos mutatókban még jelentkezett némi „kötelező” lemaradás, de ennek a későbbiekben nyoma sem maradt. A régióból az átlagnál több iskola ért el dobogós helyezést az OKTV-n. A régióközpont, *Szeged* egy iskolára jutó helyezettjeinek száma magasnak mutatkozott, de mellette Gyula és Kecskemét is jelentős erőt képviselt. A régió részesedése a Pro Scientia aranyérmesek esetében 10 százalékponttal emelkedett, a minősítettek arányát tekintve pedig valamelyest csökkent.

A régiók „versenyében” a harmadik helyen a jelenleg már két egyetemmel rendelkező *Nyugat-Dunántúl* szerepelt. Szombathely, Zalaegerszeg és Sopron jó kibocsátása, a 2002-ig még egyetem nélküli régióközpont, *Győr* dominanciáját mérsékelte. A *Dél-Dunántúl* szellemi életében Pécs meghatározó szerepet tölt be. Budapestet leszámítva

valamennyi régióközpont közül ez a város adta a legtöbb „dobogós” OKTV-helyezettet, ami 61 százalékos régió belüli részesedést tett ki. Pécs mellett Kaposvárott működik egyetem két karral.

Az *Észak-Alföld* regionális átlagaiban *Debrecen* húzóereje érvényesült, de a régió középiskolai jelzőszámai – elsősorban Szabolcs-Szatmár-Bereg gyengébb szereplése következtében – a legrosszabbak közé tartoztak. Debrecen a sikeres középiskolák 27 %-át, a versenyzők 58 %-át adta, s emellett egyetemének hallgatói a legeredményesebben szerepeltek a tudományos diákköri konferenciákon. Az ODJ alapján a hazai települések közül Budapest után Debrecenben született a legtöbb minősített.

Az OKTV mutatókat tekintve *Észak-Magyarország* a leggyengébb középiskolai korcsoportos mutatókat produkálta, s ezzel a mezőny végére került. A közoktatás versenyrendszerében megfigyelt hátránya a Pro Scientia érmesek és a doktoráltak arányai-ban már alig jelentkezett. A régió egyetemi városának koncentráló hatása erős, *Miskolc* a mindhárom mintában a tehetségek közel felét tömörítette.

Közép-Dunántúl – dacára annak, hogy a térség gazdaságának és oktatási infrastruktúrájának mutatói kedvezőek – valamennyi vizsgálati szempont szerint az utolsó helyen állt. A lemaradást magyarázhatja, hogy a színvonalasabb ipari, technológiai kultúra hatására közoktatásában nagyobb az érettségit adó szakképzés iránti kereslet, ám a régió középiskolás tanulói az Országos Szakmai Tanulmányi Versenyeken sem szerepeltek az átlagnál kiemelkedőbben, s nem találkozhattunk velük gyakrabban a diákköri konferenciák műszaki-, vagy informatikai szekcióiban sem. Ennek okait illetően – mivel ez külön kutatást érdemelne – nem bocsátkozom találgatásokba, mindamelllett valószínűsíthető, hogy a csonka felsőoktatás, a nagy, regionális vonzású tudományegyetem hiánya érezteti hatását.

3.1.2. Humánfejlettség és iskolai teljesítmények

A rendszerváltás után kiépülő piacgazdaság mechanizmusai felértékelték a helyi és regionális sajátosságokat, ezzel együtt markáns új regionális tagozódási rend alakult ki, a hétköznapi szintjén érezhető szociális feszültségeket, valamint éles *esélykülönbségeket* generálva. Hazánkban a településhierarchia mentén észlelhető különbségek felerősödésével együtt fokozódott a főváros és a vidék közötti fejlettségi polarizálódás, valamint a nyugati régiók növekvő előnye a keletiekkel szemben. Az új, tagoltabb térszerkezetet jelzi a *humánfejlettség* nagyobb területi differenciáltsága (NAGY G. 2007).

A középiskolai oktatómunka hatékonyságát a leggyakrabban a *felsőoktatási felvételi eredményekkel és a versenyeredményekkel* mérjük. A tehetség szempontjából talán az utóbbinak van nagyobb jelentősége, hiszen a versenyekre való felkészülés általában nagyobb fokú kreativitást, szakirányú érdeklődést, és vállalkozó kedvet követel a tanulóktól. Az alapvető kutatás-módszertani ismeretek elsajátítása, az önálló forráskereső, elemző-, gyűjtő- és alkotómunka azonban nemcsak élményt nyújt számukra, hanem jövőjüket, tehetségük kibontakozását is megalapozhatja. Ez adta az ötletet ahhoz, hogy

kapcsolatot keressek a *felvételi teljesítmények*, az *országos versenyeredmények* és a területi fejlettség különbségeit viszonylag jól kifejező *humán fejlettségi mutató (HDI)* között. Munkahipotézisem az volt, hogy a társadalmi-gazdasági fejlettség területi színvonalára mindkét eredményességi mutató alakulására hatást gyakorol. Vizsgálati adatbázisként ismét az Országos Közoktatási Intézet 2000-2004 közötti időszakra vonatkozó kiadványait (NEUWIRTH G. 2005) használtam. A módszerek és eredmények az alábbiakban foglalhatók össze:

Az első lépésben, az összehasonlíthatóság céljából a megyék iskoláinak versenypontszámából dimenzió nélküli indexeket képeztem, mely az alábbi eljárást igényelte:

$$Ind(E) = \frac{E(X) - \min(E)}{\max(E) - \min(E)}$$

Ahol: $Ind(E)$ egy-egy megye eredményességi indexe,
 $E(X)$ egy-egy megye eredményességi pontszáma,
 $\min(E)$ és $\max(E)$ a megyei adatok közül a legkisebb és a legnagyobb érték.

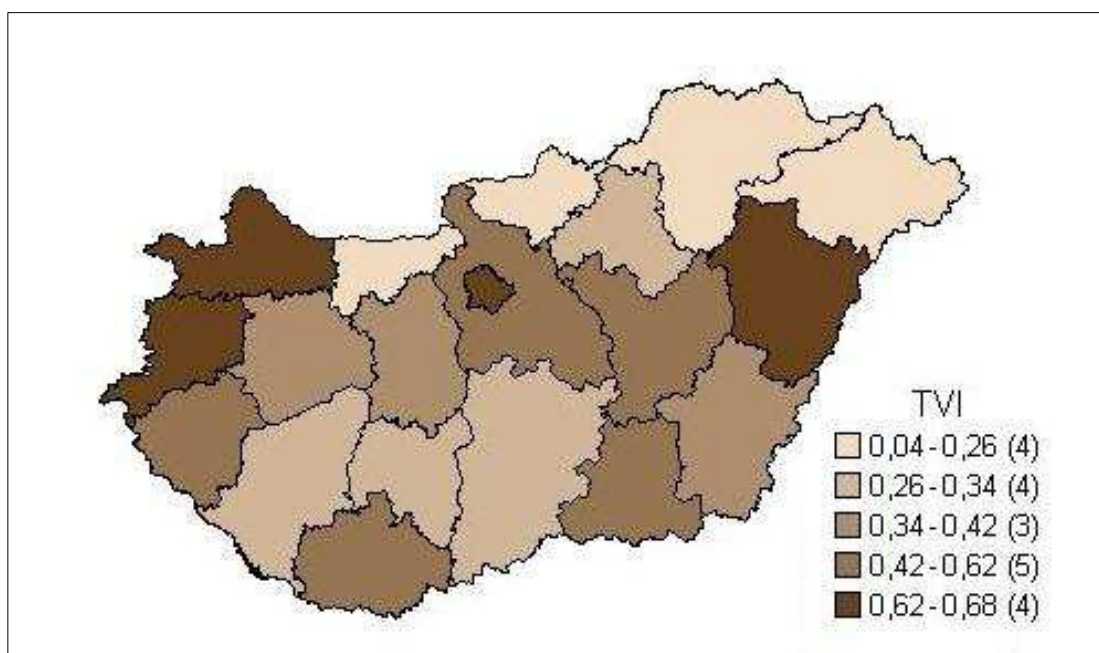
Az Országos Középszintű Tanulmányi Versenyek (OKTV), az Országos Szakmai Tanulmányi Versenyek (OSZTV) és az egyéb versenyek (ETV) megyénkénti eredményességi indexéből *komplex megyei tanulmányi versenymutatót* képeztem:

$$Ind(TV) = \frac{Ind(OKTV) + Ind(OSZTV) + Ind(ETV)}{3}$$

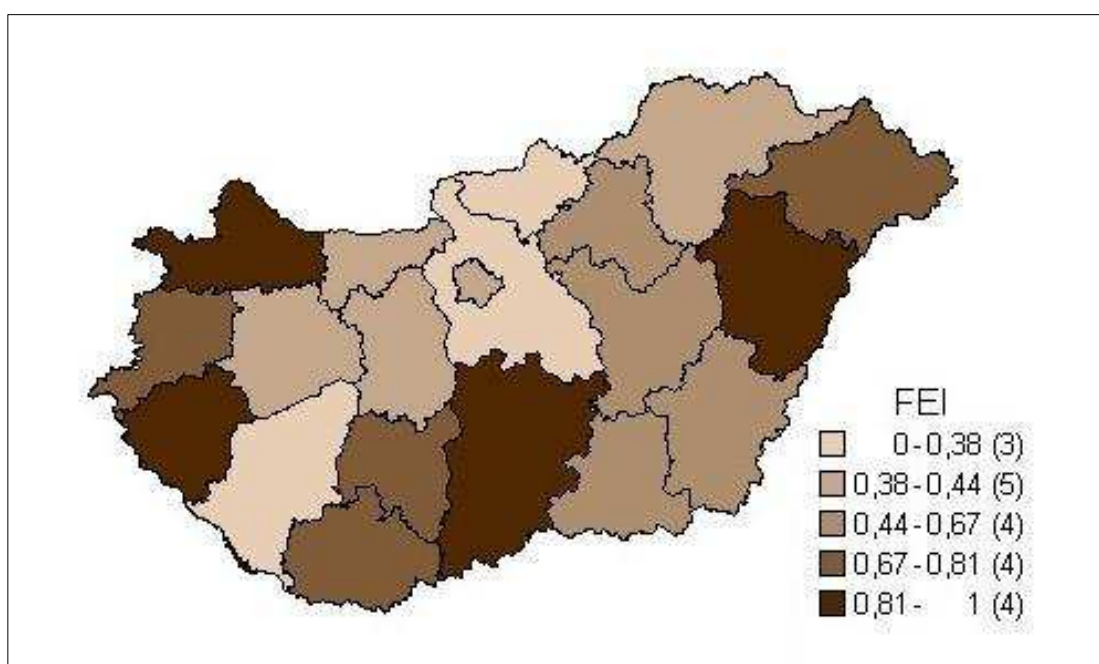
A kapott jelzőszám láthatóvá tette a versenyteljesítményekben mutatkozó markáns területi eltéréseket (12. ábra), az északi, északkeleti megyék és Komárom-Esztergom lemaradását, valamint a főváros, a nyugat-magyarországi és a fejlettebb alföldi megyék előnyét.

Az előzőhöz hasonló módszerrel, de két komponens, a felvételi arány (FA) és az írásbeli dolgozatok (ID) eredményei alapján alakítottam ki a *felvételi eredményességi mutatót* (FEI) is. A középiskolai adatbázis létrehozója, NEUWIRTH G. a *nyelvvizsgálóval* rendelkező, felvételiző tanulók arányát (NY) szintén fontos kimeneti mutatóként értelmezte, ám a nyelvindex számításaim szerint erősebben korrelált a különböző versenyindexekkel, mint a felvételi mutatókkal, ezért a komplex felvételi mutató kialakításában figyelmen kívül hagytam.

A felvételi index (FEI) területi differenciáltsága eltért a versenyindexétől, itt olyan megyék is jól teljesítettek, melyek a versenyeredmények tekintetében a lemaradók között voltak (13. ábra). Ilyen volt pl. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Bács-Kiskun és Tolna megye.

12. ábra: A komplex tanulmányi versenyindex (TVI) alakulása megyénként a 2000-2004. közötti időszak adatainak felhasználásával (a megyék átlaga = 0,39). Adatok forrása: Neuwirth G. 2005. A szerző számítása és szerkesztése

13. ábra: A komplex felvételi index (FEI) alakulása megyénként a 2000-2004. közötti időszak adatainak felhasználásával (a megyék átlaga = 0,57). Adatok forrása: Neuwirth G. 2005. A szerző számítása és szerkesztése

Ezután került sor a humán fejlettségi mutató és az eredményességi indexek viszonyának feltárására. Az eredményességi mutatókat – tekintettel a humán fejlettségi mutató számításának különféle metódusaira, melyekre ez úton nincs mód kitérni – a „biztonság kedvéért” két HDI adatsorral is összefüggésbe hoztam (RECHNITZER J.-SMAHÓ M. 2005, NAGY G. 2007). A korrelációs együtthatók hipotézisem egyik felét igazolni látszottak: a versenyeken jól szereplő diákok, illetve iskoláik teljesítményét a fejlettebb társadalmi háttér támogatta (2. táblázat). Ez alapján feltételezhető, hogy a magasabb szintű humán fejlettség már középiskolás korban jótékonyan hat a versenyszellemre, kreativitásra. A sikeres szereplést a társadalmi környezet a család és az iskola magasabb szintű elvárásain keresztül indukálja. A humánfejlettség a nyelvvizsga arányokkal is erős kapcsolatban állt.

Annál meglepőbb volt, hogy a HDI és a felvételi indexek között nem mutatkozott érdemi kapcsolat, vagyis a fejletlenebb társadalmi háttér nem jelentett akkora hátrányt, mint a versenyeredményeknél. Feltételezhető persze – ezekből az adatokból ez nem derül ki –, hogy az „elit” egyetemi szakokra történő bejutás tekintetében némileg árnyaltabb képet kapnánk.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy a humán fejlettség szintje azokkal a tanulói teljesítményekkel állt szorosabb kapcsolatban, melyek a tehetség kibontakozásának kezdeti állomásait jelenthetik.

2. táblázat: A humán fejlettségi mutató, valamint a felvételi és tanulmányi versenyeredmények korrelációs együtthatói (R). Adatok forrása: Neuwirth G. 2005, Rechnitzer J.-Smahó M. 2005, Nagy G. 2007. A szerző számítása és szerkesztése

		R1	R2
A humán fejlettségi mutató (HDI) és	az OKTV index között	0,70	0,66
	az OSZTV index között	0,56	0,34
	az ETV index között	0,35	0,26
	a komplex tanulmányi versenyindex között	0,72	0,55
	a felvételi arány indexe között	-0,05	-0,29
	az írásbeli dolgozatok indexe között	0,31	0,16
	a komplex felvételi index között	0,13	-0,10
	a nyelvvizsga index között	0,71	0,73
<u>Megjegyzés:</u> R1: A HDI 2001. évre számított értékei szerint (Rechnitzer J.-Smahó M. 2005) R2: A HDI 2004. évre számított értékei szerint (Nagy G. 2007)			

3.2. Módszer a lexikonadatok feldolgozására

Kutatási tapasztalataim és a korábbi tehetségföldrajzi vizsgálatok egyaránt abba az irányba mutattak, hogy a tehetség térbelisége szoros viszonyban van egy bonyolult, sok-tényezős egyenlőtlenségi rendszer térbeliségével, melyben maga a tér, mint az interakciókat lehetővé tevő, vagy gátló viszonyrendszer jelentős szerephez jut. A *tehetségtérképek* e térbeli egyenlőtlenségek vizuális interpretációit kínálják. Mindazonáltal az idáig készült tehetségtérképek – s ez mit sem von le úttörő jelentőségük értékéből – nem hordoznak dinamikát, többnyire két-három változó (pl. születési hely, tehetség típus, tehetség szám, tehetségnagyság) térbeli eloszlását ábrázolják (HANTOS GY. 1936, SOMOGYI J. 1942, TÓTH J. 1990). Az effajta térképek nélkülözhetetlenek az alapvető összefüggések megláttatása céljából, magam is készítettem belőlük jónéhányat. Mivel azonban a tér és idő együtt alkotják azt a keretet, amelyben az élet zajlik, a térbeli elmozdulások, változások érzékeltetése céljából feladatként tűztem ki az idő, mint változó bevonását.

Mint korábban említettem a legnagyobb fejtörést a Magyar Életrajzi Lexikon adatai feldolgozásának *módszertana*, abból egy koherens, térinformatikailag kezelhető adatbázis létrehozása okozta számomra. A következőkben – noha a fent vázolt térbeli célok megvalósítása kedvéért időnként el kell kissé szakadnunk magától a tértől – e módszert és alkalmazásának tapasztalatait szeretném részletesen ismertetni.

3.2.1. A szócikkek szerkezete és tartalma

A vizsgálat adattáraként a magyarság teljes történetét felölelő, 17360 címszót tartalmazó, négykötetes Magyar Életrajzi Lexikon (KENYERES Á. szerk. 2004) elektronikus változatát használtam. A Lexikon szócikkei „szöveg” és „szám” formátumú adatokat tartalmaznak, melyeket szerkezeti helyük és funkcionális tartalmuk szerint csoportosíthatunk. Önálló szerkezeti egységnek tekinthető a *szócikk első mondata*, mely lényegében a címszóban megnevezett személy azonosítása és rövid bemutatása. Adatai a név (cím, rang), a születési hely és idő, a halálozási hely és idő, főbb speciális és egyedi ismérvek, dátumok (pl. szakma, beosztás, jelentőség, tudományos fokozat, díjak, kitüntetések, tagság, rokoni viszony). A *második szerkezeti egység* az adott személy életútját, tevékenységét kisebb-nagyobb részletességgel feltáró szövegrész sokféle térbeni, időbeni és speciális adattal. A *harmadik szerkezeti rész* az illető fő műveit, írott munkáit sorolja fel (amennyiben hagyott hátra ilyet), míg a *negyedik*, a szócikkek tartalmának hitelességére vonatkozó hivatkozásokat (szerző, mű, kiadás helye, kiadó) foglalja magába.

A szócikkek szerkezetének és tartalmának tanulmányozása után, meg kellett találnom azt a *módszert*, melynek segítségével viszonylag egyszerűen nagy mennyiségű, térben is megjeleníthető, reprezentatív adathoz juthattam. Több mint háromezer szócikk elolvasása, elemzése és „fontosnak ítélt” adatainak hipotetikus egyedtípusokba sorolása

(próbakódolása) után két dolog vált nyilvánvalóvá. Az egyik, hogy a speciális ismérvek a tehetségkutatás szakirodalmában definiált tehetség típusok alapján *osztályba sorolható*, sőt nagyobb felbontású tipizálás is készíthető. A másik, hogy a munkát nem érdemes a megkezdett *induktív* módszerrel folytatni, mert az rendkívül időigényes, s emellett reménytelen volna az összes rendelkezésre álló adat fontosságát mérlegelni. Ráadásul, a mérlegelés óhatatlanul tükrözné szubjektív látásmódomat, ami sértené a kutatás reliabilitását, a kívülálló számára pedig követhetlenné tenné az eljárást. Magam is gyakran elbizonytalanodtam abban, mit tekintsek lényegesnek olyan szellemi nagyságok esetében, mint pl. *Tessedik Sámuel*, aki a szócikk alapján lelkész, író, pedagógus, iskolaalapító, az alföldi mezőgazdaság gyakorlati fejlesztője volt, de tevékenysége kiterjedt az egészségügyi teendőkre, a parasztság táplálkozási és lakásviszonyaira, a község-rendezésre, valamint az árva- és szegényügy rendezésére is.

Itt volt az ideje tehát, hogy a munkafolyamat gyorsítása érdekében – a rendelkezésre álló információk birtokában – *deduktív* levezetéseket is alkalmazzak. Ehhez, a populáció teljes sokaságának megtartásával szűkítenem kellett a feldolgozandó adatok mennyiségét. Úgy döntöttem, merítésként olyan adathalmazt választok, mely technikailag könnyen és egyértelműen elkülöníthető a többi adattól, ugyanakkor kellő reprezentativitást biztosít a kutatási célok megvalósításához. Így esett választásom a szócikk első szerkezeti egységére, az *első mondatra*.

3.2.2. A mintavétel

Úgy ítélem, az *első mondatok kiemelése* megfeleltethető a modellalkotás első lépésőjének, a valóság első szintű leképezésének. Mindamellett adataik könnyen elkülöníthetők: morfológiai határukat különböző írásjelek (pont, vessző, pontosvessző, kettős-pont, zárójel, kötőjel), alkalmanként pedig az „(é)s” kötőszó jelentik. Pl: (adatok aláhúzva!) *Czindery László (Pécs, 1792. júl. 6. – Pécs, 1860. jan. 24.): nagybirtokos, főispán, mezőgazdasági szakíró.* (12 adat).

Ezek az adatok a vizsgálat szempontjából lényeges és lényegtelen információkat is hordozhattak. *Releváns* információknak tekintetem a nevet, születési helyet és évet, halálozási helyet és évet, valamint azok a speciális ismérveket, melyek egy-egy tehetség típus, tehetségterületet, vagy specifikumot azonosítottak. *Lényegtelen* információ volt pl. a születés, vagy halálozás hónapja és napja, az írói álnév, a társadalmi rang, cím, státus, a rokoni, vagy érzelmi kapcsolat megjelölése, a szervezeti tagság kelte, illetve a konkrét képességterületre nem utaló kitüntetések, díjak (pl. Kossuth-díj) megnevezése. A fenti példát tekintve, a „főispán” és a „mezőgazdasági szakíró” adatok kétféle tehetségre, vezetői és intellektuális kvalitásra utalnak. Ugyanakkor a „nagybirtokos” megnevezés társadalmi státust jelöl, ami tehetség szempontjából, szigorúan véve irreleváns. Azért „szigorúan véve”, mert a tehetség kibontakoztatásában a felsőbb társadalmi osztályba tartozás komoly előnyt jelenthet, ám semmiképp nem kritériuma annak.

A választott *módszer ellen* érveként felhozható, hogy e speciális ismérvek első mondatban történő szerepeltetése, mégiscsak szubjektív megítélésen, egy-egy szócikk szerzőjének döntésén múlt. Mindemellett az is nyilvánvaló, hogy e mintavételi eljárással sok egyéb információról le kell mondanunk annak ellenére, hogy az életutak fontosabb tér- és időbeli állomásai a szócikkekben kisebb-nagyobb részletességgel dokumentálva vannak. Tagadhatatlan, hogy mindkét ellenvetésben van némi igazság. Ennek dacára úgy véltem, a szócikkek sokasága, szerzőik nagy száma (363 fő) és nem utolsósorban szakmai jártassága kizárja a „nagy tévedések” lehetőségét, vagyis a bekerült személyek abbéli minőségükben jelennek meg előttünk, melyben éltek és alkottak. E feltevés elfogadásával a mintát alkalmasnak ítéltm helyénvaló következtetések levonására, s ezzel együtt a *modellalkotásra* is. Ugyanakkor e modellek nem tükrözhetik a teljes valóságot, csak annak hasznosítható és nyilvánvalóan megérthető részét (HAGGETT, P. 2006). Más-különben, a szócikkek egyéb adatai lehetőségek gazdag tárházát kínálják a további feldolgozásra: pl. a szűkebb tér-, és/vagy időbeli megkötésekkel, a települési, táji, korszak-konkenti keretben, vagy a populáció egy meghatározott részsokaságának kiválasztásával.

Az információgyűjtés során merült fel bennem, hogy HANTOS GY. (1936) módszerét adaptálva kísérletet tegyek-e a tehetség a lexikon soraival mért „nagyságának” ábrázolására. A szócikkek tanulmányozása azonban arról győzött meg, hogy nincs egyértelmű kapcsolat azok terjedelme és a lexikonba kerültek produktivitása, ill. produktumaik jelentősége között (pl. a munkásmozgalmi múlt bemutatása aránytalanul tág teret kapott).

A mintavétel első *technikai* lépéseként az Életrajzi Lexikon szövegállományát Excel táblázatkezelő programba exportáltam. Az eljárás eredményeként minden egyes szócikk egyetlen oszlopba, s azon belül egyetlen cellába került. Ezt követően azokat a címszavakat, melyekhez nem kapcsolódott szócikk (270 db), csupán különféle névváltozatokat, utalásokat tartalmaztak, illetve másik címszóra irányítottak (pl. Ábrahám Géza: lásd Pattantyús-Ábrahám Géza), töröltem az adatbázisból. Ezáltal 17090 szócikkem maradt. Végezetül az *Excel* „Szövegdaraboló varázslója” segítségével több lépésben leválasztottam a mintának tekintett első mondatot a szócikk többi részétől, majd azonos típusú adatokat tartalmazó oszlopokat szerkesztettem. Rekordonként külön-külön cellába került a név, születési hely, születési év, halálozási hely, halálozási év, valamint egyetlen cellába az első mondat összes speciális ismérve. A hosszú és munkaigényes folyamat nehézségét az adatok hiánya, hiányossága, valamint az adatokat elválasztó írásjelek nem mindig következetes megjelenése okozta. Az utolsó lépésben a rekordok felesleges adatait töröltem.

3.2.3. Az Adattábla és a Kódtábla véglegesítése

A mintavételt követően az adatbázisban fellelhető *bizonytalanságok* számát igyekeztem a minimálisra csökkenteni anélkül, hogy a Lexikonban közölt eredeti tartalom lényegesen megváltozott volna. Ehhez egyéb források (pl. SZINNYEI J. 1891-1914) segít-

ségével korrigáltam a Lexikon digitalizálásából fakadó nyilvánvaló karakterhibákat, elírásokat, melyek irreális, vagy értelmezhetetlen adatokat szültek (pl. *Lugosi Béla* a Lexikon szerint 1383-ban született [1883 helyett!] és 1956-ban halt meg, így 573 évet élt volna). Előfordultak szavak jelentését módosító, a szűrést nehezítő hibák is (pl. „tanár” helyett „tanú”, „szakíró” helyett „szakító”). Ugyanezen ok miatt fordulhatott elő, hogy a speciális ismérveket elválasztó vessző helyett alkalmanként pont szerepelt. Ebben az esetben a minta részének tekintetem a pont után következő részt is, egészen a következő, mondatkezdő nagybetűig. Ha az adatokat elválasztó írásjel lemaradt, az egymást követő szóalakok pedig nem alkottak együtt értelmes szóösszetételt (pl. kertész filmrendező, szociológus állatorvos), akkor külön adatként értelmeztem őket. Ugyancsak külön adatnak fogtam fel a közös elő-, vagy utótaggal rendelkező többszörös szóösszetételeket (pl. irodalom- és művészettörténész).

A születés és halálozás évének pontos megjelölése az esetek egy részében hiányzott, sokszor csak az évtized, vagy az évszázad került feltüntetésre. Abban a néhány esetben, amikor legalább az évtized meghatározásra került, az adatot kielégítően pontosnak tekintetem a számításokban pedig az évtized középő, 5. évét vettem alapul. Ha csupán a vizsgált személy működésének évszázada volt megadva (pl. 17. sz.), születési és halálozási adatnak ugyanazt a századot tekintetem. Amennyiben „től-ig” érték szerepelt (pl. 15-16. sz.), úgy az első évszázadot születési, a másodikat a halálozási adatnak fogtam fel. E módszerrel 672 születési és 402 halálozási, csak az évszázadot megjelölő adatot rögzítettem, ám ezeket a számítások során csak akkor vettem figyelembe, ha az évszázad ismerete elegendő feltételnek adódott.

A nevekhez kapcsolódó *térbeli adatokat* elsősorban településnevek alkották, de megyék, tartományok, országok nevei is előbukkantak, meglehetősen következtelenséggel. A bizonytalanság a történelmi-közigazgatási határok változásából fakadt. A településneveket technikai okokból egységesítettem, melyhez az egyszerűség kedvéért a mai közigazgatási beosztást vettem alapul. Így, pl. a Budán, Újpesten, vagy Rákospalotán születettek egyaránt Budapesthez kerültek. A születési és halálozási helyen kívül a minta minden egyéb tér-, vagy időbeliséget kifejező adatát – pl. a „budai bíró” kifejezés esetében a „buda” morfémát – figyelmen kívül hagytam.

A térbeli paramétereket – az *ArcGIS* térinformatikai szoftver segítségével – csak *Magyarország mai területére* vonatkozóan jelenítettem meg, mivel a települési és népességadatokat tekintve erről a területről rendelkeztem hiánytalan térinformatikai adatbázissal. Noha ez a kompromisszum ismét elkerülhetetlen információvesztést eredményezett, az így előállított térbeli modellek már láthatóvá tettek meghatározó térstruktúrákat, folyamatokat.

Mivel az *időkontextus* alapvetően befolyásolja a levonható következtetéseket az időbeliség kritériumait igyekeztem a mondanivaló szempontjából a lehető legcélszerűbb periódusokban megadni. A modellek dinamikáját a születési helyek és évek, valamint a halálozási helyek és évek abszolút, ill. relatív koronkénti összehasonlítása biztosítja. A dolog lényegét tekintve, ilyen adattömeg esetében nem tartottam lényegesnek, hogy a

születés, vagy halálozás egy adott földrajzi helyen véletlenszerűen, ill. sorsszerűen is bekövetkezhetett.

Mint korábban szó volt róla, FODOR F.-nél (1948) és TÓTH J.-nél (1990) megjelent meg a tehetség terének háromféle funkció szerinti csoportosítása. FODOR – noha elemzést és térképet nem közölt – a tehetség és környezete kölcsönhatását három meghatározó szintre helyezi: szülőtáj, ifjúkori táj és alkotási színhely. TÓTH a születési, munka- és lakóhely adatok területi elkülönülésére hívta fel a figyelmet. Dolgozatomban – mintavételi eljárásom okán – nem jelennek meg ilyen bontásban a térbeli adatok. Ezek feltárása kisebb minta, hosszabb kutatási idő, vagy csapatmunka alkalmazásával lenne kivitelezhető. Ugyanakkor a születési és a halálozási adatok, a nagy számok törvénye alapján, nagyon is beszédesek lehetnek. Az elemzések és konklúziók a következőkben az alábbi feltevésekkel értelmezendők:

1. A születési helyek tér- és időbeli eloszlása reprezentálja azt a földrajzi és történelmi környezetet, valamint benne azokat az élethelyzeteket, amelyek fiatal korban segítettek, vagy gátolták a tehetség fejlődését, ezért ezek tehetség-kibocsátó helyként értelmezhetők;
2. A halálozási helyek tér- és időbeli eloszlása reprezentálja azt a földrajzi és történelmi környezetet, valamint benne azokat az élethelyzeteket, melyek felnőtt, ill. időskorban hozzájárultak a tehetség manifesztálódásához, produktivitásához, ezért ezek tehetség-befogadó helyként értelmezhetők.

A speciális ismérvek statisztikai és térinformatikai feldolgozáshoz szükséges *kódolását* az Adattáblán az *ellenőrzött osztályba sorolás* módszerével végeztem. A szöveges adatok kódokká alakításához rekordonként négy kódhelyet hoztam létre (3. táblázat).

3. táblázat: Az Adattábla rekordjainak szerkezete. A szerző szerkesztése

Név (pl.)	Nem (ffi=1, nő=2)	Születés helye	Születés éve	Halálozás helye	Halálozás éve	Speciális ismérvek	1. kód-hely	2. kód-hely	3. kód-hely	4. kód-hely
<i>Szablik István</i>	1	<i>Szeged</i>	1746	<i>Kalocsa</i>	1816	<i>fizikus, tanár</i>	x	x	x	x

Az ellenőrzött osztályba sorolás alkalmával az osztályozandó területről előzetes információval rendelkezünk, amely az adott osztályokra jellemző főbb paramétereket tartalmazza. Ezeket az információkat a szócikkek megfigyelése, az adatgyűjtés és a kísérletezés szolgáltatta számomra. Felhasználásukkal vált lehetővé a hipotetikus Kódtáblázatban rögzített főbb entitások meghatározása, valamint segítségével szabhattam meg azokat az első, kikötésként használt lexémákat melyekkel az azonos egyedtípusba tartozó speciális ismérvek (attribútumok) kiszűrését megkezdhettem.

A táblázatkezelő programokban a kikötések segédletével határozhatjuk meg, hogy milyen adatok jelenjenek meg a lekérdezés, vagy a szűrő eredményhalmazában. A szűrést az Excel „AutoSzűrő” funkciójának „Egyéni” beállításával végeztem. A speciális ismérvek szűrését az egyenkénti adatgyűjtés során már egyedtípusonként csoportosított,

hipotetikus (még nem végleges) kódtáblázatban rögzített adatok felhasználásával, tehetőségterületenként kezdtem. A speciális ismérvek mondaton belüli sorrendjét nem tekintettem a közölt információk fontossági sorrendjének.

Első szűrőfeltételként mindig a legrövidebb szótári szóalakot, a lexémát használtam (pl. természet). A gyakorlat azt mutatta, hogy az ennél rövidebb, ún. abszolút szótövek (pl. a természet esetében a „ter[e]m”), túlságosan szerteágazó találati listát eredményeztek volna. A kulcsszavakat, szókapcsolatokat, melyek kikötésként egyértelműen azonosították egy-egy attribútum besorolási osztályát, ugyancsak a Kódtáblázatban rögzítettem, a hozzájuk tartozó kódokat pedig az Adattáblába írtam.

4. táblázat: Példa az egyféle adatot találó kikötésre. A szerző szerkesztése

Kikötés	Attribútum (adat)	Entitás (kód)	Terület (kód)	Típus (kód)
diszkosz	diszkoszvető	Egyéni sportoló (211)	Sport (210)	Mozgásműveltségi (200)

5. táblázat: Példa a többféle adatot találó és egyféle entitást azonosító kikötésre. A szerző szerkesztése

Kikötés	Attribútum (adat)	Entitás (kód)	Terület (kód)	Típus (kód)
termeszt	a homoki gyümölcsstermesztés megújítója	Növénytermesztési és kertészeti tudományok (111)	Agrártudományok (110)	Intellektuális (100)
	dísznövénytermesztő			
	gyógynövénytermesztő			
	gyümölcsstermesztési szakember			
	növénytermesztő			
	szőlőtermesztő			
	zöltségtermesztő			

A táblázatban azokat a lexémákat, toldalékkal bővített lexémákat, vagy szóösszetételeket rögzítettem, melyek elegendő kikötési feltételnek bizonyultak. Pl. a „mohakutató” attribútum megtalálásához elegendő kikötés a (tartalmaz) „moha” morféma megadása. Ugyanakkor a „művészettörténész” attribútum megtalálásához elégtelen a „művész” keresőszó beírása, sőt még a „művészet” sem elegendő.

A szűrés során ritkán fordult elő, hogy egy kikötésként megadott lexéma csak egyféle adatot találjon. Ebben az esetben a kikötés a találaton keresztül egyértelműen azonosította az entitást és a további besorolási osztályokat is (4. táblázat). Gyakoribb esetben egy kikötés többféle olyan attribútumot talált, melyek mind ugyanazt az entitást azonosították, annak további besorolási osztályaival együtt (5. táblázat). A legtöbbször egy-egy kikötés több attribútumot is talált, melyek közül némelyek azonos, mások különböző entitásokat is azonosíthattak (6. táblázat). Ekkor a lexémát tovább kellett bővítenem.

Néhány, kikötésként használt lexéma kifejezetten bonyolult helyzetet teremtett. Az „író” szó használatakor a szűrő eredményhalmazában az írók mellett a bírók, drámaírók,

gyorsírók, újságírók (és még folytathatnám a sort) is megjelentek. Ez esetben az „író” karakterlánc csak akkor minősült elégséges kikötésnek, ha önálló adatként (= író) szerepelt. Pl. *Révai Miklós (Nagyszentmiklós, 1750. febr. 24. – Pest, 1807. ápr. 1.): nyelvész, író, egyetemi tanár.*

6. táblázat: Példa a többféle adatot találó és többféle entitást azonosító kikötésre. A szerző szerkesztése

Kikötés	Attribútum (adat)	Entitás (kód)	Terület (kód)	Típus (kód)	
vallás	a szombatos vallás egyik fő terjesztője	Spirituális tevékenység (173)	Hittudományi (170)	Intellektuális (100)	
	az unitárius vallás megalapítója				
	olasz származású antitrinitárius vallási reformátor				
	vallásbölcseelő	Filozófiai tudományok (125)	Bölcsészettudományi (120)		
	vallásfilozófus				
	valláskutató	Vallástudományok (127)			
	vallástörténész				
	vallástanár	Neveléstudományok (155)	Társadalomtudományi (150)		
	a Jagelló-kori vallásos költészet legszebb énekének szerzője	Irodalom (311)	Alkotóművészet (310)		Művészi (300)
	vallásügyi miniszter	Állami vezetői szerep (411)	Vezetői (410)		Társas (400)
vallás- és közoktatásügyi miniszter					
vallás- és közoktatásügyi államtitkár	Fontosabb állami és önkormányzati szerep (412)				
kasznár a Vallásalap türjei birtokán	Gazdasági vezetői tevékenység (413)				

Előfordult, hogy egy lexéma bővítményként egy másik lexémát kiegészítve hozott létre attribútumot pl. (tartalmaz) „mezőgazdaság” és „író” → mezőgazdasági író, mezőgazdasági szakíró. Önmagában a „mezőgazdaság” lexéma nem bizonyult elegendő kikötésnek, hiszen agrártudományi, műszaki, közgazdasági, vagy vezetői entitást azonosító attribútumokban is előfordulhatott. Egyes adatokat az előttük, vagy a mögöttük álló adat töltött fel tartalommal (pl. bányamérnök, szakíró, vagy előadóművész, magyarnótaénekes). Rokonszakmák esetén épp a másik véglet, a konkrétan megfogalmazott kutatási terület nem állt meg önmagában (pl. az „immunológus” orvos, de állatorvos is lehetett).

Némely adatról kizárólag a szócikk alapján lehetett eldönteni, hogy milyen entitást azonosít (pl. a „szövő” lexéma minden esetben iparművészt és nem gyári munkást azonosított, az utóbbiak a „szövő munkás” megnevezést kapták). Hasonlóképpen szűkült le a „főúr” lexéma jelentése is, mely a Lexikonban kivétel nélkül magas rangú tár-

sadalmi vezetőt jelentett. Bizonyos kikötések akár fals adatokat is eredményezhettek: pl. a „katona” lexéma a katonák, katonai írók mellett a „Katona József barátja” adatot is azonosította.

Az egy-egy szűrést követő újabb szűrési szinteken, a lexémákat – az egyenkénti adatgyűjtés tapasztalatai alapján – toldalékokkal bővítettem (pl. vallás → vallási, vallásos), vagy összetett szó részeként adtam meg (pl. vallás → valláskutató, vallástörténész). Ez utóbbi esetben néha, egy-egy attribútum megtaláláshoz nyelvtani értelemben jelentéssel nem bíró szótöredékek, csontok agglutinálása is elégségesnek bizonyult (pl. „valláskut”, „vallástört”), ám e rövidítések feltárásába és listázásába nem bonyolódtam bele.

Amennyiben két, vagy több attribútum ugyanazt az entitást determinálta, csak egy kódot rögzítettem (pl. író, költő, humorista → 311). Ritka alkalmakkor egy attribútum két entitást is azonosíthatott (pl. kúriai elnök → 152 és 411).

Az entitások egyértelmű azonosítása és kódolása érdekében a szűrő találatait folyamatosan felülvizsgáltam. A lexémák bővítését és a szűrést lépésről-lépésre addig folytattam, amíg az összes, kiinduló szótőhöz és ennek bővítményeihez kapcsolódó attribútumot sikerült a megfelelő entitáshoz rendelni és bekódolni. Az eljárás végére azonban még így is maradtak olyan rekordok, melyek még egyetlen kódot sem tartalmaztak. Ez azt jelentette, hogy az egyenkénti adatgyűjtés során nem került kezembe a „kulcs”, vagyis a kezdő lexéma. Az új ismérveket listázva, a szűrő kezdő kikötéseit megállapítva, új keresést és kódolást indítottam mindaddig, amíg az összes rekord feldolgozása be nem fejeződött.

7. táblázat: A Kódtáblázat egy tipikus sora. A szerző szerkesztése

Kód	Típus	Kód	Terület	Kód	Specifikum (entitás)	Kikötések	Találatok (attribútumok)
1	Intellektuális	110	Agrárterületek	111	Növénytermesztési és kertészeti tudományok	termeszt, kertész, kerttervező, kertművész, pomológus, dendrológus, nemesítő, növényvédelem, növényvédelmi, gabona, vetőmag, agrobotanikus, szőlész, borász, ampelológus, ampelográfus, pincemester, hagyma, gyümölcs, arborétum	növénytermesztő, kertészmérnök, gyümölcskertész, pomológus, dendrológus, műkertész, kerttervező, kertművész, kertész szaktanár, kertészeti és méhészeti szakíró, szőlő-, zöldség-, dísnövény-, gyógynövénytermesztő v. -nemesítő, növényvédelmi szakember, növényvédelem kutatója, paprika-, burgonya-, gyümölcs-, búza-, rózsá-, gyógynövény-, szőlő-, növény-nemesítő, a vetőmagvizsgálat szakembere, gabonaszakértő, szőlő- és gyümölcsstermelő, borász, szőlész, szőlészeti és borászati kutató v. szakember, ampelológus, ampelográfus, pincemester, gyümölcsész, hagymakutató ... stb.

Az osztályozás *ellenőrzésének* első lépéseként a speciális ismérvek celláit a „Szövegdaraboló varázsló” segítségével a határjeleknél újabb cellákra bontottam, majd megvizsgáltam, hogy a „nem üres” cellák valóban tartalmaznak-e adatot. Ezt követően az Excel DARAB függvényének segítségével rekordonként összesítettem a kódok számát, valamint a speciális ismérvekből újonnan kapott adatok számát. Azokat az adatsorokat, ahol a kettő megegyezett megfelelőnek ítéltam és „félretettem”. Azokat a sorokat viszont, ahol a két érték nem volt azonos, felülvizsgáltam. Az eltérések a következőkből adódtak:

- két, vagy több attribútum ugyanazt az entitást azonosította,
- egy attribútum két entitást azonosított,
- a szövegdarabolás nyomán a lényegtelen adatok is külön cellákba kerültek,
- kódolatlan attribútumok maradtak.

Ez utóbbi esetben maradt csak tennivalóm: a kódolatlan attribútumokat bekódolni, valamint a keresésükre szolgáló lexémát megállapítani és a kódtáblázatba felvenni (7. táblázat).

3.2.4. Fő entitások, entitáscsoportok

A speciális ismérvek által azonosított és kódolt *entitásokat* (specifikumokat) területenként és típusonként gyűjtöttem össze. Mint fentebb említettem, a típusokat a tehetségkutatásban meghonosodott felosztás alapján alakítottam ki (intellektuális, mozgásműveltségi, művészi és társas tehetség) (RANSCHBURG J. 1989, HARSÁNYI I. 1994, DURÓ Zs. 2002, KISS I.-BALOGH L. 2004). Az egyes tehetségterületek és specifikumok végleges kialakítását a minta egyedi jellege befolyásolta. Nem árt hangsúlyozni, a különböző tehetség típusok kizárólag elméletben különíthetők el egymástól, a gyakorlatban ezek egymással kölcsönhatásban, komplex módon érvényesülnek. MÁRAI S. szavaival: „*Nem lehet jó orvos az, akinek nincs igazi filozófiai műveltsége, s nem lehet filozófus az, aki nem tud az emberiség legújabb élettani tapasztalatairól, nem lehet jó alkotó mérnök, aki nem ismeri a természettudomány legújabb felfedezéseit, nem lehet alkotó ember, aki nem hordozza lelkében az emberi műveltség szintézisének alapanyagát*”. Az absztrakt gondolkodás kialakulásában igen fontos lehet az irodalmi, a zenei, a művészeti, vagy a nyelvi képzés, s az sem véletlen, hogy a legtöbb új, koncepcionális felfedezés alapvetően interdiszciplináris, különböző szakterületek szinergiájára épül (ROSKA T. 2001).

A tehesség típusokat területekre, és tovább már nem bontandó entitásokra (specifikumokra) osztottam (8-9. táblázat). A csoportok tagolásában a szócikkek a próbakódolás tapasztalatai hasznosnak bizonyultak. Kialakítottam egy ötödik, „Egyéb” kategóriát is azoknak az entitásoknak is, melyeket tehesség földrajzi szempontból nem, vagy csak áttételesen értelmezhettem.

3.2.4.1. Intellektuális kategóriák

Az *intellektuális* tehetséget a kognitív folyamatok (ismeretelsajátítási, problémamegoldási készségek, információfeldolgozás) magas szintje jellemzi. A szakirodalom gyakran ennek szinonimájaként használja a „tudományos tehetség” elnevezést, mely látszólag szűkebb értelmezési keretet kínál, de a hagyományos tudomány-felosztási szempontok megfelelőnek tűntek az intellektuális tehetség irányainak elkülönítésére. A főcsoport felosztását a Magyar Akadémiai Bizottság, az egyes tudományterületekhez tartozó tudományágak, valamint a művészeti ágak felsorolásáról szóló 169/2000. (IX. 29.) Korm. rendeletben meghatározott, majd a 154/2004. (V.14.) Korm. rendelettel módosított javaslata alapján készítettem el. E szisztéma adaptálásával az egyes tudományterületek kvázi tehetségterületként, a tudományágak pedig tovább nem bontandó specifikumokként (entitásokként) jelentek meg táblázatomban. E felosztás azonban nem adott további támpontokat az egyes ágazatok, szakmák besorolásához, így azt egy nagyobb felbontású, részletesebb nyilvántartási rendszerrel kellett ötvöznöm. Választásom a *Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal Ortelius Thesaurus* alapján készült K+F Tárgyszórendszerére esett, mely különösen az interdiszciplináris szakterületek tudományági besorolásában nyújtott hathatós segítséget (<http://nkr.info.omikk.bme.hu>). A nyolcszintű, hierarchikus szerkezetű nyilvántartás, a tartalmi szempontok mellett, a kutatási terület fő módszertani, kutatás-szervezési és -értékelési eljárásai alapján végzi a besorolást.

Először kísérletet tettem arra, hogy minden *interdiszciplináris* szakterületet annyi kóddal lássak el, ahány tudományágot érint (pl. biokémikus → 165, 163), de az eljárást túl nagy „helyigénye” miatt elvettem, és maradtam az „egy szakma, egy kód” elvnel. A hovatartozás kérdésének eldöntését a K+F Tárgyszórendszerre bíztam (II. sz. melléklet). Azon szakterületek esetén, melyeket nem tartalmaz konkrétan a jegyzék, igyekeztem annak szellemében eljárni (pl. az agrokémia mintájára az agrártudományok között helyeztem el az agrobotanikát és az agrometeorológiát, míg az orvos-, sport-, vagy hadtörténeti kutatást bölcsészeti diszciplínaként értelmeztem) (III. sz. melléklet).

Kivételt praktikus okokból csak néhány tudományközi terület és a földrajztudomány esetében tettem. Az *élelmiszertudomány*, mint entitás „eltűnt” volna, ha az élelmiszertermékekkel kapcsolatos konkrét technológiai tevékenységet nem ide, hanem a jegyzék alapján a műszaki tevékenységek közé sorolom, s hasonlóképpen járt volna a *vallástudomány* is, ha az egyház- és vallástörténet nem oda, hanem a történettudományok közé kerül. A *geográfia*val kapcsolatos paradox helyzet a szakmában közismert: a K+F Tárgyszórendszer a társadalomtudományok közé sorolja, míg a hagyományos felosztás szerint – melyet praktikus okokból követtem – a természettudományok része (IV. sz. melléklet).

8. táblázat: A minta alapján azonosított tehetség típusok, területek és entitások Kódtáblázata (I.) a kikötések és találatok nélkül. A szerző szerkesztése

Kód	Típus	Kód	Terület	Kód	Specifikum (entitás)		
100	Intellektuális	110	Agrártudományi	111	Növénytermesztési és kertészeti tudományok		
				112	Állatorvosi tudományok		
				113	Állattenyésztési tudományok		
				114	Élelmiszertudományok		
				115	Erdészeti és vadgazdálkodási tudományok		
				116	Általános és multidiszciplináris területek		
		120	Bölcsészettudományi	121	Történelemtudományok		
				122	Művészeti és művelődéstörténeti tudományok		
				123	Irodalomtudományok		
				124	Nyelvtudományok		
				125	Filozófiai tudományok		
				126	Néprajz és kulturális antropológiai tudományok		
				127	Vallástudományok		
				128	Média- és kommunikációs tudományok		
				129	Közgyűjteményekkel kapcsolatos tudományok		
				130	Műszaki tudományi	131	Építőmérnöki tudományok
						132	Építészmérnöki tudományok
						133	Anyagtudományok és technológiák
		134	Gépészeti és villamosmérnöki tudományok				
		135	Vegyészmérnöki tudományok				
		136	Agrár és élelmiszeripari műszaki tudományok				
		137	Általános és egyéb műszaki tudományok				
		140	Orvostudományi			141	Elméleti- és klinikai orvostudományok
				142	Gyógyszertudományok		
				143	Egészségtudományok		
		150	Társadalomtudományi	151	Közgazdaságtudományok		
				152	Állam- és jogtudományok		
				153	Szociológiai tudományok		
				154	Pszichológiai tudományok		
				155	Neveléstudományok		
				156	Sporttudományok		
				157	Had- és politikatudományok		
				158	Antropológia		
				160	Természettudományi	161	Matematika- és számítástudományok
						162	Fizikai tudományok
		163	Kémiai tudományok				
		164	Földtudományok				
		165	Biológiai tudományok				
		166	Általános és multidiszciplináris természettudományok				
		170	Hittudományi			171	Egyházi, hittudományi irodalom
						172	Egyházi vezetői szerep
				173	Spirituális tevékenység		
		180	Egyéb intellektuális	181	Feltalálói, felfedezői tevékenység		
				182	Úttörő tevékenység		
				183	Polihisztorok		
184	Felsőfokú oktatás						
185	Tudományos fokozat						

Mindeme, látszólag egyszerűnek tűnő kategorizálási módszer alkalmazásával is számos nehézség állt elő, ami annak volt betudható, hogy az egyes szakmákat jelölő fogalmak sokszor nem hordoztak elegendő információt a besoroláshoz. Ezért aztán az *osztályba sorolás előre kialakított, hipotetikus rendszerén* itt-ott változtatnom kellett. Problémaként jelentkezett például az általános, közelebből meg nem határozott tudományágra utaló attribútumok (pl. mezőgazdász, mérnök) kódolása. Ezeket, mintegy

áthidaló megoldásként az egyes tudományterületek alá *rendelt* „Általános...”, vagy *Egyéb...*” kategóriákba soroltam.

A komplex és multidiszciplináris arculatú *Agrártudományok* kategóriáját a mezőgazdasági, élelmiszeripari, valamint állatorvostani szakterületek képviselői hozták létre. A *Bölcsészettudományok* tárgya koronként és helyenként eltérő megítélés alá eshet, a legtöbbször azonban a humán műveltség fogalomköréhez tartozó elméleti és történeti diszciplínákat (filozófia, irodalom-, nyelv-, művészet-, vallás-, és történettudomány) soroljuk ide. Ezen belül a *történelemtudományi* csoportba kerültek a „klasszikus”, esemény-, politika- és hadtörténet-központú diszciplínák és segédtudományaik (pl. régészet, heraldika, genealógia). Az *irodalomtudományi* és a *vallástudományi* entitást majdnem kizárólag az irodalom-, vallás-, ill. egyháztörténet alkotta. A rendkívül vegyes *művészeti és művelődéstörténeti* tudományok kategória az általános és szakirányú művészetelméleti diszciplínák mellett tömörít minden, az előző három kategóriából kimaradt, a történetírás által a szaktudományokból kimetszett tudományszeletet (pl. ipar- és mezőgazdaság-történet, jogtörténet, művészettörténet, zenetörténet, nyelvtörténet, filozófiatörténet, orvoslástörténet). Ugyancsak a bölcsészettudományok között kaptak helyet az akadémiai szisztémában nem szereplő, *közgyűjteményekkel* (könyvtár, levéltár, múzeum) kapcsolatos szakterületek, valamint a tudományos entitásként kevésbé, intellektuális specifikumként azonban felfogható *média- és kommunikáció* kategóriának tartalmat adó tevékenységek (zsurnalisztika, elektronikus média). Ez utóbbi ad helyet az irodalommal, művészetekkel kapcsolatos valamennyi kritikai tevékenységnek is, hiszen a rá utaló, leggyakrabban önálló adatként használt „kritikus” lexémából, nem derül ki pontosan a bírálatok tárgya (pl. irodalomkritika, műkritika, zenekritika).

A *műszaki tudományok* specifikumait elsősorban, de nem kizárólagosan mérnöki végzettségű szakemberek hozták létre. Idesoroltam a kultúr-, illetve technikatörténeti szempontból jelentős műszaki alkotókat, ipari úttörőket is (pl. az építészek közé a középkori építőmestereket, vagy az anyagtudományokhoz az első vasöntőket). Attribútumaik alapján nem lehetett elkülöníteni a *gépészeti és a villamosmérnöki* tudományokat, mert számos gépészmérnök a villamos-, ill. az elektrotechnikai iparban (is) működött (pl. *Déri Miksa, Magyar Endre, Ronkay Ferenc*). Az *orvostudományokban* – az akadémiai rendszerben szereplő – *elméleti és a klinikai orvostudományt* a minta alapján lehetetlen volt egymástól elválasztani, a *gyógyszerészeti és az egészségügyi* funkció viszont jól körvonalazódott.

A *társadalomtudományok* területén két-két tudományág került összevonásra. A gazdasálgazdasági- és szervezéstudományokat a *közgazdaságtudományok* közé integráltam, s közös csoportba helyeztem a *had- és a politikai tudományokat* is. E kategóriákat a gyakorlati szakmai működéstől jól elkülöníthető, elméleti tevékenységek (pl. gazdasági szakember, katonai író, politológus) hozták létre. A „vezető”, „katona”, „politikus” entitásokat, mint gyakorlati tevékenységeket a negyedik, „Társas” főcsoportban kódoltam. Ezzel szemben a neveléstudományi és a jogi szerepköröket (pl. tanár, ügyvéd) nem lehetett az előző mintára megbontani – annak tudatában sem, hogy ezek szociális attitűdöt is követelnek. Mivel a szócikkek arról tanúskodtak, hogy képviselőik szinte valamenny-

nyien kiemelkedő szellemi teljesítményük eredményeképp kerültek a Lexikonba, úgy döntöttem ezek az entitások az Intellektuális főcsoportban kapjanak helyet. A nevelés-tudományi kategóriát a közép- és általános iskolai, kollégiumi, vagy líceumi pedagógusok azonosították, nem soroltam ide a főiskolai és egyetemi oktatókat. Ugyanakkor a protestáns iskolák egységes vertikális rendszerében tanítók esetében előfordulhatott némi, kiküszöbölhetetlen átfedés.

Komoly fejtörést okozott számomra az *antropológusok* elhelyezése, hiszen szűkebb szakirányukat tekintve volt köztük biológus, etnográfus, pszichiáter, orvos, régész, szociológus és közegészségügyi szakember. A K+F Tárgyszórendszer ajánlását elfogadva végül a társadalomtudósok közé kaptak besorolást.

A természet jelenségeivel, törvényeivel foglalkozó *Természettudományi* területen a fiatalnak számító, multidiszciplináris jellegű környezettudomány nem jelent meg entitásként. A *matematika* viszont – annak ellenére, hogy absztrakt tudomány – itt kapott helyet. A *földtudományok* közé, a klasszikus ágak mellé bekerült a bányászati tudomány és idesoroltam a földrajzi utazók, felfedezők attribútumait is. A hatodik, *általános és multidiszciplináris* kategóriát többségében a 18-19. század még nem „szakosdott” természettudósai hozták létre.

A *hittudomány (teológia)* képviselői egyházi személyek, közösségi vezetők (pl. lelkészek, papok, püspökök) közül kerültek ki, kiknek munkájában az intellektuális és szociális tevékenység összeforrt. Mivel a róluk szóló szócikkek – csakúgy, mint a pedagógusok és a jogászok esetében – szinte kivétel nélkül magas szintű iskolázottságot, teológiai képzettséget bizonyítottak, valamennyiüket az intellektuális típusba soroltam. Ehhez kapcsolódóan, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a papi pálya évszázadokon keresztül az értelmiség kiválasztásának egyik legtermészetesebb módja volt. A klérust, a papságot kezdettől fogva a legtehetségesebbek, a szellemi képességekben leg gazdagabbak csapata jelentette (KOPÁTSY S. 2002). Az értelmiségi munkakörök laicizálódása is az egyházi intellektualizmus keretei között kezdődött, de csak több százados együttélés után jutott el a világi munkaköröket betöltő elemek többé-kevésbé határozott elkülönüléséhez (JAKÓ ZS. 1977).

A hittudományi terület első entitását a konkrétan megjelölt hittudományi, egyházi irodalmi munkásság, vagy teológiai oktatótevékenység formálta. A második entitást a magas méltóságra emelkedett egyházi vezetők (pl. bíboros, érsek, püspök, apát, perjel, kanonok), míg a harmadikat az összes többi spirituális szerepkörre utaló attribútum (pl. szerzetes, apáca, rabbi, bencés, piarista, ferences) formálta.

A klasszikus tudományterületek mellé nyolcadikként beillesztett „Egyéb intellektuális” terület egyfajta „elit” kategóriaként is felfogható, specifikumai megkülönböztető jelleggel bírnak. A korukat megelőző *feltalálók, felfedezők, úttörők és polihistorok* hozták létre, akik problémaérzékenységük mellett kreativitásukkal, eredetiségükkel, újító és kezdeményező készségükkel tűntek ki (pl. *Szent-Györgyi Albert, biokémikus, az MTA tagja, Nobel-díjas*). Ők együtt a nagy innovátorok, s az innováció ebben az értelemben előrelátást jelent, melynek lényege elsőként való felismerése és megoldása valami jövőbeli igénynek (VOFKORI L. 2003). A tudományos tevékenységgel gyakran együtt járó

felsőoktatási szerepek és tudományos fokozatok két külön entitást azonosítottak. A tudományos fokozattal közölt szakterületet (pl. műszaki tudományok doktora) nem tekintem szakmai entitásra utaló attribútumnak, melynek a következő okai voltak. Az első, hogy az esetek döntő többségében egy másik attribútum pontosan meghatározta az illető szakterületét (pl. geológus, a föld- és ásványtani tudományok kandidátusa). A másik, hogy tudományos fokozatot hosszú időn keresztül az önálló tudományos osztállyal nem rendelkező tudományterületek képviselői „másutt” szereztek kandidátusi, vagy nagydoktori címet (pl. a művészettörténészek a történettudományok, a sporttudományok képviselői a neveléstudományok, a néprajztudósok a történettudományok, vagy az irodalomtudományok területén).

3.2.4.2. Mozgásműveltségi, művészi, társas és egyéb kategóriák

A sportot, táncot és testi ügyességet felölelő, magas szintű „fizikai” teljesítményre törekvő tehetségtypust a pszichológiai szakirodalom legtöbbször a „*psichomotoros*” jelzővel címkézi fel. Ez az elnevezés túlságosan és egyoldalúan leszűkíti azt a komplex testi-lelki képességrendszert, amit a sport, a mozgás-, vagy mozdulatművészet művelőjétől megkövetel, ezért e kategóriának egy tágabb asszociációs lehetőségeket kínáló típusnevet, a „*mozgásműveltségi*” elnevezést adtam. A mozgásműveltség tanulás, gyakorlás által megszerzett sokrétű mozgáskészség, valamint az ezekhez kapcsolódó ismeretek, normák, attitűdök és értékek rendszere. Potenciális cselekvőképességként is értelmezhető, melynek alapja és feltétele a motoros (kondicionális) képességek és a psichomotoros (koordinációs) képességek optimális szintje, ezek variabilitása, a jó helyzetfelismerő képesség, a gyors döntési készség, a leleményesség, a célszerűség, a kezdeményezőkészség és a gyakorlatiasság (BÉLY M.-KÁLMÁNCHEY Z. 1972).

Az adatok alapján a mozgásműveltségi típuson belül két területet és négy specifikumot volt célszerű kialakítani. A sport felosztására többféle lehetőség kínálkozott ám a sportolók viszonylag alacsony száma nem indokolt túl részletes felbontást. Így ezen a területen három entitást jelöltem ki: *egyéni- és csapatsportok*, valamint a mindkettőben részhalmozaként is megjelenő *olimpiai, világ-, vagy Európa-bajnoki* címet szerzők körét (pl. *Weisz Richárd, birkózó, a magyar birkózás első olimpiai bajnoka*). A hagyomány és ez egyszerűség kedvéért a sakkozók és az autómódellezők is az egyéni sportolók között kaptak helyet.

A *tánc- és mozdulatművészet* átmeneti terület a mozgásműveltség és a művészetek között. A tehetségkutatás irodalma egyértelműen a „*psichomotoros*” kategóriába sorolja, ezért – kissé növelve a mozgásműveltségi kategória súlyát – osztályozásomban is itt kapott helyet. Főként táncművészek és artisták tartoztak ide.

A *művészet* alapvetően széles fogalomkör, nincs is egységes, mindenki által elfogadott meghatározása. A művészi tehetséget a kultúrától és környezettől leginkább független, főként örökletes vonások által dominált képességrendszerként ként tartja nyilván a szakirodalom. A művészetek felosztásába, részben megtartva az akadémiai irányelve-

ket, új szempontokat is iktattam, a művész produktumhoz való viszonya alapján három fő területet alakítottam ki. Az *alkotóművészet* célja az alkotás, az új, egyedi termék létrehozása, megvalósítása, mi alapján ezt a művészet „kifejező”, inventív kategóriájának tekinthető. Ide sorolandó az irodalmi, képző-, vagy iparművészeti és zeneszerzői tevékenység. Ezzel szemben az *előadó-művészet* rendeltetése nem az alkotás, hanem az *alakítás*, a már meglévő produktumok (irodalmi és zenei alkotások) újszerű feldolgozása (színhészet, zenei előadó-művészet). S végül, produktumát tekintve legösszetettebb a *rendezői* tevékenység, melynek törekvése egy-egy alkotási terméknek az előadó-művészet közreműködésével történő feldolgozása, ezáltal egy új, eredeti alkotás létrehozása.

9. táblázat: A minta alapján azonosított tehetség típusok, területek és entitások Kódtáblázata (II.) a kikötések és találatok nélkül. A szerző szerkesztése

Kód	Típus	Kód	Terület	Kód	Specifikum (entitás)
200	Mozgásműveltségi	210	Sport	211	Egyéni sportok
				212	Csapatjátékok
				213	Olimpiai, világ-, vagy Európa-bajnoki cím
		220	Tánc- és mozdulatművészeti	221	Tánc- és mozdulatművészet
300	Művészi	310	Alkotóművészeti	311	Irodalmi alkotások
				312	Képzőművészet
				313	Iparművészet és kézművesség
				314	Zeneművészet
		320	Előadó-művészeti	321	Színpadai és filmszínhészet
				322	Zenei előadó-művészet
		330	Rendezői	331	Színpadai, zenei, film-, rádiós és televíziós produkciók
400	Társas	410	Vezetői	411	Állami vezetői szerep
				412	Fontosabb állami, önkormányzati szerep
				413	Gazdasági vezetői tevékenység
				414	Mozgalmak vezetése, szervezése
				415	Egyéb vezetői, szervezői tevékenység
		420	Közügyi	421	Diplomáciai szerep
				422	Politikusi szerep
				423	Politikai mozgalmi, nem vezető szerep
				424	Pártfogó, mecénás, humanitárius szerep
		430	Katonai, rendészeti	431	Felső vezetés
				432	Egyéb fegyveres testületi szerep
		440	Gazdasági-üzleti	441	Gazdasági-üzleti tevékenység
		500	Egyéb		
				512	Második státuscsoport (középosztály)
				513	Harmadik státuscsoport (alsóbb osztályok)
				514	Rokoni, érzelmi kapcsolatok
				515	Vegyes

Az akadémiai besorolásban nem jelenik meg az irodalmi alkotó tevékenység, ennek ellenére táblázatomban helyet kapott. A *képző- és iparművészet* között nincs igazán éles határ, termékeik rendeltetése alapján azonban a különböző tevékenységi formákat viszonylag könnyen szétválogattam. Ugyanakkor attribútumaik alapján reménytelen vállalkozásnak tűnt az *iparművészeti* és a *kézműves tevékenység* elkülönítése, ezért a különböző mesterségek, ipar- és népművészeti ágazatok egyazon osztályba kerültek. Hasonlóképpen, ugyanazt a „színhészet” kategóriát azonosították a színpadai és a filmszínhészek, s nem lehetett elkülöníteni a színházi és a filmrendezőket sem. Végezetül, az *épi-*

tőművészet nem jelent meg, mint önálló entitás (mindössze egyetlen adat utalt rá), a szócikkek tanúsága szerint a műszaki területen kódolt „*építészet*” kategória olvasztotta magába.

A tehetség egyik legsajátosabb formája a *társas kapcsolatok* alakításához szükséges képességek átlagon felüli fejlettsége. A szakirodalom ezt a képességegyüttest az *interperszonális, pszichoszociális*, vagy az *intrapszichés intelligencia* megnevezéssel illeti, míg mások az intellektuális képességektől függetlenül létező területként definiálják (GYARMATHY É. 2003). A *társas, vagy szociális tehetség* azt jelenti, hogy valaki könnyen eligazodik a társas viszonyok bonyolult rendszerében, jól kommunikál, hatékonyan képes cselekedni, kapcsolatokat építeni, irányítani, befolyásolni másokat, saját elképzelését másokkal elfogadtatni. E tehetségre egyformán szüksége van a vezetőnek, politikusnak, tanárnak, papnak, ügyvédnek vagy az üzletembernek.

A minta alapján alapvetően hétféle, egymással gyakran átfedésben lévő szociális funkció körvonalazódott: vezetői, közügyi, katonai, üzleti, jogi, pedagógusi és spirituális szerepkör. Mivel az első mondatban közölt speciális ismerveket mintegy *kiemelésként* értelmeztem, arra törekedtem, hogy egy-egy attribútum kizárólag az általa félreérthetetlenül azonosított entitás csoportjába kerüljön. Ezt azért hangsúlyozom, mert pl. egy „*bankigazgató*” esetében, joggal feltételezhetjük, az illető személy átlagon felüli értelmi képességeit és közgazdaságtani ismereteit, ám a bankigazgató felfogásomban elsősorban *igazgató*, tehát *vezetői tehetség*. Előfordult ugyanis, hogy a vezetői beosztás nem állt közvetlen kapcsolatban azzal a tevékenységgel, mely miatt az illető a Lexikonba került (pl. *Werkner Lajos, kardvívó, gyárigazgató*). Ugyanakkor a szociális entitást azonosító attribútumot gyakran kísérte szakmai azonosító, mely a megfelelő kóddal jelölésre került (pl. *Dános Árpád, bankigazgató, közgazdasági író*). Mint arról fentebb említést tettem, a jogi, pedagógusi, és spirituális specifikumokat nem a szociális, hanem intellektuális tehetség típusnál vettem figyelembe.

Minél összetettebb egy társadalom *vezetése* annál nagyobb szaktudást követel, de még egy szerény méretű csoport – mint például egy üzleti vállalkozás – esetében is speciális tudás és képességek kellenek (GIDDENS, A. 1997b). A vezetők kiválasztásának, vagy kiválogatódásának sokféle formája alakult ki: a születési előjog, az erőfölény, a vagyon, az egyéni rátermettség, a képzettség, a karizma, a megbízók, vagy választók bizalma, szimpátiája koronként eltérő mértékben szerepet kaphatott. Mintánk nem alkalmas arra, hogy ezekről bármi biztosat állítsunk, noha néhány paraméter könnyen azonosítható (pl. a származás, vagy a vagyon kérdése egyes pozíciók betöltésénél). Az ember viszont csak akkor válhat vezetővé, ha elképzeléseit meg is tudja valósítani, vagyis azt feltételeztem, hogy a vezetői tevékenységet azonosító adatok valóban vezetői, szervezői képességeket, aktivitást tükröznek.

A konkrét társadalmi, gazdasági, szakmai pozíciók alapján öt vezetői csoportot hoztam létre. Az elsőbe a prefeudális, feudális, polgári, majd szocialista Magyarország *legmagasabb rangú vezetői*, főméltóságai kerültek (pl. nemzetségfők, uralkodók, zászlósurak, államfők, államférfik, miniszterek). A második csoportba az előző csoportból kimaradt udvari, állami vagy önkormányzati tisztségviselőket, szakértelmiségieket (pl.

alispánokat, városbírókat, polgármestereket, állami hivatalvezetőket) soroltam. A két csoport között nem volt könnyű és talán nem is lehet biztonságosan határt vonni. Tekintve azonban, hogy egy kvázi magasabb és egy alacsonyabb státusú csoportról volt szó, a kódolásnál – ha egy személy esetében mindkét entitás azonosításra került – a magasabb pozíciót vettem figyelembe (pl. *Schell Péter, báró, főispán, belügyminiszter* → 411).

A *gazdasági élet vezetői*, a gyárak, vállalatok igazgatói, üzemszervezői, felügyelői jól körülhatárolható entitást hoztak létre. E kategóriába a termelőszféra, az ipar, a mezőgazdaság és az anyagi szolgáltatások szervezőit, irányítóit soroltam (pl. *Benes József, a Hungária Vegyi- és Kohóművek Rt. elnöke, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alelnöke*). A negyedik csoportba a politikai és szakszervezeti *mozgalmak vezetői* kerültek, függetlenül attól, hogy a fennálló politikai rendszerhez való viszonyuk szerint konzervatív, reform-, vagy forradalmi mozgalomról volt szó (pl. *Lajer Dezső, szociáldemokrata szakszervezeti vezető*).

Végezetül, az ötödik vezetői kategóriát az előző kategóriákból *kimaradt* vezetők hozták létre. Ide tartoztak a különféle tudományos, ill. műszaki szakmai munkák irányítói, társadalmi szolgáltatások, civilszervezetek vezetői (pl. tudományos, vagy egészségügyi intézmények, civil-, karitatív és szakmai szervezetek vezetői). Nem szerepeltek itt a fegyveres testületek és az egyház elöljárói, a különböző szellemi, vagy művészeti irányzatok vezető alakjai, valamint a kórusvezetők, karvezetők, zenekarvezetők és a rovatvezetők sem.

A társadalmi, politikai ügyek iránti érzéket, érzékenységet, elkötelezettséget kifejező attribútumok négy szerepkört azonosítottak, melyek együtt – jobb híján – a „közügyi” terület megnevezést kapták. A külügyi szolgálatot teljesítő *diplomáták* (követek, tisztviselők) azonosítói könnyen elkülöníthetők voltak. A *politikusi* kategóriát, melybe a hivatásszerűen, vagy hivatalból politizálók kerültek, a „politikus” lexéma azonosította, míg a meglehetősen tágterű *mozgalmi* entitást mindazon társadalmi törekvések és tevékenységek gyűjtőjeként fogtam fel, melyek a fennálló viszonyok megváltoztatására vagy erősítésére irányulnak (pl. jakobinus-mozgalom, szabadságharcok, forradalmak, agrármozgalmak). A *pártfogó* kategóriát a művészetek, a művelődés és a tudomány pártfogói, valamint a humanitárius célokért tevékenykedők hozták létre (pl. *Zsolnay Dávid, nagyprépost, irodalompartoló*).

A *katonai tehetség* sokféle képesség (értelmi, fizikai, és közösségi) egyidejű jelenlétét feltételezi. A katona szellemiségében a hadviselés képessége mellett előtérbe kell, hogy kerüljön a hazaszeretet, a bátorság, a fegyelem, az erkölcs, az önfeláldozás és a lényeket mindenkor felismerni képes belátó lelkiismeret (TOMCSÁNYI P. 2008). Mivel a katonai feladatok elsősorban több személy együttes cselekvésén, közösségi viszonyain alapulnak, ezért a katonai tehetséget – elkülönítve a hadtudománytól – a társas tehetségek közé helyeztem. A kettő természetesen együtt is megjelent (pl. *Korponay János, honvédtiszt, hadtudományi író, az MTA I. tagja*). A csendőrség, rendőrség tagjai – testületeik felépítésének és működésének hasonlósága okán – ugyancsak e kategóriába kaptak besorolást.

A mindenkori királlyal, fejedelemmel, valamint a különleges területi hatalommal felruházott bánokkal és vajdákkal szemben sokáig általános elvárás volt a hadvezéri rátermettség. Az udvari főméltóságok, az ún. zászlósurak (pl. nádor, főlovászmester, országbíró, főpohárnok, asztalnokmester) katonai csapatot, bandériumot voltak kötelesek kiállítani az ország védelmére, s közülük jó néhányan, hadvezérként fényes győzelmeket arattak. Mindezek ellenére e főméltóságok, főtisztségek megnevezéseit – melyek az „állami vezetők” autentikus azonosítói – nem értelmeztem a „katonai tehetség” attribútumaként is, mivel a szócikkek tartalma ezt sok esetben nem támasztotta alá. Természetesen, ha a név mellett konkrét katonai rang, vagy beosztás szerepelt, rögzítettem a katonai kódot is (pl. *Nádasdy Ferenc, gróf, tábornagy, horvát bán* → 431, 411).

A katonai pálya – a papi hivatás mellett – hosszú időn keresztül a társadalmi mobilitás egyik legfontosabb útja volt, hiszen az előrelépés az egyéni képességeken, rátermettségen múlt. Ugyanakkor, hasonlóan más társadalmi csoportokhoz és rétegekhez, a mindenkori haderőkben kialakult egy szűk felső vezetői réteg. Ez az elit befolyásolta a mindenkori haderő arculatát, meghatározta annak tevékenységét, s hatást gyakorolt az ország politikai életére is. Az attribútumok lehetővé tették, hogy a katonai felső vezetést a SZAKÁLY S. (2009) által megállapított rendfokozati küszöb és beosztás alapján elkülönítsem a többi adattól.

A negyedik társas entitást a *gazdasági, ill. üzleti tehetségek*, a cégalapítók, vállalkozók, üzletemberek hozták létre (pl. gyáros, nagyiparos, nagytőkés, bankár, kereskedő, szállodatulajdonos). Többségében a magyar ipar és szolgáltatások úttörő jelentőségű személyiségei tartoztak ide, akik cégeiket nemzetközi hírűvé, de legalábbis országos jelentőségűvé fejlesztették. Az entitásban a tulajdonosi érdekeltség, a szakmai, vezetési és üzleti ismeretek, valamint társas kompetenciák együttesen jelennek meg, ami ilyenformán elkülönítette őket a jobbra alkalmazotti státust jelölő „gazdasági vezető” (→ 413) kategóriától.

Az *ötödik főcsoportban* azok az entitások kaptak helyet, melyek tehetségföldrajzi szempontból nem, vagy csak áttételesen értelmezhetők (pl. társadalmi helyzetet tükröző, valamint a személyes viszonyt kifejező entitások). Anélkül, hogy a társadalmi rétegződés amúgy sem egyszerű szerkezeti viszonyaiba belebonyolódtam volna, a történelmi idő kiiktatásával, a státusjellemző attribútumok segítségével három specifikumot különítettem el. Az első, az *elitek* jegyeit magán viselő csoportot a legmagasabb társadalmi rangot (pl. királyné, herceg, gróf), előkelő származást és jó vagyoni helyzetet tükröző attribútumok (pl. arisztokrata, főnemes, nagybirtokos) hozták létre. A második csoportot zömmel beosztott szellemi munkakört jelző foglalkozások (pl. hivatalnok, tisztviselő, titkár, postamester) formálták, melyek a *középosztályhoz* tartozást sejtették. A harmadik státusjelző csoport túlnyomórészt az *alsóbb társadalmi osztályokba* tartozó fizikai munkások, alkalmazottak attribútumaiból tevődött össze (pl. alvázlakatos, autómotor-szerelő, bádogos). A középosztálybeliek főként sportolóként, az alsóbb osztályhoz tartozók pedig többnyire mozgalmi tevékenységükkel összefüggésben kerültek a Lexikonba.

A személyes viszonyt kifejező entitások konkrét személyekhez kötődő rokoni, vagy házastársi kapcsolatot, illetve érzelmi viszonyt fejeztek ki (pl. Görög Ilona, színésznő, Hont Ferenc felesége). Az utolsó, vegyes kategóriába a máshová egyértelműen be nem sorolható attribútumok kerültek (pl. Sobri Jóska, dunántúli betyár).

3.3. Főbb statisztikai és területi mutatók

A dolgozat előző fejezeteiben bemutattam egy olyan módszert, mely alkalmas volt arra, hogy a Magyar Életrajzi Lexikon adatainak felhasználásával statisztikai, ill. térinformatikai módszerekkel kezelhető adatbázist hozzak létre. A statisztikai elemzések azok adataival készültek, akik bármelyik tehetség-kategóriában legalább egy kódot kaptak (16603 fő).

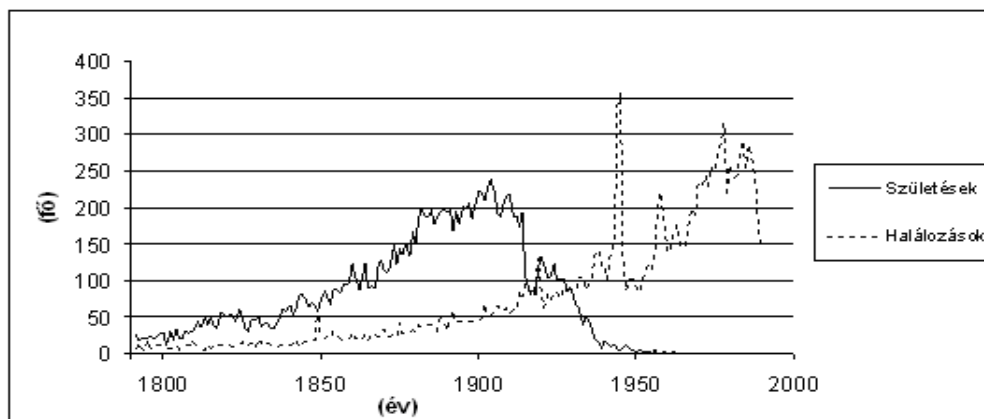
A tehetség térbeliségének modellezésére a települések és megyék tehetség-háztartásának az 1.2. fejezetben ismertetett mutatóit használtam (kibocsátás, befogadás, egyenleg, megtartás, vonzás). A nyers adatokból és fajlagos értékekből deriválható levezetések, következtetések, térbeli mintázatok egy nagy látószögű *modellvizsgálat* eredményei.

3.3.1. Fontosabb statisztikai adatok történeti kontextusban

A *nemenkénti* arányokat az utónevek segítségével állapítottam meg. A minta maszkulinitási aránya magasnak mutatkozott, 100 nőre 1434 férfi jutott. A *születési és halálozási* adatok pontossága a korábbi évszázadok felé haladva csökkent (10. táblázat).

10. táblázat: A mintában szereplők születési és halálozási adatainak pontossága. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző szerkesztése

Születési idő	Születési dátuma biztos		Születési dátuma bizonytalan		Halálozási dátuma biztos		Halálozási dátuma bizonytalan	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
20. század	4951	99,90	5	0,10	12800	99,16	108	0,84
19. század	9238	99,50	46	0,50	2183	96,55	78	3,45
18. század	1104	92,93	84	7,07	466	90,49	49	9,51
18. sz. előtt	638	54,30	537	45,70	725	81,28	167	18,72

14. ábra: A születések és halálozások száma évenként az utolsó kétszáz évben (1791-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző szerkesztése

A pontos és a bizonytalan adatokat együtt figyelembe véve elmondható, hogy a mintában szereplők közel egyharmada a 20., valamivel több, mint fele a 19. században, kb. heted része pedig ennél korábban született. Az összes halálozás több mint háromnegyede a 20. századra jutott. A születések számának tetőzése az 1870-es évek végén kezdődött, 1904-ben érte el a csúcspontját és az első világháború kezdetéig tartott. A halálozások csúcspontjai – a második világháború 1944-es és 1945-ös kiugró értékét leszámítva 70-80 évvel követték a születési csúcsokat (14. ábra).

A pontos születési és halálozási évvel rendelkezők adatai szerint a nők halálozási átlagéletkora (66,8 év) alig haladta meg a férfiakét (66,1 év). Az általános demográfiai tendencia, az élettartam növekedése nyomon követhető (11. táblázat).

11. táblázat: Az ismert kort megértek átlagos halálozási életkora. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző szerkesztése

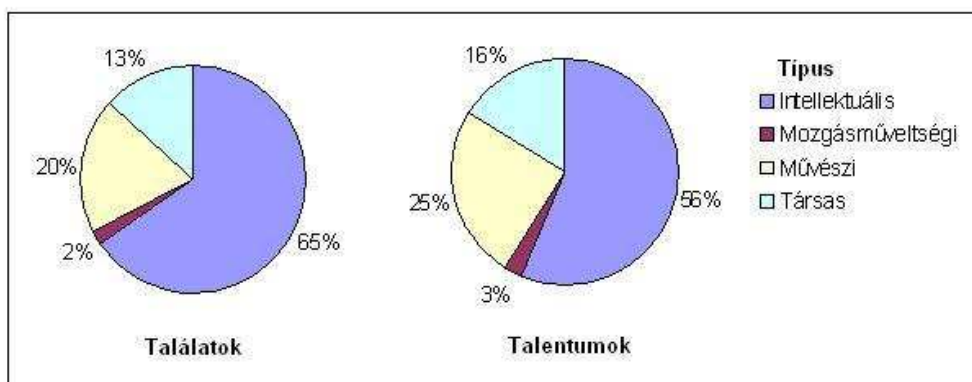
Az ismert kort megértek közül	fő	%	Átlagéletkor
a 20. században halt meg	12787	81,1	67,3
a 19. században halt meg	2147	13,6	62,4
a 18. században halt meg	407	2,6	60,5
a 18. sz. előtt halt meg	425	2,7	55,1
Összesen	15766	100,0	66,1

A meghaltak átlagos életkora az 1999. év magyarországi férfi népességének születéskor várható élettartamával egyezik meg, vagyis a vizsgált populáció mortalitási mutatói kedvezőnek tekinthetők. Tehetségtípusok szerint átlagosan legtovább az intellektuális tehetségek éltek (66,9 év). A művészi és társas kóddal rendelkezők értéke közel azonos (65,4 és 65,3 év) volt, míg a legrövidebb életűnek a mozgásműveltségi típushoz tartozók bizonyultak (64,4 év).

Az ellenőrzött osztályba sorolás eredményeként előállt találatok alapján összesen 29852 db kód került kiosztásra (átl. 1,75 db kód/fő). A találatok számát (T), valamint a különböző tehetség típusokhoz, ill. területekhez tartozó személyek számát (F) a V. sz. melléklet tartalmazza. Egy személy egy tehetség típusban, vagy –területen csak egyszer került beszámításra akkor is, ha ugyanott több kódot kapott. Pl. *Gönczi Jenő, jogász, közgazdász, államtitkár* összesen három kódot kapott (152, 151, 412), ugyanakkor két területen (társadalomtudományi →150, vezetői →410), ill. két tehetség típusban (intellektuális →150, társas →400) vettem figyelembe.

A legkisebb, tovább nem bontott kategóriák, a specifikumok esetében a találatok és a talentumok száma értelemszerűen megegyezett. A magasabb kategóriákban az odatarozó személyek *száma* kisebb, legfeljebb egyenlő lehetett a találatok (kódok) számával, hiszen egy személy ugyanabban a kategóriában több kódot is „szerezhetett”. Ez az oka annak is, hogy az egyes tehetség típusok egymáshoz viszonyított arányai a találatok és a talentumok száma alapján némileg eltértek egymástól (15. ábra).

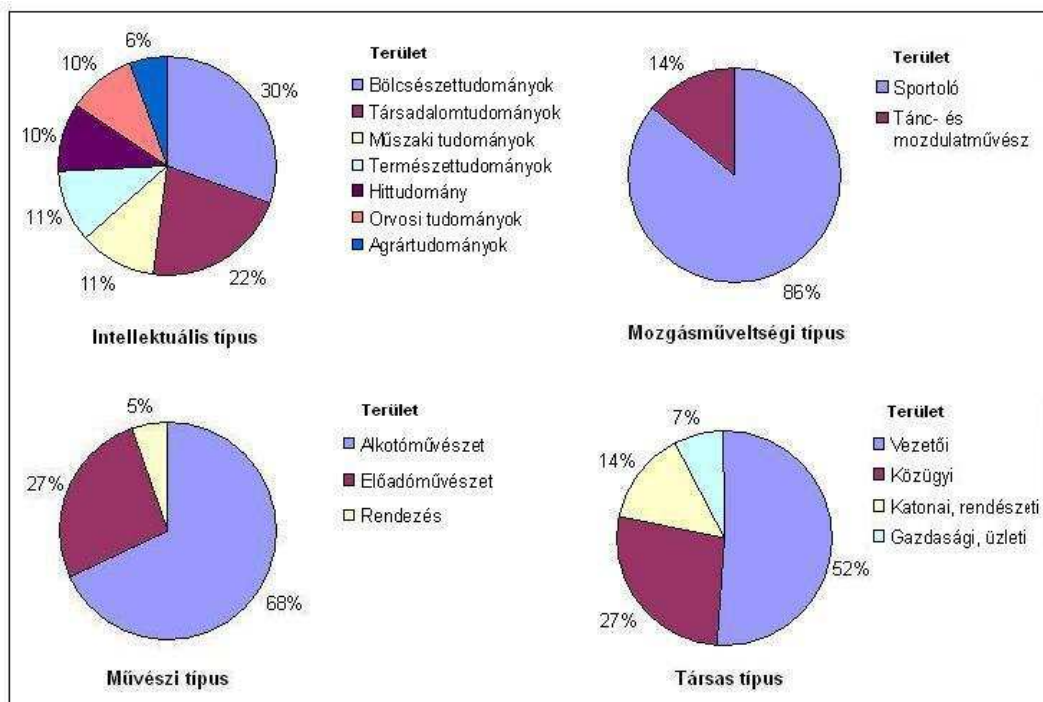
15. ábra: A különböző tehetség típusok arányai a találatok (kódok) és a talentumok száma alapján. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző szerkesztése

Az intellektuális típushoz tartozó talentumok megoszlása a bölcsészet, ill. társadalomtudományok enyhe dominanciáját mutatta (16. ábra). A mozgásműveltségi típusba tartozók többsége sportoló volt. A művészeti típus kétharmadát az alkotóművészek, a társas típus kevéssel több mint felét a vezetői tehetségek adták.

A születési és halálozási adatok figyelembe vételével lehetővé vált a különböző területeken működő tehetségek működési idejének hozzávetőleges meghatározása, *dekádonkénti kumulatív eloszlásának* ábrázolása. Ehhez a tehetségterületenként leválogatott rekordokat úgy szűrtem meg, hogy a szűrő eredményhalmazába csak azok adatai kerüljenek, akik a vizsgált évtized kezdő éve előtt legalább 20 évvel születtek és a dekád a kezdő évét követően haltak meg. A húsz évesnél fiatalabbak a minta elhanyagolható töredékét (8 fő) alkották.

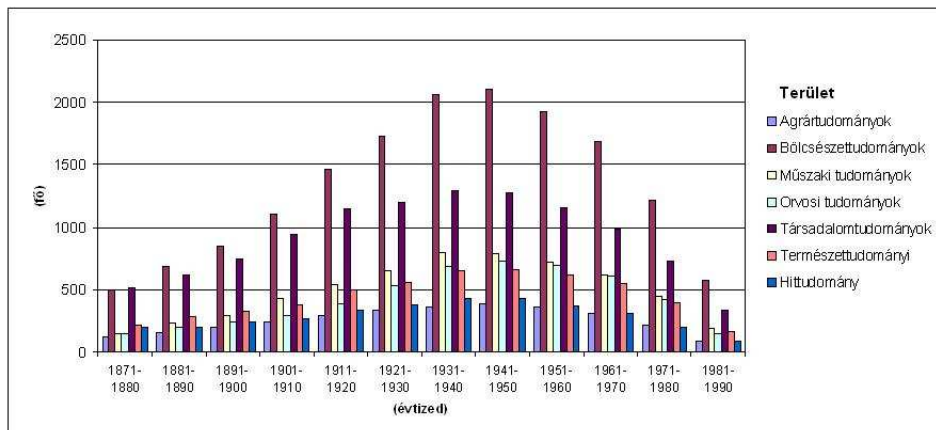
A kumulatív eloszlás tehát hozzávetőlegesen az egy-egy évtizedben működők számát tükrözi. Ez alapján elmondható, hogy a kvázi egy időben alkotó, dolgozó tehetségek száma az 1930-as, 1940-es években, néhány esetben (sport, előadó-művészet, rendezés) valamivel később érte el a csúcspontját. Innentől kezdve a tehetség szám csökken,

aminek fő oka az, hogy az adatbázis az 1990-es halálozásokkal lezárult, vagyis a 20. sz. második felében működő talentumok közül sokan még éltek az évezred utolsó évtizedében, vagy élnek ma is (s feltehetően nem bánják, hogy kimaradtak a Lexikonból). Ugyanakkor – a növekedési szakaszra koncentrálna – a diagramok jól tükrözik a Kiegyezést követő lendületes gazdasági és kulturális fejlődést.

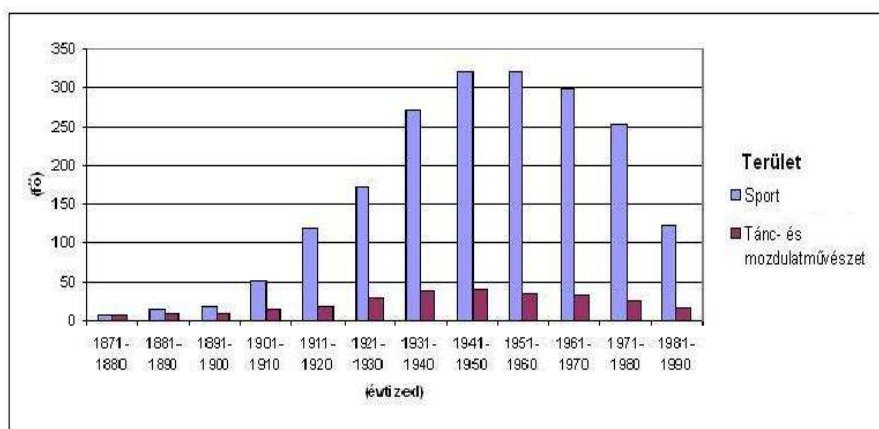
16. ábra: A különböző tehetségtípusba tartozó talentumok megoszlása területenként. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző szerkesztése

A 19. század közepén Európa nyugati része és hazánk gazdasági-technikai fejlettsége, urbanizációs szintje, valamint a társadalom polgárosodtsága között meglehetősen mély szakadék húzódott. Amikor a felzárkózás lehetőségei megteremtődtek, a két pólus közti feszültségkülönbség igen gyors modernizációt indukált Magyarországon (BELUSZKY P. 2000), ami hatalmas alkotó energiákat szabadított fel. A kivételesen sok tehetség és nagy alkotó felbukkanása természetesen számos, egymásra ható tényező eredménye, de főként annak volt köszönhető, hogy a természetes szaporodásból adódó népességnövekedés együtt járt az átlagos műveltségi szint javulásával. Ezt a korszak oktatáspolitikai intézkedései, valamint az oktatási infrastruktúra soha nem látott javulása. Intellektuális tehetségeink száma a huszadik század negyvenes éveiben kulminált (17. ábra).

17. ábra: Az intellektuális típusba soroltak kumulált száma tudományterületek szerint dekádoként (1871-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző szerkesztése

A közép- és felsőfokú oktatás intézményrendszere a második világháborúig szinte folyamatosan bővült. A pesti tudományegyetem mellett három újonnan szervezett egyetem, a kolozsvári (1872), a pozsonyi (1912) és a debreceni (1914) nyitotta meg kapuit. A nagy múltú selmecebányai akadémiának (1735) és a budai ipartanodából létrehozott Műegyetemnek (1872) köszönhetően ugrásszerűen növekedett a műszaki végzettségűek aránya. Orvosi fakultások működtek Budapesten, Debrecenben (1918), Kolozsvárott, (majd 1921-től Szegeden) és Pozsonyban (majd 1923-tól Pécsen).

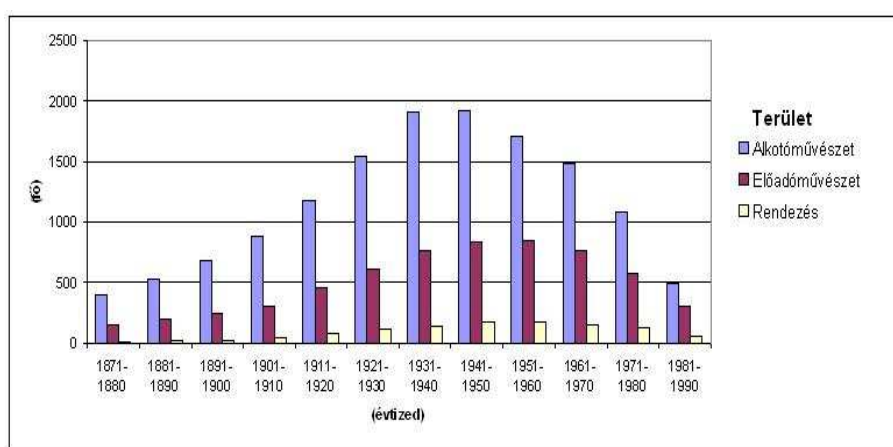
18. ábra: A mozgásműveltségi típusba soroltak kumulált száma képességterületek szerint dekádoként (1871-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző szerkesztése

A világviszonylatban is kiemelkedő hazai agrárképzés hagyományaira építve 1869-ben létrejött a Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Felsőbb Tanintézet. Az 1857-ben alapított Pesti Kereskedelmi Akadémia 1899-ben a Keleti Kereskedelmi Akadémiával bővült. 1872-ben nyitotta meg kapuit a magyar katonai felsőoktatás legmagasabb képzési szintjét nyújtó Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia. 1925-ben főiskolai rangra emelkedett a Testnevelési Főiskola. A felsőoktatás további jelentős intézményei voltak még a felekezeti jogakadémiák, a hittudományi főiskolák valamint a tanárképzők

is (MÉSZÁROS I. et al. 1999). A különféle tudományos társaságok, irodalmi körök, művészeti egyletek jó táptalajt kínáltak tehetségeink számára.

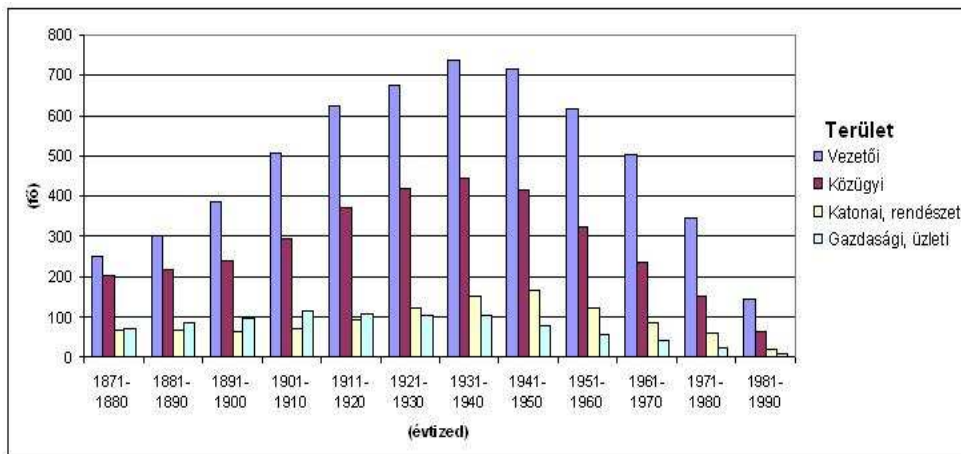
Az Országos Magyar Királyi Zene- és Színművészeti Akadémia (1887), melyből a Zeneakadémia később kivált, valamint a Magyar Királyi Mintarajztanoda és Rajztanárképezde, a Magyar Képzőművészeti Főiskola elődje a művészeti képzés fő színterei voltak.

Elsősorban angolszász és német és hatásra, sorra alakultak neves versenyzőinket ki-nevelő atlétikai klubjaink és tornaegyleteink (pl. Magyar Atlétikai Club 1875, Kolozsvári és a Zentai Atlétikai Club 1883, a Győri és a Körömdi AC 1884, Újpesti Torna Egyesület 1885, Ferencvárosi Torna Club 1889). Művészi talentumaink száma az 1940-es években, sportolóink, mozgásművészeink száma pedig az 1950-es években tetőzött. (18. és 19. ábra).

19. ábra: A művészi típusba soroltak kumulált száma képességterületek szerint dekádonként (1871-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző szerkesztése

Már 18. századi szellemi életünk bővében volt az Európa-szerte ismert tudósoknak, gondolkodóknak. Közülük legtöbben nemcsak magas szintű tudományos tevékenységet folytattak, hanem tanárként is tevékenykedtek, tudásukat igyekeztek átadni az utánuk következő nemzedéknek (FEHÉR K. 2004). A 19. század végétől, 20. század elejétől tudósaink, mérnökeink minden addiginál nagyobb nemzetközi elismertségre tettek szert. A növekvő ipari és mezőgazdasági termelés, valamint az államapparátus bővülése jól felkészült szakembereket igényelt. Gazdasági, üzleti tehetségeink száma a 19. század végétől fél évszázadon keresztül alig változott (20. ábra).

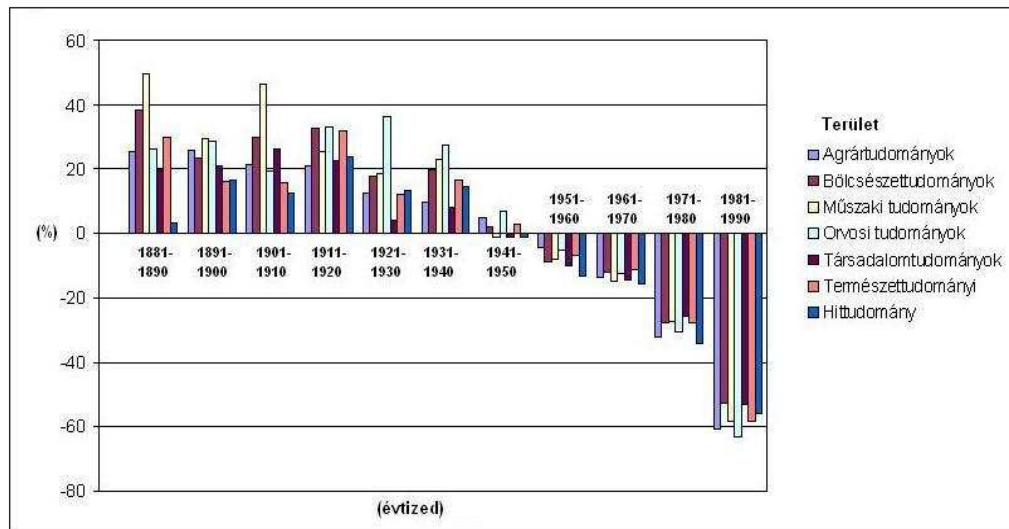

20. ábra: A társas típusba soroltak kumulált száma képességterületek szerint dekádonként (1871-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző szerkesztése

Különleges földrajzi helyzetünk Európában lehetővé tette, hogy sok irányban nyitottak és tájékozottak legyünk. E nyitottságunk mellett további előnyt jelentett értelmiségünk nyelvtudása, s maga a páratlanul gazdag és kifejező magyar nyelv is (TRÓCSÁNYI A.-TÓTH J. 2002).

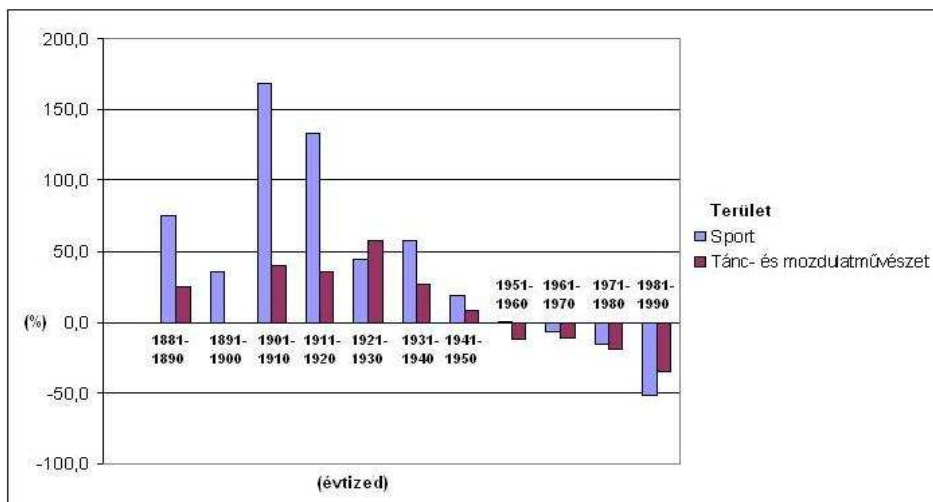
A trianoni békeszerződés óriási belső feszültségeket generálva alapvetően megváltoztatta Magyarország földrajzi viszonyait, társadalmi-gazdasági szerkezetét. Hazánk – Ausztriát leszámítva – minden vonatkozásban a legkisebb, gazdaságilag, katonailag a leggyengébb, s a nemzetközi megkötöttségek miatt a legkiszolgáltatottabb ország lett Közép-Európában (HAJDÚ Z. 1996). Nemcsak területének és népességének nagy hányadát veszítette el, de a kultúra terén is óriási veszteségeket szenvedett: nagy szellemi centrumai (pl. Nagyvárad, Kolozsvár) rekedtek az új határokon kívül. Az idegen fennhatóság alá került jelentősebb felsőoktatási intézmények „hazatelepültek”. A kolozsvári egyetem Szegedre, a pozsonyi egyetem Pécsre, a selmebányai Bányászati és Erdészeti Akadémia pedig Sopronba tette át székhelyét. A menekülő intézmények szellemi tőkéjükön kívül gyakorlatilag semmit nem vihettek magukkal (TONELLI S. 1926).

A bethleni konszolidáció időszakának KLEBELSBERG K. nevével fémjelzett, európai dimenziókat célul kitűző kultúrpolitikája valamelyest enyhítette a trianoni sokkot. Ebben az időben kezdődött el a történelmi hátrányt szenvedett magyar vidék kulturális felzárkóztatása, a társadalom műveltségi szintjének emelése, a „nép” tehetséges fiainak felkarolása. Ugyanakkor a II. világháborút megelőző években politikai, gazdasági vagy egyéb okból sok magyar tehetség emigrált. Ezt tetézte a háborús években a zsidóság jelentős részének elhurcolása, majd azt követően a német lakosság nagyarányú deportálása és a csehszlovák-magyar lakosságcsere.

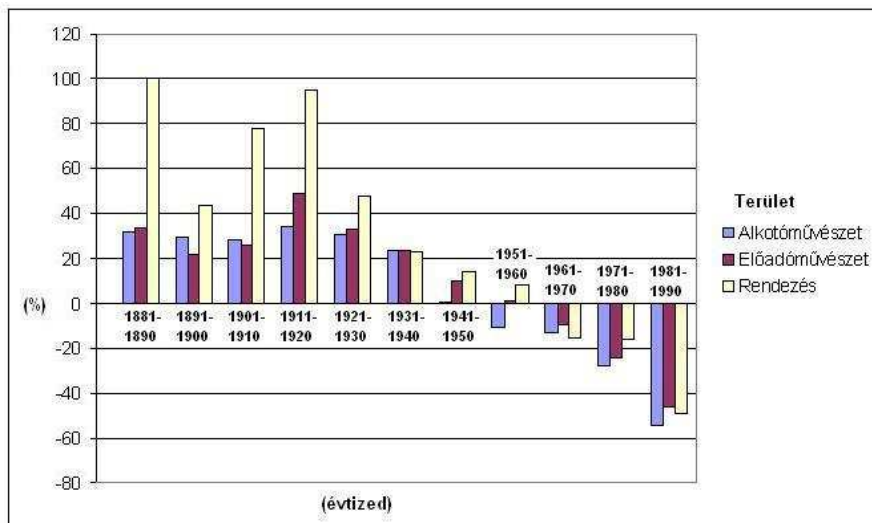
21. ábra: Az intellektuális típusba soroltak kumulált számának változása dekádanként (előző évtized értéke = 100 %). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző szerkesztése

A második világháborút követően a technikailag egyre inkább lemaradó, korlátozott hatáskörrel működő szocialista világrendszer függvénye lettünk. A kelet szellemi erőteréhez kerülés, a nyugati kultúrával, a nyugati tudományos centrumokkal való szakítást is jelentette, mely számottevően visszafogta a hazai szellemi élet bizonyos területeinek fejlődését. A gondolat szabadságát korlátozó politikai légkör, korábbi nemzetközi kapcsolatrendszerünk beszűkülése, szellemi műhelyeink, iskoláink, kollégiumaink jelentős részének megszüntetése szintén hozzájárult ahhoz, hogy talentumaink korábbi nemzetközi ismertsége és elismertsége erodálódni kezdett (TRÓCSÁNYI A.-TÓTH J. 2002).

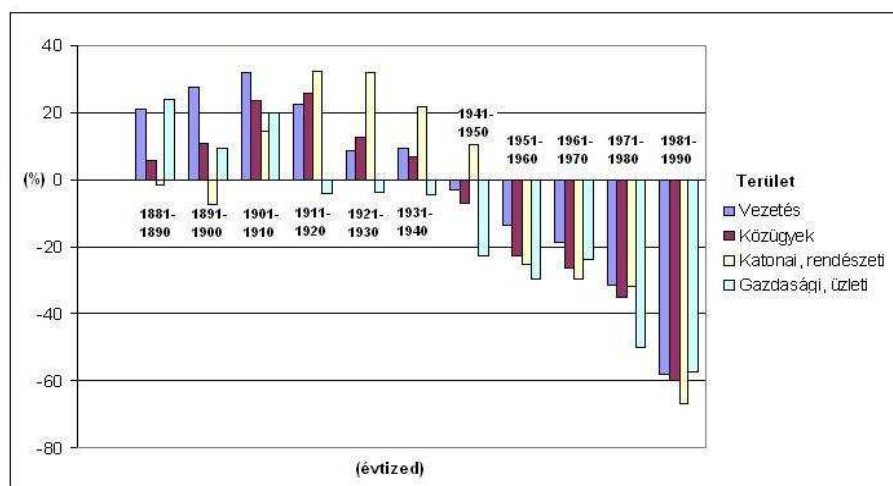
22. ábra: A mozgásműveltségi típusba soroltak kumulált számának változása dekádanként (előző évtized értéke = 100 %). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző szerkesztése

23. ábra: A művészi típusba soroltak kumulált számának változása dekádonként (előző évtized értéke = 100 %). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző szerkesztése

Politikai-ideológiai okokból 1949-től sok európai hírű tanárt, tudóst távolítottak el katedrájáról. A rendszer az extenzív gazdasági növekedéshez szükséges értelmiséget a munkás- és paraszt-származásúak tömeges egyetemi és főiskolai felvételével, a képzés időtartamának és követelményeinek csökkentésével kívánta kitermelni. A meglévő felsőoktatási intézmények mellé számos új, termelési bázisra települő szakegyetem létesült (Miskolc, Veszprém, Gödöllő). A „felpörgetett” társadalmi mobilitásnak két egymásnak ellentmondó következménye lett: egyrészt lehetővé tette az alacsonyabb társadalmi státusú tehetséges fiatalok bejutását a felsőoktatásba, másrészt megkezdődött a „szellemi betanított munkások dömpingtermelése”, mely egy aránytalan és torz képzési struktúrában történt (TÍMÁR J. 2001)..

24. ábra: A társas típusba soroltak kumulált számának változása dekádonként (előző évtized értéke = 100 %). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző szerkesztése

Az intellektuális típusba soroltak kumulált számának dekádonkénti változásait tekintve jól nyomon követhető a szellemi potenciál dualizmus időszakában bekövetkezett jelentős növekedése (21. ábra). A századforduló előtti legdinamikusabb növekedést a műszaki tudományok, a századfordulótól a 20. sz. közepéig az orvosi tudományok talentumainak számában figyelhettük meg. Sporttehetségeink számának igazi „felfutása” a század elején kezdődött (22. ábra). A művészi kategóriából a rendezői területen működők száma nőtt a legnagyobb mértékben (23. ábra). A társas típusban az 1910-es évekig a vezetői, majd az ötvenes évek lezárultáig a katonai, rendészeti területen következett be a legnagyobb relatív növekedés (24. ábra).

3.3.2. A települések mutatói

A települések tehetség-háztartásának abszolút mutatóit a teljes sokaságon, a teljes vizsgált időszakra és valamennyi pontosan meghatározott születési és halálozási helyre vonatkozóan vizsgáltam. A települések összehasonlítása céljából Magyarország mai területére vonatkozóan 1000 lakosra vetített fajlagos mutatókat hoztam létre, melyeket településkategóriánként elemeztem.

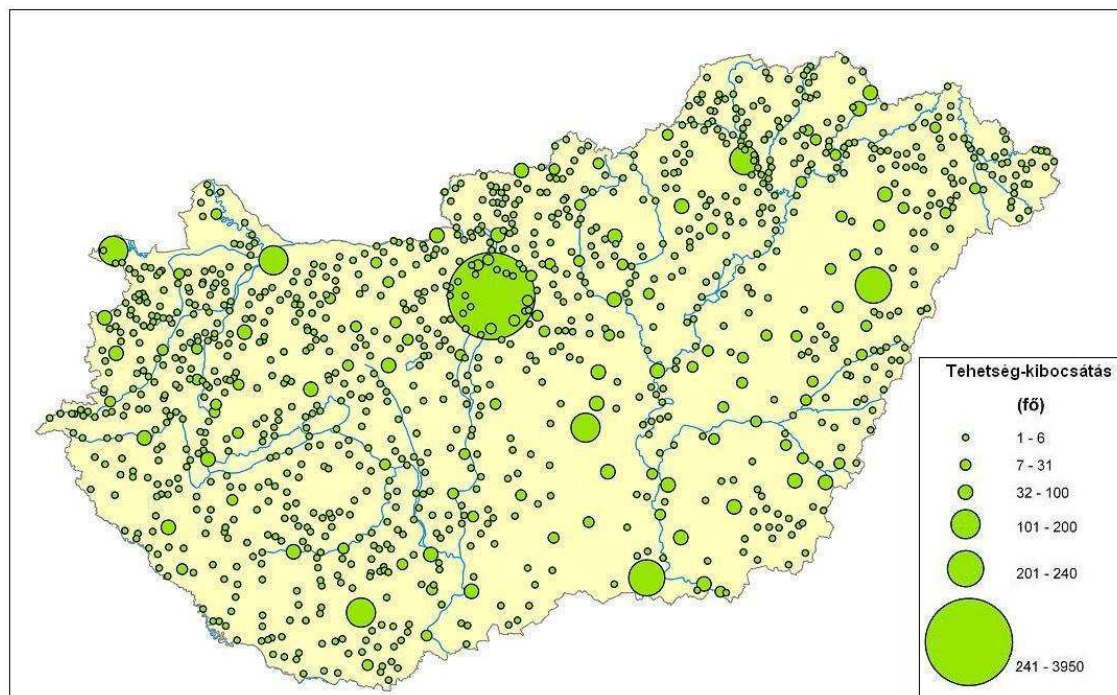
3.3.2.1. Kibocsátási mutatók településenként

A *születési hely* az esetek 92 %-ában került pontosan megjelölésre, ami 3666 települést érintett. E települések 31 %-a található a mai államhatárokon belül. A *születések abszolút számának* településenkénti megoszlást tekintve a legtöbb tehetséget a főváros után Kolozsvár, majd Szeged, Debrecen, Nagyvárad, Pozsony és Pécs adta. Az első tíz városból öt a mai határokon belül esik. A Bécshez fűződő szoros történelmi és kulturális kapcsolatainkat mutatja, hogy az osztrák főváros is a lista élmezőnyében szerepel (VI. sz. melléklet).

Térképeim a jelenlegi államterületre vonatkozóan, a mai közigazgatási határok figyelembe vételével készültek el. A 9346 születési (kibocsátási) adat 1136 települést, a hazai településállomány 36 %-át érintette. A születések településenkénti abszolút számában, valamint a születési helyek eloszlásában hozzávetőlegesen tükröződött a településsűrűség és –nagyság térbeli képe (25. ábra). Az ábrán jól kivehetők a településenként egy-két talentumot útnak indító, nagy településsűrűségű dunántúli és északmagyarországi apró-, ill. kistelepülési térségek, valamint megjelenik az Alföld ritkább, de népesebb elemekből álló, településenként számszerűleg több talentumot adó településhálózata is. Az előbbiektől kiemelkedik a Kisalföld, a Nógrádi-medence, a Borsodi-medence, a Szatmár-Beregi-síkság, s ugyancsak jól kirajzolódik az alföld és a hegyvidék találkozásánál kialakult vásárvonal is. A településsűrűséghez képest gyérebb foltok találhatók többek között a Szigetköz, a Zalai-dombság, a Tarna-völgy és a Bodrogköz területén. Az alföld nagy külterületű mezővárosainak közvetlen környezete – értelem-

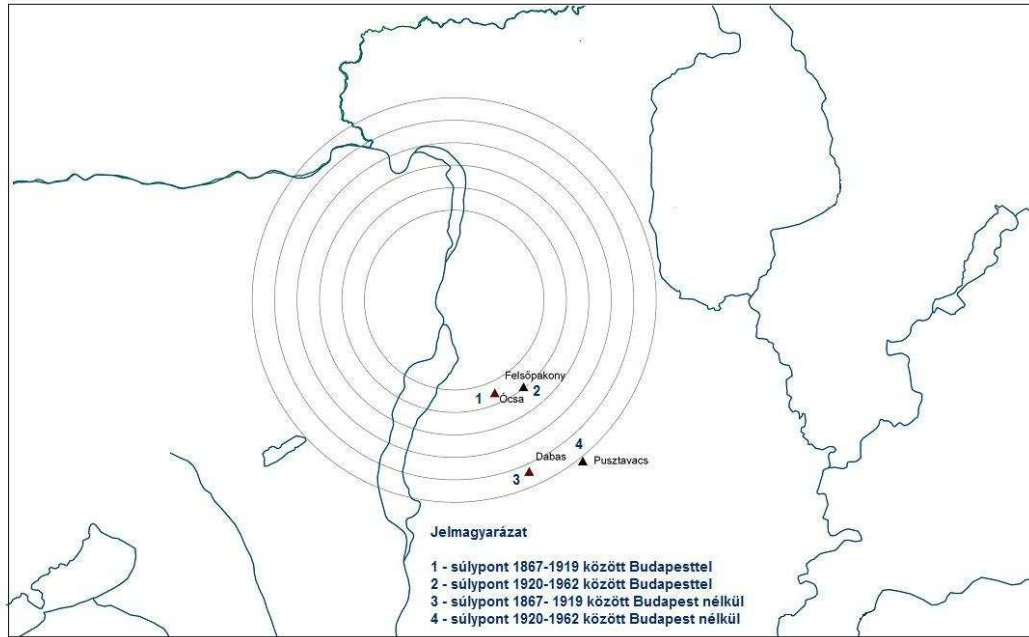
szerűen – többnyire üres, egykori tanyaközpontjaikból az 1950-1952-es közigazgatási rendezés során alakult ki a mai községek jelentős része. Budapest 3950 fős értékével külön kategóriát képvisel. A települések életkora, térbeli története, létezésük, kultúrájuk folytonossága kapcsolatban áll tehetség-kibocsátással (ld. HANTOS GY 1936, SOMOGYI J. 1942).

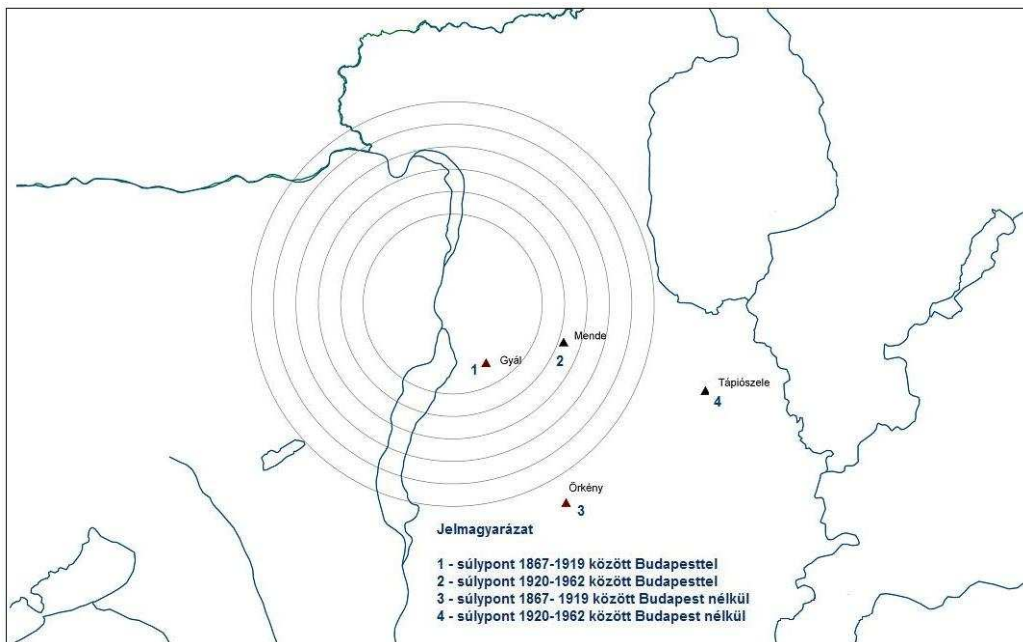
25. ábra: A mai Magyarország területén, 1819 és 1962 között született tehetségek számának településenkénti megoszlása. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

A területi változásokat jól érzékelteti a *kibocsátó helyek súlypontjának elmozdulása*. A kibocsátott tehetségek számával súlyozott területi értékeket két periódusra, az 1867 és 1919 közötti, valamint az 1920 és 1962 közötti időszakra számítottam ki. Budapest óriási „tömege” miatt a változást nélküle is célszerű volt megjelenítenem. Nem meglepő, hogy az intellektuális tehetségek Budapesttel számított súlypontja a főváros középpontjától mindössze 23 km-es távolságban, az agglomerációs zónában, Ócsa területén található, s a két időszak közötti, kb. 5 km-es elmozdulás kelet felé, csupán a szomszédos faluba helyezte át azt (26. ábra). A Budapest nélküli súlypont a vizsgált időszak alatt – szintén keletre történő vándorlással – Dabasról az ország geometriai középpontjába, Pusztavacsra tevődött át.

A mozgásműveltségi és a művészi típushoz tartozó tehetségek kibocsátási súlypontjának elmozdulása ugyancsak kelet, ill. északkelet felé tolódást jelez, ami a keleti országrész tehetség-kibocsátásának növekedését, s így közvetve a társadalmi-kulturális viszonyok javulását is mutatta (27-28. ábra)

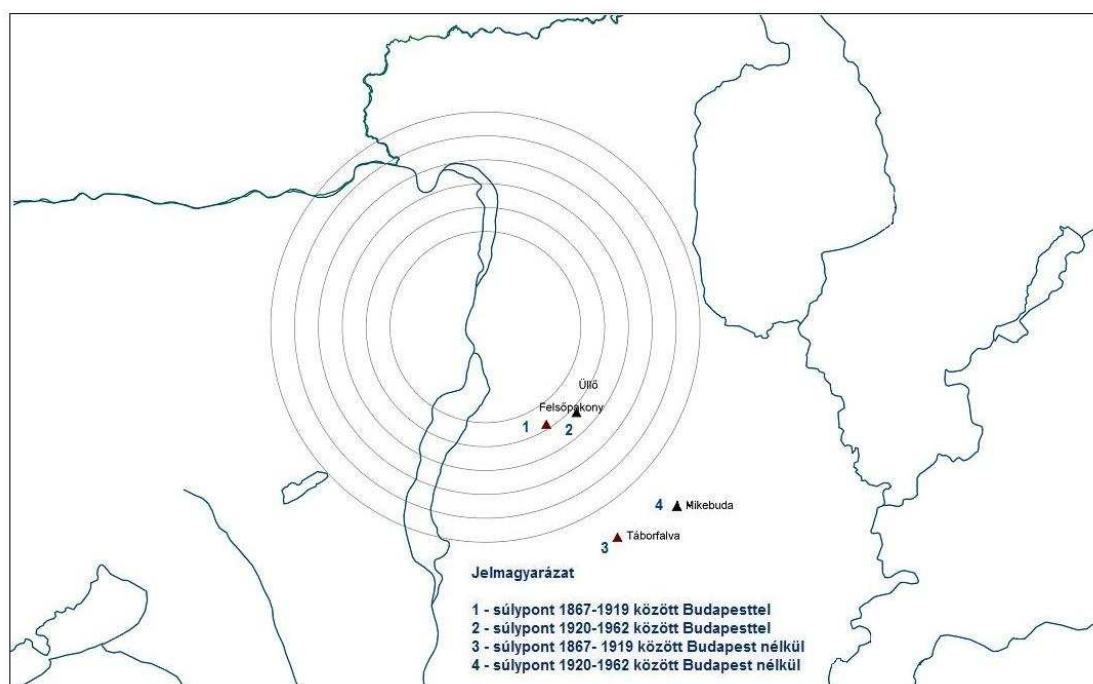
26. ábra: A mai Magyarország területén született intellektuális tehetségek kibocsátó települései súlypontjának elmozdulása az 1867 és 1919 közötti, valamint az 1920 és 1962 közötti időszak figyelembe vételével. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

27. ábra: A mai Magyarország területén született mozgásműveltségi típushoz tartozó tehetségek kibocsátó települései súlypontjának elmozdulása az 1867 és 1919 közötti, valamint az 1920 és 1962 közötti időszak figyelembe vételével. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

Az 1000 lakosra vetített fajlagos kibocsátási értékeket (y^K), az utolsó születési évhez (1962) legközelebbi, 1960-as népszámlálás adatainak segítségével, településnagyság kategóriánként vizsgáltam. A mai országterületen lévő 2 ezer fő alatti kis-, apró- és törpefalvak közül minden negyedik adott legalább egy tehetséget. A fajlagos kibocsátást tekintve a Vas megyei Nemescső, a nógrádi Horpács és a Pest megyei Telki áll az élen (VII. sz. melléklet). (Az osztrák határ közelében fekvő Nemescsőn egy neves pedagógus, egy építész, egy költő és egy tudós mezőgazda született). E településnagyság-kategóriába kétharmad részben dunántúli községek tartoznak. Az első 20 helyen állók háromnegyed része dunántúli apró-, vagy törpefalva. E településkategóriában a 19. sz. vége óta fogy a népesség. A kibocsátó települések nagyon alacsony lélekszáma a fajlagos értékeket igen szélsőségesen befolyásolja.

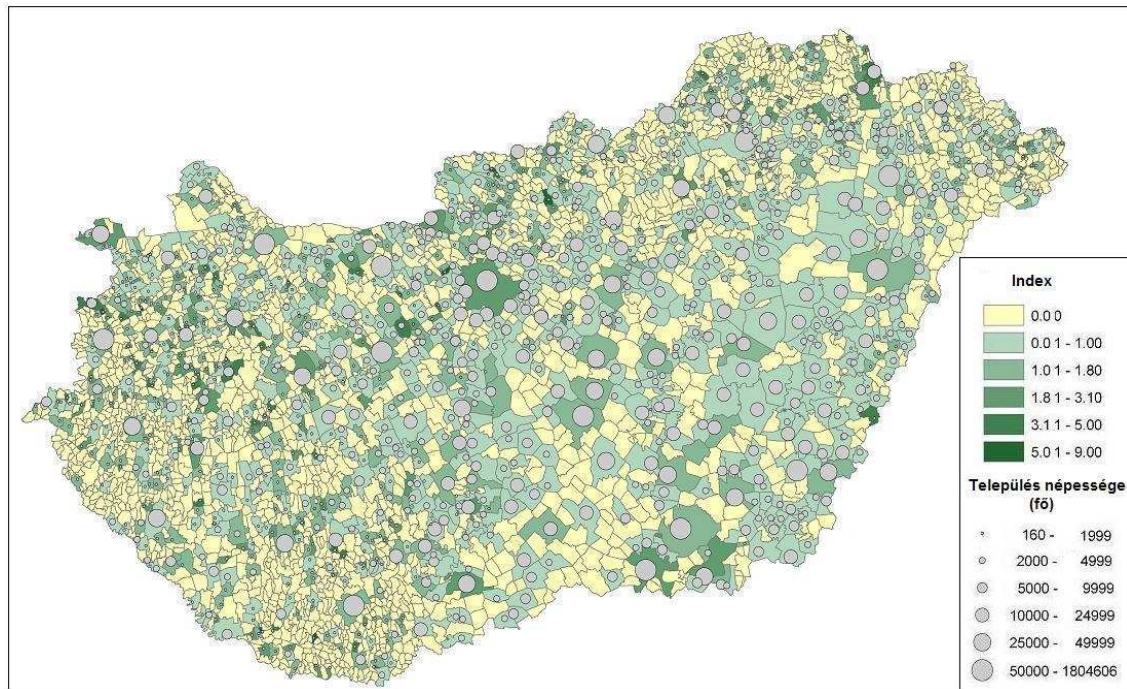
A nagyfalvak (2-5 ezer fő) kategóriájában az értékek általában kisebbek, az átlag a többi kategóriához viszonyítva is a legalacsonyabb (12. táblázat). A legjobb mutatót az összesített rangsor 47. helyén álló Lovasberény (Fejér megye) produkálta, második a Zempléni-hegység déli lábaihoz simuló Tállya, a harmadik a bükkaljai Sály (VIII. sz. melléklet). A legjobb 20 település közel felét az észak-magyarországi és észak-alföldi községek adják, de a dunántúli települések még mindig jelentős arányt képviselnek. A településnagysággal növekszik a kibocsátó települések összeshez viszonyított aránya, ami ebben a csoportban már meghaladja az 50 %-ot.

28. ábra: A mai Magyarország területén született művészi tehetségek kibocsátó települési súlypontjának elmozdulása az 1867 és 1919 közötti, valamint az 1920 és 1962 közötti időszak figyelembe vételével. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

Az óriásfalvakat és kisvárosokat magába foglaló, következő kategória (5-10 ezer fő) élén két történelmi kisvárosunk, Kőszeg és Devecser áll (IX. sz. melléklet). A csoport átlagos mutatója csak árnyalatnyival jobb az előzőnél, ám inntól kezdve – a magasabb hierarchiaszinteken – a településméret és a fajlagos kibocsátás kapcsolatát mutat. A 10-25 ezer lakost tömörítő kisvárosok rangsorát három észak-magyarországi városunk, Sátoraljaújhely, Balassagyarmat és Sárospatak vezeti (X. sz. melléklet). A települések térbeli eloszlása mindkét csoportban az eddiginél kiegyenlítettebb képet mutat (29. ábra).

29. ábra: A mai Magyarország területén, 819 és 1962 között született tehetségek számának településkénti fajlagos tehetség-kibocsátási indexe . Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

A 25-50 ezer lelket számláló városok közül a legtermékenyebbnek Sopron bizonyult, öt követte Baja és Makó. (XI. sz. melléklet). Az élmezőny zömét dél- és észak-alföldi, valamint észak-magyarországi középvárosok alkotják. A „nagy középvárosokat” és „nagyvárosokat” egybefogó, 50 ezer fő feletti kategóriába – egy kivételével – a népesebb megyeszékhelyek kerültek. A csoport élén Szeged áll, az öt követő 5 település fajlagos mutatói között viszonylag kicsi az eltérés (XII. sz. melléklet). A leggyengébb pozíciója az 1947-ben várossá nyilvánított Tatabányának van. A főváros indexe valamennyi kategóriáét felülmúlta, ám Budapest a fajlagos kibocsátást tekintve, összességében csak a 113. helyet foglalta el.

A kórházakban, klinikákon, szülőotthonokban történő születések természetesen a városok mutatóit erősítik, ami kétségtelenül, torzítja a születési környezetről alkotott valós képet. Az intézeti szülés a 19. század végén kezdett terjedni, s eleinte kizárólag a nagy-

városokban volt lehetséges, a kisebb városokban, falvakban az anyák sokáig saját otthonukban szültek. Az egészségügyi intézményekben a századforduló után nőtt meg a gyermekágyasok száma. A II. világháborút követően – a hazai bábaképzés megszüntetésével – indult meg a házi szülészet visszaszorítása, s az 50-es 60-as évek fordulóján a szülések már gyakorlatilag 100 %-ban intézetekben folytak le (WERLING J.-NÉ FORRAI M. 2000). Ugyanakkor fontos megjegyeznünk, hogy az egészségügyi infrastruktúra elérhetősége gyakorlatilag megegyezik egyéb városi szolgáltatások elérhetőségével is, melyek a tehetség későbbi, fiatalkori környezetének meghatározó tényezőivé léphetnek elő (pl. középiskolák, könyvtárak, múzeumok, sportegyesületek).

A tehetség-kibocsátás kapcsán érdemes egy kicsit elidőznünk a nagyvárosok közül a legjobb termőképességű Szegednél. Példája talán jól illusztrálja, hogy a jó közlekedés-földrajzi helyzet, a központi szerepkörök birtoklása, s a társadalmi nyitottságnak köszönhetően a kultúrák – és természetesen a gének – jótékony keveredése hogyan tett, hogyan tesz jó tehetség-termővé egy várost. E tényezők jelentős része – későbbiekben látni fogjuk – a település vonzó- és megtartó-képességére is karakterisztikusan hatott.

12. táblázat: A kibocsátás abszolút és fajlagos értékei településnagyság kategóriák szerint Magyarország mai területén (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

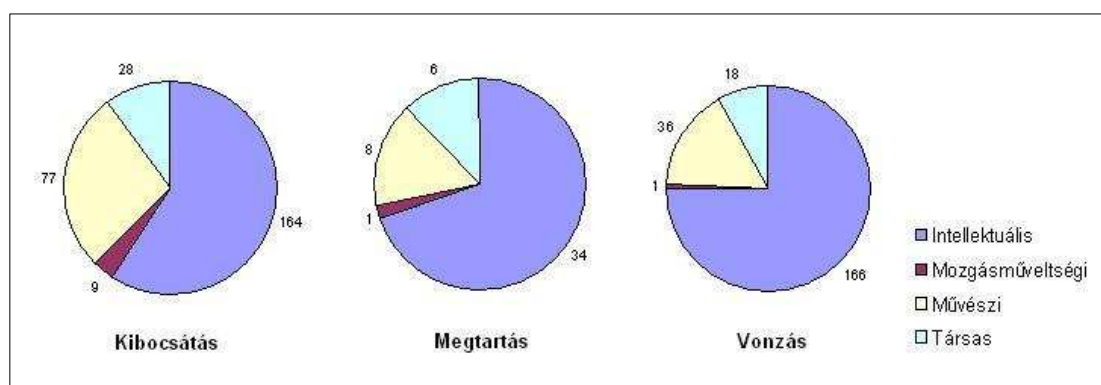
Településnagyság kategóriák	Kibocsátó települések száma	Kibocsátó települések az összes %-ában	Kibocsátó települések népesség száma (1960)	Lexikon szerinti születések száma	1000 lakosra jutó fajlagos érték
Főváros	1	100,0	1 804 606	3950	2,19
50000 főnél népesebb (Bp. nélkül)	12	100,0	1 003 569	1385	1,38
25000-500000 fő	23	100,0	781 746	983	1,26
10000-250000 fő	80	90,9	1 185 512	1015	0,86
5000-10000 fő	122	81,3	872 689	596	0,68
2000-5000 fő	352	51,6	1 094 756	675	0,62
2000 fő alatt	546	25,1	600 874	743	1,24
Összesen:	1136	36,2	7 341 792	9347	1,27

Szeged urbánus jellege, központi szerepköre és térszervező ereje már a magyar középkor előtt kialakult – római őrség és postaállomás felügyelte itt a só- és aranyszállítást. A nyugati kultúra a 11-12. században a monostorépítő bencés és cisztercita szerzetesek közvetítésével érkezett a környékre. A város 1246-ban emelkedett szabad királyi városi rangra. Vára hamarosan a Délvidék kiemelt hadászati központjává avatta. Kereskedői messze földre eljutottak, tudást szomjazó ifjai nagy számban tanultak külföldi egyetemeken. Az európai műveltség áramlatában élő Szeged az Alföld egyetlen olyan városa volt, amely mind gazdasági, mind kulturális szempontból kiemelkedő szerepet játszott a középkorban (PÉTER L. 1981). A török uralom idején a nyugati műveltség őrzőivé a – működésüket egyedül folytatható – ferencrendi szerzetesek váltak. Ebben az időben indult meg a törökök, görögök, rácok és bunyevácok beköltözése a városba, akik

a mediterrán világ számos *kultúraelemét* magukkal hozták. Az észak-déli, illetve kelet-nyugati irányú áramlásokban betöltött *csomóponti* szerepét Szeged a török hódoltság idején is megtartotta (NAGY E. et al 2003).

A török uralom a műveltebb, vagyonosabb polgárok elköltözését és a „szegedi kultúra” *diszlokációját* jelentette. A török kiűzését követően németek és polgárosult felvidéki magyarok telepedtek meg a városban. Az újonnan érkező görög, szerb és zsidó kereskedők szintén jelentős szerephez jutottak a gyorsan fejlődő település gazdasági és kulturális életében. Az ipar felvirágzását a *szolgáltató funkciók* újjáéledése kísérte, ami hozzásegítette a város anyacéheit ahhoz, hogy lassan az egész Délvidékre kiterjesszék fennhatóságukat. A városi polgárok lépést tartottak a kor nyugati ízlésvilágával. A szellemi és kulturális élet felvirágzásához nagyban hozzájárult a piarista *tanító rend* megérkezése (1721). Iskolájukba sereglett a Délvidék mindenfajta nemzetiségű és vallású ifjúsága. „*Maga a város nemcsak tudós hazafiak által kormányoztatik, hanem máshová is értelmes papokkal, földmérőkkel, orvosokkal, haditisztekkel szolgál*” jegyezte fel a kor neves polihistora DUGONICS ANDRÁS (idézi REIZNER J. 1900). A város első állandó színháza 1856-ban épült.

A tiszai gőzhajózás és a vasútépítkezések megindulása dinamizálta a gazdaságot, megerősítette a *regionális funkciókat*. A feltörekvő polgárság növekvő igényeit egyre gyakrabban elégítette ki külhoni (francia, holland, német), vagy külföldön tanult magyar mesterek munkáival. Az 1879. évi nagyárvízet követően Szeged – számottevő nemzetközi és kormányzati segítséggel – európai igényű nagyvárossá lett. Lakossága a századfordulón már meghaladta a 100 ezer főt. A város írói, költői, zeneszerzői, képzőművészei gyűjtőmunkáikkal, alkotásaikkal igyekeztek megmenteni a letűnő népi hagyományokat. „*A szegedi tradíció és magatartás, a városnak és népének személyisége rajtuk keresztül már egyetemes magyar élménnyé és értékévé vált* (BÁLINT S. [1959] 2003)”.

30. ábra: Szeged tehetség-háztartása tehetség típusonként (fő). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

A trianoni döntés sokkhatást jelentett az ország peremére került nagyváros számára. A reménytelennek tűnő helyzetből az *egyetemi* várossá (1921), *püspöki* székhellyé (1923) és *egészségügyi* központtá válás vezette ki. A város hatalmas áldozatokat vállalt, hogy otthont teremtsen a Kolozsvárról menekülő egyetemnek, mely hamarosan világhírű kutatási eredmények megszületésének helye lett (az 1937-ben orvosi és élettani Nobel-díjat kapott *Szent-Györgyi Albert* ebben az időben az egyetem orvosi vegyészeti intézetét vezette). 1928-ban a polgári iskolai tanárképzés Budapestről Szegedre került, s újjáéledt az egyházi felsőoktatás is. Mindennek köszönhető, hogy a két világháború között magasra szökött az értelmiségiek aránya, ami együtt járt egy rendkívül *inspiratív és innovatív szellemi atmoszféra* kialakulásával. A huszadik század hatvanas éveinek végén a nagy hagyományú egyetemi kutatóhelyekhez és a régi keletű mezőgazdasági kutatásokhoz kapcsolódott az a törekvés, hogy a Tisza-parti város a biológiai kutatások központja legyen. Szeged számára ma is komparatív előnyt jelent társadalmának *szellemi feltöltöttsége*, iskolázottsági szintje, innovációs hajlama.

A vizsgált időszakban Szeged nemcsak kibocsátó, hanem megtartó és vonzóképesége alapján is a legjobbak között szerepelt. Otthon tartott és odavonzott talentumai között – főként felsőoktatási intézményeinek és kutatóintézeteinek (biológiai kutatóintézet, gabonakutató intézet) köszönhetően – magasra szökött az intellektuális tehetségek részaránya (30. ábra).

3.3.2.2. Befogadási mutatók településenként

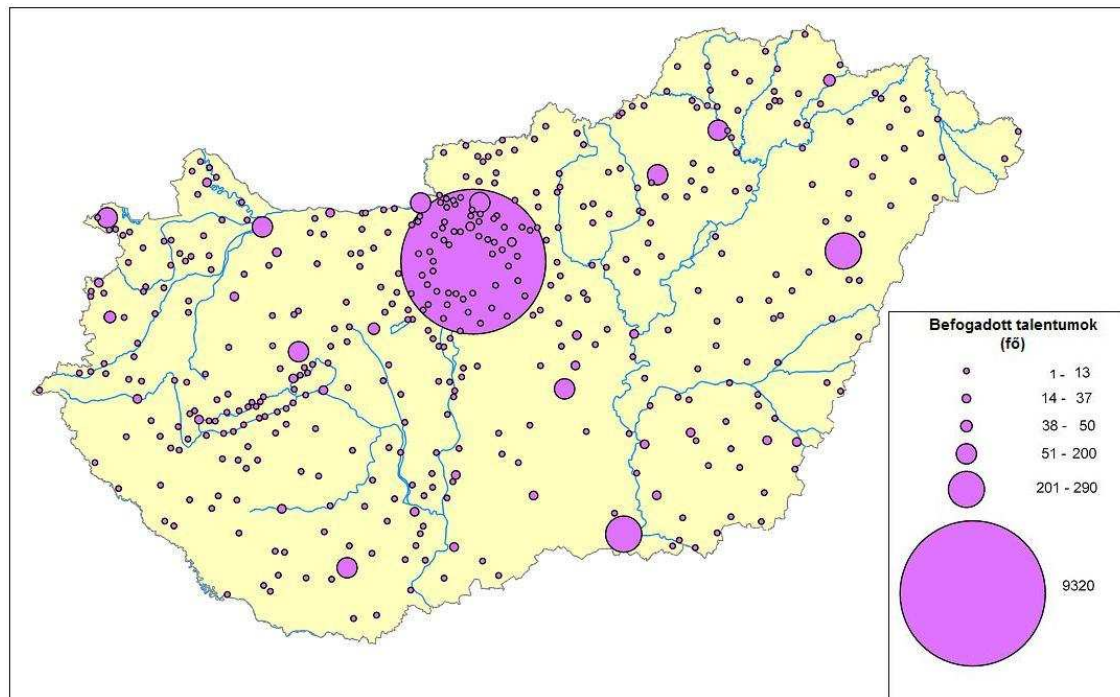
A halálozás pontos helyét a rekordok 93 %-a tartalmazza, ami összesen 1682 határon inneni és határon túli települést érint. A *halálozások településenkénti abszolút száma* (befogadása) magába foglalja egy adott településen született és ugyanott meghaltak (megtartottak), valamint a másutt született és az adott településen meghaltak (bevándoroltak) adatait. A koncentrációs folyamatokat jelzi, hogy a halálozási helyek száma a születési helyek számának felét sem éri el. Az abszolút rangsorban itt is Budapest áll az élen, öt követi Kolozsvár, Debrecen, Bécs, Szeged, Pécs és Pozsony (XIII. sz. melléklet).

A halálozási (befogadó) helyek abszolút listáján megjelennek a történelmi Magyarország határain kívül eső emigrációs célterületek is. Az ismert halálozási helyek valamivel több, mint egynegyed része esik a történelmi országhatárokon kívül. A világvárosok közül New York az első tíz, Párizs és London pedig az első tizenöt között szerepel. A jelentősebb befogadók között foglal helyet München, Bukarest, Los Angeles, Berlin és Buenos Aires, Róma és Zürich is. Ugyanakkor a náci haláltáborokba (pl. Auschwitz, Mauthausen, Dachau) deportáltak és ott elhunytak adatai is tetten érhetők. A kommunizmus áldozatairól, a Szovjetunióban eltűntekről, a „málenkij robotra”, vagy a gulágokba hurcoltakról kevesebb az információ: a halálozás helyeként nevük mellett a legtöbbször csak a „SZU” megjelölés olvasható.

A mai államhatárokon belül eső halálzási (befogadó) helyek száma 457, ami az összes hazai település alig 15 %-át jelenti. Ez az arány a születési helyek részesezésénél két és félszer kisebb. Ugyanakkor, annak köszönhetően, hogy a trianoni határokkal leválasztott országrészekből sokan települtek át az anyaországba, 29 %-kal több tehetség halt meg az ország mai területén, mint ahány született.

A befogadó települések térbeli eloszlásában, különösen a falvak vonatkozásában, nem voltak számottevő különbségek (31. ábra). Annál feltűnőbb volt, a városok jelentőségének – néhány kivétellel – majdnem általános csökkenése, ugyanakkor Budapest óriási túlsúlyának növekedése. A fővárosban elhunyt tehetségek a teljes sokaság 55 %-át tették ki, számuk majdnem két és félszeresét adta az ott születettekének.

A legalább egy tehetséget befogadó települések *fajlagos*, 1000 lakosra vetített *mutatói*, az 1990-es, utolsó halálzási év népszámlálási adataival készültek. Budapest fajlagos befogadási mutatója ($y^B=4,62$) összességében is a legjobbak közé tartozott. Az átlagos befogadási index Budapesttel 1,74, Budapest nélkül 0,56 ezrelék.

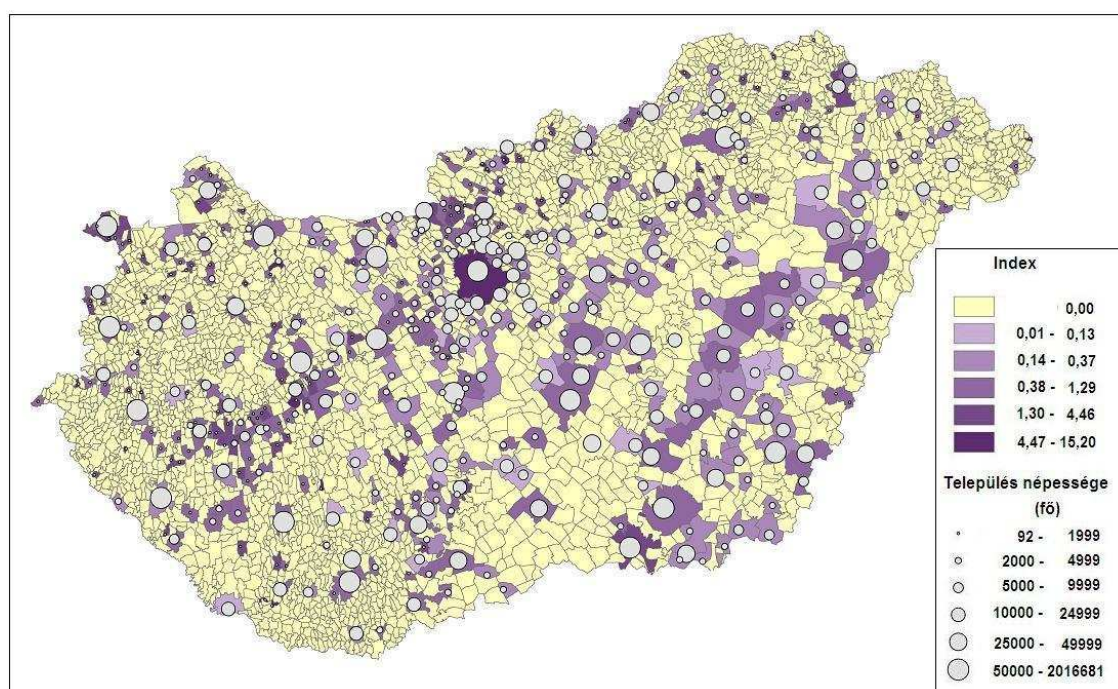
31. ábra: A mai Magyarország területén, 895 és 1990 között meghalt tehetségek számának településenkénti megoszlása. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

A kis települések élmezőnyét – akárcsak a születések esetében – itt is a törpefalvak (500 fő alatt) uralkodnak (XIV-XIX. sz. melléklet). Az összesített listát az irodalomtörténeti szempontból is jelentős Horpács vezeti. A magasabb befogadási értékű, népesebb, s egyben festői tájakon fekvő települések közül Tihany és Leányfalu főként tudósoknak, egyházi személyeknek és művészeknek nyújtott lakhelyet, míg Visegrádon történelmi személyek (Görgey Artúr, II., Kis Károly, Zách Felicián) és ugyancsak neves tudósok haltak meg. A 2-5 ezer főt számláló települések listájának élén Pannonhalma áll. „Ezer-

éves” Bencés Főapátsága, tudós papoknak, tanároknak, egyházi előljáróknak adott ott-hont. A kategóriában ugyancsak jól szerepelnek a tehetségek számára életük alkonyán nyugalmas miliót és kies környezetet kínáló települések (pl. Balaton-melléki, hegyvidéki falvak), ugyanakkor tragikus történelmi események helyszínei is óhatatlan megjelennek a statisztikában (Orgovány, Ónod). Mindezek mellett a legkisebb kategóriába tartozó települések aránya a kibocsátókhoz képest egynegyedére, a nagyfalvaké pedig felére esett vissza (13. táblázat).

Az 5-10 ezer lakost számláló települések átlagos befogadási indexe valamennyi között a legalacsonyabbnak mutatkozott. Az első húsz helyezett között fiatal (pl. Zirc, Ibrány, Ráckeve), ill. jogaikba visszahelyezett kisvárosok (pl. Tokaj, Sümeg, Mezőcsát), üdülő-települések (Balatonalmádi, Fonyód, Balatonboglár) és a budapesti agglomeráció óriásfalvai (Csömör, Kerepes, Solymár) tűnnek föl (32. ábra).

32. ábra: A mai Magyarország területén, 895 és 1990 között meghalt tehetségek számának településenkénti fajlagos, 1000 főre vetített indexe. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

A 10-25 ezer fős csoportot a kellemes klímájú gyógyhely Balatonfüred vezeti (gyógyvizek, szívkórház), melyet nagy múltú iskolavárosunk, Sárospatak és a Duna-Tisza köze legősibb települése, Kalocsa követ. A Bodrog-parti „Patakon” meghalt tehetségek mintegy kétharmada az 1531-ben alapított Református Kollégiumhoz kötődött, míg az sem meglepő, hogy az érseki székhely, Kalocsa tehetségeinek több mint fele neves egyházi volt. A sorban következő Kőszeg és Szentendre mellett még két Balaton-parti város (Keszthely és Siófok) került az élmezőnybe.

A középvárosok (25-50 ezer fő) sorát két egyházi központunk, a római katolikus egyház magyarországi központja, Esztergom és a püspöki székhely, Vác vezeti, az egyházi személyek ugyancsak magas részarányával (56 és 18 %). A Budapest nélkül számított átlag fölött még Mosonmagyaróvár, Pápa, Gödöllő és Nagykőrös szerepel. Az 1990-ben e kategóriába tartozó 26 hazai középváros közül egyedül a fiatal Ajka nem jelent meg a befogadók között.

Az 50 ezer főnél népesebb települések közül a legmagasabb fajlagos értéket az időközben nagyvárossá fejlődött Sopron produkálta. Egyetemének vonzását bizonyítja a településen meghalt erdő-, bánya-, és kohómérnökök magas aránya (30 %). Mögötte ugyancsak két egyetemi városunk, Szeged és Debrecen sorakozik. A régi iskolaváros és érseki székhely, Eger tehetségeinek egyharmadát – többnyire magas rangú – egyházi személyek adták.

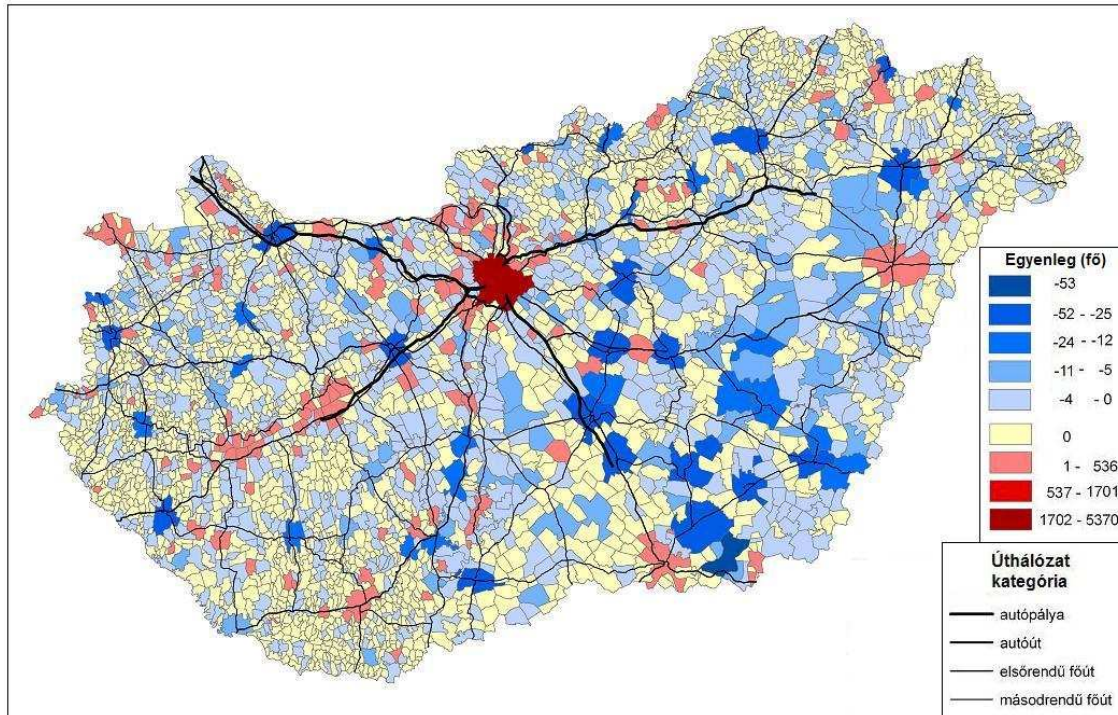
13. táblázat: A befogadás abszolút és fajlagos értékei településnagyság kategóriák szerint Magyarország mai területén (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

Településnagyság kategóriák	Befogadó települések száma	Befogadó települések az összes %-ában	Befogadó települések népesség száma (1960)	Lexikon szerinti halálozások száma	1000 lakosra jutó fajlagos érték
Főváros	1	100,0	2 016 681	9320	4,62
50000 főnél népesebb (Bp. nélkül)	20	100,0	1 988 084	1474	0,74
25000-500000 fő	25	96,2	834451	378	0,45
10000-250000 fő	70	77,8	1 102 522	400	0,36
5000-10000 fő	62	46,6	437008	117	0,27
2000-5000 fő	126	25,8	412181	200	0,49
2000 fő alatt	153	6,4	157363	206	1,31
Összesen:	457	14,6	6 948 290	12095	1,74

3.3.2.3. Kibocsátás-befogadási egyenleg településenként

A születések és a halálozások településenkénti abszolút és fajlagos mutatói kifejezik a települések „tehetségkibocsátó” és „befogadó” képességét, de önmagukban statikus adatok. A halálozások és a születések különbségeként előálló *abszolút egyenleg* már valamelyest jelzi a térbeli mozgásfolyamatokat. A pontosan megjelölt, valamivel több, mint négy és félezer település 23 %-a mutatott fel aktívumot, 4 %-ának nulla volt az egyenlege, a települések fennmaradó közel háromnegyed része pedig veszteséget könyvelhetett el. A *többltet* felmutató települések élmezőnyében a nagy hazai befogadók mellett a legnagyobb külhoni befogadó centrumok szerepelnek. A legnagyobb *abszolút veszteséget* a trianoni döntéssel elcsatolt nagyvárosaink, Nagyvárad, Arad, Kassa, Komárom (a két Komárom együtt!) és Temesvár szenvedték el (XX.-XXI. sz. melléklet).

A bevándorlásnak köszönhetően a mai országterületre számított abszolút egyenleg pozitív (2748 fő). Ezzel együtt – Budapest mindent elsöprő fölénye mellett – a települések mindössze 5 %-a tudott *abszolút többletet* felmutatni. A települések közel egyharmadának mérlege negatív, vagyis több tehetség vándorolt el, mint ahány helyben maradt, ill. bevándorolt. A fennmaradó tetemes rész kibocsátás-befogadási egyenlege nulla volt (**33. ábra**).

33. ábra: A mai Magyarország területén született és meghalt tehetségek településenkénti abszolút egyenlege. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

Debrecen mérlege a hazai városokhoz képest kiemelkedő, mellette a nagyobb települések közül Sopron és Pécs, a kisebbek közül, az előző fejezetben már említett Balatonfüred, Pannonhalma és Siófok tehetségbevétele számottevő. A legnagyobb, több mint 50 fős abszolút veszteséget Makó, Szombathely, Hódmezővásárhely és Sátoraljaújhely tudhatta be. A kibocsátás-befogadás térképén viszonylag jól kivehető, hogy a nagyobb tehetségforgalmú (nyereséges, vagy veszteséges) települések a főbb közlekedési útvonalak mentén és a csomópontokban helyezkednek el. Ugyancsak látványosan rajzolódnak ki a nagy vonzerővel bíró Balaton-part (pl. Balatonalmádi, Tihany, Zamárdi, Balatonfenyves), Duna-kanyar (pl. Leányfalu, Szentendre, Zebegény, valamint Budapest környékének települései (pl. Gödöllő, Fót, Érd, Kerepes).

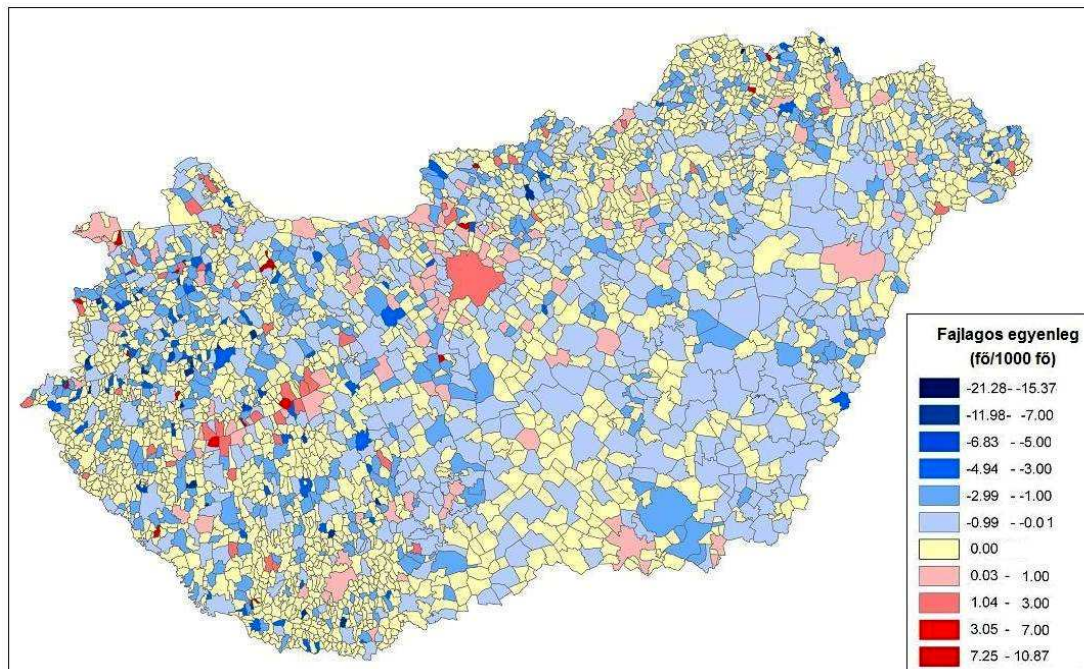
Az egyenlegek ezer lakosra vetített fajlagos értékei az előzőhöz hasonló térbeli mintázatot mutatnak (34. ábra). Legnagyobb vesztesége abszolút és relatív értelemben is a legkisebb települések csoportjának volt (14. táblázat). Ugyanakkor értelemszerűen a legszélsőségesebb értékeket is ők produkálták (XXII-XXXI. sz. melléklet), hiszen

egyetlen beköltöző, vagy elvándorló a lista elejére, vagy a végére helyezhette a kis lélekszámú települést. (A kisalföldi Vadosfa annak köszönhető első helyét, hogy *Wázsonyi Márton* [16??-1737] a győri ev. iskola korábbi rektora a faluban lelkészi állást vállalt. Ugyanakkor a legnagyobb relatív veszteséget az 1990-ben mindössze 47 főt számláló, 1 tehetséget szülő [aki később elvándorolt] Keresztéte érte el). A népesebb Leányfalu és Tihany ugyancsak kis kibocsátásának (0 és 1 fő) és ehhez képest magas befogadási értékének tudhatta be aktívumát.

A következő négy településnagyság kategória átlagos indexeit tekintve nem mutatható ki érdemi különbség. A nagyfalvak kategóriájában Pannonhalma mérlege toronymagasan a legjobb, míg a kilenc kiválóságot adó Lovasberényről minden ott született kiválóság elvándorolt, s a település „bevándorló” tehetséget sem fogadott, ezért az utolsó helyre került. Az 5-10 ezer főt számláló óriásfalvak és kisvárosok csoportját balatoni és Budapest környéki települések vezetik, míg a sort a 20 tehetséget útnak indító Devecser zárja.

A 10-25 ezer fő közötti városok közül újra csak, nagyságrendekkel emelkedik ki Balatonfüred, míg a lista végén a kiváló „termőképességű”, ehhez képest gyenge megtartó, ill. vonzóképeségű Kőszeg, Balassagyarmat és Sátoraljaújhely áll. A középvárosok sorát hasonló arányokkal Esztergom és Gödöllő nyitja, és az ugyancsak termékeny, de gyenge befogadó képességű Baja és Makó zárja. Az 50 ezer főnél népesebb települések közül – a fővárossal együtt – csak hat mérlege pozitív, közülük Sopron és Debrecen jelentősebb, Pécs, Dunaújváros és Szeged jelentéktelennek mondható többlettel rendelkezik. A legnagyobb relatív veszteség Hódmezővásárhelyt sújtotta.

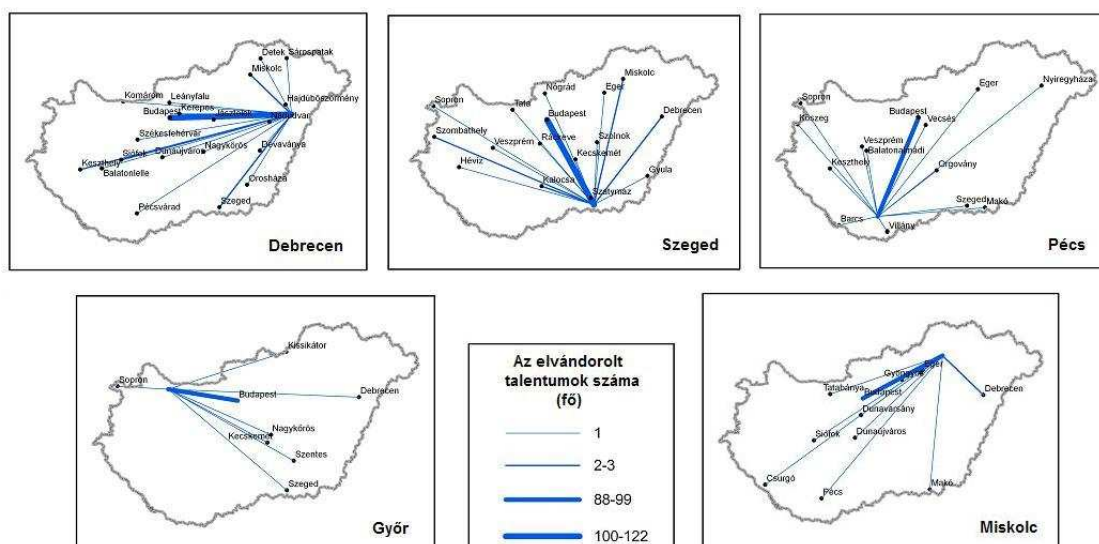

34. ábra: A mai Magyarország területén született és meghalt tehetségek településenkénti fajlagos egyenlege. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

14. táblázat: A tehetség kibocsátás-befogadás abszolút és fajlagos értékei településnagyság kategóriák szerint Magyarország mai területén (819-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

Településnagyság kategóriák	Kibocsátó és/vagy befogadó települések száma	Kibocsátó és/vagy befogadó települések az összes %-ában	Kibocsátó és/vagy befogadó települések nép. száma (1990)	Abszolút egyenleg (fő)	1000 lakosra jutó fajlagos érték
Főváros	1	100,0	2016681	5370	2,66
50000 főnél népesebb (Bp. nélkül)	20	100,0	1 988 084	-338	-0,17
25000-50000 fő	26	100,0	870273	-395	-0,45
10000-25000 fő	84	93,3	1 283 045	-482	-0,38
5000-10000 fő	109	82,0	755 519	-341	-0,45
2000-5000 fő	313	64,0	954 898	-376	-0,39
2000 fő alatt	708	29,8	673564	-690	-1,02
Összesen:	1261	40,2	8542064	2748	0,32

Írányvektorok segítségével szemléletesen bemutathatjuk egy-egy település tehetség-transzportjának térbeli dimenzióit. Az alábbi modellek azon tehetségek „elvándorlását” mutatják be, akik öt regionális központunk egyikében születtek, de nem saját településükön haltak meg (35. ábra). Ami szembeesik: a regionális központok egymás közötti hihetetlenül gyenge tehetség-forgalma, ugyanakkor egyoldalú Budapest-orientáltsága.

35. ábra: Öt regionális központunk tehetség-transzportja Magyarországon 819 és 1990 között. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon (2004). A szerző számítása és szerkesztése

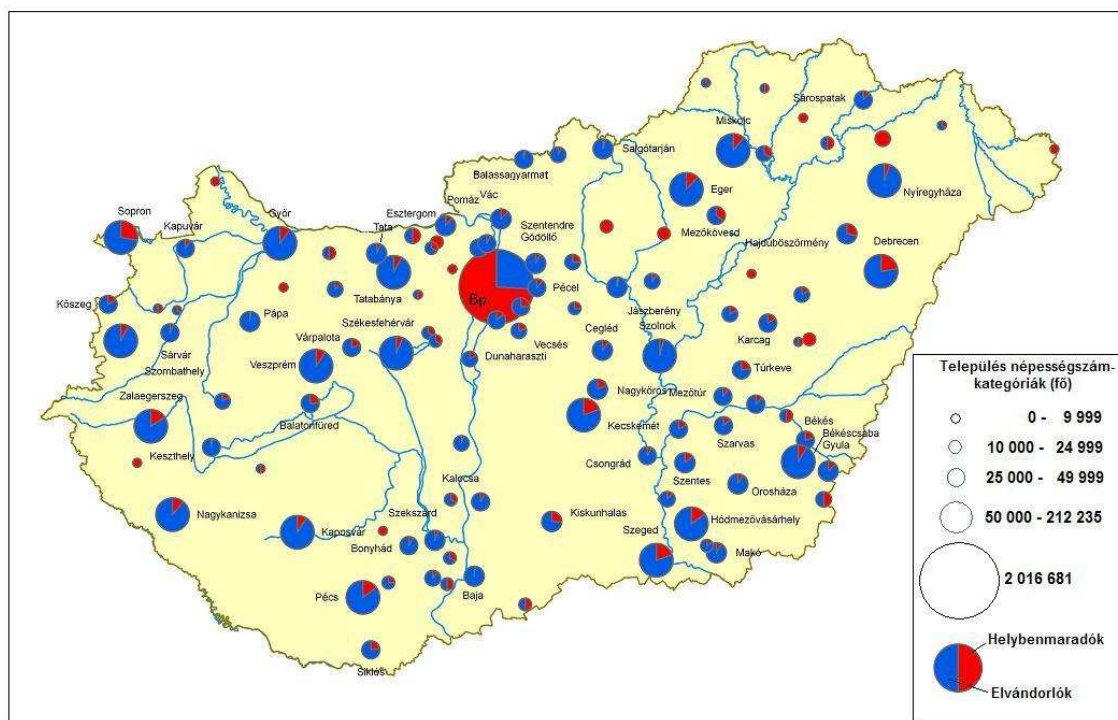
3.3.2.4. Tehetségmegtartó képesség településenként

Az abszolút és a relatív egyenleg – mint mutató – hátránya, hogy nem derül ki belőle, mekkora volt egy település *tehetségmegtartó és tehetségvonzó képessége*, hány talentum „maradt otthon” és hányan vándoroltak be egy adott településre.

A helyben maradásnak, vagy az elvándorlásnak természetesen sokféle külső és belső oka lehet, többnyire a település vonzásából és taszításából levezethető elemekre épülnek (pl. jobb életminőség keresése, a tanulás, vagy a munkavállalás lehetősége, az egyéni fejlődés esélyei, külső kényszer) (L. RÉDEI M. 2001). A kvalifikáltabb, képzettebb munkaerőt általában magasabb mobilitási hajlam jellemzi. A Lexikon szereplőinek migrációs motivációit, döntéseit illetően vizsgálati mintám alapján semmi biztosat nem állíthatok, mindazonáltal egyes szócikkekben is kevés az erre vonatkozó információ. A hazai vándorlási folyamatok történeti-kulturális háttéréről, az ismertebb magyar kiválóságok migrációs célterületeiről egyébként jelent már meg igényes, összefoglaló munka (TRÓCSÁNYI A.-TÓTH J. 2002).

Az összes születési helyet tekintve a tehetségmegtartó képesség összességében igen alacsony, a kibocsátók mindössze 6 %-ánál fordult elő, hogy a születési és a halálozási hely legalább egy esetben megegyezett. Az abszolút számokat tekintve Budapest, Debrecen, Szeged és Kolozsvár a legnagyobb megtartók, ám köztük ugyanebben a sorrendben csökken a megtartottak, s nő az elvándoroltak aránya (XXXII. sz. melléklet). A nagyobb kibocsátók közül a főváros után Sopron relatív megtartó képessége a legjobb, noha tehetségeinek ő is csak bő negyed részét volt képes otthon tartani. A trianoni határokon kívül rekedt nagy kulturális központjainkat általában jelentős elvándorlás sújtotta (ld. Nagyvárad, Kassa, Arad Temesvár), így megtartási indexük alacsony. A Lexikonban szereplők számát tekintve a megtartottak aránya 21%, a 3634 helyben maradt negyötöd része azonban Budapesten született és ott is halt meg. Az *ország mai területére* számolva a megtartó települések részesedése alacsonyabb, mint összességében (3%), a megtartottak aránya viszont – nagyrészt a főváros óriási súlyának köszönhetően – magasabb (36 %). Országos szinten 100 megtartott közül 87 Budapest lakója volt.

A megtartó képesség 1000 lakosra vetített fajlagos mutatói tükrözik a születési hely nyújtotta perspektívákat, kilátásokat. A fajlagos indexet az 5000 fő alatti településeken – mivel a megtartottak száma mindenütt 1 – kizárólag a településméret alakítja. Még a következő méretkategóriában (5-10 ezer fő) is csak három település (Elek, Ibrány és Sümeg) duplázta meg ezt az értéket (XXXIII-XXXVIII. sz. melléklet).

36. ábra: A megtartott és elvándorolt tehetségek aránya a legalább egy tehetséget megtartó településeken (819-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

A kisvárosok (10-25 ezer fő) mezőnyéből magas fajlagos kibocsátásával Kőszeg emelkedett ki, annak ellenére, hogy kiválóságainak négyötöd része elhagyta szülőhelyét. Az ugyancsak termékeny Balassagyarmat és Keszthely gyenge megtartó képessége miatt csak a mezőny végén foglal helyet. A lista első felében feltűnően sok alföldi mezőváros található (pl. Túrkeve, Békés, Szarvas, Karcag), s a középvárosok (25-50 ezer fő) rangsorának élén ugyancsak alföldi települések állnak (Nagykőrös, Kiskunhalas, Szentes). A kategóriában legtöbb kiválóságot útnak indító Baja magas elvándorlási mutatójával az utolsó előtti helyre került.

A nagyvárosok (50 ezer fő felett) között Sopron megtartó képessége volt a legerősebb, őt Szeged, Debrecen és Kecskemét követte. A nagyobb kibocsátók közül Pécs, Győr és Miskolc a mezőny közepén helyezkedik el. A sort viszonylag kis kibocsátású, gyenge megtartó képességű városok zárják (Nyíregyháza, Szolnok, Tatabánya). Budapest valamennyi város közül a legnagyobb arányban tarthatta meg kiválóságait (36. ábra).

Az alföldi városok általában jó tehetség-megtartó képessége a helyi közösségek önszabályozáson alapuló fejlődésére, s az ezzel együtt kialakult – CSATÁRI B. (2000) eszében szemléletesen élénk tárt – erős helyi identitásra utal. Mindezek mellett jellemző a helyben maradók foglalkozási összetétele: a nagyvárosok helyben maradóinak attribútumai általában sokfélék, míg a kisebbeket főként írók, újságírók, ügyvédek, bírók, gazdálkodók, művészek és sportolók alkotják.

3.3.2.5. Tehetségvonzó képesség településenként

A migrációs folyamatok a térbeli jelenségek igen fontos elemét képezik. A tehetségvonzás térképei a problematikát a lehető legegyszerűbb formában megragadva tárják elénk. A tehetségek térbeli mozgását feltehetően hasonló általános okok motiválják, mint bármely más migránsét (pl. tanulás, munkavállalás, magasabb jövedelem elérése, színvonalasabb szolgáltatások), ám célterületeik kiválasztásában mindenképpen szerepet kell, hogy kapjon az az *attraktív, inspiratív környezet* is, melyben produktivitásuk kiteljesedhet. A képzett munkaerő a magasabb infrastrukturális feltételekkel rendelkező településeket részesíti előnyben (B. HORVÁTH E.-BOROS F. 1984). A bevándorló tehetségek nyereséget, újratermelő szerencsés genetikai és kulturális importot jelenthetnek a befogadó település számára: pl. a Szentesről Szegedre elszármazott *Békefi Antal* (író újságíró) fia, a Szegeden született *Békeffi László* (színmű és kabaréíró) ugyancsak neves személyé vált).

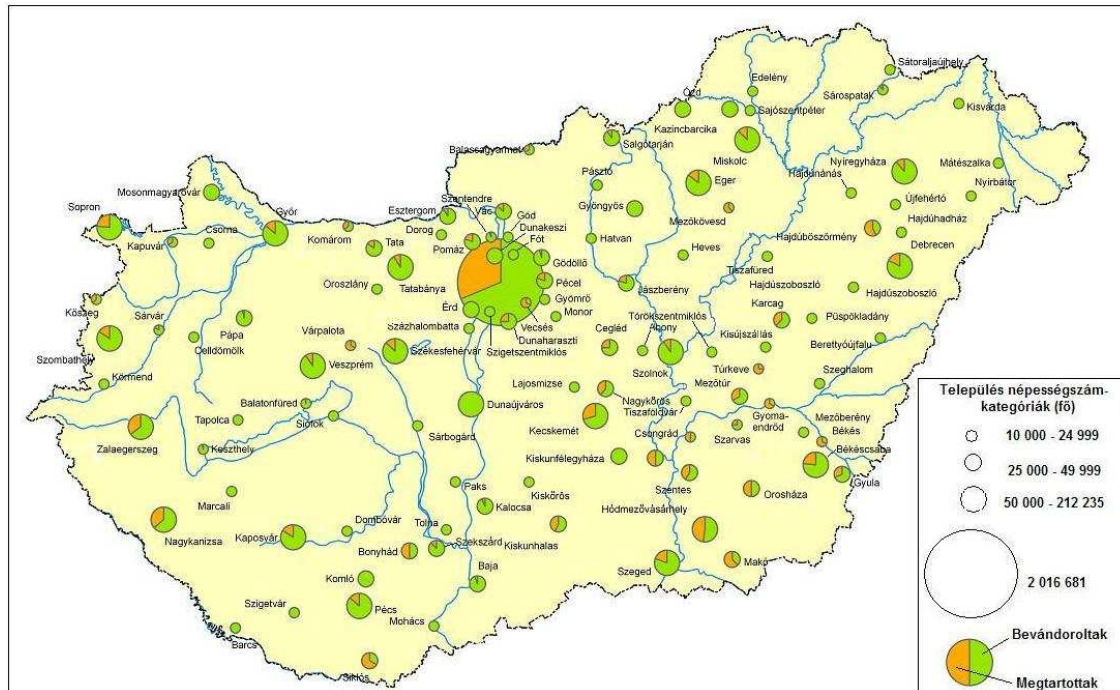
Egy település *tehetségvonzó* képességét az ott meghalt, bevándorolt (tehát máshol született) tehetségek részesedésével fejezhetjük ki. A Lexikonban szereplő összes befogadó (halálózási) település közül csupán 13 % azoknak az aránya, amelyek legalább egy kiválóságukat megtartották az összes többi „importálta” tehetségeit, tehát bevándorlási arányuk 100 %. Közéjük tartoznak a 5.5.1.2. fejezetben említett külföldi befogadó helyek is. A legalább 1 tehetséget megtartó és legalább egyet befogadó települések közül a legnagyobb vonzerővel Budapest, Kolozsvár, Bécs és Debrecen rendelkezett (XXXIX. sz. melléklet). A 133 település egyharmad részének bevándorlási mutatója 80 % felett volt.

A mai Magyarország területén fekvő 457 befogadó hely közül 114-en nem született tehetség. Ezek kétharmada 2 ezer fő alatti kis település, kis abszolút és nagy fajlagos vonzóképeséggel. A nagyobb települések közül – akár csak az 1000 főre vetített halálózási arányok tekintetében – kiemelkedett Pannonhalma, Zamárdi, Balatonfenyves és Balatonalmádi.

A befogadó helyek 96 %-a a 10 ezer főnél népesebb települések közül került ki, ezért érdemes figyelmünket rájuk összpontosítani. Az 1000 lakosra vetített, fajlagos vonzásértékeket vizsgálva, a kisvárosok rangsorát Balatonfüred és Sárospatak vezeti, a legkisebb vonzerőt Kisvárdá, Monor, Mátészalka, Csongrád, Várpalota és Törökszentmiklós gyakorolta (XL-XLII. melléklet). A középvárosok közül a legjobb fajlagos vonzóképesége Esztergomnak és Vácnak, a leggyengébb Komlónak, Kiskunfélegyházának és Kazincbarcikának volt. A kisvárosok kétharmad, a középvárosok egyharmad része egyetlen kiválóságát sem volt képes megtartani, elhunyt tehetségeik más településről származtak.

A nagyvárosok közül kiemelkedett Sopron, egy nagyságrenddel kisebb volt Szeged és Debrecen, s még eggyel Eger és Pécs fajlagos vonzereje. Budapest indexe valamenyi városét felülmúlta. A leggyengébb mutatót Tatabánya, Nagykanizsa és Dunaújváros produkálta. A bevándorlók részesedése Tatabányán, Szolnokon és Veszprémben volt a legnagyobb (37. ábra).

37. ábra: A bevándorolt és megtartott tehetségek aránya a 10 ezer főnél népesebb településeken (819-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

3.3.2.6. A közép- és nagyvárosok tehetség-háztartásának változatai

Az előzőekben bemutatott indexek alkalmasnak tűntek arra, hogy felhasználásukkal modellezem a népesebb települések (közép- és nagyvárosok) *tehetség-háztartási alapváltozatait*. Ehhez a *fajlagos kibocsátás*, a *fajlagos megtartó képesség* és a *fajlagos vonzóképeség indexét* használtam. Amint arról az 1.2. módszertani fejezetben szó esett, a 47 települést fajlagos mutatóik adathalmazának harmadszintjét jelző 33. percentilis és a kétharmadszintjét mutató 67. percentilis értékéhez viszonyított helyzete alapján kategorizáltam (R=rossz, K=közepes, J=jó). A viszonyítási értékek a következők voltak (15. táblázat):

15. táblázat: A magyarországi közép- és nagyvárosok (1990) tehetség-háztartási mutatóinak viszonyítási értékei. A szerző számítása és szerkesztése

Értékelés	Kibocsátás	Megtartás	Vonzás
JÓ	$y^K \geq 1,601$	$y^M \geq 0,111$	$y^V \geq 0,433$
KÖZEPES	$1,601 > y^K \geq 1,019$	$0,111 > y^M \geq 0,029$	$0,433 > y^V \geq 0,186$
ROSSZ	$1,019 > y^K$	$0,029 > y^M$	$0,186 > y^V$

A variánsokat az értékelés betűjeleinek kombinációival jelöltem. A 24 lehetséges variációból 10-re nem találtam példát. A kialakított besorolási kategóriák viszonylagosak, a jó, rossz, vagy közepes értékek a városok egymáshoz és az összeshez viszonyított helyzetét tükrözik. Mivel a viszonyítási értékek a *teljes történeti időszakra* vonatkoznak, az eredmények csak a modellalkotás céljait szolgálták. Tekintettel arra, hogy az egyes települések tehetség-háztartása a társadalmi-gazdasági átalakulás különböző történeti szakaszaiban eltérő módon változhatott a modellalkotás következő lépcsőjében – melyre ezúton nem kerülhet sor – érdemes az elemzést a fejlődés szempontjából meghatározó korszakok figyelembe vételével is elvégezni.

Az *első osztályba* a jó fajlagos kibocsátású települések kerültek. Budapestet, noha fajlagos kibocsátását tekintve második a rangsorban, kivételesen magas megtartó- és vonzóképesége miatt külön típusként kezeltem (JJJ+), ugyanakkor fajlagos mutatóit a harmad- és kétharmadértékek megállapításakor figyelmen kívül hagytam.

Budapest az ország legjelentősebb területi-gazdasági egysége, egyetlen nemzetközi mércével is mérhető nagyvárosa, kimagasló jelentőségű ipari, kereskedelmi, politikai, igazgatási, oktatási, innovációs, kulturális és egészségügyi központja. Centrális helyzetének, súlyának kialakulását természeti és társadalmi tényezők egyaránt segítették (TÓTH J. 1996).

A Kiegyezés után a magyar államvezetés tudatos törekvése volt a Monarchián belül a magyar Budapest modernizálása, felfejlesztése Bécs mellé, de a főváros népességének felduzzadása már korábban megkezdődött. 1869-ben Pest lakosságának 63,3 %-a idegen születésű volt, s ugyanez a mutató 1910-ben a főváros egészére nézve 64,6 %-ot tett ki (THIRRING G. 1925). Ez utóbbi időben a magyar állam területéről Budapestre vándoroltak egyharmadát a Dunántúl szolgáltatta. A bevándorlás Fejér és Komárom vármegyék-ből volt a legintenzívebb. A vidéki városok közül Szeged, Győr, Kecskemét és Nagyvárad adta a legtöbb bevándorlót. THIRRING megállapítása szerint a dunántúli vármegyék lakosságának fővárosba tódulásának „a nép intelligenciája” a magyarázata, hiszen itt tágabb tere nyílik ismereteinek alkalmazására, és gyarapítására. A Dunántúlról és az Alföldről Budapestre költözést a fővárosra nézve kedvezőnek, míg a „tót felvidékről” a „durva testi munkát végző”, a „művelődés alacsony fokán álló” néprétegek beözönlését kevésbé öröndetesnek ítélte. A főváros társadalmának különleges helyzete volt az országban, csak itt alakult ki fejlett polgári társadalom, melyben megkülönböztetett szerepe volt a zsidó származású lakosságnak (BELUSZKY P. 2000).

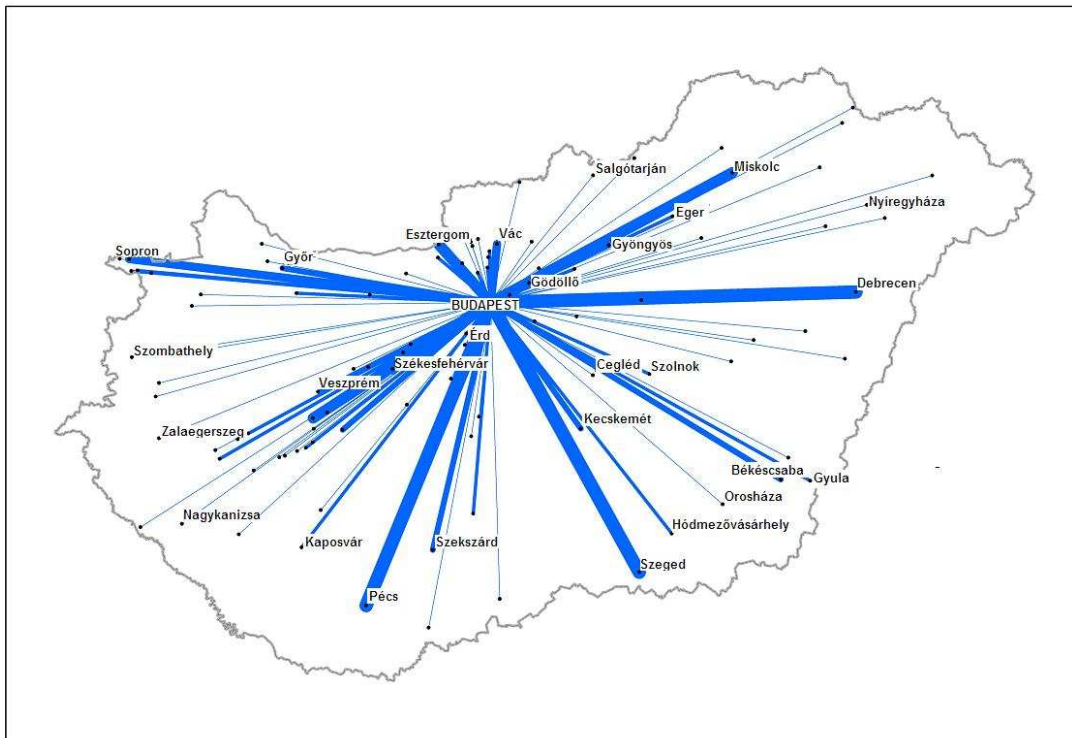
Budapest a 20. század első évtizedeiben vált szellemi nagyhatalommá, midőn – néhány magas színvonalú oktatási és kulturális intézményeinek, befogadó és inspiratív légkörének köszönhetően – kiválóságok sorát adta az országnak és a világnak. Noha a legjelentősebbnek tartott tudósaink zöme nyugaton érte el korszakalkotó eredményeit, tagadhatatlan, hogy ezek tekintélyes része közvetve, vagy közvetlenül Budapesthez is köthető (SMIL, V. 2001). Néhány budapesti, belvárosi középiskola (pl. Budapesti Ágostai Hitvallású Evangélikus Főgimnázium, ismertebb nevén a Fasori Evangélikus Gimnázium) aránytalanul nagy számú tudóst indított útjára. A két világháború közötti Budapestnek izgalmas, magas szintű szellemi központjai voltak a kávéházak, ahol a tudó-

sok, politikusok, diákok, írók, újságírók, művészek találkoztak (TRÓCSÁNYI A.-TÓTHJ. 2002). Ugyanakkor Budapest atmoszférája magában hordozta a túlélésért vívott mindennapos küzdelmet is (MARX GY.1997).

A közel 20 millió lakosú Kárpát-medence társadalmi-gazdasági súlypontjaként Budapest hatalmas anyagi és szellemi erőket koncentrált. A trianoni döntés következtében harmadára zsugorodott államterületen 1920 után kialakult egy új urbanizációs tér, melyben a főváros strukturális és területi szerepe – különösen hét elveszített regionális jelentőségű városunk miatt – aránytalanul nagygyá vált. Tehetségföldrajzi szempontból a problémát fokozta, hogy az elcsatolt országrészek egyetemeiről menekülő tudósok, tanárok, mérnökök nagyobb hányada ugyancsak Budapestet választotta. Már KLEBELSBERG K. kultuszminiszterségének első éveiben felmerült a valóságos „mammutegyetem” duzzadt budapesti tudományegyetemen kialakult állapotok helyett a „normális egyetemi élet”, az „egészséges tudományos szellem” megteremtésének fontossága (LADÁNYI A. 2000).

A második világháborút követő szocialista fejlődés időszakában a mérleg még inkább a főváros javára billent. A gazdasági és a szellemi élet decentralizálásának szükségessége egyre láthatóbbá és egyre sürgetőbbé vált. Budapest funkcióinak tekintélyes része (pl. az országos, ill. nemzetközi szerepkörhöz rendelhető szellemi infrastruktúra) logikusan kapcsolódott a fővárosi szerepköréhez, ugyanakkor a túlzott központosítási törekvések a „vidék” egészséges gazdasági és kulturális fejlődését hátráltatták (WOLFÁRT M. 1980). A társadalmi struktúrákép fejlődése szempontjából a hátrányos helyzetet fenntartotta, hogy a decentralizáció címén vidékre „telepített ipari üzemek” szinte kivétel nélkül mind bizonyos nagyvállalatok vidéki gyáregységei voltak, miből egyenesen következett, hogy a kutató-, fejlesztő- és irányító tevékenység döntően továbbra is a nagyvállalatok székhelyén, a fővárosban koncentrált (ZOLTÁN Z. 1980). A szellemi életet hordozó intézmények (tudományos kutatóintézetek, felsőoktatási intézmények, tervező irodák) Budapest-vidék aránya évtizedek leforgása alatt alig változott (B. HORVÁTH E.-BOROS F. 1984).

A szellemi értelemben is „túlsúlyos” főváros problematikáját tehát – e helyütt tovább nem részletezendő – gazdasági, szociológiai és pszichológiai tényezők együttesen okozták. Budapest világvárosi szintű kulturális infrastruktúrája, médiauralma, egyeduralmukodóvá, s egyben mértékadóvá tette a budapesti kultúrát. Budapest a szellemi és művészeti életben való érvényesülés, karrierépítés során ki nem kerülhető állomást jelentett és jelent ma is (TRÓCSÁNYI A.-TÓTH J. 2002). A több és jobb „lehetőség”, a különböző szellemi, társadalmi, művészeti és sport intézmények nagyfokú koncentrációja, a magasabb jövedelem ígérete helyzeti előnyt jelentett a fővárosi születésűek számára, ugyanakkor elszívta más városok, országrészek tehetséges, kreatív munkaerejének, talentumainak jelentős részét.

38. ábra: A Budapestről elvándorló tehetségek migrációs célpontjai a halálórási helyek alapján a mai Magyarország területén. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

A tehetségekre gyakorolt nagy vonzerőn túl, érdemes tanulmányozni azt az ellentétes irányú mozgalmat is, mely a főváros tehetségeit az ország más térségeibe vitte. THIRING (1925) úgy látta, a gazdasági élet fejlődésével egyre nagyobb arányokat öltött azoknak az elvándorlása, akik ismereteiket és ügyességüket a „közgazdaságilag fejletlenebb” vidéken akarták kamatoztatni. A Lexikon adatai szerint kevéssel több mint ezer budapesti születésű tehetség vándorolt el. Közülük – 1246 kiosztott kód alapján – 63 % intellektuális, 39 % művészi, 15 % társas és 7% mozgásműveltségi típusba tartozó volt. A kiáramlás legfontosabb célpontjai egyetemi városaink lettek (38. ábra)

Számításaim szerint a vizsgált teljes időszakban a *jó kibocsátású, jó megtartó- és vonzóképeségű* (JJJ) városok közé három egyetemi központunk, Sopron, Szeged és Debrecen, három egyházi székhelyünk, Vác, Esztergom és Eger, valamint a Duna-Tisza közének gazdasági és kulturális központja, Kecskemét került (16. táblázat). Közülük *Sopron* mutatói mindhárom szempont szerint a legmagasabbak voltak. A vonzó természeti és épített környezetben, fontos kereskedelmi útvonalak találkozásánál, kétnyelvű közegben (magyar és német) fejlődő iskolaváros a 19. sz. közepétől indult gyors gyarapodásnak. Az 1919-ben a városba telepített selmebányai Bányászati és Erdészeti Főiskola felsőoktatási központtá avatta, majd a bányamérnöki és kohómérnöki karok Miskolcra költözése után, 1962-ben megalakult Erdészeti és Faipari Egyetem egyetemi várossá avanszáta.

16. táblázat: A jó fajlagos tehetség-kibocsátású közép- és nagyvárosok változatai Magyarországon. (J=jó, K=közepes, R=rossz). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

Értékelés	Település	Kibocsátás (y^K)	Megtartás (y^M)	Vonzás (y^V)
JJJ+	Budapest	2,19	1,45	3,17
JJJ	Sopron	2,67	0,56	1,82
	Vác	2,39	0,21	1,29
	Szeged	1,97	0,27	1,13
	Esztergom	1,92	0,17	1,68
	Eger	1,92	0,15	0,86
	Kecskemét	1,67	0,22	0,54
	Debrecen	1,65	0,24	1,09
JJR	Makó	1,98	0,18	0,11
JKJ	Pápa	1,90	0,03	0,86
	Veszprém	1,88	0,08	0,74
	Szombathely	1,75	0,08	0,43
	Győr	1,65	0,11	0,65
JKK	Baja	2,15	0,03	0,41
	Székesfehérvár	1,67	0,06	0,37
	Szekszárd	1,64	0,05	0,38

A város szülőttei között egyaránt magas az intellektuális tehetségek (főként mérnökök, orvosok), a művészek (főként festők, írók) és a szociális tehetségek fajlagos aránya. A megtartottak arányai ettől nem térnek el jelentősen, ám a városba beköltözők (129 fő) között – az egyetem vonzerejének köszönhetően – magasabb a szellemi tehetségek fajlagos részesedése. Tehetségmérlege pozitív (17 fő). A kiválóságainak születési évéből számított számtani középérték 1855, ami a mezőnyben korainak számít (pl. Budapest értéke 1892). A várost elhagyók kétötöd része a fővárosban hunyt el.

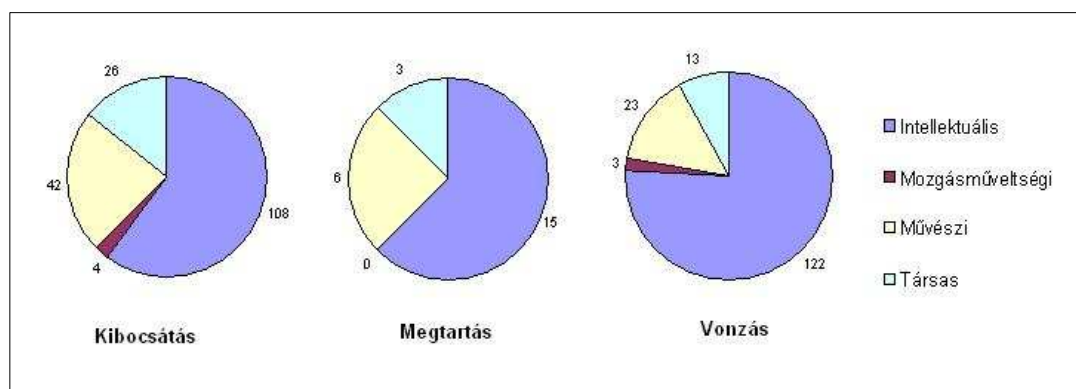
Jó kibocsátású és relatíve jó megtartó képességű városnak a fentiekén kívül csak Makót találtam, mely azonban *rossz vonzóképeséggel* bírt. A Maros-parti település a 15. században emelkedett ki a környező falvak sorából és vált mezővárossá (MOHOLI K. 1984). Életében fontos szerepet játszott, hogy a Maros-Körös közti mezőségről érkező utak itt találkoztak és csatlakoztak be a Csanádra vivő útra (BLAZOVICH L. 1985). A török pusztítást túlélte, majd 1730-ban Csanád megye székhelye lett, mely szerepkörét az 1950-es megyerendezéssel elveszítette. Az adatok szerint tehetségeinek nagyobb része a 19. század második felében és a 20. század elején született (átlagosan 1882-ben).

Intellektuális tehetségeinek fajlagos részesedése a jobbak közé tartozik. A város szülötteként tisztelhetünk többek között olyan hírességeket, mint *Pulitzer József* újságíró lapkiadó, *Galamb József* a Ford Művek főmérnöke, vagy *Erdei Ferenc* szociológus, politikus. Az 1910-ben szinte kizárólag magyarok lakta Makó szellemi miliójének kialakulásában fontos szerepet játszhatott, hogy a városban élt *Juhász Gyula* és *József Attila* is. Makó gyenge relatív vonzerejének okát funkcióinak megcsonkításában, a felsőfokú képzés hiányában, az agár-ipari jellegű gazdasági szerkezetben, valamint a keleti határ menti perifériára kerülésben kereshetjük. Elvándorlóinak nagy hányada (58 %-a) Budapest szellemi potenciálját növelte.

A jó kibocsátású városok következő két variánsához (JKJ és JKK) – Baja kivételével – dunántúli települések tartoznak. Közülük Pápa, Veszprém, Győr és Szombathely jobb, Baja, Szekszárd és Székesfehérvár gyengébb vonzóképesseggel bírt. A Bakony lábainál fekvő Pápa – főként az 1531-ben alapított, híres református kollégiumának köszönhetően – szellemi tehetségeivel, s a beköltözők magas arányával tűnt ki. Az igen jó termőképesseggű Baja az átlagnál jóval több művészi tehetséget (költők, festők, szobrászok) adott. Szekszárd, a legkisebb lélekszámú megyeszékhely, Garay János és Babits Mihály patinás szülővárosa főként intellektuális tehetségeket adott, ugyanakkor magasnak találtam a művészek (színészek, költők, nép-, vagy iparművészek) arányát is. A város 1960-as évektől meginduló dinamikus fejlődését jelzi, hogy a bevándorolók kétharmad része a jelzett időpontot követően halt meg. A hat város közül a lakosság számához viszonyítva Székesfehérvár adta a legtöbb tehetséget Budapestnek (73%), Pápán 69, Győrben 62, Szekszárdon 61, Veszprémben 57, Szombathelyen pedig 59 % volt a fővárosba települtek aránya.

Egyértelműen látszik, hogy a jó kibocsátás és rossz megtartó képesség sohasem, a jó kibocsátás és rossz vonzóképesseggel pedig csak ritkán jár együtt (ld. Makó). Ebből arra a viszonylag evidens következtetésre juthatunk, hogy a tehetség fejlődésének kedvező „tehetségbarát” környezet, a hagyományok, a „genius loci” egyben nagy megtartó- és jó vonzerőt is jelenthetnek. Ugyanakkor – Budapesttel együtt – csak kilenc település volt képes egyformán magas megtartási és vonzási mutatókat produkálni. Érdeemes megfigyelni továbbá, hogy az „elit” (JJJ) kategórián túl a jó megtartó-képességű városok általában alföldiek, a jó vonzóképesseggűek pedig kevés kivétellel dunántúliak voltak.

Közepes kibocsátású, és jó megtartó képességű település összesen hat akadt. Közülük jó vonzóképesseggel (KJJ) a Dél-Dunántúl gazdasági-kulturális központja, Pécs emelkedett ki (17. táblázat). A Mecsek déli lábainál fekvő, több ezer éve lakott település megtartó erejét és attraktivitását vonzó természetföldrajzi környezetének, gazdag történelmi múltjának, műemlékeinek, kulturális tradíciói sokszínűségének és nem utolsósorban felsőoktatási szerepkörének köszönhetette. „*Tudomány, irodalom és művészet mindenkor megtalálta Pécssett hivatott művelőit (KOLTA J. 1975)*”. A talentumok tehetségtipusonkénti megoszlásának tekintetében Pécs kibocsátásának és megtartásának arányai alig tértek el a Lexikonba felvett talentumok arányaitól (ld. 2. ábra). A településre vonzott intellektuális tehetségek magas aránya elsősorban a város egyetemének volt köszönhető (39. ábra).

39. ábra: Pécs tehetség-háztartása tehetségtípusonként (fő). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

Valamivel gyengébb vonzóképeséggel (KJK), de több esetben Pécsét meghaladó magasabb fajlagos termő- és megtartó-képességgel a sorban parasztpolgári pályát befutott alföldi mezővárosok következnek. Közülük a 27 ezer lakost számláló Nagykőrös mutatói a legkedvezőbbek, mely főként a helyi értelmiség prominens képviselőit tudta otthon tartani. A betelepülők nagyobb részét tanárok, lelkészek, ügyvédek és költők voltak, akik egy kivétellel még az 1930-as éveket megelőzően költöztek a városba.

A paraszti társadalmi-gazdasági struktúra, mely a mezővárosokat kialakította és évszázadokon át jellemezte, alapjában nem igényelt más infrastrukturális ellátást, mint amit önmagának kialakított. „Ebben az intézményi ellátórendszereknek, pl. a templomoknak, iskoláknak, olvasóegyleteknek, kórházaknak, takarékpénztáraknak stb. volt prioritásuk a kommunális ellátással szemben... (ZOLTÁN Z. 1980)” Ebből következik, hogy a mezővárosok legkiterjedtebb értelmiségi rétegét a pedagógusok, jogászok, orvosok és agrárszakemberek alkották. A népesebb mezővárosok aránylag jó kibocsátó és megtartó-képességének biztosítékai voltak *gimnáziumaik*, európai műveltségű tanári karaik gondos kiválasztásával és *kollégiumaik* tehetséggondozásával (CSATÁRI B. 2000), melyek rendre szép számmal vettek fel, mintegy az helyi elit utánpótlásául, iparos és gazdafiakat. Ehhez járult a *lokális identitás* és az országban elfoglalt alárendelt hely erős tudata. MÁRKUS I. (1993) így ír erről: „Nagykőrös lakosai, elsősorban az urak és a gazdák, de kisebb mértékben a többiek is, tudatában voltak a helység régi, városi szabadságának, mint valamiféle kollektív rangnak. De élt annak a tudata is, hogy ennek a városnak népe, lett legyen szabad és önérzetes, sohasem jutott szóhoz országos ügyekben: azok más, magasabb szinten dőlnek el, azok intézéséhez máshova kell születni”.

A 20. század közepétől a mezővárosok „utórendi viszonyainak” megszűnése, ipari és terciér funkcióinak bővülése társadalmi struktúráképük kiszélesedését eredményezte. A megjelenő új foglalkozások, szakmák, beosztások (pl. műszaki értelmiség, közgazdászok, kutatók, művészek) begyűrűzésének pályorientáló hatása is volt, példaként, mintaként szolgált a tanulni vágyó fiatalok számára. A tehetséges gyerekek számára a tanulás kitörési pontot is jelentett. Nem lehet véletlen, hogy az alföldi mezővárosok ese-

tében a tudományos pályát befutó népesség aránya az össznépelességen belül kiemelkedő volt, ugyanakkor az is hozzátartozik a tényekhez, hogy e kiművelt emberfők jelentős része javarészt Budapestre, kisebbrészt a fejlettebb, nyugati területekre költözött (TÓTH J. 1990). Ha csak a 20. századi fajlagos kibocsátást vesszük alapul, úgy alföldi mezővárosaink jelentős része legjobb tehetség-kibocsátók között is megállja a helyét (pl. Gyula indexe megegyezik Sopron és Eger mutatójával, Szentes indexe magasabb, mint Vácé, Esztergomé, vagy Székesfehérvaré).

A közepes kibocsátású és közepes megtartó képességű települések közül a 25 ezer lakosú Tata és a 30 ezer főt számláló Mosonmagyaróvár bizonyult a legvonzóbbnak (KKJ). A kellemes miliójú, történelmi hagyományokkal, számottevő idegenforgalommal rendelkező Tata híres művészek, építészek otthonává vált. Mosonmagyaróvár erős vonzóképességét mezőgazdasági felsőoktatásának köszönhetette. A városban elhunyt 27 tehetség közül 22 az agrártudományt képviselte.

17. táblázat: A közepes fajlagos tehetség-kibocsátású közép- és nagyvárosok változatai Magyarországon. (J=jó, K=közepes, R=rossz). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

Értékelés	Település	Kibocsátás (y^K)	Megtartás (y^M)	Vonzás (y^V)
KJJ	Pécs	1,30	0,14	0,84
KJK	Nagykőrös	1,47	0,26	0,41
	Szentes	1,43	0,21	0,30
	Hódmezővásárhely	1,38	0,21	0,23
	Gyula	1,36	0,15	0,32
	Kiskunhalas	1,13	0,23	0,30
KKJ	Tata	1,59	0,08	0,44
	Mosonmagyaróvár	1,37	0,03	0,90
KKK	Kaposvár	1,15	0,07	0,36
	Szolnok	1,11	0,03	0,24
	Cegléd	1,08	0,11	0,32
KKR	Zalaegerszeg	1,29	0,10	0,18
	Orosháza	1,19	0,09	0,09
	Jászberény	1,09	0,03	0,14
KRK	Gyöngyös	1,22	0,00	0,33
KRR	Kiskunfélegyháza	1,03	0,00	0,03

Kaposvár, Szolnok és Cegléd minden szempontból „közepest kapott”, noha Kaposvár a művészek magas abszolút és relatív számával, Cegléd pedig a sportolók átlag feletti arányával tűnt ki. A török és kuruc időkben többször elpusztult, természeti csapásokkal is sújtott Szolnok gyors ütemű fejlődése a Tisza szabályozása, a gőzhajózás megindulása és a várost Pesttel összekötő vasútvonal elkészülte után vette kezdetét. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye székhelye a 19. század végére fontos ipari központtá és országos jelentőségű közlekedési csomóponttá vált (TÓTH J.-RAKONCZAI J. 1984). Ami érdekes, hogy a szocialista érában dinamikusan fejlődő város növekvő gazdasági súlya ellenére, beköltöző 21 tehetsége közül mindössze 2 műszaki értelmiségi (egy vízmérnök és egy geodéta) akadt. Ugyanakkor kulturális miliője – főként az ország első művésztelepének és a városi színháznak köszönhetően – vonzotta a művészeket. Mindezzel együtt Szolnok szülőtteire Budapest óriási elszívó erőt gyakorolt: kiválóságainak 80%-a a fővárosban halt meg.

A közepes kibocsátók és megtartók közül Zalaegerszeg, Orosháza, valamint Jászberény bizonyult legkevésbé csábítónak tehetségeink számára. A rossz megtartók között egyetlen megtartott tehetség nélkül Gyöngyös és Kiskunfélegyháza szerepel. A mátrai bortermelés központjaként vásárvárosi funkciókat betöltő Gyöngyös szerény vonzerővel bírt. A Kiskunság keleti felében települt, a török időben teljesen elpusztult, majd újraterelapült Kiskunfélegyháza számára ugyancsak közlekedési infrastruktúrájának javulása hozott gazdasági fellendülést (MOHOLI K.-PÁL Á. 1984.). Példája jól illusztrálja, hogy a kedvező közlekedés-földrajzi helyzet nemcsak a tehetségek vonzását, hanem azok kiáramlását is elősegítheti. *Móra Ferenc* és *Holló László* szülővárosa – a Lexikon adatai szerint – egyetlen híressé vált szülöttjét sem volt képes „otthon tartani”, ugyanakkor mindössze egyetlen kiválóságot (*Mezősi Károly* történész-múzeumigazgató) tudott „letelepíteni”.

Miként jó kibocsátású, rossz megtartó és/vagy vonzóképeségű települést alig találtam, rossz kibocsátású jó megtartó és/vagy vonzóképeségű város is kevés akadt. Az egyik ilyen kivétel a 31 ezer lakosú Hajdúböszörmény, mely 14 szülöttéből 4-et megtartott, így fajlagos megtartási indexe kedvezőnek tekinthető.

Az adatok szerint a *rossz kibocsátók, közepes megtartók és jó vonzók* (RKJ) csoportjába két egyetemi városunk, Miskolc és Gödöllő, a közepes, illetve rossz vonzóképeségűek közé Békéscsaba, Nyíregyháza és Nagykanizsa került.

A 28 ezer lakosú Gödöllő az 1960-as években vált várossá, addig furcsa módon, iparosodott „egyetemi falu” volt (ZOLTÁN Z. 1984). Az egykori királyi, majd kormányzói nyaralóhelyen létesített Agrártudományi Egyetem a fővárosból több kutatóintézetet is magához vonzott. A 23 Gödöllőn elhunyt kiválóság közül 10 agrárszakember volt. Miskolcon 1949-ben – az egykori selmechányai akadémia egyik jogutódaként – alakult meg a Nehézipari Műszaki Egyetem, de a mezővárosias jellegű városból sokáig nem vált jelentősebb szellemi-kulturális központ (BELUSZKY P. 2000).

18. táblázat: A rossz fajlagos tehetség-kibocsátású közép- és nagyvárosok változatai Magyarországon. (J=jó, K=közepes, R=rossz). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

Értékelés	Település	Kibocsátás (y^K)	Megtartás (y^M)	Vonzás (y^V)
RJR	Hajdúböszörmény	0,42	0,13	0,10
RKJ	Miskolc	0,97	0,08	0,51
	Gödöllő	0,79	0,04	0,78
RKK	Békéscsaba	0,93	0,06	0,19
	Nyíregyháza	0,82	0,03	0,21
RKR	Nagykanizsa	0,92	0,07	0,13
RRK	Salgótarján	0,64	0,02	0,19
RRR	Ózd	0,36	0,00	0,07
	Tatabánya	0,25	0,01	0,13
	Dunaújváros	0,16	0,00	0,05
	Dunakeszi	0,14	0,00	0,08
	Érd	0,09	0,00	0,14
	Kazincbarcika	0,07	0,00	0,03
	Ajka	0,05	0,00	0,00
	Komló	0,00	0,00	0,03

Rossz kibocsátó és rossz megtartó képességű települések közé egykori „szocialista” iparvárosaink és a budapesti agglomeráció két elővárosa került (18. táblázat). Közülük egyedül a nógrádi megyeszékhely, Salgótarján fajlagos vonzási indexe haladta meg kevéssel a közepes szint alsó határértékét. A maradék nyolc település mindhárom mutatója a leggyengébb harmadba tartozott. A nagyobb történelmi múltra visszatekintő városaink és fiatal, gyors népességnövekedést felmutató iparvárosaink tehetség-háztartásában tehát alapvető különbségek jelentkeztek.

A településeket a természeti, társadalmi, gazdasági és infrastrukturális adottságok egymással kölcsönhatásban működő rendszereként foghatjuk fel, melyeket egy tetraéderrel szemléltethetünk legjobban (TÓTH J. 1981). A szoros kapcsolatból adódóan nehéz egy konkrét település lakóinak életét, lehetőségeit döntően, kizárólagosan meghatározó adottságokat megnevezni (GYENIZSE P. et al. 2008). Összegzésképpen elmondható, hogy a települések tehetség-háztartását is több, sokféle, egymással kölcsönhatásban álló változó alakítja. Történelmi sorsuk, térszerkezeti helyük, természet- és közlekedés-földrajzi adottságaik, funkcióik, anyagi forrásaik, lakosságuk demográfiai, iskolázottsági, foglalkozási viszonyai, szellemi hagyományai, műveltségi igénye tehetség-

kibocsátásukban mind szerepet kaphatnak. A hatótényezők településenként, településtípusonként, tájanként igen sokszínűek, melyek feltárása mélyrehatóbb vizsgálatokat igényelne. Ez azonban messze meghaladná e dolgozat rendelkezésre álló kereteit.

3.3.3. Megyei mutatók

A mai Magyarország megyéire vetített területi mutatók – noha elsimítják a települések közötti különbségeket – alkalmasak a területi különbségek érzékeltetésére. A megyék tehetség-háztartási mutatóinak elkészítéséhez azon tehetségek adatait használtam, akik az ország politika- és államtörténeti szempontból leginkább meghatározó időpontja, a Kiegyezés (1867) után születtek, vagy haltak meg. Ugyanakkor a területi változások érzékeltetése céljából, az időszakon belül a legmeghatározóbb 1920-as törésvonal előtti és utáni két periódus mutatóit külön is értékeltem. A helyzet akár indokolhatta volna, hogy az államszocialista korszakra eső (1948-1989) adatokat úgyszintén elkülönítsem, hiszen a társadalom összetétele, rétegzettsége, szerveződése drasztikusan megváltozott ebben az időben. Annak, hogy ezt nem tettem meg, prózai oka volt: a születési minta elemszáma 22 főre csökkent volna.

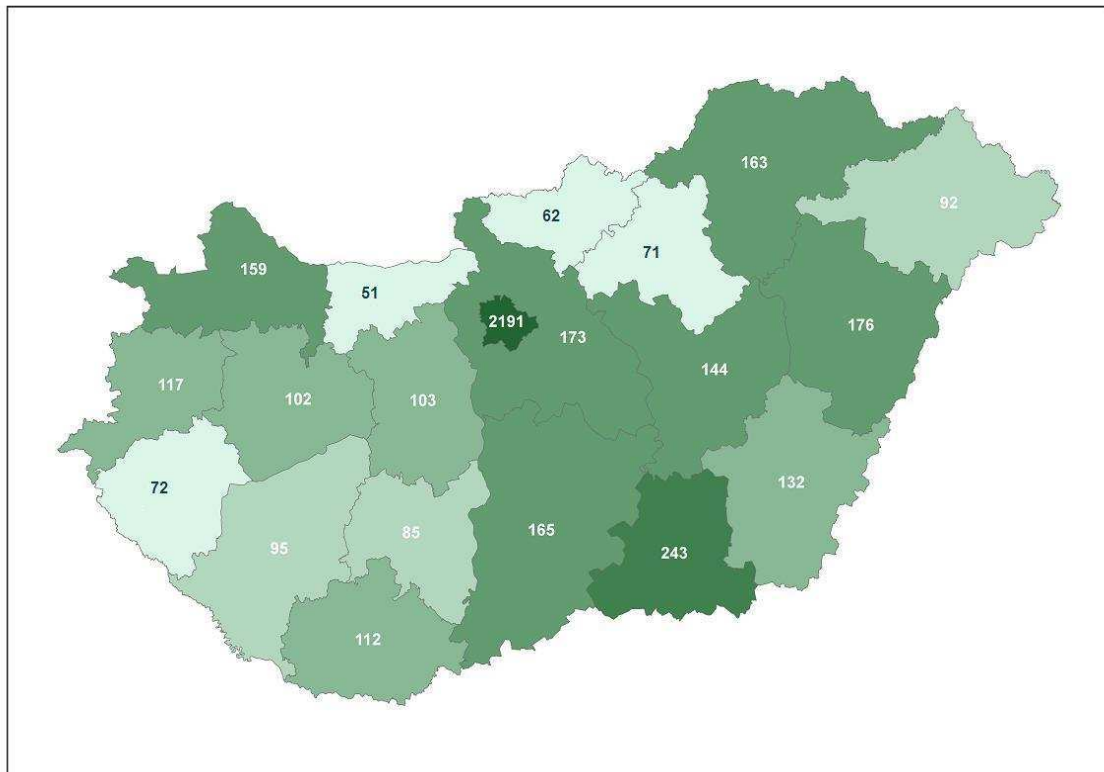
Kiküszöbölve a mai államhatárhoz viszonyított bevándorlás és a kivándorlás torzító hatását, a megyei mintákba csak azok adatai kerültek be, akik a mai Magyarország területén *pontosan megjelölt születési és halálozási hellyel* rendelkeztek. Tematikus térképeimen Budapest mutatói is szerepelnek, de ezeket – mint a legurbanizáltabb, legjobb lehetőségeket kínáló település jelzőszámait – csak kivételes esetekben volt célszerű a megyei mutatókhoz hasonlítani.

3.3.3.1. Kibocsátási mutatók megyénként

Az első vizsgálati szakaszban, 1867-1919 között 4508, a második, 1920-tól 1962-ig, az utolsó születési évig tartó szakaszban pedig 1033 tehetség látott napvilágot. Már az első periódus abszolút megyei kibocsátását vizsgálva markáns területi különbségek látszanak kirajzolódni. A Duna éles választóvonalaként jelenik meg a magasabb kibocsátású keleti és kisebb kibocsátású nyugati megyék között (40. ábra). Kivételek mindkét oldalon akadnak, a Dunán innen Nógrád és Heves alacsony, a Dunán túl Győr-Moson-Sopron megye erősebb kibocsátása feltűnő. A legmagasabb értéket Csongrád megye tudhatja magáénak. A magasabb iskolázottságú népességet tömörítő kulturális centrumaink részesedése a megyei kibocsátásból – különösen Pécs, Debrecen és Szeged esetében – igen jelentős (19. táblázat). Vidékük fejlődését jelzi, hogy vezető szerepük a második periódusra általában mérséklődik, ami különösen Kecskemét, Sopron és Győr esetében feltűnő.

A második szakaszban, 1920 és 1962 (az utolsó születési év) között, a területi kép némileg módosult, de a „kelet” vezető szerepe megmaradt. A nyugati országrészben

rendkívül meggyengült Fejér és Tolna megye, míg Komárom-Esztergom és Zala megye továbbra is a rossz kibocsátásúak között szerepel (41. ábra). Vas megye a többiekhez képest javított, Győr-Moson-Sopronnal a Dunántúl legjobb kibocsátójává vált. A Dunától keletre Csongrád megye átadta vezető helyét Hajdú-Biharnak, Borsod-Abaúj-Zemplén megye feljött a második helyre, Nógrád pedig megőrizte utolsó helyét. A második időszakra Budapest részesedése az országos kibocsátásból 49 %-ról 47 %-ra csökkent.

40. ábra: A megyék tehetség kibocsátása (fő) 1867-1919 között Magyarországon. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

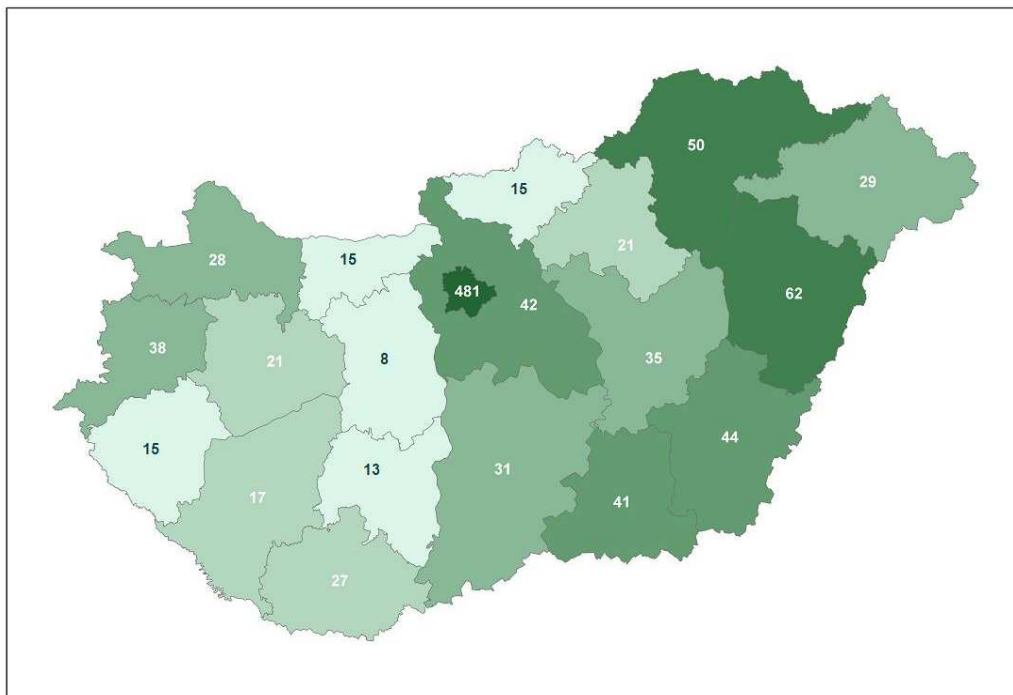
A megyék mai területre számított, *1000 lakosra jutó fajlagos kibocsátási indexei* reálisabb képet festenek a tehetség kibontakozását segítő szociokulturális és szocioökonómiai környezet területi differenciáiról (42. ábra). Az első periódus 1920-as népességszámhoz viszonyított mutatói szerint Csongrád megye nem csak az abszolút, de a fajlagos kibocsátás tekintetében is a legjobb volt, indexe egyedülként múlta felül az országos átlagot (0,56 %).

Csongrád régóta a „legurbanizáltabb” megyénk, hiszen a török időkben – az Alföld legnagyobb részéhez hasonlóan – a hagyományos települési hálózat elpusztult, a lakosság pedig a khász városként kiváltságokat és védelmet élvező Szegedre, valamint a mezővárosokba, Szentésre, Makóra és Vásárhelyre menekült (BÁLINT S.). A 20. század eleji városfejlődés útját a megyében a mezővárosi állapot megőrzése jelentette, kivéve Szegedet, ahol az ipari termelés mellett a forgalom, a szellemi kultúra, az igazgatási és

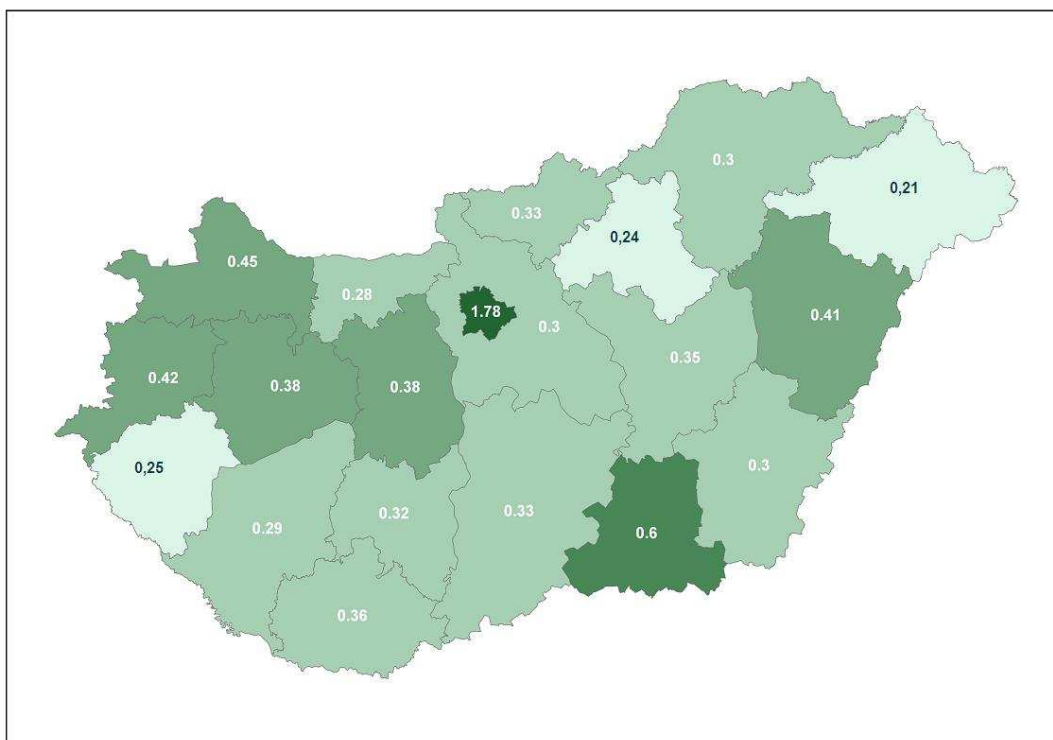
vezetési tevékenység is nagyvárosi léptékűvé fejlődött (BECSEI J. 1999). A dualizmus korában a lakosság közel háromnegyede statisztikailag (!) városban élt.

19. táblázat: Néhány nagyobb kulturális központunk részesedése (%) a megyei tehetség-kibocsátásból a két vizsgálati periódusban. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

Megye	Város	A város részesedése kibocsátásból (%)		
		(1867-1919)	(1920-1962)	Teljes időszak
Baranya	Pécs	67,0	66,7	66,9
Hajdú-Bihar	Debrecen	56,8	45,2	53,8
Csongrád	Szeged	52,7	48,8	52,1
Heves	Eger	43,7	42,9	43,5
Fejér	Székesfehérvár	42,7	50,0	43,2
Győr-Moson-Sopron	Sopron	38,4	14,3	34,8
Győr-Moson-Sopron	Győr	35,8	25,0	34,2
Vas	Szombathely	35,9	28,9	34,2
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Nyíregyháza	30,4	31,0	30,6
Borsod-Abaúj-Zemplén	Miskolc	30,7	30,0	30,5
Bács-Kiskun	Kecskemét	31,5	12,9	28,6

41. ábra: A megyék tehetség kibocsátása (fő) 1920-1962 között Magyarországon. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

42. ábra: A megyék 1000 lakosra jutó, fajlagos tehetség kibocsátása (‰) 1867-1919 között Magyarországon. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

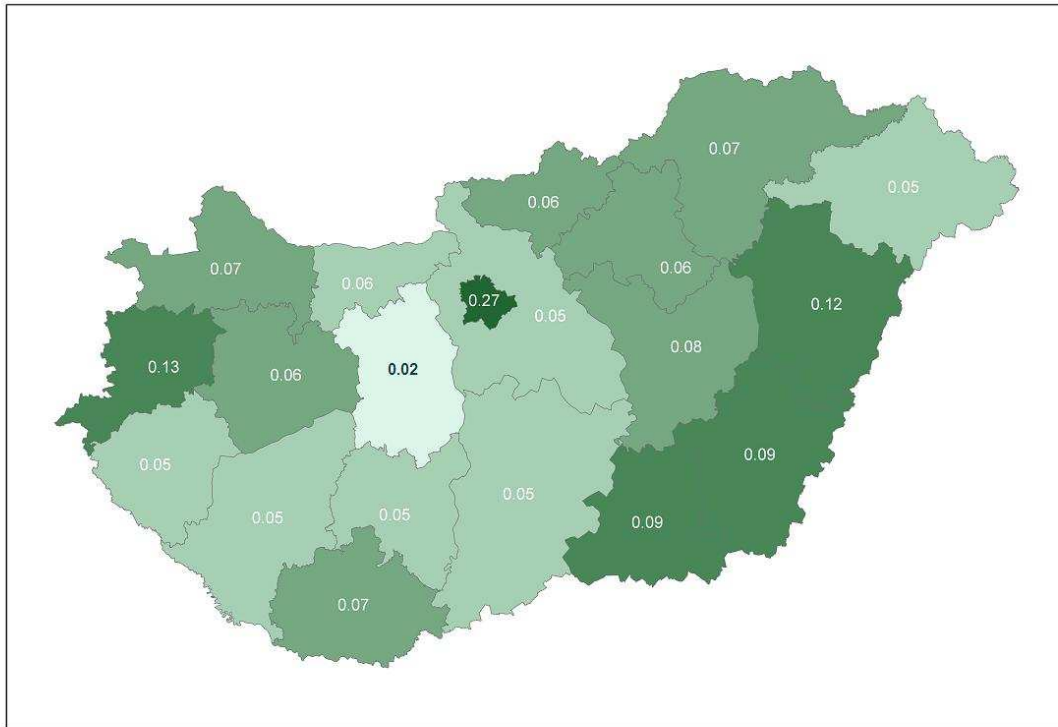
A városok hatalmas külterületére még a 19. sz. közepén indult meg a kitelepülés, s a városoknál nyilvántartott külterületi szórványok lakosai akár 20-30 km-re is lakhattak a várostól. Ennek ellenére tény, hogy a lakosság többsége sajátos kapcsolatban élt a várossal, „*benne élt egy különös városi közösségben, s a város intézményei közelebb estek hozzá térbelileg és társadalmilag egyaránt, mint a »hagyományos város-falu rendben« élő falusiakhoz* (BELUSZKY P. 2000)”. Amikor tehát az *urbanizációt*, mint hatóókot figyelembe vesszük, ez alatt elsősorban a város szellemi életéhez kötődő, kulturális tartalmú urbanizációt kell értenünk.

A megye magas tehetség-kibocsátási értékéhez a városi lakosság magas aránya és iskolázottsági színvonala, a kiépült oktatási-művelődési infrastruktúra, valamint a települések közötti kapcsolatokat biztosító úthálózat is hozzájárulhatott.

Csongrád mögött Hajdú-Bihar és négy dunántúli megye (Győr-Moson-Sopron, Vas, Fejér és Veszprém) képviseli a következő szintet, mely még meghaladja az országos, Budapest nélkül számított átlagos kibocsátási értéket (0,34 ‰). A leggyengébben Szabolcs-Szatmár-Bereg, Heves és Zala megye teljesített.

A második periódus 1960. évi népszámlálás adataira vetített fajlagos megyei értékei erőteljes térbeli változást tükröznek. Az élen az országos átlagot megközelítő, vagy túlszárnyaló megyék állnak, melyek közül Vas megye indexe a legmagasabb. 1920 után az Alföld és az Északi-középhegység megyéinek fajlagos kibocsátása szemmel láthatóan javult, ami összefüggésbe hozható e két nagytáj országos területi munkamegosztásban

betöltött szerepének javulásával, mely megteremtette az urbanizáció s az ezzel járó kulturális változások felgyorsulásának gazdasági feltételeit (TÓTH J. 1978). A legerősebb alföldi kibocsátó továbbra is Hajdú-Bihar és Csongrád, valamint az általuk „közrefogott” Békés megye volt. Ami ugyancsak feltűnő, Fejér megye rendkívül megcsappant kibocsátása, mely ellentmondani látszik annak a dinamikus gazdasági fejlődésnek, mely a megyét a második periódusban jellemezte (a jelenség okainak feltárása – figyelembe véve a 3.1. fejezetben vázolt kutatás eredményeket is – egy újabb dolgozat témája lehetne) (43. ábra).

43. ábra: A megyék 1000 lakosra jutó, fajlagos tehetség kibocsátása (%) 1920-1962 között Magyarországon. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

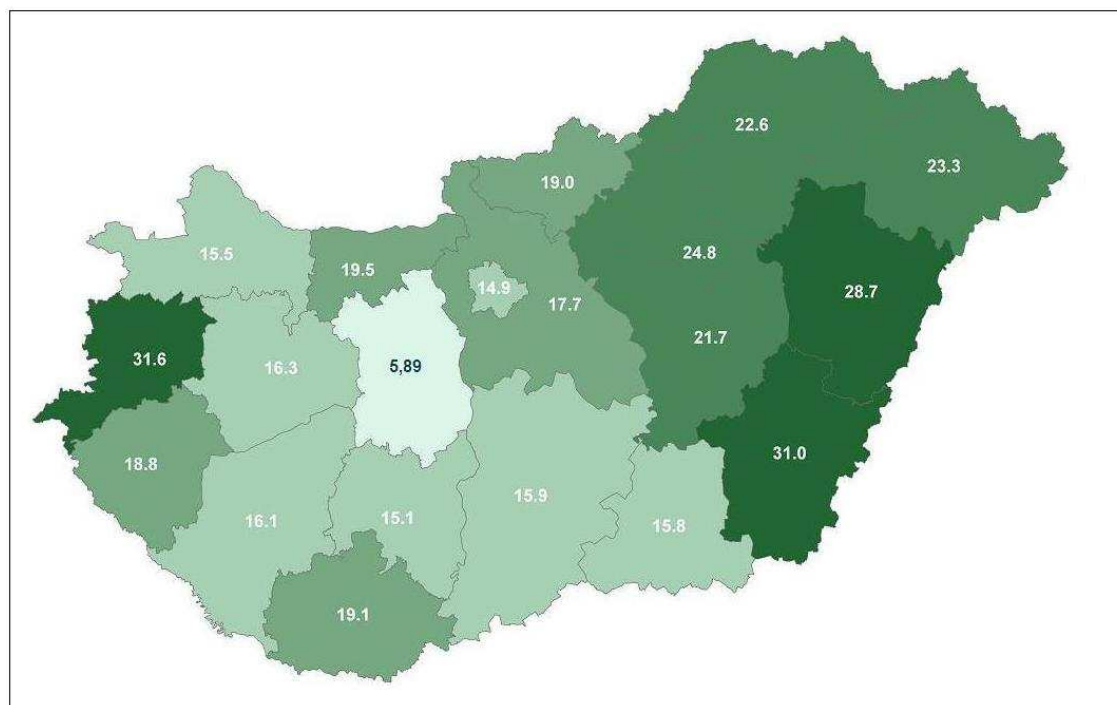
Ugyanakkor jól érzékelhető, hogy a kibocsátás területi értékei nem idomulnak a településhálózat szerkezeti sajátosságaihoz, s a városi népesség arányaihoz sem. Aprófalvas térségek – sokszor az osztatlan kisiskolák magas arányával – egyaránt lehetnek jó és rossz tehetség-kibocsátók (ld. Vas kontra Zala megye). Ami a területi mutatókat a leginkább differenciálja, az a centrumtelepülések kulturális húzóereje, különösen pedig középiskoláinak szellemisége, színvonala. Mivel a középfokú oktatás nem kötelező jellegéből adódóan nem feltétlenül lakóhelyhez kötött (M. CSÁSZÁR ZS. 2004), a „legtehetségesebb” fiatalokat régóta a „legerősebb” középiskolák gyűjtik egybe.

A két periódus fajlagos mutatóinak hányadosából képzett területi index látványosan fejezi ki azokat a közel egy évszázad alatt lezajlott társadalmi-gazdasági változásokat, melyek egyes megyék, régiók lakóinak életkörülményeiben, életminőségében, képességük kibontakoztatásának lehetőségében javulást eredményeztek. Ebben a foglalkozási,

jövedelmi és infrastrukturális viszonyok változása mellett legnagyobb szerepe feltehetően annak a fentebb említett *szellemi urbanizációnak* van, mely a magába foglalja az általános képzettségi szint javulását, valamint az oktatási, tudományos és kulturális élet intézményrendszerének gyarapodását (KŐSZEGFALVI GY. 1983). A legnagyobb mértékben a nyugati határszélen fekvő Vas megye fajlagos kibocsátása növekedett, azzal együtt, hogy mindkét periódusban magas fajlagos értéket produkált (44. ábra).

Vas megye települései annak a dunántúli településrendszernek a részét képezik, mely a kedvezőbb történelmi körülmények hatására évszázadokon át sokkal békésebben és kiegyensúlyozottabban tudtak fejlődni, mint az ország más területei (BORS Z. 1988). A Kiegyezést követően a megye ipara, mezőgazdasága és infrastruktúrája gyors fejlődésnek indult, melyhez a vasútépítés, a vidék forgalmi helyzetének felértékelődése óriási lendületet adott. A polgárosodás és az urbanizáció alapvetően megújította városainak épített környezetét, lakóik életmódját, szokásait, s gyarapította szellemi kultúráját. A trianoni határváltozás következtében a megye jelentős veszteséget szenvedett: elcsatolták Muraszombati járását 111 településsel, valamint a Szentgotthárdi járásból 11 községet (MOHOS M. 2008). 1920 és 1990 között a nagyarányú elvándorlás és a kedvezőtlen demográfiai tendenciák következtében népességszáma alig változott. Városai közül kiemelkedett Kőszeg, Szombathely, Kőrmend és Sárvár tehetség-kibocsátása.

44. ábra: A megyék 1000 lakosra jutó, fajlagos tehetség kibocsátásának változási indexe az 1867-1919 és az 1920-1962 közötti periódusok figyelembe vételével Magyarországon. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

A legtöbb megyét érintő, látványos javulás az Alföld keleti részén és Észak-Magyarországon volt tapasztalható, ami a társadalmi átalakulásnak, az iskolázottsági szint és az életminőség javulásának tudható be. Az adatok azt mutatják, hogy a városok erőteljes koncentráló szerepe ellenére a tehetség-kibocsátás változásának mértéke általában nem a központi településeken, hanem azok vonzáskörzetében volt nagyobb (20. táblázat). Kivételt a fejletlenebb térségek gyorsabban növekvő centrumai képeznek (Salgótarján és Békéscsaba). Alacsonyabb koncentrációra és kiegyenlítettebb területi fejlődésre utal Kecskemét és Szolnok változási indexe.

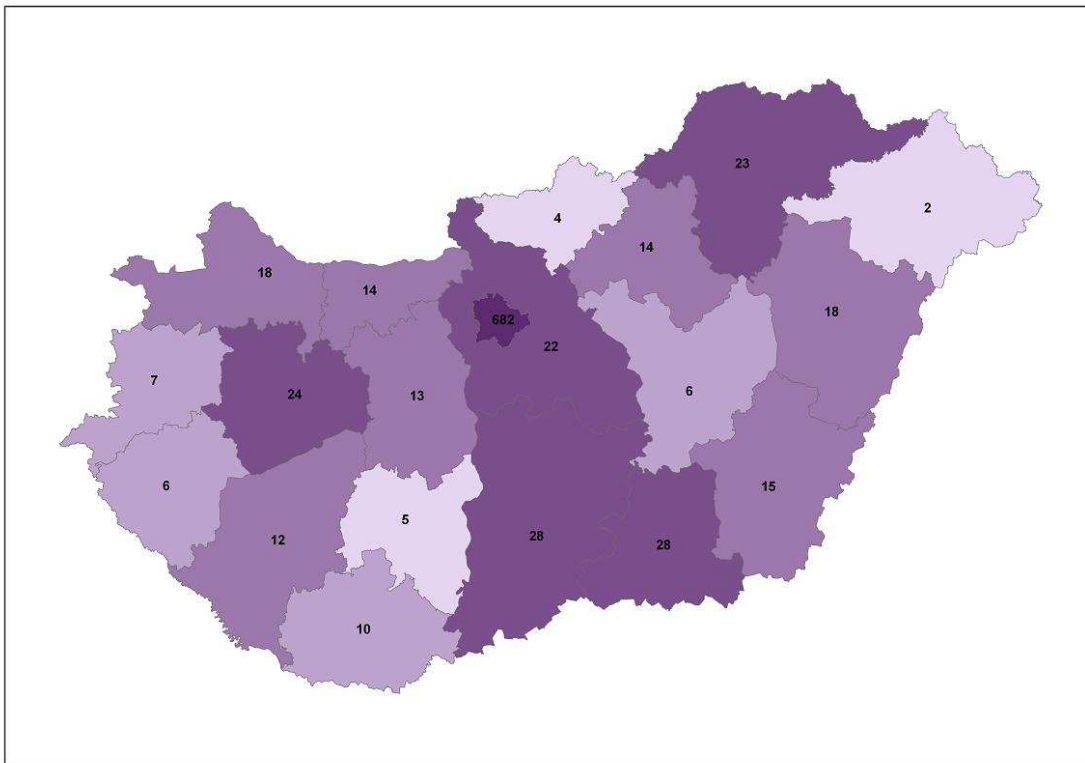
A legkisebb változás Fejér megyében következett be, mindemellett, hogy a megyeszékhely, Székesfehérvár fajlagos növekedési mutatójának változása (6,4) felülmúlta a megyéét (5,9). A változás országos indexe Budapest adatai nélkül magasabb volt (19,7), mint a főváros beszámításával (18,4), ami a „vidéki” kibocsátás erősödését jelzi.

20. táblázat: Alföldi és észak-magyarországi megyeszékhelyeink és megyéik fajlagos tehetség kibocsátásának változási indexe az 1867-1919 és az 1920-1962 közötti periódusok figyelembe vételével Magyarországon. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

Megye	Székhely	a) A változás megyei indexe	b) A székhely változási indexe	Arány (a/b)
Bács-Kiskun	Kecskemét	15,9	6,0	2,67
Jász-Nagykun-Szolnok	Szolnok	21,8	11,6	1,88
Hajdú-Bihar	Debrecen	28,7	21,1	1,36
Borsod-Abaúj-Zemplén	Miskolc	22,7	17,8	1,28
Csongrád	Szeged	15,9	13,3	1,19
Heves	Eger	24,9	23,3	1,07
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Nyíregyháza	23,4	22,0	1,06
Békés	Békéscsaba	31,1	32,4	0,96
Nógrád	Salgótarján	19,0	41,3	0,46

3.3.3.2. Befogadási mutatók megyénként

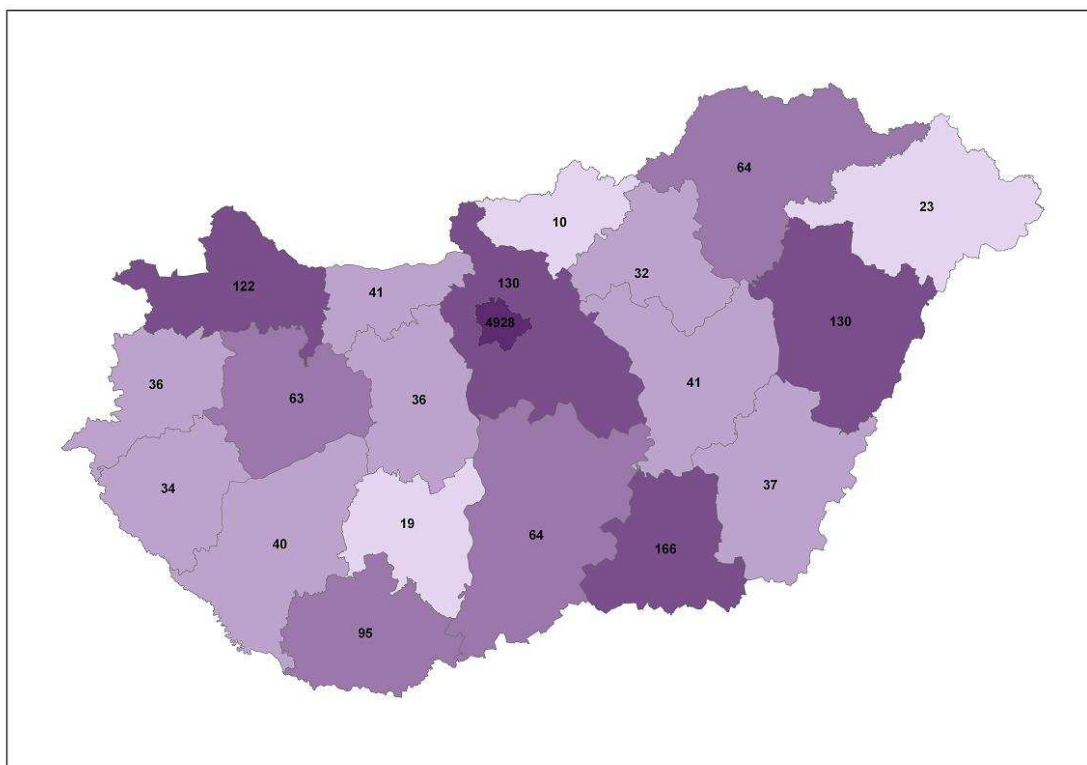
A megyék abszolút *befogadási* értékeit ugyancsak két periódusban, a Kiegyezéstől a trianoni döntést megelőző évig, valamint Trianontól az utolsó halálozás évéig (1990) tartó időszakban vizsgáltam. A befogadási értékek mozaikos területi képe viszonylag jól megjeleníti azokat a térségeket, melyek *megtartott és bevándorolt* tehetségeik képességeit gyümölcsöztethették (45. ábra). A helyzet viszonylagos voltát azért érdemes hangsúlyozni, mert a tehetség-befogadás koncentrációja lényegesen nagyobb, mint a kibocsátásé, s az mindenekelőtt a városok kiváltsága. Ugyanakkor a megyék közötti differenciák is sokkal nagyobbak, mint a kibocsátás tekintetében.

45. ábra: A megyék tehetség-befogadása (fő) 1867-1919 között Magyarországon. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

A 1867-1919 közötti első periódusra 951, az 1920-1990 közötti második periódusra 6111 halálozás jutott. Az első szakaszban – a fővárost leszámítva a legtöbb talenter Bács-Kiskun, Csongrád és Pest megyében halt meg, őket Borsod-Abaúj-Zemplén és Veszprém megye követte. Az öt megyéből második szakaszban (1920-1990) csak Csongrád és Pest maradt az élbolyban, melléjük Hajdú-Bihar és Győr-Moson-Sopron zárkózott föl (46. ábra). A legkevesebb tehetséget mindkét időszakban Tolna, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye fogadta be.

Legnagyobb kulturális központjaink koncentráció hatása igen jelentősnek mutatkozott, befogadási értékeik a megyei adatokat erőteljesen befolyásolják. A mai megyeszékhelyeket vizsgálva – melyek sorába Pest megye központjaként Budapest is beillesztetem – feltűnik Debrecen, Pécs és Szeged mindkét periódusban igen magas részesedése (21. táblázat). A két utóbbi centrum erősödéséhez nagyban hozzájárult, hogy az 1920-as évek elején – a hajdúsági megyeszékhely mellett – ők is egyetemi várossá válhattak. Szegedre a kolozsvári, Pécsre a nem sokkal korábban alapított pozsonyi egyetemet helyezték át. Mellettük Fejér megye központja, Székesfehérvár és a borsodi megyeszékhely, Miskolc „tornázta fel” mutatóját jelentős mértékben. A megyeszékhelyek tömörítő hatását a megye többi, alkalmanként magasabb befogadó-képességű települése mérsékelte, így Békéscsabáét Gyula, Győrét Sopron, vagy az első periódusban egyetlen tehetséget sem fogadó Tatabányáét Esztergom és Tata.

46. ábra: A megyék tehetség-befogadása (fő) 1920-1990 között Magyarországon. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

A legnagyobb relatív növekedést épp azon megyék későn urbanizálódó székhelyei érték el, melyek az abszolút kibocsátásban a leginkább gyengélkedtek. A tolnai és a szabolcsi székhely, Szekszárd és Nyíregyháza a hatvanas évek iparosítási hullámaig viszonylag „csendes” mezővárosok voltak. Salgótarján a nógrádi barnakőszénbányászat, valamint vas- és acélipar központjaként 1922-ben kapott városi rangot, s csak 1950-től tölt be megyeszékhelyi funkciókat.

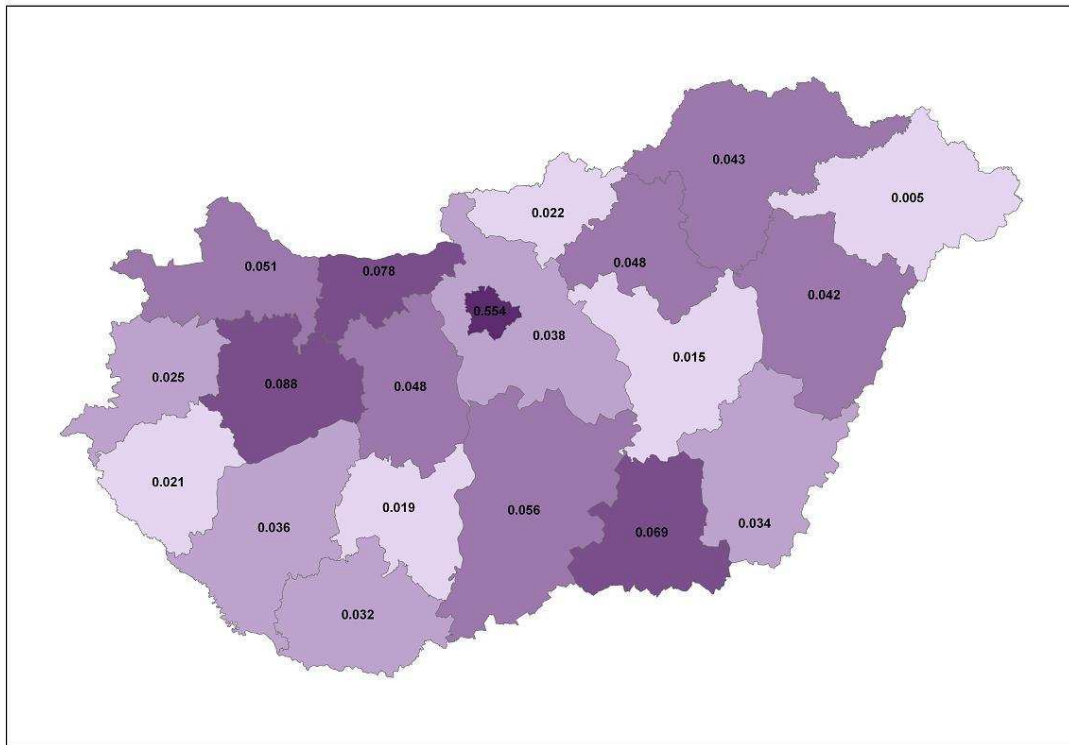
A tehetségkoncentráció mértékét a népességarányhoz viszonyított *koncentrációs index* fejezi ki legjobban. Az első periódusban, Egerben hatszor, Kaposváron ötször, Kecskeméten pedig négyszer annyi tehetség halt meg, mint az a székhely népességi arányából „következett” volna. A második periódusban Szekszárd, Eger és Nyíregyháza volt a sorrend, s a koncentráció mértéke általában csökkent. Mindössze öt megyeközpontban, a már említett Szekszárd, Nyíregyháza és Salgótarján mellett, az 1947-ben négy bányászközségből alakult Tatabányán és a második világháborúban súlyos károkat szenvedett, majd azt követően gyorsan fejlődő Szolnokon növekedett.

Az 1920. és az 1990. évi népszámlálás adataira vetített, *1000 főre jutó fajlagos értékek* az abszolút mutatóknál jobban árnyalják a befogadás területi különbségeit. Az első időszakban a legjobb felvevő-képességű megyék közé az abszolút kibocsátásban is jeleskedő Veszprém, Csongrád és Komárom-Esztergom került. A leggyengébb mutatókat pedig Tolna, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéhez csatlakozva Jász-Nagykun-Szolnok és Zala megye produkálta (47. ábra).

A második periódus tehetség-befogadásában érzékelhetővé váltak a társadalmi-gazdasági fejlődés területi különbségeiből fakadó regionális folyamatok, melyek a lakosság életkörülményeinek nagy térségi különbségeiben is megjelentek (48. ábra).

21. táblázat: A mai megyeszékhelyek részesedése (%) a megyei tehetség-befogadásból a két vizsgálati periódusban. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

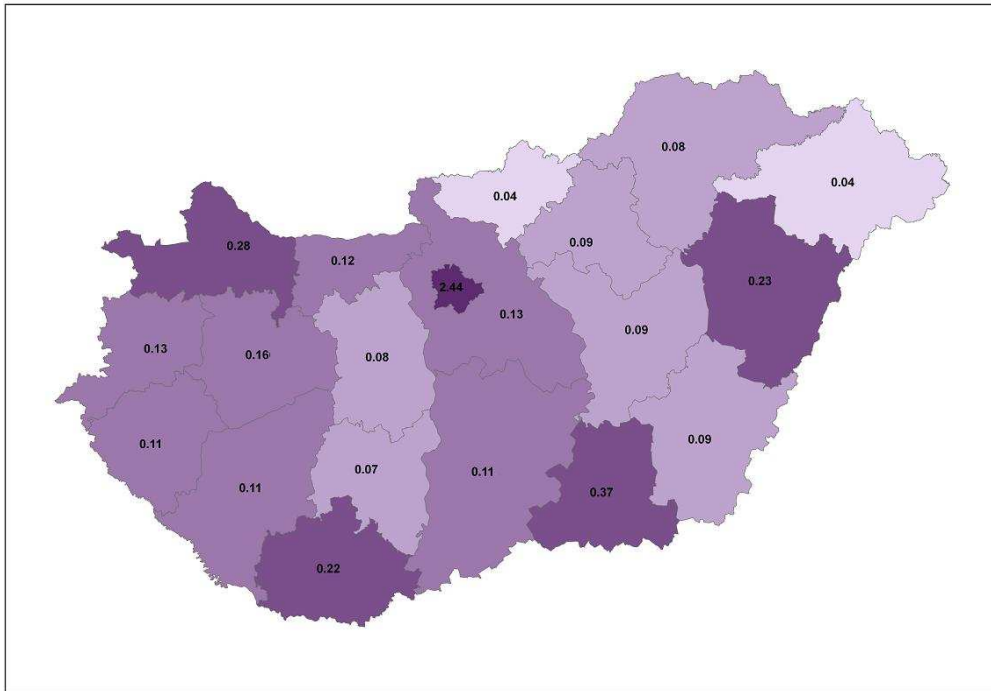
Megye	Székhely	a) A székhely részesedése a megye népességéből (%)		b) A székhely részesedése a befogadásból (%)		Reprezentációs index (b/a)	
		1920	1990	(1867-1919)	(1920-1962)	(1867-1919)	(1920-1962)
Bács-Kiskun	Kecskemét	11,0	18,7	46,4	43,8	4,2	2,3
Baranya	Pécs	19,1	40,7	70,0	91,6	3,7	2,2
Békés	Békéscsaba	9,6	16,3	26,7	27,0	2,8	1,7
Borsod-Abaúj-Zemplén	Miskolc	16,0	25,8	47,8	67,2	3,0	2,6
Csongrád	Szeged	24,6	38,7	64,3	80,7	2,6	2,1
Fejér	Székesfehérvár	14,9	26,0	53,8	75,0	3,6	2,9
Győr-Moson-Sopron	Győr	17,2	30,2	50,0	27,0	2,9	0,9
Hajdú-Bihar	Debrecen	23,8	38,7	88,9	85,4	3,7	2,2
Heves	Eger	10,8	18,5	64,3	62,5	6,0	3,4
Jász-Nagykun-Szolnok	Szolnok	8,0	18,4	16,7	43,9	2,1	2,4
Komárom-Esztergom	Tatabánya	15,7	23,4	0,0	22,0	0,0	0,9
Nógrád	Salgótarján	13,4	21,1	0,0	40,0	0,0	1,9
Pest (Bp.-tel)	Budapest	68,3	68,0	96,9	97,4	1,4	1,4
Somogy	Kaposvár	10,3	20,8	50,0	27,5	4,8	1,3
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Nyíregyháza	10,3	19,9	0,0	60,9	0,0	3,1
Tolna	Szekszárd	5,7	14,5	20,0	57,9	3,5	4,0
Vas	Szombathely	15,3	31,0	42,9	63,9	2,8	2,1
Veszprém	Veszprém	6,4	16,9	25,0	28,6	3,9	1,7
Zala	Zalaegerszeg	6,8	20,3	16,7	35,3	2,4	1,7

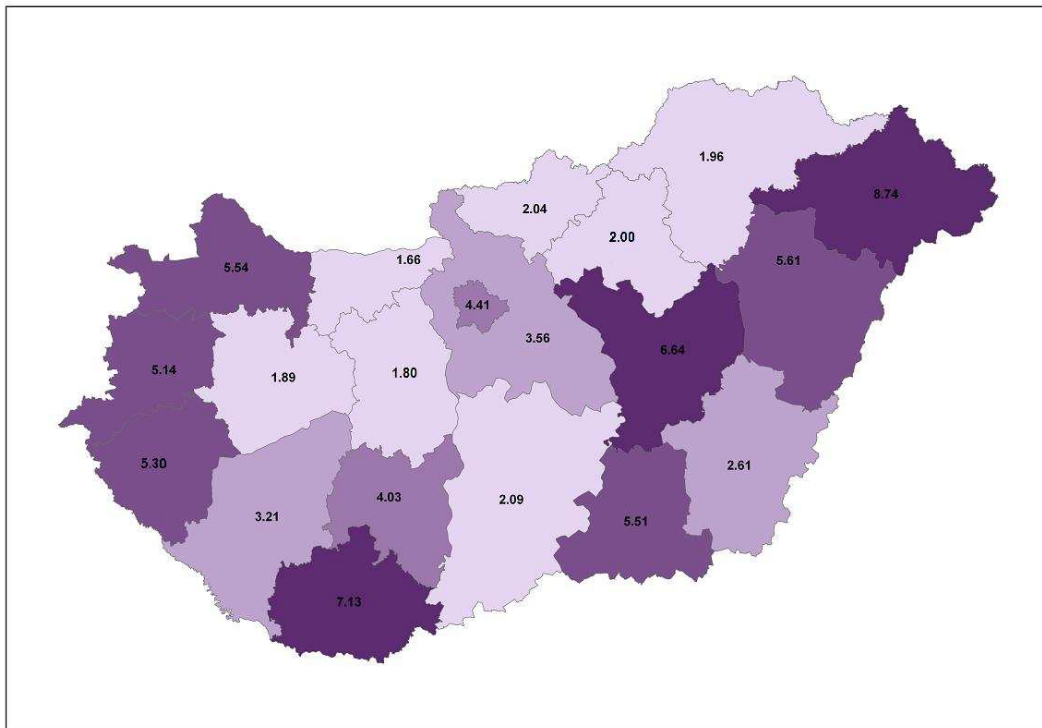
47. ábra: A megyék fajlagos tehetség-befogadása (‰) 1867-1919 között Magyarországon. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

A dunántúli megyék, Győr-Moson-Sopronnal és Baranyával az élen, többnyire kedvező mutatót produkáltak, ami – tekintve, hogy ugyanebben a szakaszban épp az alföldi és észak-magyarországi megyéink fajlagos kibocsátása volt magasabb – a tehetségek területi szintű elvonására utalt.

A fajlagos tehetség-befogadás változási indexe – mely a 2. periódus és az 1. periódus fajlagos mutatójának hányadosaként áll elő – érzékenyen jelzi a területi változások dinamikáját (49. ábra). Ami szembeutó, hogy a „mélyebbről” induló, gyenge befogadó-képességű alföldi megyék értéke magas, ami – annak ellenére, hogy a Dunántúlhoz viszonyított hátrányos helyzetük fennáll – a fejlettségi és életszínvonalbeli különbségek mérséklődését, a helyi tehetségbefogadó kapacitás növekedését láttatja. A nagy, klaszszikus tudományegyetemekkel rendelkező regionális centrumok megyéi közül a legtöbbet Baranya fejlődött, s jól elkülönül a három nyugat-dunántúli megye (Zala, Vas és Győr-Moson-Sopron) is. A fajlagos befogadás értékét legkevésbé – Bács-Kiskunnal kiegészülve – a közép-dunántúli és észak-magyarországi megyéik tudták növelni. E megyék közül egyedül Nógrád az, amely gyenge mutatóin alig tudott változtatni.

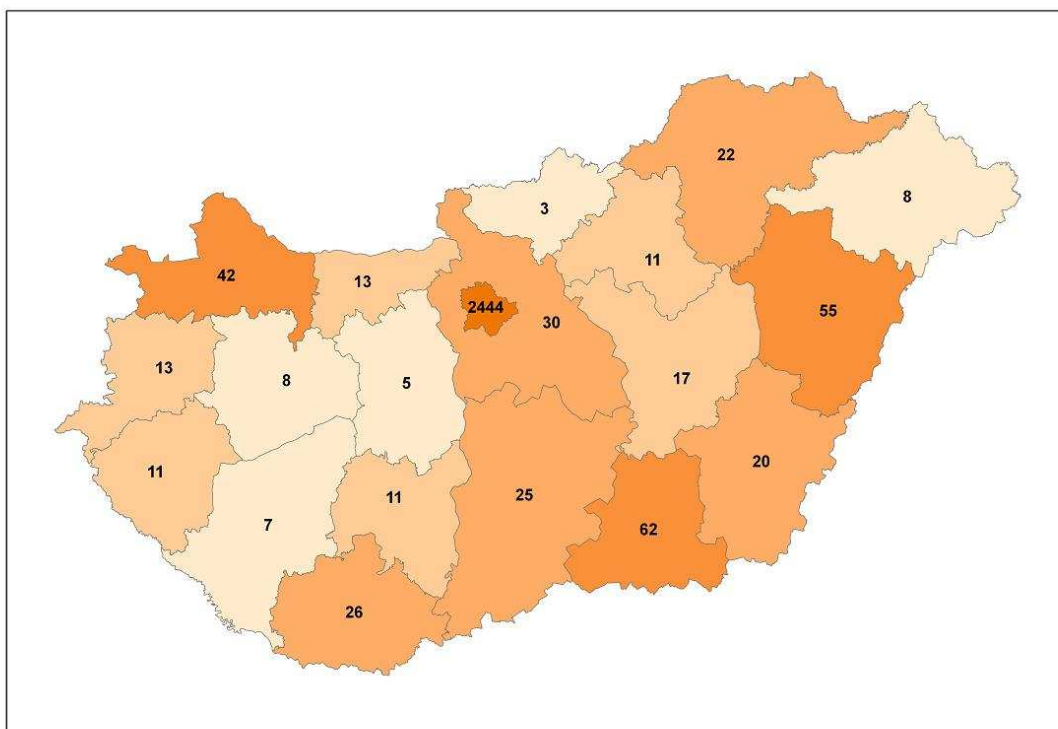
48. ábra: A megyék fajlagos tehetség-befogadása (%) 1920-1990 között Magyarországon. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

49. ábra: A megyék 1000 lakosra jutó, fajlagos tehetség befogadásának változási indexe az 1867-1919 és az 1920-1990 közötti periódusok figyelembe vételével Magyarországon. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

3.3.3.3. Tehetségmegtartó- és vonzóképeség megyénként

A *tehetség-megtartás és -vonzás* tekintetében Budapest egyeduralma és elszívó ereje mellett bármely megye – akár az abszolút, akár a fajlagos értékeket nézve - csak „gyenge” értéket vehetett fel. Fővárosunk az összes „helyben maradt” tehetség 86 %-át tudhatta magáénak, a szülőhelyét „elhagyott” talentumoknak pedig 75 %-át vonzotta magához. A Budapest nélküli megyei minta erősen lecsökkent elemszáma miatt úgy döntöttem, a megtartás és vonzás értékeit csak a teljes időszakra (1867-1990) vonatkozóan vizsgálom.

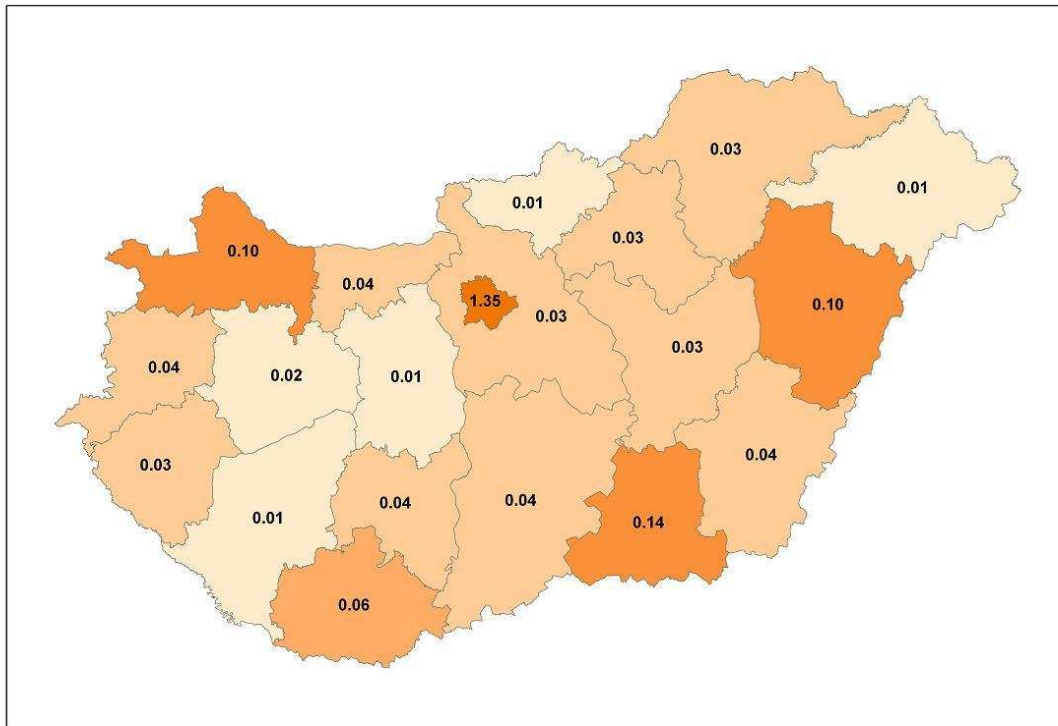
50. ábra: A megyék tehetség megtartása (fő) 1867-1990 között Magyarországon. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

A megtartó-képesség 389 fő adataival készült abszolút és fajlagos mutatói az alföldi megyék enyhe dominanciáját jelzik, ami alól csak Szabolcs-Szatmár-Bereg képez kivételt. A hat alföldi megyére számított fajlagos index értéke magasabb (0,064 ‰), mint a Dunántúli megyéké (0,043 ‰), s ez akkor is teljesül, ha a legerősebb megtartó alföldi megye, Csongrád adatait kivesszük a többi közül (0,050 ‰). Mindez alátámasztani látszik a 3.3.2.4. és a 3.3.2.6. fejezetben az alföldi mezővárosok megtartó szerepéről elmondottakat (50. ábra)

A mezőnyből tehát Csongrád és Hajdú-Bihar, valamint a két erős bástyával felálló Győr-Sopron megye emelkedik ki. A Pécs közvetlen hatása alatt álló Baranya megtartóereje ezeknél egy nagyságrenddel kisebbnek mutatkozott. A Dunántúlon maradvá, fel-

túnó Veszprém, Fejér és Somogy megye gyenge mutatója. A Dunán innen Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg ugyancsak a legrosszabb megtartók között szerepel. Borsod-Abaúj-Zemplén megye dinamikus gazdasági fejlődése ellenére is csak átlagos szinten tudta tehetségeit megtartani, ami annak is betudható, hogy trianoni döntést követően Kassától fontos funkciókat átvevő Miskolc sokáig nem tudott jelentősebb szellemi-kulturális központtá válni (BELUSZKY P. 2000) (51. ábra).

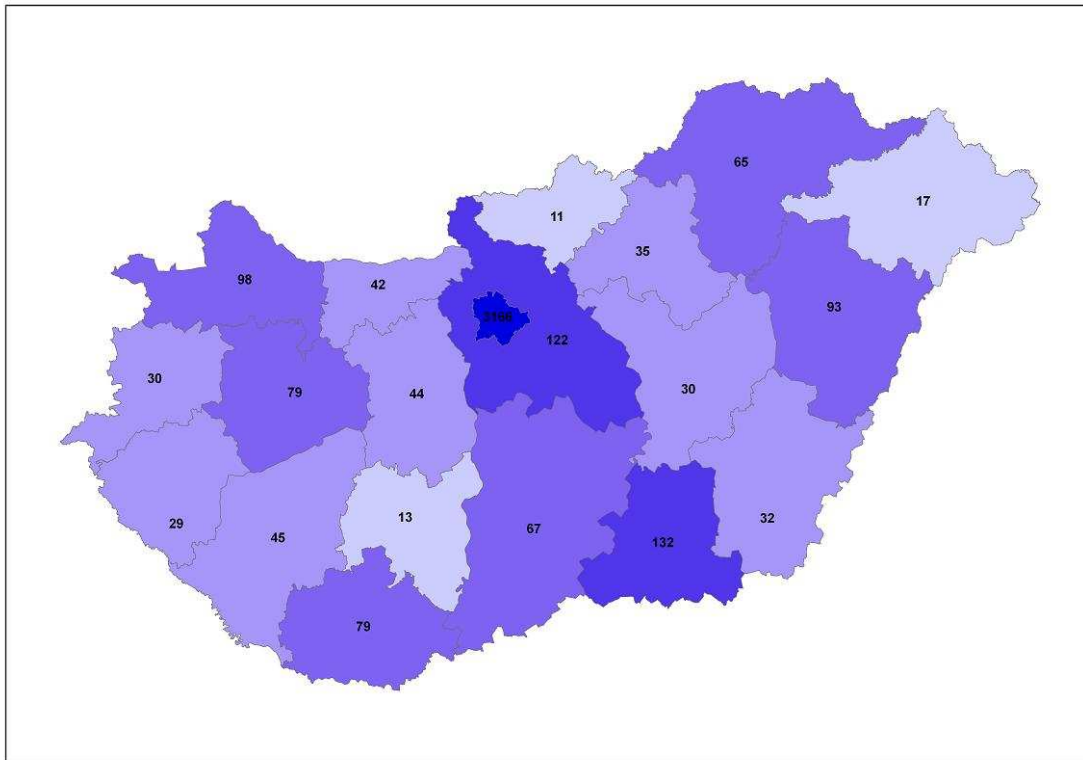

51. ábra: A megyék fajlagos tehetség-megtartása (%) 1867-1990 között Magyarországon. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

A tehetségvonzás területi mutatói – Budapestet leszámítva – 1063 fő adatait tartalmazták. A gyors társadalmi-gazdasági átalakulás hatására a II. világháború után rendkívül erős vándorlási folyamatok zajlottak le Magyarországon. Megkezdődött az ú.n. szocialista városok kialakítása és fejlesztése az „ipari tengely” mentén (Ajka, Dunaújváros, Kazincbarcika, Komló, Oroszlány, Ózd, Tatabánya, Várpalota). A többnyire községek összevonásával létrehozott új centrumok népessége gyorsan növekedett. Noha a műszaki tehetségek aránya kimutathatóan magas e városok bevándorlói között (47 %), alacsony számuk (9 fő) alig befolyásolta a megyei mutatókat.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése, majd a feldolgozóipari ágazatok decentralizációja ugyancsak fokozta a társadalmi mobilitást és az ezzel járó belső vándorlást, melynek nyertesei a főváros mellett főként az iparosodottabb dunántúli megyék (Komárom, Fejér és Veszprém) és a kiemelt felsőfokú központok lettek. A fő népességkibocsátó területek Szabolcs-Szatmár, Hajdú-Bihar, Békés, Szolnok, Baranya és Tolna megyék voltak (PERCZEL GY. 1996).

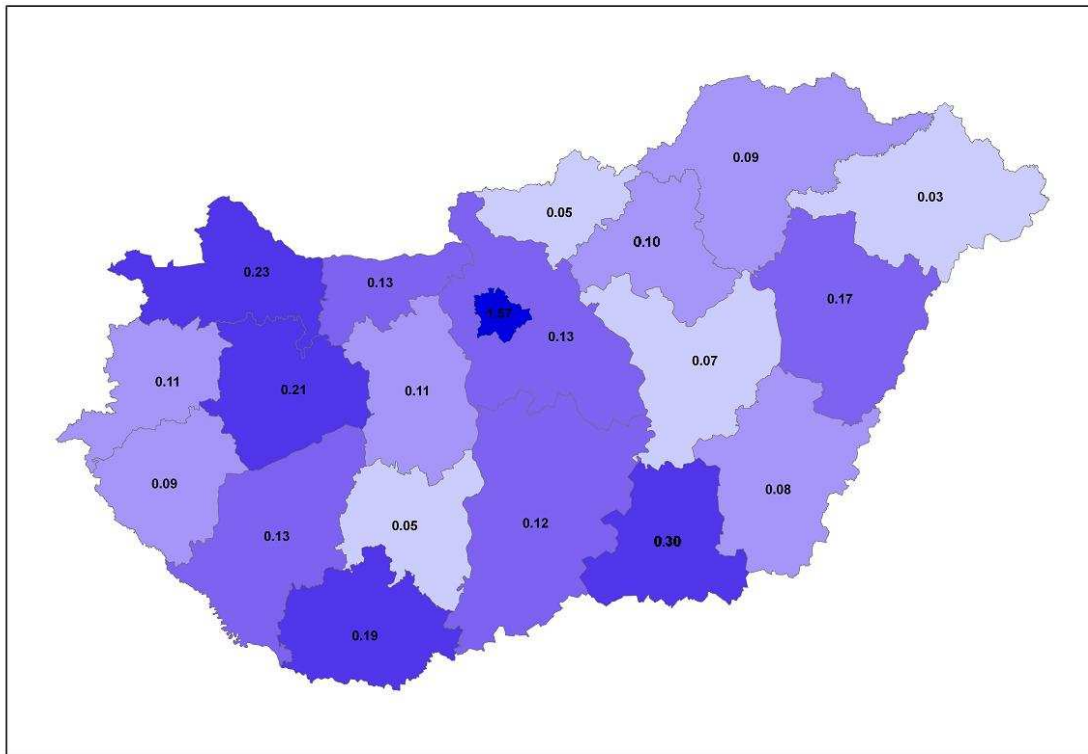

52. ábra: A megyék tehetség-vonzása (fő) 1867-1990 között Magyarországon. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

A teljes vizsgálati időszakot tekintve a tehetségek számára legvonzóbbnak egyetemi központjaink megyéi bizonyultak, melyek közül abszolút és relatív értelemben is kiemelkedett Csongrád (52. ábra). A *fajlagos vonzásértékek* a Dunántúl mérsékelt előnyét tükrözik az alföldi megyékkel szemben: az országgrész kilenc megye adataival számított mutatója 0,15, az alföldi megyéké pedig 0,13 ‰. Mindamellett tehát, hogy a nagyarányú elvándorlás, s ezzel együtt a tehetségek kiáramlása egyes dunántúli megyéket is érzékenyen érintett (pl. Vas, Zala), nagy általánosságban igaz lehet, hogy a tehetségek egy része jobb lehetőségeket, munkafeltételeket remélve az ország nyugati részébe vándorolt. Az igazság azonban közelebb áll ahhoz – miként az 53. ábra mutatja –, hogy átlag feletti tehetség-elszívó hatása csak a Győr-Moson-Sopron, Veszprém és Baranya megyének volt. A legkevésbé attraktív megyének Tolna és Jász-Nagykun-Szolnok, valamint az igen gyenge megtartó-képességű Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nógrád bizonyult.

Amennyiben az elvándorlók és a bevándorlók (odavonzottak) összegét a lakosság-számra vetítjük, kifejezhetjük a megyék *fajlagos tehetségforgalmát*. Ez alapján a legnagyobb forgalmat a főváros után Csongrád, Vas, Győr-Moson-Sopron és Veszprém, a legkisebbet Borsod-Abaúj-Zemplén, Komárom-Esztergom és Szabolcs-Szatmár-Bereg bonyolította le.

53. ábra: A megyék fajlagos tehetség-vonzása (%) 1867-1990 között Magyarországon. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

3.3.3.4. A megyék tehetség-háztartásának variánsai

A városok mintájára, a kibocsátás, a megtartó képesség és a vonzóképeség fajlagos indexeinek segítségével modelleztem a *megyék tehetség-háztartási alapváltozatait*. A számításokhoz a két periódus adatait együtt használtam, vagyis az eredmények az 1867-1990 közötti időszakra vonatkoznak. Budapest adatait – erős torzító hatásuk miatt – nem szerepeltettem Pest megye mutatóiban. A viszonyítási értékek a következők voltak (22. táblázat):

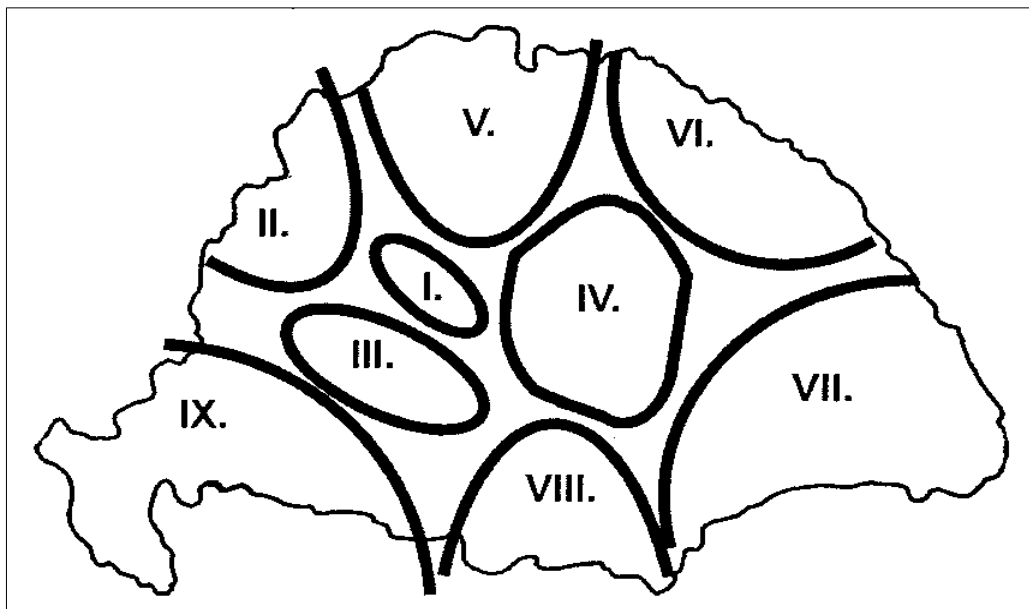
22. táblázat: A magyarországi megyék (1990) tehetség-háztartási mutatóinak viszonyítási értékei. A szerző számítása és szerkesztése

Értékelés	Kibocsátás	Megtartás	Vonzás
JÓ	$y^K \geq 0,361$	$y^M \geq 0,046$	$y^V \geq 0,131$
KÖZEPES	$0,361 > y^K \geq 0,304$	$0,046 > y^M \geq 0,031$	$0,131 > y^V \geq 0,094$
ROSSZ	$0,304 > y^K$	$0,031 > y^M$	$0,094 > y^V$

A változatokat – a települések vizsgálatához hasonlóan – az értékelés betűjeleinek variációival minősítettem. A 24 lehetséges kombinációból ezúttal csak 10-re találtam példát. A besorolási kategóriák a megyék egymáshoz és az összeshez viszonyított pozícióját tükrözték.

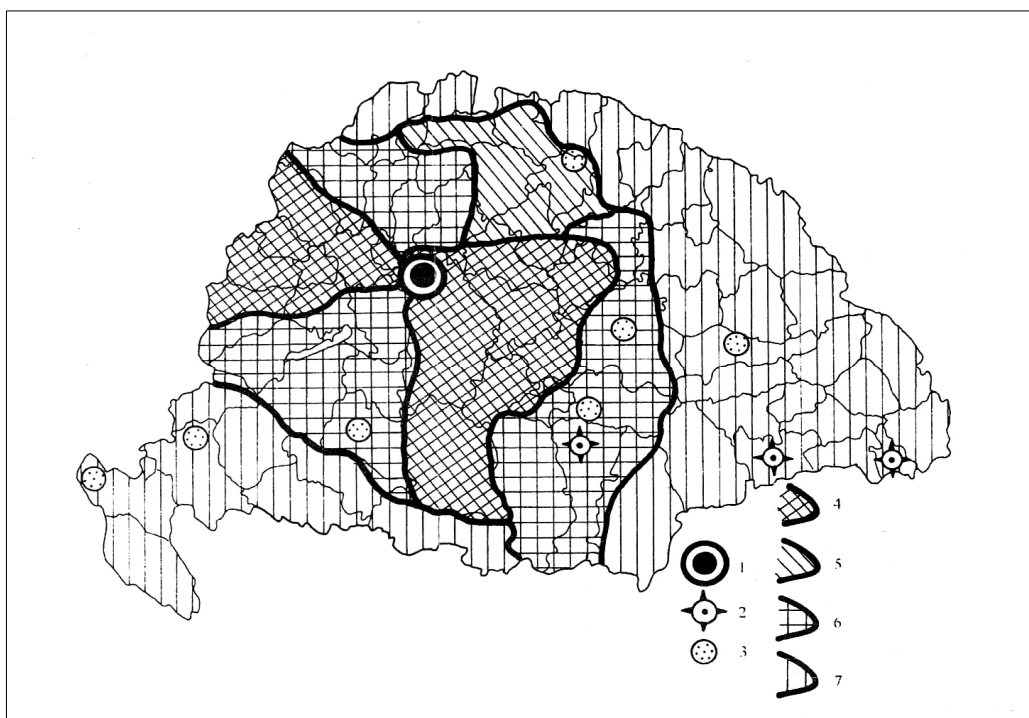
A három fajlagos mutató viszonyát feltáró *korrelációs együtthatók* igen szoros kapcsolatot mutattak. A kibocsátás mind a megtartással, mind a vonzással 0,95-ös értéket vett föl, míg a megtartás és a vonzás kapcsolata ennél is erősebb volt (0,99). Mintegy próbaképpen megvizsgáltam a három fajlagos mutató és a humánfejlettség 1990. évi területi mutatóinak (HDI) (FÓTI K. szerk. 1999) kapcsolatát is. A kapcsolatok gyengébbnek, de így is figyelemre méltónak bizonyultak. A korrelációs együtthatók értékei a következők voltak: kibocsátás 0,60, megtartás 0,51, vonzás 0,56. Mivel azonban a tehetség-kibocsátás fő időszakára, a 20. század elejére vonatkozóan nem állt a rendelkezésemre hasonló, a társadalmi fejlettséget kvázi komplex módon feltáró adatsor, a tehetség-háztartás területi differenciáit a Kárpát-medence földrajzi-történeti régióinak TÓTH J. (1996) által meghatározott *centrum-periféria* viszonyrendszeréhez, valamint a BELUSZKY P. (2000) által megállapított *modernizációs zónák* elhelyezkedéséhez hasonlítottam (54. és 55. ábra).

A legjobb tehetség-kibocsátású megyék között négy alföldi és két nyugat-dunántúli szerepelt. (23. táblázat). A tehetség-kibocsátás és -megtartás magasabb területi értékei hozzávetőlegesen tükrözték azokat a magterületeket, melyet TÓTH a regionális fejlődés gócaiként megjelölt, valamint beletartoztak abba a modernizációs zónába, melyet BELUSZKY 12 faktor alapján a századelő Magyarországnak modernizációs zónáiként meghatározott.

I. Központi Körzet, II. Kisalföld és Nyugat-Dunántúl, III. Közép- és Dél-Dunántúl, IV. Alföld, V. Felvidék, VI. Ruténföld, VII. Erdély, VIII. Délvidék, IX. Horvátország.

54. ábra: A regionális fejlődés magterületei. Szerkesztette Tóth J. 1996

1 – a modernizáció hídfőállása, Budapest; 2 – modernizációs góccok, számottevő „kisugárzással”; 3 – modernizációs góccok; 4 – számottevő modernizációval rendelkező zónák; 5 – a modernizáció második hullámának zónája; 6 – a modernizációs folyamat elején álló zóna; 7 – „tradicionális” régiók.

55. ábra: Modernizációs zónák a századelő Magyarországn. Szerkesztette Beluszky P. 2000

Győr-Moson-Sopron megye, valamint *Vas* megye északi sávja – Sopron, Győr, Szombathely központokkal – ebben az időben része volt annak a „modernizációs éknek”, melynek Béccsel való intenzív kapcsolatrendszere, kiváló forgalmi helyzete, technológiai fejlődése, sokrétű városi funkcióinak kialakulása, lakosságának polgárosultsága, vagyoni helyzete és iskolázottsága tehetségföldrajzi szempontból is előnynek mutatkozott. Az ugyancsak élenjáró *alföldi modernizációs zóna* Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Bács-Bodrog, Csongrád, Békés, Jász-Nagykun-Szolnok és Hajdú vármegyékre, valamint Heves és Borsod megye déli részére terjedt ki. A tapasztalat azt mutatta, hogy a széles átmeneti peremzónákkal rendelkező Alföld átlagot meghaladó modernizáltsága a jótékonyan hatott tehetség-kibocsátására és relatíve tehetségeinek megtartására is. Ennek biztosítéka volt a városi lakosság nagy aránya, az iskolázottság magas foka, nagy kapacitású, átfutó közlekedési hálózata, az innovációk viszonylag gyors terjedése, az alföldi társadalom önigazgatásra való képessége, valamint a parasztpolgári produktumként felfogható speciális kultúrák is (pl. olvasóköri, egyesületek, mozgalmak). A táj két „nagyágyúja”, Szeged és Debrecen kisugárzása, mértékadása meghatározó jelentőséggel bírt.

23. táblázat: A jó fajlagos tehetség-kibocsátású megyék változatai Magyarországon. (J=jó, K=közepes, R=rossz). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon.
A szerző számítása és szerkesztése

Értékelés	Megye	Kibocsátás (y^K)	Megtartás (y^M)	Vonzás (y^V)
JJJ	Csongrád	0,654	0,141	0,301
	Győr-Moson-Sopron	0,472	0,098	0,229
	Hajdú-Bihar	0,455	0,100	0,169
JJK	Vas	0,548	0,047	0,109
JJR	Békés	0,376	0,049	0,078
JKR	Jász-Nagykun-Szolnok	0,388	0,040	0,070

A modernizációs szint és a tehetségvonzó-képesség kapcsolata már nem ennyire evidens. Igazán jó vonzóképeséget csak a regionális központok megyéi mutattak. *Békés* megye például – az 1960 és 1990 között elszenvedett óriási, mintegy 56 ezer fős népességveszteség ellenére – a születési és halálozási adatok alapján jó tehetség-kibocsátó és jó tehetség-megtartó megyeként értékelhető. Ehhez hozzájárult városainak élhetősége, emberléptékűsége, vallási és etnikai sokszínűsége, társadalmának nyitottsága, valamint a településeinek szerepmegosztásából (ld. Békéscsaba-Gyula) fakadó lokalpatriotizmusa és versengése. Viszonylag egyoldalú gazdasági struktúrája, felsőoktatásának (a nagy múltú szarvasi főiskolát leszámítva) és tudományos életének megkésett fejlődése miatt azonban nem vált jó vonzóvá, aránylag kevés talentumot „importált”.

A megyék jó kibocsátó- és jó megtartó-képessége többnyire együtt jelentkezett. Az egyetlen kivétel Baranya volt, mely csak kevéssel „csúszott le” a JJJ kategóriáról (24. táblázat). Centruma, a regionális vonzáskörű Pécs közigazgatási, országos jelentőségű oktatási, kulturális és egészségügyi szerepkörének köszönhetően meghatározta a megye tehetség-háztartását. Mivel azonban a centrum és periféria „együtt lélegzik”, Pécs és a megye mutatói számos gyengítő körülményt is tükröznek. Ezek közé sorolhatjuk az oktatás szempontjából alapvetően kedvezőtlen törpe- és aprófalvas településstruktúrát, az előnytelen közlekedés-földrajzi adottságokat, valamint a századforduló tájától növekvő létszámú (1978-ban már 5 %-nyi), alacsony iskolázottságú cigány lakosságot is.

A közepes kibocsátású megyék csoportját Bács-Kiskun és Nógrád kivételével több kisebb központ által szervezett közép- és dél-dunántúli megye alkotja. Közülük a legjobb termőképességű *Veszprém* megye mutatói nagy tehetségforgalmat (elvándorlás-bevándorlás) tükröznek. A megye tehetség-vonzását főként egyházi intézményei (pl. veszprémi püspökség, zirci és tihanyi apátság), nagy múltú egyházi iskolái (pl. pápai református kollégium, veszprémi piarista gimnázium), vegyipari egyeteme és kutatóintézetek, keszthelyi Georgikonja, valamint festői környezetben lévő Balaton-parti települései biztosították. Az ugyancsak gyenge megtartó képességű *Fejér és Somogy* megye kisebb mértékű tehetségcserét bonyolított le. Hasonló mutatókat produkált a dunántúli

megyék közül sokáig a leghátrányosabb helyzetű – már a következő csoportba tartozó – Zala megye is.

Közép- és Dél-Dunántúl modernizációjának megkésett üteme a „közepes” és „gyenge” tehetség-mutatókban is tükröződött. A lemaradás oka a mezőgazdasági árutermelés és a gyáripár hiánya, a városhiányos, ill. aprófalvas térségek nagy aránya, valamint a vasútépítkezések megindulásáig kedvezőtlen forgalmi helyzet volt (BELUSZKY P. 2000). Ez az állapot az első világháborút követően különösen a határ menti térségekben vált kritikussá. Az új határok kijelölése során szervezen összetartozó településcsoportokat, népséget szakítottak szét, nem véve figyelembe a tradicionális nyelvi-etnikai, vallási, közigazgatási és közlekedési kapcsolatokat (MOHOS M. 2006). A nagyobb centrumoknak (Pécs, Nagykanizsa, Szekszárd, Zalaegerszeg) kiemelt iparfejlesztésük révén sikerült az agrárvidékek fiatal, mobilis munkaerőjét a magukhoz vonzani (BANK K.-RUDL J. 2002).

24. táblázat: A közepes fajlagos tehetség-kibocsátású megyék változatai Magyarországon. (J=jó, K=közepes, R=rossz). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

Értékelés	Megye	Kibocsátás (y^K)	Megtartás (y^M)	Vonzás (y^V)
KJJ	Baranya	0,352	0,062	0,189
KKK	Bács-Kiskun	0,332	0,046	0,123
KKR	Tolna	0,360	0,043	0,051
KRJ	Veszprém	0,358	0,021	0,209
KRK	Fejér	0,310	0,012	0,105
	Somogy	0,304	0,020	0,131
KRR	Nógrád	0,327	0,013	0,048

A csoportba tartozó, Felvidékhez integrálódó, közepesen modernizálódott Nógrád megye heterogén arculatú terület. Aprófalvas szerkezete – akárcsak Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, vagy Zala megye esetében – nem kedvezett kulturális infrastruktúrája fejlődésének. Alacsonyabb iskolázottságú munkaerőt foglalkoztató, duális gazdasági szerkezete (nehézipari és agrár) és a magasabb végzettségűek elvándorlása nagyban rontották tehetségmegtartó-képességét. Kulturális erőzójában közrejátszott az egykori megyeszékhely, Balassagyarmat funkcióvesztése is. A legjobb tehetségtermő kisvárosaink közé tartozó település 35 kiválóságából mindössze egyet tudott otthon tartani, s csupán kettőt letelepíteni.

25. táblázat: Az alacsony fajlagos tehetség-kibocsátású megyék változatai Magyarországon. (J=jó, K=közepes, R=rossz). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

Értékelés	Megye	Kibocsátás (y^K)	Megtartás (y^M)	Vonzás (y^V)
RKJ	Komárom-Esztergom	0,244	0,041	0,132
RKK	Heves	0,264	0,033	0,105
	Pest	0,275	0,032	0,128
	Zala	0,274	0,036	0,095
RRR	Borsod-Abaúj-Zemplén	0,294	0,029	0,085
	Szabolcs-Szatmár-Bereg	0,206	0,014	0,030

A rossz kibocsátású megyék igencsak eltérő arculatúak. A gazdaságilag és társadalmilag fejlett, korán modernizálódott *Komárom-Esztergom* megye alacsony kibocsátását – a trianoni határváltozás következtében – legnagyobb központja, Komárom elvesztése okozta. Jó vonzóképeségét elsősorban Esztergomnak, kisebb mértékben Tatanak köszönhetette.

A Központi Körzetet formáló, eltérő természeti adottságú térségek találkozási zónájában, kiváló közlekedés-földrajzi helyzetben lévő *Pest* megye viszonylag szerény „teljesítményét” központja, Budapest adatainak figyelmen kívül hagyása okozta. A számottevő alföldi kapcsolatrendszerrel rendelkező, déli részét tekintve korán modernizálódott Heves megye „kissé talányos” gyenge kibocsátási és közepes tehetségforgalmi mutatóiban közrejátszott a városlakók alacsony aránya, valamint az, hogy észak-dél irányú forgalmi folyosóját csak Egerig építették ki.

Szabolcs-Szatmár-Bereg a 20. század elején a közép- és dél-dunántúli megyékkel kvázi azonos modernizációs lépcsőn állt. Fokozatos lemaradása főként Trianon után kialakult periférikus helyzetére, s annak gazdasági és társadalmi következményeire vezethető vissza. Vizsgált időszakunk végén a hazai hátrányos helyzetű települések egyötöd részét itt, elsősorban a Beregi, Szatmári és a Délkelet-nyírségi mikroövezetben találhattuk (FRISNYÁK S. 1988). A megye rurális jellege és a komolyabb ipari beruházások hiánya következtében fellépő alacsonyabb jövedelmi szint, a gyengén fejlett oktatási infrastruktúra, az analfabétizmus, valamint a roma etnikum növekvő aránya, a képzett rétegek elvándorlása mind-mind ronthatta a megtartás és a vonzás mutatóit. A megyeközpont, Nyíregyháza pozitív kulturális hatása alig-alig érvényesült.

Hasonló társadalmi problémák sújtották a Gömör és Kishont, Abaúj-, valamint Zemplén megyékből 1950-ben alakult, különböző fázisokban modernizálódott *Borsod-Abaúj-Zemplén* megyét is. A szocialista érában prioritást élvező megyeközpont, Miskolc mellett a töredék megyék tisztviselő-városainak (pl. Sátoraljaújhely, Szikszó, Putnok) háttérbe szorulását adminisztratív eszközökkel is gyorsítani igyekeztek (BELUSZKY P. 1999). Annak ellenére, hogy a lakosság iskolázottságában – s ezzel együtt tehetség-kibocsátásában is – javulás következett be a 20. században, a megye

oktatási infrastruktúrája ma is a legrosszabbak közé tartozik. A kedvező tehetség-háztartású iskolavárosok (Sárospatak, Sátoraljaújhely) és Miskolc kivételével a megye településeinek tehetség-háztartása általában kedvezőtlen.

Mindkét megyét országos viszonylatban kimagaslóan gyors népességnövekedés jellemezte: az első periódusban több mint 40 %-kal, a másodikban 35 %-kal nőtt a népességszám. A magasabb népességnövekedés a tehetség-kibocsátás tekintetében alapvetően nem volna baj, hiszen ez – a tehetségek populációnkénti arányát biológiai értelemben konstansnak véve – a tehetségek számának arányos növekedéséhez vezetne. Ugyanakkor, ha a gyarapodás az alacsonyabb szociokulturális státusú rétegek bevándorlásából, és/vagy nagyobb arányú reprodukciójából származik, az hosszú távon drasztikusan ronthatja a fajlagos mutatókat.

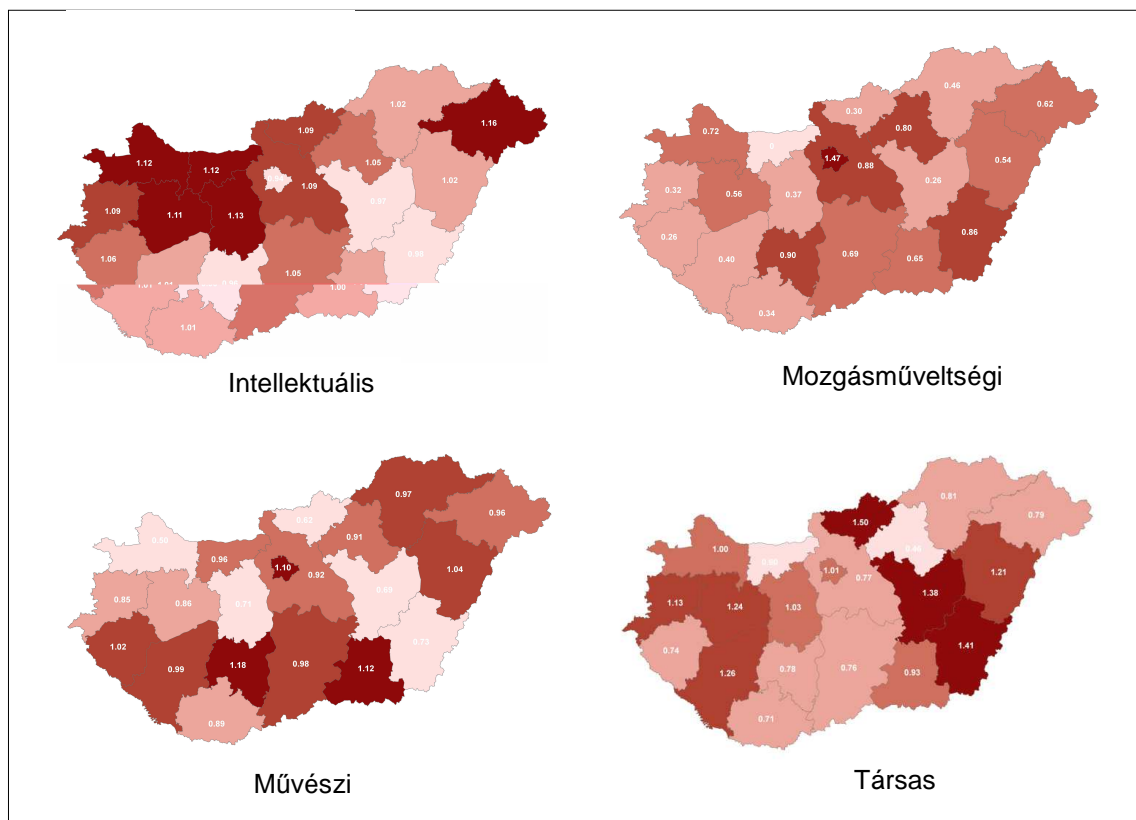
3.3.3.5. A lokációs indexek alakulása képességterületenként

A megyék tehetségtípusonkénti reprezentativitását a specializáció kimutatására leggyakrabban használt mutatóval, a *lokációs hányadossal* fejeztem ki. A mutató, mely elvileg bármilyen statisztikai adatsorokkal feltölthető, alkalmas a tehetség-kibocsátás típusonkénti koncentrációjának bemutatására: kifejezi, hogy egy adott tehetségtípus megyei aránya az országos aránynál nagyobb ($L > 1$), kisebb, ($L < 1$), vagy megegyezik azzal ($L = 1$). Minőségi paraméterekről lévén szó, ezúttal Budapest értékeit is figyelembe vettem. A módszer egyetlen hátránya, hogy a második periódusban lecsökkent elemszám miatt a kis kibocsátású megyék mutatói egy-két esetben extrém értéket vettek fel.

Az 1867-1919 közötti időszak lokációs indexei érzékeltetik, hogy nincs közvetlen kapcsolat a kibocsátás fajlagos értékei és különböző tehetségtípusok területi koncentrációja között (56. és 42. ábra): a legerősebb (pl. Győr-Moson-Sopron, Vas) és a leggyengébb kibocsátású megyék (pl. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Zala) között is előfordult 1 feletti érték. Az intellektuális tehetségek koncentrációja csak három megyében (Békés, Jász-Nagykun-Szolnok, és Tolna) volt kisebb az országos aránynál. Feltűnő, hogy Zala megyétől Szabolcs-Szatmár-Beregig húzódó széles „északi sávban” – melytől csak Borsod-Abaúj-Zemplén megye és a főváros üt el – magasabb a szellemi teljesítményükkel kitűnt talentumok részesedése. A Somogytól a Hajdúságig tartó „déli sávban” a koncentrációs indexek alacsonyabbak, mely alól csak Bács-Kiskun megye képez kivételt.

A mozgásműveltség – mintánkban dominánsan sport – terén a fővároshoz viszonyítva valamennyi lokációs index alacsony értéket vett fel. Ebben a típusban – néhány megye kivételével – az ország keleti része adott több tehetséget. A művészi tehetségek (írók, költők, alkotó és előadóművészek) koncentrációja Tolna és Csongrád megyében volt a legmagasabb, míg ebben az időszakban feltűnően sok társas tehetség (vezető, politikus, mozgalmi tehetség, katona, üzletember) született Békés, Jász-Nagykun-Szolnok és Nógrád megye mai területén.

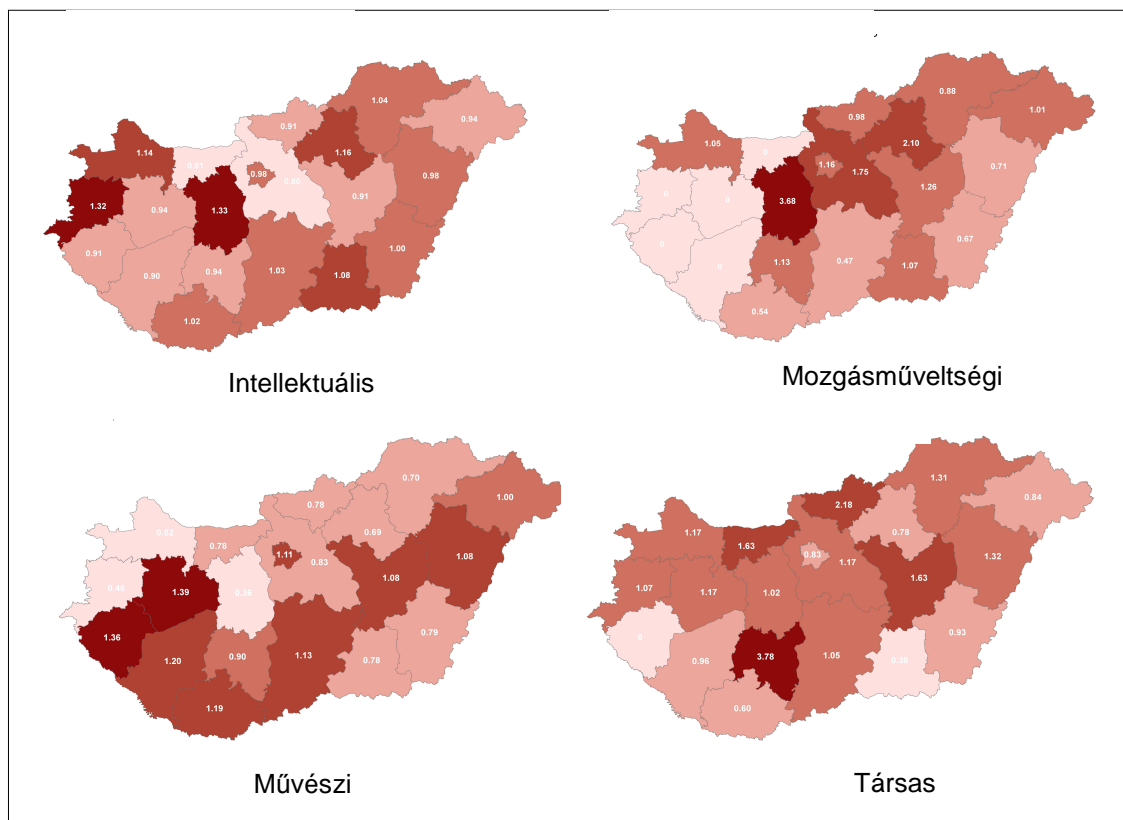

56. ábra: A különböző tehetség típusba tartozók területi koncentrációja a születésszám alapján 1867-1919. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

A második periódusban jelentős területi átrendeződés zajlott le (57. ábra). Az Alföldön, Borsod-Abaúj-Zemplénben és Baranyában növekedett az intellektuális tehetségek kibocsátási aránya. Összességében – s ez látszott már a súlypontok elmozdulásán is – a koncentráció a keleti és déli országrészben lett nagyobb. Ennek magyarázata mindenképpen az új regionális, egyetemi, egészségügyi és egyházi központok (Debrecen, Szeged, Miskolc, Pécs) létrejöttében, valamint az alföld oktatási feltételeinek javulásában keresendő. A Dunántúlon továbbra is magas maradt a szintén egyetemet kapott Győr-Moson-Sopron, valamint Fejér és Vas megye részesedése.

A mozgásműveltségi típusúhoz tartozók az ország északi és középső részén, míg a művészi tehetségek főként a Dunántúl déli és középső részén, különösen Veszprém és Zala megyében születtek átlag feletti arányban. A szociális tehetségek területi jelzőszámai a többinél kiegyenlítettebb képet mutattak.

57. ábra: A különböző tehetség típusba tartozók területi koncentrációja a születésszám alapján 1920-1962. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

Összegzésképpen megállapítható, hogy a megyék tehetség-háztartását – hasonlóan az őket alkotó településekhez – sokféle, a területi fejlődést és modernizációt meghatározó struktúra alakítja. Történeti sorsuk, természeti erőforrásaik által befolyásolt gazdasági fejlődésük, település- és közlekedés-földrajzi adottságaik, helyük a Kárpát-medence mesterséges határokkal szétszabdalt térszerkezeti rendszerében egyaránt befolyásolta azt a társadalmi egyenlőtlenségi rendszert, melynek függvényében tehetség-háztartásuk formálódott. A megyék abszolút és fajlagos tehetség-mutatóit, típusonkénti területi koncentrációját nagyban befolyásolta központjuk, vagy központjaik közigazgatási pozíciója, szellemi urbanizáltsága, oktatási, tudományos, egészségügyi, egyházi, kulturális és sport intézményeinek bősége és színvonala. A vonzáskörzetben élők számára ezek elérhetősége, az innovatív magatartást lehetővé tevő találkozások gyakorisága előnyös lehetett. Ugyanakkor egyéb – jelen kutatás során nem vizsgált – mentális tényezők is szerepet kaphattak, mint pl. a településhez fűződő viszony, a tanuláshoz, tudáshoz, kultúrához kötődő normák, attitűdök. A hatótényezők sokrétű halmazódása és az egyes tájak, megyék sajátos karaktere a vizsgálatok további elmélyítését követeli.

4. A kutatási eredmények összefoglalása, konklúziók, perspektívák

Az értekezésben ismertetett kutatási eredményeket érdemes az 1.1. fejezetben megnevezett, három, módszereit és eszközeit tekintve is elkülönülő témakör szerint csoportosítani.

A tehetségföldrajz elméleti kérdései

Az értekezés első nagyobb egységében (2. fejezet) *a tehetségföldrajz elméleti alapjait* tártam fel, mely az empirikus kutatáshoz nélkülözhetetlen háttérrel biztosított. Ennek során áttekintettem a tehetség térbeliségének kutatási előzményeit. Ráműtattam arra, hogy a tehetség földrajzi eloszlásának vizsgálata, a térbeli differenciák okainak kutatása nem idegen a geográfia szellemétől, sőt a hazai társadalomföldrajzban hagyományai vannak. Bemutattam azokat táj-, kultúra-, innováció- és humán erőforrás-centrikus közéletismódokat, melyekkel a geográfia, valamint a problémakörből merítő tudománysszakok a tehetség térbeliségét láttatták és láttatják.

A tehetség fogalmának tisztázása céljából tudománytörténeti megközelítésben felvázoltam a tehetségfelfogások fejlődését, foglalkoztam a tehetség meghatározásának elméleti nehézségeivel, valamint néhány példával illusztráltam a tehetség és a kultúra egymáshoz való viszonyát. Tanulsságként megállapítható, hogy a kultúra és a tehetség egymással szorosán összefügg, ezért a tehetség tehát csakis adott kulturális referenciarendszerben, s csakis produktuma alapján azonosítható.

Javaulatot tettem a széles körben elfogadott REZULLI-MÖNKS-féle tehetségmodell földrajzi és történeti szempontokat is figyelembe vevő bővítésére. Mivel *a tehetségre a közvetlen szocializációs mezőt is magába foglaló, tágabb, földrajzi és történelmi környezet is hat, a tehetség csakis az eddignél szélesebb tér-idő rendszerben, a tehetség és a különböző, mezotérben manifesztálódó környezeti entitások közti viszonyok és kölcsönhatások rendszerében értelmezhető.*

Kialakítottam a *tehetségföldrajz fogalmi kereteit*. Vizsgálati tárgyuk és céljaik alapján *elkülönítettem* a tehetségföldrajz két látásmódját, a korábban körvonalazott talentumföldrajzot és az alkotásföldrajzot, s ezzel együtt meghatároztam helyüket a geográfia és a tehetségkutatás metszetében. Az általános, ágazati és regionális megközelítési mind a talentum-, mind az alkotásföldrajzban kifejthető. *A tehetségföldrajz a földrajztudomány azon tudománysszakágaként definiáltam, mely az emberi tehetség és a földrajzi környezet struktúráinak viszonyát, kapcsolatrendszerét, kölcsönhatásait vizsgálja.*

Lexikonadatok feldolgozásának módszerei

A második nagyobb egységben (3.2. fejezet) – a kutatást előkészítő vizsgálatok ismertetése után – egy olyan új, tudomásom szerint ez idáig még nem használt *metódust mutattam be*, mely a lexikonadatokat a valóság első szintű leképezésének tekintve, az ellenőrzött osztályba sorolás módszerével lehetőséget kínált a tehetség térbeliségének modellezésére. A feladathoz a több mint 17 ezer címszót tartalmazó Magyar Életrajzi Lexikon digitális változatát használtam. Ennek kapcsán rávilágítottam azokra a módszertani problémákra, dilemmákra, melyek a szócikkek szerkezeti és tartalmi feltárását, a főbb entitások meghatározását kísérték. Megállapítottam, hogy a nehézségek ellenére a Lexikonban közölt térbeliséget, időbeliséget, valamint tehetségtípust kifejező adatok tudományos igényvel feldolgozhatók.

Definiáltam a kutatás során használt fogalmakat és ismertettem a mintavételi eljárás kritériumait és lépéseit. Bemutattam az *Adattábla* és a *Kódtábla* kialakításának és ellenőrzésének módszerét, a tér- és időbeli adatok értelmezési kereteit. Meghatároztam azokat a kikötéseket, melyekkel az azonos egyedtípusba tartozó speciális ismérvek (attribútumok) kiszűrését az *Excel* táblázatkezelő programmal megkezdhettem. Ismertettem a szűrés és a kódolás menetét, a hiányok pótlását és a tehetség-kategóriák véglegesítését. A tehetséget azonosító speciális ismérveket a tehetségkutatás szakirodalmában definiált tehetségtípusok alapján – több-kevesebb kompromisszummal – kategorizáltam.

A munkamenet végére egy *térinformatikailag kezelhető koherens adatbázist* kaptam, mely alkalmasnak bizonyult a feldolgozásra, a tehetség térbeliségének modellezésére. A létrehozott adatbázis – melyből tetszőleges tér-, idő-, vagy tehetségkategóriánkénti kritériumok megadásával igen sokféle minta leválogatható – további kutatások céljaira igen könnyen felhasználható. A bemutatott módszer adaptálható egyéb, hasonló szerkesztési elvek szerint készült lexikonok, enciklopédiák adatainak feldolgozására is. A módszertani fejezet utolsó részében a speciális ismérvek által azonosított és bekódolt tehetségkategóriákat jellemeztem.

Területi elemzések, földrajzi modellek

A harmadik fő részben (3.3. fejezet), melyben a statisztikai és területi elemzések kaptak helyet, a tehetség térproblematikáját empirikus úton igyekeztem boncolgatni. A Lexikonból nyert adatokból és a belőlük képzett mutatókból derivált következtetések, térbeli mintázatok egy *nagy látószögű modellvizsgálat* eredményeiként értékelhetők.

A munkafolyamat során történeti kontextusban értékeltem a főbb demográfiai és tehetségtípusonkénti mutatókat. Ezek szerint a minta, melybe elsősorban 19. és 20. századi talentumok tartoztak, erőteljes férfibbbletet mutatott. A tehetségek közel háromötöde intellektuális, negyede művészi, kisebb része pedig a társas és a mozgásműveltségi típust képviselte. A születési és halálozási adatok figyelembe vételével készített kumulatív eloszlás szerint a kvázi egy időben működő tehetségek száma az 1930-as, 1940-es

években, néhány esetben (sport, előadó-művészet, rendezés) pedig a következő évtizedben érte el csúcspontját. A dekádonkénti változások jól illusztrálták a talentumok számának a dualizmus időszakában bekövetkezett jelentős gyarapodását.

Meghatároztam a települések és megyék *tehetség-háztartását* (kibocsátás, befogadás, egyenleg, megtartás, vonzás, forgalom) kifejező mutatókat. A tehetség-háztartás abszolút mutatóit a teljes sokaságon, a teljes vizsgált időszakra és valamennyi pontosan meghatározott születési és halálozási helyre vonatkozóan vizsgáltam. A kibocsátási, befogadási, megtartási és vonzásértékek alapján a történelmi Magyarország városai közül magasan kiemelkedett Budapest, míg a regionális centrumok szintjén Kolozsvár, Debrecen és Szeged valamennyi szempont szerint a többi város elé került.

Térképeim a jelenlegi államterületre vonatkozóan, a mai közigazgatási határok figyelembe vételével készültek el. A születések településenkénti abszolút számában, valamint a születési helyek eloszlásában hozzávetőlegesen tükröződött a településsűrűség és -nagyság térbeli képe, de az indokoltnál gyérebb foltok is megjelentek. *A tehetségtér súlypontja kelet felé tolódott.*

A befogadó települések eloszlása, a tehetségkoncentráció növekedését és Budapest hatalmas túlsúlyát tükrözte. A főváros mindent elsöprő fölénye mellett a települések csupán töredéke tudott pozitív tehetség-egyenleget felmutatni. A nagyobb tehetségforgalmú települések a főbb közlekedési útvonalak mentén és az utak csomópontjaiban helyezkedtek el. A talentumokat megtartani és vonzani képes települések aránya igen alacsonynak mutatkozott.

A települések 1000 lakosra vetített *fajlagos mutatóit* a különböző településkategóriák figyelembe vételével elemeztem. A kis települések alacsony lélekszáma fajlagos értékeket igen szélsőségesen befolyásolta. Az 1960. évi települési adatokra számolt fajlagos kibocsátásban a városok közül történelmi kisvárosaink, iskolavárosaink, mezővárosaink és egyetemi központjaink emelkedtek ki. Az 1990. évi adatokra vonatkoztatott fajlagos befogadási értékek szintén egyetemi városaink, egyházi központjaink, valamint Balaton-parti üdülővárosaink magas részesedését tükrözték. A legjobb megtartóképességű városok között feltűnően sok alföldi mezővárost találtam. A lakosságszámhoz viszonyítva legvonzóbb településeink regionális központjaink, iskolavárosaink, egyházi székhelyeink és üdülővárosaink voltak. Budapest valamennyi kategóriában kiemelkedően teljesített.

Három fajlagos index segítségével modelleztem a népesebb települések (közép- és nagyvárosok) tehetség-háztartási alapváltozatait. Budapestet óriási „tömege”, kiugró dinamikája, valamint kivételesen magas megtartó- és vonzóképesége miatt külön kezeltem. A főváros tehetség-háztartása az egész ország tehetség-háztartását befolyásolta. Budapesten kívül a jó kibocsátású, jó megtartó- és vonzóképeségű városok közé három egyetemi központunkat (Sopron, Szeged és Debrecen), három egyházi székhelyünket (Vác, Esztergom és Eger), valamint Kecskemétet soroltam. A leggyengébb mutatókkal rendelkező településeink közé volt „szocialista” iparvárosaink és a budapesti agglomeráció elővárosai kerültek. *A jó kibocsátás és rossz megtartó képesség sohasem, a jó kibocsátás és rossz vonzóképeség pedig csak ritkán járt együtt.* Az „elit” (JJJ) kategórián

túl a jó megtartó-képességű városok többnyire alföldiek, a jó vonzókéességűek pedig kevés kivétellel dunántúliak voltak. A tehetség fejlődésének kedvező „tehetségbarát” környezet” nagy megtartó- és jó vonzerőt is jelenthet. Ugyanakkor feltételezhető, hogy a megtartást és a vonzást – bár lehet átfedés – nem ugyanazok a tényezők idézték elő. Az előbbiben mindenképpen erősebb lehetett az érzelmi, a másodikban a materiális jellegű motivációk szerepe.

A megyék tehetség-háztartási mutatóit a Kiegyezéstől 1990-ig számított időszakra, a kibocsátás és a befogadás mutatóit pedig azon belül további két periódusra bontva (1867-1919 és 1920-1990) értékeltem. A megyei mintákba csak azok adatai kerültek be, akik a mai Magyarország területén pontosan megjelölt születési és halálozási hellyel rendelkeztek.

A kibocsátás abszolút és fajlagos mutatóit tekintve a Dunán inneni megyék többnyire felülmúlták a dunántúliakat, de kivételek mindkét oldalon akadtak. A *területi változás* indexe látványosan fejezte ki azokat a közel egy évszázad alatt lezajlott társadalmi-gazdasági változásokat, melyek egyes megyék, régiók lakóinak életminőségében, képességeik kibontakoztatásának lehetőségében javulást eredményeztek. Ebben a foglalkozási, jövedelmi és infrastrukturális viszonyok változása mellett feltehetően nagy szerepet kapott a szellemi urbanizáció, mely magába foglalta a képzettségi szint javulását, valamint az oktatási, tudományos és kulturális infrastruktúra gyarapodását. A területi fejlődést jellemzi, hogy a városok erőteljes koncentráció hatására ellenére a változás mértéke általában nem a központi településeken, hanem azok vonzáskörzetében volt nagyobb.

A tehetség-befogadás megyei differenciái meghaladták a kibocsátását. Regionális centrumaink koncentráció hatása igen jelentősnek mutatkozott, befogadási értékeik a megyei adatokat erősen befolyásolták. A megyeszékhelyek tömörítő hatását alkalmanként magasabb befogadó-képességű települések mérsékeltek.

A két vizsgált periódus befogadásának összehasonlításával láthatóvá váltak azok, a társadalmi-gazdasági fejlődés területi különbségeiből fakadó regionális folyamatok, melyek a lakosság életkörülményeinek nagytérségi különbségeiben is megjelentek. A dunántúli megyék általában jobb befogadók voltak, mint a kelet- és észak-magyarországiak, ami – tekintve, hogy kibocsátásuk alacsonyabbnak mutatkozott – a tehetségek területi szintű elvonását bizonyította. A befogadás-változási indexek viszont jelezték, hogy a leggyengébb pozícióból induló alföldi megyékben a fejlettségi és élet-színvonalbeli különbségek mérséklődtek, a helyi tehetségbefogadó kapacitás növekedett.

A megtartó-képesség abszolút és fajlagos mutatói az alföldi megyék mérsékelt dominanciáját tükrözték, s ez alól csak Szabolcs-Szatmár-Bereg jelentett kivételt. A Dunántúlon feltűnt Veszprém, Fejér és Somogy megye gyenge mutatója. A mezőnyből Csongrád és Hajdú-Bihar, valamint Győr-Sopron megye emelkedett ki. A fajlagos vonzásértékek az alföldi megyékkel szemben Dunántúl enyhe előnyét tükrözték, ami ugyancsak a tehetségek nyugatra vándorlását támasztotta alá. A legnagyobb fajlagos

tehetségforgalmat a főváros után Csongrád és a leghamarabb modernizálódott dunántúli megyék (Győr-Moson-Sopron, Vas, Veszprém) bonyolították.

A megyék jó kibocsátó- és jó megtartó-képessége többnyire együtt jelentkezett. A legjobb tehetség-kibocsátó és megtartó megyék területe, vagy területének nagy része egybeesett a regionális fejlődés magterületeivel, és beletartozott a történelmi Magyarország legkorábban modernizálódott zónáiba (Északnyugat-Magyarország, Alföld). A jó forgalmi helyzet, az intenzív kapcsolatrendszer, az innováció befogadó és közvetítő képesség, a városi funkciók kialakulása, a lakosság polgárosultsága, öngazgatásra való képessége, vagyoni helyzete, iskolázottsága, speciális kultúrája tehetségföldrajzi szempontból előnynek mutatkozott.

A legrosszabb tehetségháztartási mutatókat északkelet-magyarországi megyéink (Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg) produkálták, ahol a periférikus helyzet, a település-földrajzi adottságok (városhiányos térségek, aprófalvak), a gyors népességgyarapodással lépést tartani nem tudó kulturális infrastruktúra, valamint a hátrányos szociokulturális és szocioökonomiai környezet visszahúzó erőkként működtek.

A különböző tehetségtípusba tartozók területi átrendeződése szintén tükrözte a társadalmi tér átalakulását. A kibocsátási értékek alapján az intellektuális tehetségek koncentrációja kezdetben a nyugati, majd a trianoni határok megvonása után, az új regionális, egyetemi, egészségügyi és egyházi központok kialakulását követően, a keleti és déli országrészben lett nagyobb. A mozgásműveltségi típushoz tartozók eleinte az ország keleti, majd az ország északi és középső részén tömörültek az átlagosnál nagyobb arányban. A művészi tehetségek részesedése jellemzően a Dél-Dunántúlon és néhány alföldi megyében volt magas. A társas tehetségek az első periódusban a Tiszántúlon képviseltették magukat magasabb arányban, területi eloszlásuk később kiegyenlítettebbé vált.

Összességében megállapítható, hogy a természeti és társadalmi struktúrák komplexumaként megjelenő földrajzi környezet befolyásolja a tehetség térszerkezetét, térbeli mozgásfolyamatait. A földrajzi vizsgálatokban prioritást élvező térstruktúrák, folyamatok, törvényszerűségek (pl. mennyiségi és minőségi eloszlás, fejlődés, terjedés, térbeli koncentráció és dekoncentráció, centrum és perifériaviszony, vonzás és taszítás) a tehetség térbeliségében is megjelennek. A vizsgálatok azt is világossá tették, hogy a tehetség térbeli előfordulási gyakorisága egy bonyolult társadalmi egyenlőtlenségi rendszer térbeli dimenzióit jeleníti meg. A tehetség-háztartás mutatói jó indikátorai azoknak az élethelyzetekben, életminőségben jelentkező különbségeknek, melyek adott történelmi korban és adott földrajzi helyen segítik, vagy gátolják a tehetség kibontakozását. Ezt mutatták be földrajzi modelljeim.

A kutatás további perspektívái

A kutatás további céljai egyértelműen körvonalazhatók. Szándékomban áll – a fent vázolt módszerekkel – modelljeimet a történelmi Magyarország teljes területére kiterjeszteni, illetve adatbázisomat újabb lexikonok adatbázisával bővíteni. Külön feladatként fogalmazódott meg bennem a *külföldre távozott talentumok térbeli és szakmai szempontok szerinti vizsgálata*, mely kartográfiai szempontból új megközelítést igényel.

A rendelkezésemre álló adatbázis egyéb adatbázisokkal összekapcsolva az összefüggések feltárásának széles spektrumát kínálja. Izgalmas kérdésként merült fel számomra, hogy a tehetségszám összefüggésbe hozható-e olyan *kulturális paraméterekkel*, mint pl. a vallási, vagy az etnikai diverzitás.

A Lexikon szócikkei még számos, tehetségföldrajzi szempontból érdekes adalékot tartalmaznak, melyek feldolgozása még várat magára. Kiválasztott minta alapján például – újabb migrációs célpontok (pl. iskolák, munkahelyek) bevonásával hasznos volna elkészíteni a tehetségek *térpálya-modelljeit*. Érdekes probléma, hogy van-e kapcsolat a képzési helyek elérhetősége, valamint a későbbi „beválás” között? Milyen fő tendenciák, trendek figyelhetők meg? Milyen fő fejlődési irányok prognosztizálhatók?

Mindent egybevéve, a magyar művelődés szolgálatában álló kiválóságok adatainak felhasználásával, a tehetségföldrajz eszköztárának alkalmazásával célul tűztem ki a sokféle tematikus térképet tartalmazó *Magyarország tehetségatlaszának* elkészítését, valamint a tehetségföldrajz általános és speciális kérdéseivel foglalkozó *könyv* megírását.

Alapkutatás jellegű vizsgálataim haszna elsősorban annak felismertetése, hogy mindannyiunk számára hasznos képességeink kibontakoztatása nagyrészt rajtunk, a magunk által formált társadalmi-gazdasági környezeten múlik. Sokat emlegetett nemzeti tehetségünk jól kitapintható, a földrajzilag is lokalizálható struktúra-differenciákra vezethető vissza. Fel kellene ismernünk, hogy minden állampolgárnak alapvető joga, hogy alkotás-egészség és kultúracentrikus életet élhessen, tehetségével szűkebb és tágabb közösségeit, kulturális örökségünket gyarapíthassa. Ennek biztosítása – elsősorban az oktatási és szociális rendszeren keresztül – alapvetően az állam hathatós beavatkozását követeli. *Tehetségbarát oktatáspolitiká* és hatékony *tehetségmentés* azonban kizárólag az oktatási és kulturális célú ráfordítások növelésével, valamint a tehetséggondozás biztosítékát adó tanári hivatás rangjának és megbecsülésének visszaállításával képzelhető el.

5. Köszönetnyilvánítás

E terjedelmét tekintve rövid, mondanivalójában annál fajsúlyosabb, személyes hangvételű fejezetben szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik hozzájárultak értekezésem megszületéséhez.

Köszönöm feleségemnek, *Ildikónak*, hogy 2002 tavaszán – nem sejtve, hogy ő mit vállal ezzel – az íróasztalomra tette a doktori iskolák felvételi tájékoztató füzetét. Köszönöm neki a nyugodt otthont, a szerető gondoskodást és megértést, valamint köszönöm gyermekeimnek, *Bertalannak* és *Borbálának*, a sok-sok türelmet és szeretetet mellyel körülvettek. *Szüleimnek* hálával tartozom azért, hogy megtanították: csak nagy célokat érdemes a magunk számára kitűzni.

Tisztelettel és köszönettel tartozom témavezetőmnek, *Tóth Józsefnek*, aki a doktori iskolai felvételem alkalmával – miután előadtam neki heteken át kovácsolt, kalapált kutatási terveimet – ekképpen nyugtázta igyekezetemet: „*Látom, még nincs témád ... nem baj, majd besegítesz a talentumföldrajzba!*” Köszönöm az ötletet, az önzetlenséget és a bizalmat, mellyel rám ruházta a témakör kidolgozásának nemes és komoly feladatát, valamint mindazt a pótolhatatlan szakmai és emberi segítséget, melyet értekezésem elkészítéséhez nyújtott.

Szeretnék köszönetet mondani *Pirkhoffer Ervinnek*, türelméért és fáradozásáért, mellyel módszertani témavezetőként megismertetett a térinformatikai programok rejtelmeivel és felhasználási lehetőségeivel. Szakmai tudása, racionalitása, útmutatása, önmérsékletre intő kritikája sokat segített dolgozatom tartalmi és formai jegyeinek kialakításában.

Köszönet jár két előopponensemnek, *Majdánné Mohos Máriának* és *Nagyváradai Lászlónak* azért, hogy értő szemmel elolvasták, javították dolgozatomat, s hogy segítő szándékú bírálatokat, észrevételeket fogalmaztak meg azzal kapcsolatban.

Tisztelet és hála illeti *Pál Ágnest*, akihez lassan negyed százados tanítványi kapcsolat fűz, s akinél gyakorlatiasabb, minden problémára azonnal megoldást találó szakemberrel még nem találkoztam. Köszönöm neki, hogy már hallgatóként konferenciáról konferenciára „cipelt”, elültetette bennem a tudomány iránti lelkesedést, valamint azt, hogy nehéz pillanataimban mindig mellettem állt, s talán jobban hitt bennem, mint én magamban. Köszönettel tartozom *Szónokyné Ancsin Gabriellának*, a sok biztatásért, lelkesítő szóért és szakmai tanácsért, amit tőle kaptam. Mindkettőjük érdeme, hogy középiskolai tanárként felsőoktatási gyakorlatot szerezhettem.

Szeretném kifejezni köszönetemet mindazok számára, akik hagyományos, vagy elektronikus levélben, reflektáltak korábban megjelent munkáimra, s jó tanácsokkal láttak el. Köszönöm *Zoltán Zoltánnak*, hogy megosztotta velem – addig csak a szakirodalomból ismert – látásmódját. Dinamikus térelméletének logikája, baráti hangvételű lelkesítő sorai támaszként szolgáltak. Nagy segítséget nyújtottak számomra *Farkas János* korrekt és kollegiális észrevételei, valamint elküldött munkái melyek közelebb vittek a társadalmi tér lényegének megértéséhez. Ugyancsak megtisztelő és biztató volt

számomra *Magyari Beck István* levele, kinek filozófiája sokat segített a tehetségföldrajz elméleti alapjainak elmélyítésében. Köszönöm *Dénes Tamás* kritikai megjegyzéseit, *Kőszegfalvi György* hasznos tanácsait, *Hoppál Mihály*, *Csath Magdolna* és *Jankó Ferenc* megszívlelendő gondolatait.

Az angol nyelvi szakfordításokért *Szabó Klárának* tartozom köszönettel. *Pete Józsefnek* jó ötleteiért, észrevételeiért és a történeti kérdésekben való segítségnyújtásáért, *Csüllög Imrének* az adatfeldolgozás során felbukkanó nehézségek megoldásáért jár a köszönet.

Hálával tartozom a *Piarista Tartományfőnökségnek* azért, hogy anyagilag is hozzájárult doktori képzésemhez, köszönet érte *Urbán József* tartományfőnöknek, *Szilvássy László* volt és *Pető Gábor* jelenlegi igazgatónak, valamint *Szegheő József* házfőnök úrnak, akinek önzetlen segítségére bármikor és bármiben számíthattam. Köszönet illeti a *Dugonics András Piarista Gimnáziumban* tanító valamennyi kollégámat, akik konzultációim, illetve a disszertáció megírása idején a helyettesítettek. Külön köszönettel tartozom *Dr. Kokaveczné Bánki Juditnak*, aki két hónapon keresztül ellátta osztályfőnöki teendőimet, *Boczor Zoltánnak*, *Böszörményi Gézánnak* és *Nagy Jánosnak* akik szaktárgyaimat tanították, *Károlyi Attilának*, akivel a dolgozatom kapcsán – különösen a történeti irányelveken – talán a legtöbbet gondolkodtunk együtt, *Tóth Ákosnak*, aki nyelvészeti kérdésekben adott használható tanácsokat, *Dékány Zoltánnak*, aki értékes adalékokat fordított számomra német nyelvről és végül, de nem utolsósorban *Szász Imrének*, aki hardvergondjaimat enyhítette.

6. Angol nyelvű összefoglaló

Summary

My doctoral research is aimed at investigating three methodologically distinctive, but thematically organically related topic areas. The first area is in connection with the creation of the theory of talent geography; the second one deals with its methodological questions, while the third area is an attempt to apprehend its spatial problems from an empirical point of view, by describing the spatial appearance and the mobility patterns of talent. The results of my research can be summarised as follows:

First, it is pointed out, that the research into spatial differences of talent is not unfamiliar to the mentality of geography; in fact, its traditions are rooted in the very same discipline. Further, those approaches and methods are introduced, which are used to deal with the spatial relations of talent by geography, as well as by several of its branches. It is also pointed out, that, in addition to the necessity of considering traditional models, talent is to be examined from a broader spatial-temporal perspective, that is, within the context of geographical and historical processes. On the basis of its objects and objectives two types of talent geography are to be distinguished, that is talent geography and creation geography. The dissertation also aims at defining their place within the system of geography. Talent geography is interpreted as a branch of geography, investigating the connection between the links, the networks and the mutual interrelatedness of human talent and structures of the geographical environment

Recently, the electronic versions of encyclopedias are also available on-line, all of which contain spatial data in large numbers. These data are suitable for processing when tools of spatial informatics are used. In the second part of my dissertation a method is introduced, which can be used in order to create a manageable and coherent database from encyclopedic material. The digital version of the Hungarian Biographical Encyclopedia, containing more than 17,000 entries was used for this purpose. Due to the great variety of samples, which can be obtained from the database by using a variety of search criteria, the search results can be used for multiple purposes in further research.

In addition to analyzing encyclopedic data, in the third main part of my dissertation, the spatial appearance, as well as the mobility schemes of talent will be modelled. The indicators, gained from the data available and the conclusions derived from them, as well as the spatial patterns are all the results of a broad perspective of model analysis.

Further, the talent reservoir of individual settlements, counties and regions are defined and related indicators are compared (the capacity of nurturing, attracting, keeping and mobilizing talent). On the basis of the above it can be stated, that the talent centre in Hungary has lately shifted toward the east. Still, it is mainly the capital, that has been able to keep or attract talent. On the other hand, it is only a fraction of the other settlements or counties that could do the same. Disregarding the capital's dominant role, settlements of good, medium and bad talent reservoir can be identified. The capacity of nurturing talented people and the inability to keep them never co-existed, while the capacity of nurturing talent and the inability to keep it only rarely existed parallelly. The area of the counties that were able to nurture and keep their talented inhabitants coincided with the core areas of regional development and with those zones of larger –pre-World War I – Hungary, which had been the first to be

modernised. (Northwest Hungary, The Great Plain). In summary, it can be stated that geographical environment can influence the spatial distribution of talent.. The spatial structures, processes and rules (quantitative and qualitative distribution, development, growth, spatial concentration and deconcentration, the relationship between periphery and centre, attraction and distraction) are all factors that manifest themselves in the spatial distribution of talent. The frequency of the spatial appearance of talent reveals the spatial dimensions of a complicated social system of inequality.

Irodalom

- ÁCS P. 2007: A magyar sport területi versenyképességének megítélése a sportolók véleményei alapján. In: Sitányi L. (szerk.) I. Terület- és Vidékfejlesztési Konferencia közleményei. Kaposvári Egyetem, Kaposvár, pp. 154-159.
- ANDOR M.-LISKÓ I. 2000: Iskolaválasztás és mobilitás. Iskolakultúra, Budapest, 264 p.
- BAKOS F. 1984: Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 495., p. 560.
- BÁLINT S.: Szeged városa. Lazi Könyvkiadó, 2003, Szeged, 178 p.
- BANK K. – RUDL J. 2002. Helyzetkép a Dél-Dunántúl népességének tényleges szaporodásáról. In: Kovarszki A.-László M.-Tóth J. (szerk.) Múlt, jelen, jövő-a településügy térben és időben. Tiszteletkötet Dr. Kőszegfalvi György 70. születésnapjára. PTE FI, Pécs, pp. 262-269.
- BAYER J. 2002: Globális média, globális kultúra. – Magyar Tudomány, 6. pp. 748-762.
- BÁTHORY Z. 1973: A falu-város különbség hatása a tanulás eredményességére. In: Kiss Á (szerk.) Neveléstudomány és folyamatos korszerűsítése. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp.112-147.
- BÁTHORY Z. 1997: Tanulók, iskolák, különbségek. OKKER Kiadó, Budapest, 330 p.
- BECSEI J. 1983: A társadalmi osztályok és rétegek térbeli elhelyezkedése az Alföldön. – Alföldi Tanulmányok. 7. pp. 103-134.
- BECSEI J. 1999: Településhálózat. In: Jóni G. et al. (szerk.) Csongrád megye. Csongrád Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, Szeged, pp. 71-79.
- BELUSZKY P. 1999: Adalékok az alföldi városhálózat 1990 utáni változásaihoz. – Alföldi Tanulmányok, Békéscsaba, 17. pp. 30-51.
- BELUSZKY P. 2000: A magyarországi településrendszer fejlődése. In: Enyedi Gy. (szerk.) Magyarország településkörnyezete. MTA, Budapest, pp. 9-76.
- BENEDEK I. 1976: A tudás útja. Gondolat, Budapest, p. 272.
- BENEDEK J. 2002: A földrajz térszemléletének hullámai. – Tér és Társadalom, 16. 2. pp. 21-39.
- BERÉNYI I. 1997: A szociálgeográfia értelmezése. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 135 p.
- BÉLY M.-KÁLMÁNCHÉY Z. 1972: Testneveléstudomány. Tankönyvkiadó, Budapest, 400 p.
- BIBÓ I. 1930: Földrajzi szempontok a magyar lélek mai megítélésében. Szegedi Alföldkutató Bizottság Könyvtára, IV. (Társadalom- és Néprajzi) Szakosztály Közleményei, Szeged, 6., 34 p.
- BIBÓ I. 1942: A pénz. <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/46.html> 2005. 03. 09. 15:58:41 GMT.
- B. HORVÁTH E.-BOROS F. 1984: A szellemi potenciál egyes területi kérdései. – Alföldi Tanulmányok 8., pp. 219-247.
- BLAZOVICH L. 1985: A Körös-Tisza-Maros köz középkori településrendje. Békés- és Csongrád Megye Tanácsa VB Művelődési Osztálya, Békéscsaba-Szeged, p. 95.

- BOR ZS. 2004: A tehetség természetrajza. A SZTE TIK átadásán elhangzott előadás. Szegedi Egyetem, 2004. dec. 13., p. 7.
- BORS Z. 1988: A terület- és településfejlesztés eredményei Vas megyében. In: Erdősi F.-Tóth J. (szerk.) A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái. MTA RKK – Ts2/2 Program Iroda, Pécs, pp. 6-10.
- BOURDIEU, P. 1967: A kulturális örökség átadása. In: Ádám Gy. (szerk.) A műszaki haladás problémái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- BRUNHES, J. 1913: Emberföldrajzi problémák. – Földrajzi Közlemények, 41., pp. 320-342.
- CSATH M. 2002: Erős társadalmi tőke, sikeres nemzet. – Valóság, 45., 5., pp. 82-92.
- CSAPÓ B. 2003: Iskolai szelekció Magyarországon az ezredfordulón. In: Körtvélyesi Zs. et al (szerk.) Esélyegyenlőtlenségek a mai magyar társadalomban, Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium, Szeged, pp. 28-33.
- CSATÁRI B. 2000: Az alföld mássága és lehetséges jövője. – Tiszatáj, 6., pp. 34-43.
- CSÁNYI V. 2001: Egyszemélyes kultúrák. – Műhely. 24., 5., pp. 68-72.
- CSEH F. 1873: Az ember szellemi élete. Ifj. Csáthy Károly gazdasági akadémiai könyvtárúrus, Debrecen. 560 p.
- CSERMELY P. szerk. 2003: Kutatási lehetőségek középiskolásoknak. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, pp. 5-6.
- CSERMELY P. 2006: Innováció és tehetséggondozás. – Magyar Szemle, 15., 1-2.
- CSÍKSZENTMIHÁLYI M. 1998: És addig Éltek, amíg meg nem haltak. Kulturtrade Kiadó, Budapest, 178 p.
- CZEIZEL E. 2003: Legnagyobb természeti kincsünk: a tehetség. – Fizikai Szemle, 53., 11, pp. 398-403.
- CZIRBUSZ G. 1879: A népek átalakulása. – Földrajzi Közlemények, 7., pp. 171-180.
- CZIRBUSZ G. 1911: Az ember geografiája és tanítása. – Magyar középiskola (különletnyomat), 4., 8, Stephaneum Nyomda, Budapest, 16 p.
- CZIRBUSZ G. 1917: Az ember geografiája. Anthropológia. II. rész. Franklin-Társulat, Budapest. p. 75.
- DÉNES T.-FARKAS J. 2007: A társadalom strukturális elmélete. – Társadalomkutatás, 25. 2. pp. 127-159.
- DÉNES Z. 1996: Interetnikus kapcsolatok a Parciumban. In: Pál Á.-Szónokyné Ancsin G. (szerk.) Határon innen, határon túl. JATE Gazdaságföldrajzi Tanszék – JGYTF Földrajz Tanszék, Szeged, pp. 196-198.
- DÉKÁNY I. 1924: Az ember és környezete viszonyának új elmélete. – Földrajzi Közlemények, 52., pp. 1-23.
- DETRÉKŐI Á.-SZABÓ GY. 2005: Térinformatika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 380. p.
- DÖVÉNYI Z. 1977: A vonzáskörzetek történeti kialakulásának és változásának vizsgálati lehetőségeiről. – Alföldi Tanulmányok. 1., pp. 132-142.
- DÖVÉNYI Z. 2005: A Magyarországot érintő nemzetközi vándorlás néhány területi aspektusa. – Kisebbségkutatás, 14., 3, p. 338.

- DURÓ ZS. 2002: Tehetséges gyerekekről mindenkinek. Human Club Egyesület, Budapest, p. 11.
- ENYEDI GY. 1986: Település és társadalom. Műhelytanulmány. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest. pp. 46-72.
- FARKAS J. 2003: A társadalmi tér fogalma és mérési lehetőségei. – Társadalomkutatás, 21., 1, pp. 7-32.
- FEHÉR K. 2004: Hatvani István és tanítványai. <http://www.acenet.hu/~castor/feher/kutatas/hatvani.htm>. 2004. 07. 14. 9:35 KEI
- FELMÉRI L. 1890: A neveléstudomány kézikönyve. Szerző saját kiadása, Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár, pp. 55-68.
- FÉNYES E. 1846: Magyarország általános statistikája. In: Vahot I. (szerk.) Magyarország képekben, Vahot I. kiadása, Pest, pp. 5-8.
- FLORIDA, R. 2002: The Economic Geography of Talent. – Annals of the Association of American Geographers, 92., 4, pp. 743-755.
- FODOR F. 1928: Földrajz. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 180 p.
- FODOR F. 1948: A magyar lét földrajza. Kézirat másolat, MTA FKI, Budapest, pp. 199-276, 390-412
- FORRAY R. K. 1993: Az Alföld oktatásügye. – Alföldi Társadalom, 4., pp. 26-48.
- FORRAY R. K.-KOZMA T. 1993: Tanulási szándékok és elhelyezkedési lehetőségek. – Info-Társadalomtudomány, 26., pp. 39-49.
- FÓTI K. (szerk.) 1999: Az emberi erőforrások jellemzői Magyarországon. MTA Világ-gazdasági Kutatóintézet, Budapest, 72 p.
- FRISNYÁK S. 1988: Szabolcs-Szatmár megye gazdaságilag elmaradott területei. In: Erdősi F.-Tóth J. (szerk.) A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái. MTA RKK, Pécs, pp. 119-128.
- GÁBOR L. (szerk.) 1996: Kreatív Sokszínűség. Osiris-Magyar UNESCO Bizottság, Budapest, 299 p.
- GAGNÉ, F. 1985: Giftedness and talent: re-examination of the definitions. – Gifted Child Quarterly, 29. pp. 103-112.
- GIDDENS, A. 1997a: Time, Space and Regionalisation. In: Gregory, D.-Urry, J. (szerk.) Social Relations and Spatial Structures, MacMillan, London, pp. 265-295.
- GIDDENS, A. 1997b: Szociológia. Osiris, Budapest, pp. 328-329.
- GODÓ N. 2002: A viselkedésföldrajz alapjai. In: Tóth J. (szerk.) Általános társadalom-földrajz II. Dialog Campus, Budapest-Pécs, pp. 160-189.
- GRASTYÁN E. 1985: A játék neurobiológiája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 68 p.
- GUILFORD, J. P. 1956: Structure of intellect. – Psychological Bulletin, 53., pp. 267-293.
- GYARMATHY É. 2002: IQ és tehetség. Pszichológiai Szemle Könyvtára 5. Akadémiai Kiadó, Budapest, 127-154. pp. 3-4.
- GYARMATHY É. 2003: Társas/vezetői tehetségek. – Új Pedagógiai Szemle, 53., 1., pp. 74-83.
- GYARMATHY É.-KUNNÉ SZÖRÉNYI K. 2004: Alulteljesítő tehetségesek alternatív oktatása. – Educatio, 13., 1., pp. 27-38.

- GYENIZSE P.-NAGYVÁRADI L.-PIRKHOFFER E. 2008: New Challenges in Modern Geography: Opportunities for GIS Application at Local Government Level. In: Lóczy D.-Tóth J. Trócsányi A. (szerk.): Progress in Geography in the European Capital of Culture 2010, Geographia Pannonica Nova 3., Imedisa Publisher, pp. 323-331.
- GYŐRI F. 2004: „Pályakezdő” tudományos tehetségek területi eloszlásának jellemzői Magyarországon alföldi aspektusból, In: II. Magyar Földrajzi Konferencia, Barton G. – Dormány G. (szerk.), SZTE TTK Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged
- GYŐRI F. 2004: A régióközpontok szerepe a tehetségeloszlásban Magyarországon. In: Csapó T.-Kocsis Zs.-Lenner T. (szerk.) A településföldrajz helyzete és főbb kutatási irányai az ezredforduló után, BDF Társadalomföldrajz Tanszék, Szombathely, pp. 182-193.
- GYŐRI F. 2005: Debrecen és Szeged jelentősége talentumföldrajzi megközelítésben. In: Nagy E.-Nagy G. (szerk.) Az Európai Unió bővítésének kihívásai – régiók a keleti periférián. Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba, pp. 285-289
- GYŐRI F. 2006: Talentumföldrajzi vizsgálatok a Kárpát-medencében. In: Szilágyi Gy.-Gidai E. (szerk.) „Gazdaság, régiófejlesztés, oktatás”. Partiumi Keresztény Egyetem, Partium Kiadó, Nagyvárád, pp. 37-50.
- GYŐRI F. 2007: Tehetségföldrajz – humán fejlettség és az iskolai teljesítmények. In: Gulyás L. (szerk.) Régiók a Kárpát-medencén innen és túl. Konferenciakötet, Eötvös József Főiskola, Baja, pp. 248-252.
- HAGGETT, P. 2006: Geográfia. Globális szintézis. Typotex, Budapest, p. 15.
- HAMAR M. 1998: A tehetséggondozás kérdései a mindennapok gyakorlatában. – Iskola-kultúra, 3., pp. 31-42.
- HANTOS GY. 1936: Magyar Tájak-Magyar Kiválóságok. Szerző kiadása, Budapest, 22 p.
- HAJDÚ Z. 1996: Történeti földrajzi folyamatok. In: Perczel Gy. (szerk.) Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, pp. 64-101.
- HAJDÚ Z. 2000: Dékány István: A modern magyar társadalomföldrajz egyik megteremtője és elfelejtett egyénisége. In: Dövényi Z. (szerk.) Alföld és nagyvilág, MTA FKI, Budapest, pp. 341- 353.
- HARSÁNYI I. 1994: Tehetségvédelem. Magyar Tehetséggondozó Társaság, Budapest p. 139.
- HÁRNIK J. 1911: Nagy emberek. – Huszadik Század. 1. pp. 16-41.
- HELLER, K. A.-MÖNKES, F. J.-STERNBERG, R. J.-SUBOTNIK, R. F. (szerk.) 2000: International Handbook of Giftedness and Talent. Elsevier, Amsterdam-Lausanne-New York-Oxford-Shannon-Singapore-Tokyo, pp. 3-23.
- HERENDI I. 1996: Az adattárolás és a kiértékelés számítógépes módszerei. In: Szónokyné Ancsin G.-Herendi I. (szerk.) Társadalomföldrajzi elemzések számítógépen, JATEPress, Szeged, pp. 27-38.

- HÉZSER A. 1935: A kulturák földrajzi alapjai. – Földrajzi Közlemények, 63., pp. 317-325.
- HÍDVÉGI E. 2001: A tudásáramlásnak is szigorú technológiája van. In: Hronszky I.-Szegő Sz.-Tóth A-né (szerk.) Innovatív társadalomgazdaság és jövőtudat. MH STRATEK, Budapest pp. 47-50.
- HOPPÁL M. 2002: Lokális értékek és a hagyományalapú társadalom. – Néprajzi Látóhatár, 11., 1-4, pp. 125-133.
- HRUBI L. 2005: A kulturális ipar lehetőségeiről. – Echo, 4-5., pp. 8-9.
- HUNFALVY J. 1886: A magyar birodalom földrajza, különös tekintettel a néprajzi viszonyokra. Athenaeum R. Társulat, Budapest, pp. 87-91.
- JAKÓ ZS. 1977: Írás, könyv, értelmiség. Kriterion, Bukarest, 373 p.
- JANKÓ F. 2002: A hely szelleme, a településimázs és településmarketing. – Tér és Társadalom, 16., 4, pp. 39-62.
- KAMPIS GY. 2002: A gén halott, éljen a gén! – Magyar Tudomány, 47., (108.) 5, pp. 601-614.
- KENYERES Á. (szerk.) 2004: Magyar Életrajzi Lexikon. DVD könyvtár VI. Arcanum, Budapest.
- KEVICZKY L. 2001: A kimeríthetetlen erőforrás: a tudás. – Magyar Tudomány, 46., (107.) 2, pp. 175-178.
- KINDLER J. 1990: "A másik kultúrától, a humán területektől várható az előrelépés." In: Szántó T. T.-Zsolnai L. : Kétszemélyes egyetem", Magvető, Budapest, pp. 171-190.
- KISS I.-BALOGH L. 2004: Kellemes problémák. In: N. Kollár K.-Szabó É. (szerk.) Pszichológia pedagógusoknak. Osiris, Budapest, pp. 496-534.
- KLEIN S.-FARKAS K. (szerk.) 1990: Tehetségnevelés Magyarországon. G-2000 Tudományos Tehetségkutató Alapítvány – Csongrád Megyei Pedagógiai Intézet, Szeged, 403 p.
- KOLOSI T. 1984: Státusz és réteg. Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 280 p.
- KOLTA J. 1975: Pécs. Panoráma, Budapest, p. 91.
- KOPÁTSY S. 1998: Az oktatás és a gazdaság. – Új Pedagógiai Szemle, 48., 7-8, 15-22.
- KORNIS GY. 1928: Kultúrpolitikánk irányelvei. In: Kultúra és politika. Franklin-Társulat. Budapest. pp. 1-39.
- KOVÁCS Z.-MURIE A.-MUSTERD, S.-GRITSAI, O.-PETHE, H. 2007: Comparing paths of creative knowlwdgw regions. ACRE report 3., AMIDSt, University of Amsterdam, Amsterdam, 62 p.
- KOZMA F. 1981: Az emberi tényező a gazdasági fejlődésben. Kossuth, Budapest, 362 p.
- KOZMA F.-FALUSNÉ SZIKRA K. 2002: A humántőke állapota és beilleszkedésünk Európába. – Társadalom és Gazdaság, 24., 2, pp. 149-171.
- KOZMA T. 1973: Hátrányos helyzetű iskolai körzetek. In: Kiss Á (szerk.) Neveléstudomány és folyamatos korszerűsítés. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 112-147.
- KOZMA T. 1983: Szellemi életünk regionális központjai. – Magyar Tudomány, 3., pp. 181-194.
- KOZMA T. 1988: Iskola és település. Akadémiai Kiadó, Budapest, 152 p.

- KOZMA T. 1990: Esélyegyenlőség, vagy elitképzés. In: Klein S.-Farkas K. (szerk.) Tehetségnevelés Magyarországon. G-2000 Tudományos Tehetségkutató Alapítvány – Csongrád Megyei Pedagógiai Intézet, Szeged, pp. 196-206.
- KŐSZEGFALVI GY. 1975: A szellemi élet szerepe a városfejlesztésben. – Területi Statisztika 25., 6, pp. 557-570.
- KŐSZEGFALVI GY. 1983: Az alföldi városok szellemi urbanizációjának jelenlegi helyzete, a fejlesztés lehetőségei. – Alföldi Tanulmányok, 7. pp. 167-188.
- KŐSZEGFALVI GY. 1985: Településfejlesztés, településpolitika. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 231 p.
- KŐSZEGFALVI GY.-TÓTH J. 1998: Általános településföldrajz. In: Tóth J.-Vuics T. (szerk.) Általános társadalomföldrajz I. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, pp. 385-448.
- LADÁNYI A. 2000: Klebelsberg felsőoktatási politikája. Argumentum Kiadó. Budapest. pp. 5-28.
- LADÁNYI J. 1994: Iskola, tudás és értelmiség a változó stratifikációs térben. – Valóság, 34. 1. pp. 54-58.
- LENDVAI F. 1983: A gondolkodás története. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 229 p.
- LENGYEL B. 2004: A tudásteremtés lokalitása: hallgatólagos tudás és helyi tudástranszfer. – Tér és Társadalom, 18., 2., pp. 51-71.
- LOMBROSO, C. 1876: Lángész és örültség. <http://vmek.niif.hu>
- L. RÉDEI M. 2001: Demográfia. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 104-129.
- MAGYARI BECK I. 1977: Alkotás, szakértő, társadalom. Magvető Kiadó, Budapest, 87 p.
- MAGYARI BECK I. 1988: A tehetség mint meghasonlás. Tankönyvkiadó, Budapest, 214 p.
- MAGYARI BECK I. 1990: „Az egyes ember célja elsősorban az emberség kell legyen”. In: Szántó T. T.-Zsolnai L. : Kétszemélyes egyetem", Magvető, Budapest, pp. 77-97.
- MAGYARI BECK I. 2004: Pedagógiai realizmus. – Valóság, 47., 1, pp. 1-14.
- MAGYARY-KOSSA GY. 1925: Adatok a magyar génusz biológiájához. – Athenaeum, 11. 4-6., pp. 73-102.
- MARX GY. 1997: A marslakók legendája. – Fizikai Szemle, 3., p. 77.
- MÁRAI S.: Röpirat a nemzetnevelés ügyében. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2001, p. 33.
- MÁRKUS I. 1993: Nagykőrös, avagy a hosszú távú folyamatok ereje. – Alföldi Társadalom. 4., pp. 7-16.
- MÁTÉ 25:14-30 Példázat a táalentomokról – In: Szent Biblia. Magyar Bibliatanács. 1991. pp. 35-36.
- M. CSÁSZÁR ZS. 2003: Magyarország oktatásföldrajza. Pannónia Tankönyvek, Pécs 189 p.
- MÉSZÁROS I.-NÉMETH A.-PUKÁNSZKI B. 1999: Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe. Osiris Kiadó, Budapest, 479 p., és pp. 363-365.

- MOHOLI K. 1984: Csongrád megye. In: Frisnyák K.(szerk.) Budapest és a megyék földrajza. Tankönyvkiadó, Budapest, p. 133.
- MOHOLI K.-PÁL Á. 1984: Bács-Kiskun megye. In: Fisnyák S. (szerk.) Budapest és a megyék földrajza. Tankönyvkiadó, Budapest, p. 68.
- MOHOS M. 2006: A régiós és helyi kapcsolatok a szlovén-magyar határ menti térségben. In: Gulyás L. - Baló T. (szerk.) Európai kihívások III. Szeged, pp. 219-227.
- MOHOS M. 2008: A Rábától a Muráig. A magyar – szlovén határtérség történeti földrajzi vizsgálata. Bibliotheca Slavica Savariensis X. Szombathely, 141. p.
- MOLNÁR T. 1996: Az értelmiség alkonya. Akadémiai Kiadó, Budapest, 319 p.
- MOLNÁR T. 2000: Én, Symmachus-Lélek és gép. Európa Könyvkiadó, Budapest, pp. 137-211.
- MORGENSTERN H. 1874: A földrajzi viszonyok befolyása Magyarország történetére. – Földrajzi Közlemények, 2., pp. 319-367.
- MÖNKS. F. J. 1992: Development of gifted children: The issue of identificaton programming. In Mönks, F. J. – Peters, W. A. M. (eds.): Talent for the Future. Gorcum, Assen/Maastricht.
- MÖNKS, F. J.-BOXTEL, H. W. 1996: A Renzulli-modell kiterjesztése és alkalmazása serdülőkorban. In: Balogh L. et al (szerk.) A tehetségfejlesztés pszichológiája, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, pp. 67-82.
- MÜHLMANN, W. E. 2005: Rassenkunde – <http://194.95.188.39:8080/JDG/browse?id=JRE0829&year=1932>, 2005. 08. 12. 23:26:36 GMT
- NAGY E.-NAGY G.-KISS J. P. 2003: Szeged: kihasználatlan tartalékok és részsikerek. In: Timár J.-Velkey G. (szerk). A városiker alföldi nézőpontból. MTA RKK ATI-MTA TK, Békéscsaba, Budapest, pp. 120-162.
- NAGY G. 2007: Divergencia, vagy konvergencia. Az átmenet gazdasági térfolyamatainak mérlege földrajzos szemmel. – Tér és Társadalom, 1. pp. 35-51.
- NAGY J. 2005: A hagyományos pedagógiai kultúra csődje. – Iskolakultúra, 6-7. melléklete, 9 p.
- NAGYVÁRADI L. 2007: Tájékozódás, térképészet, távérzékelés. PTE, TTK, Pécs, 139 p.
- NEMES NAGY J. 1988: A szellemi élet térszerkezete. – Tervgazdasági Fórum, 1., pp. 60-69.
- NEMES NAGY J. 1998: A tér a társadalomkutatásban. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 261 p.
- NEMES NAGY J. 2000: Jegyzetek a modernkori térbeliség fogalmainak értelmezéséhez. In: Dövényi Z. (szerk.) Alföld és nagyvilág, MTA RKK FKI, Budapest, pp. 143-149.
- NEUWIRTH G. 2003: A középiskolai munka néhány mutatója 2002. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 172 p.
- NEUWIRTH G. 2005: A középiskolai munka néhány mutatója 2004. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 173 p.

- NÉMETH A. 1999: A behaviorizmus. In: Mészáros et al. (szerk.) Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe. Osiris Kiadó, Budapest, pp. 265-266.
- NÉMETH L. 1926: Erdély lelke a legújabb magyar irodalomban. – Társadalomtudomány. 5., pp. 392-401.
- Ó HUALACHÁIN, B.- LESLIE, T. F. 2005: Spatial Convergence and Spillovers in American Invention. – Annals of the Association of American Geographers, 95., 4., pp. 866-886.
- PAPP Z. 2004: A tudományos teljesítmény mérésének problémáiról. – Magyar Tudomány. 49., 2., pp. 232-240.
- PAPP-VÁRY Á. 2000: Irodalomtörténeti atlasz. Cartographia Kft., Budapest, 40 p.
- PÁL Á. 2003: Dél-alföldi határvidékek. Bornus, Pécs, 235 p.
- PÁL Á.-SZÓNOKYNE ANCSIN G. (szerk.) 1996: Határon Innen – határon túl. JATE GFT-JGYTF FT, Szeged, 453 p.
- PEARCE, D. W.(szerk.) 1993: A modern közgazdaságtan ismerettára. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, p. 336.
- PÉTER J. 1922: Földrajz közgazdasági alapon. Singer és Wolfner Kiadása, Budapest, 144 p.
- PÉTER L. 1981: Szeged. Panoráma, Budapest, pp. 7.-36.
- PINTÉR J. 1928: Pintér Jenő magyar irodalomtörténete, második kötet. Franklin-Társulat, Budapest, 330 p.
- PUKÁNSZKY B. 1999: A humanisták embereszménye. In: Mészáros et al. (szerk.) Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe. Osiris Kiadó, Budapest, pp. 62-65.
- POLÁNYI M. 1997: Tudomány és ember. Argumentum Kiadó, Budapest, pp. 165-236.
- Pro Scientia aranyérmesek és Pro Scientia mestertanárok almanachok, 1987-2001. Országos Tudományos Diákköri Tanács, Budapest.
- PUSZTAI L-NÉ 1997: Iskolaszervezet és tehetséggondozás. – Új Pedagógiai Szemle. 1., pp. 40-43.
- PUSZTAI F. 1989: Pusztai Ferencnek, a Művelődési Minisztérium miniszterhelyettesének a XIX. OTDK megnyitó ünnepi ülésén elhangzott beszédéből. – Diáktudós, 3. 2. pp.7-12.
- RANSCHBURG J. 1989: A tehetséges tanulók speciális képzésének elméleti és gyakorlati kérdései. In: Ranschburg J. (szerk.) Tehetséggondozás az iskolában, Tankönyvkiadó, Budapest, pp. 7-46.
- RÁCZ L. 1889: Montesquieu par Albert Sorel, ismertető. – Magyar Philosophiai Szemle, 8., 3-4., 309-314.
- RECHNITZER J. – SMAHÓ M. 2005: A humán erőforrások regionális sajátosságai az átmenetben, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest,
- RECLUS, E. 1880: A Föld II. – K.M. Természettudományi Társulat, Budapest, pp. 598-628.
- REIZNER J. 1900: Szeged története. I-IV. Szeged. <http://www.bibl.u-szeged.hu/reizner/02/2001.htm>

- RENZULLI, J. S. 1976: The enrichment triad model: A guide for developing defensible programs the gifted and talented. – *Gifted Child Quarterly*, 20. pp. 303-326.
- REQUINYI G. 1888: Egy szakasz a népek pszichológiájából. – *Földrajzi Közlemények*, 16., pp. 468-482.
- RÉDEI M. 2005: A nemzetközi vándorlás folyamatának irányítása. – *Statisztikai Szemle*, 83., 7., p. 674.
- RÉVÉSZ G. 1918: A tehetség korai felismerése. – *Athenaeum*, 1., pp. 1-44.
- RODGERS, J. R.-ROWE, D. C. 1994: Birth order, spacing, and family size. In: Sterberg, R. J. (szerk.) *Encyclopedia of human intelligence*. Macmillan Publishing Company, New York, pp. 204-209.
- ROSKA T. 2001: Információs technológia az ember szolgálatában. In: Závodszy P. (szerk.) *Tudomány és társadalom. MH STRATEK*, pp. 81-88.
- RUTTKAY É. 1988: Innovációra alkalmas térségek Magyarországon. – *Kutatás-Fejlesztés*, 3-4, pp. 232-242.
- SALLER, K. 1932: Die Intelligenzunterschiede der Rassen Deutschlands In: *Eugenik Jahrg.* 2., pp. 1-6.
- SAXENIAN, A. 2006: *The New Argonauts: Regional advantage in global economy*. Harvard University Press, 432 p.
- SÁGVÁRI B.-LENGYEL B. 2008: *Kreatív atlasz. Demos*, Budapest, 84 p.
- SCHÜTZ A. 1944: *A bölcelet elemei. Szent István-Társulat*, Budapest, 585 p.
- SCHWARCZ GY. 1869: *A közoktatási reform mint politikai szükséglet Magyarországon*. Budapest, 210 p.
- SELYE J. 1967: *Álomtól a felfedezésig. Akadémiai Kiadó*, Budapest, p. 80.
- SÉRA L. 2001: *Általános pszichológia. Comenius*, Pécs, p. 161.
- SMAHÓ M. 2005: Az innovativitás területi különbségei Magyarországon. In: Glück R.-Gyimesi G. (szerk.) *Évkönyv 2004-2005, PTE, Regionális Politika és Gazdaságtan DI*, Pécs, pp. 183-192.
- SMIL, V. 2001: The twentieth century was made in Budapest. – *Nature*, 409., p. 21.
- SOMOGYI I. 1885: Az égövek és a művelődés. – *Földrajzi Közlemények*, 2., pp. 497-520.
- SOMOGYI J. 1934: *Tehetség és eugenika. Eggenberger-féle Könyvkereskedés*, Budapest, 416 p.
- SOMOGYI J. 1942: *Magyarország tehetségtérképe. – Társadalomtudomány (különnyomat) 1.*, 20 p.
- SZAKÁLY S. 2009: A katonai elit Magyarországon 1919–1945 között. – *Korunk*, 20., 3., pp. 63-70.
- SZAVELJEVA, M. 2003: Paradokszalnaja szusnoszty tvorcseszkih szposzobnosztyej (Opüt Frejda). In: Ljubava Moreva (szerk.): *Tvorenyije – tvorcsesztyvo – reprodukciya: isztoricseszkiy i ekzisztencialnüy opüt. Szankt-Petyerburg, Eidosz* pp. 175-197.
- SZINNYEI J. 1891-1914: *Magyar írók élete és munkái. DVD könyvtár VI. Arcanum*, Budapest.

- SZIRMAYNÉ PULSZKY H. 1935: Hol született a legtöbb magyar kiválóság? – Statisztikai Tudósítók. 18.
- SZIVEK É. J.-CZEIZEL E. 1986: Kétszáz év legnevezetesebb magyar személyiségeinek származása. – Valóság, 29., 1., pp. 28-42.
- SZOBOSZLAI ZS. 2004: Szegénység, marginalizáció, szegregáció. – Tér és Társadalom. 18., 3., pp. 25-42.
- SZONDI L. 1996: Ember és sors. Kossuth, Budapest, pp. 36-38.
- TELEKI P. 1934: Európáról és Magyarországról. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., Budapest, 199 p.
- THIRRING G. 1925: A vándormozgalom jelentősége Budapest népességének gyarapodásában. – Földrajzi Közlemények. 53., 9-10., pp. 169-187.
- TIMÁR J. 1993: A nők tanulmányozása a földrajzban, avagy: van-e létjogosultsága a feminista geográfiának Magyarországon? – Tér és Társadalom, 7., 1-2, pp. 1-18.
- TÍMÁR J. 2001: Ötven év vitái az oktatáspolitikáról. – Educatio. 10., 4., p. 679.
- TOMCSÁNYI P. 2008: Előszó. In: Birher N. (szerk.) Tanulmányok a katonai értékteremtés megalapozásához. Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola-Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Veszprém, p. 7.
- TONELLI S. 1926: Szeged. Ismertető a város múltjáról és jelenéről, kulturájáról és közgazdaságáról. Délmagyarország Hírlap és Nyomdavidálla Rt. Szeged. pp. 103-109.
- TORRANCE, E. P. 1988: Creativity as manifest in testing. In: Sternberg, R. J. (szerk.) The Nature of creativity, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 43-75.
- TÓTH J. 1978: Az alföldi városfejlődés elmúlt évszázada és az Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió. – Alföldi Tanulmányok. 2., pp. 125-150.
- TÓTH J. 1981: A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. – Földrajzi Értesítő. 30., 2-3., pp. 267-291.
- TÓTH J. 1990: A tudományos minősítéssel rendelkezők születési lakó- és munkahelyeinek területi sajátosságai. In: Tóth J. (szerk.) Tér-Idő-Társadalom, MTA RKK, Pécs, pp. 225-267.
- TÓTH J. 1993: A globalitás és a lokalitás értelmezéséhez. – Juss, 6., 1-2., pp. 136-142.
- TÓTH J. 1994: A magyar geográfusok adatainak területi-strukturális elemzése. – Közlemények a JPTE Általános Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszékéről, Pécs, 10., 21 p.
- TÓTH J. 1996: Régiók Magyarországon. In: Perczel Gy. (szerk.) Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, pp. 587-645.
- TÓTH J. 1998: A társadalomföldrajz alapjai. In: Tóth J.-Vuics T. (szerk.) Általános Társadalomföldrajz, Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp.15-44.
- TÓTH J. 1998: A földrajz néhány alapkérdése és a kulturális földrajz. In: Mészáros R.-Tóth J. (szerk.) Földrajzi kaleidoszkóp. Tanulmányok Krajkó Gyula professzor 70. születésnapjára. Pécs-Szeged. pp. 59-72.
- TÓTH J. 2000: A talentumföldrajz néhány kérdése. In: Szuk O.-Tóth J. (szerk.) Globalitás, regionalitás, lokalitás, PTE TTK Földrajzi Intézet, pp. 257-262.

- TÓTH J. 2004: A tehetségföldrajz körvonalai. In: Hanusz Á. (szerk.) Földrajzi Környezet-Történeti folyamatok, Nyíregyháza, pp. 43-50.
- TÓTH J.-CSATÁRI B. 1996: Az Alföld határmenti területeinek vizsgálata. In: Pál Á. (szerk.) Héthatáron. JGYF Kiadó, Szeged, pp. 29-41.
- TÓTH J.-PÉNZES I.-BÉLA D. 1973: A Dél-Alföld oktatási központjainak hierarchiája és vonzáskörzetei. – Földrajzi Értesítő, 22. 2-3. pp. 289-297.
- TÓTH J.-RAKONCZAI J. 1984: Szolnok megye. In: Fisnyák S. (szerk.) Budapest és a megyék földrajza. Tankönyvkiadó, Budapest, p. 321.
- TÓTH J.-TRÓCSÁNYI A. 1997: A magyarság kulturális földrajza. Pro Pannónia Kiadó, Pécs, 226 p.
- TÖMÖSVÁRY L. 1886 A hazai anthropológia ügyében. – Földrajzi Közlemények, 14., pp. 85-90.
- TRÓCSÁNYI A.-TÓTH J. 2002: A magyarság kulturális földrajza II. – PTE, Pécs, Pannónia Tankönyvek. 363 p.
- VÁRI P. (szerk.) 1997: Monitor '95. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 331 p.
- VÁRKONYI H. 1923: Aquinói Szent Tamás filozófiája. Pfeifer Ferdinánd – Zeidler testvérek Nemzeti Könyvkereskedésének kiadása, Budapest, pp. 55-60.
- VEKERDI L. 1982: Sok vagy kevés a magyar Nobel-díjas? – Természet Világa, 113., 1., pp. 2-4.
- VEKERDI L. 1990: „Szellemi függetlenség, tisztaság, tisztesség”. In: Szántó T. T.-Zsolnai L. Kétszemélyes egyetem, Magvető, Budapest, pp. 233-258.
- VERES P. 2003: A kreativitás aránya és megoszlásának jellege az etnikumban. In: Vargyas G. (szerk.) Népi kultúra-Népi társadalom, Akadémiai Kiadó, Budapest, 21. pp. 365-409.
- VOFKORI L. 2003: A földrajztudomány rendszertana. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 253 p.
- WERLING J.-NÉ FORRAI M. 2000: A magyarországi bábaképzés főbb állomásai. In: Kéri K. (szerk.) Ezerszínű világ, Pécsi Tudományegyetem – Tanárképző Intézet, Pécs, pp. 109-120.
- WOLFÁRT M. 1980: A szellemi élettel kapcsolatos területi problémák. – Területi Statisztika. 30. pp. 517-531.
- WOLFENDALE, A. 2001: Agyelszívás. – Fizikai Szemle, 51., 10, p. 330.
- ZIBOLEN E. 1986: Tehetségmentés az iskolában 1920-1944. Oktatókutató Intézet, Budapest, 151 p.
- ZÁVODSZKY P. 2001: Az írástudók felelőssége. In: Závodszy P. (szerk.) Tudomány és társadalom. MH STRATEK, pp. 33-44.
- ZOLNAI L.-GÁCSI Z. 1998: Mérünk, de mit? Egy formula margójára. – Magyar Tudomány. 43., 8., pp. 988-993.
- ZOLTÁN Z. 1979: A dinamikus gazdaságföldrajz alapproblémái. – Földrajzi Értesítő, 28., 3-4., pp. 217-235.
- ZOLTÁN Z. 1980: Az alföldi mezőváros-probléma – strukturális és rendszer-szemléletű megközelítésben. – Alföldi Tanulmányok, 4., pp. 123-145.

- ZOLTÁN Z. 1984: Pest megye. In: Fisnyák S. (szerk.) Budapest és a megyék földrajza. Tankönyvkiadó, Budapest, p. 68.
- ZSOLNAI J. 2004: A jövő tudósai. – Magyar Tudomány. 2., pp. 243-248.
- ZSOLNAI J. 2004: Kutatói utánpótlás már tízéves kortól. – Magyar Tudomány. 2., pp. 242-248.
- ZSOLNAI J. 2005: Pedagógiai kreatológia és pedagógiai talentológia – <http://www.mateh.hu/zsolnay.htm> 2005. 02. 27. 15:40:20 GMT.
- <http://www.philosophybasics.com>
- <http://www.filozofia.bme.hu>
- <http://nkr.info.omikk.bme.hu/KFTargyszorendszer-Hu-Eng-050322-1130.pdf>.

Mellékletek

I. sz. melléklet: Sorrend összesítő a fiatal tehetségek megyénkénti fajlagos mutatói alapján Magyarországon. A szerző számítása és szerkesztése

Megye	Helyezés			Végső sorrend
	az 1. mutató alapján	a 2. mutató alapján	a 3. mutató alapján	
Csongrád	2	2	1	1
Hajdú-Bihar	5	1	2	2
Baranya	4	3	3	3
Győr-Moson-Sopron	3	5	7	4
Pest megye (Budapesttel)	1	8	6	5
Borsod-Abaúj-Zemplén	15	4	4	6
Jász-Nagykun-Szolnok	14	6	8	7
Békés	9	11	10	8
Vas	12	15	5	9
Zala	7	16	9	10
Heves	13	9	11	11
Komárom-Esztergom	6	10	18	12
Bács-Kiskun	10	14	13	13
Somogy	17	12	12	14
Tolna	8	19	14	15
Veszprém	11	17	15	16
Nógrád	18	7	19	17
Fejér	16	13	17	18
Szabolcs-Szatmár-Bereg	19	18	16	19

1. mutató: Az OKTV-n között első tízbe kerültek 15-19 éves korcsoportra vetített arányai a középiskola figyelembe vételével (1987-2001); Adatok forrása: <http://www.elnok79.elte.hu> (2004), KSH;

2. mutató: A Pro Scientia aranyérmeket elnyertek 20-29 éves korcsoportra vetített arányai az érettségit adó középiskola figyelembe vételével; Adatok forrása: Pro Scientia aranyérmesek és Pro Scientia mestertanárok almanachok, 1987-2001. OTDT; KSH;

3. mutató: Az Országos Doktori Jegyzékbe felvettek 25-44 éves korcsoportra vetített arányai a születési hely figyelembe vételével. Adatok forrása: <http://www.doktorijegyzek.hu> (2004), KSH.

II. sz. melléklet: A mintában előforduló tudományközi területek besorolása a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal K+F Tárgyszórendszere alapján. A szerző szerkesztése

Tudományág/szakterület	Besorolás
Agrárgazdaságtan	Közgazdaságtudományok
Agrárpolitika	Politikatudományok
Agrárszociológia	Szociológiai tudományok
Agrokémia (-vegyészet)	Általános és multidiszciplináris agrártudományok
Akusztika	Fizikai tudományok
Állatgenetika	Állatorvosi tudományok
Antropológia	Társadalomtudományok
Bakteriológia	Biológiai tudományok
Bibliakutatás	Vallástudományok
Biofizika	Fizikai tudományok
Biokémia	Kémiai tudományok
Biometria	Matematika- és számítástudományok
Dietetika	Elméleti és klinikai orvostudományok
Egyháztudomány	Vallástudományok
Fiziko-kémia	Kémiai tudományok
Fogászati technika	Műszaki tudományok
Genetika	Biológiai tudományok
Gyógynövénykutatás	Gyógyszertudományok
Gyógypedagógia	Neveléstudományok
Gyógyszerkémia	Kémiai tudományok
Hidrológia	Földtudományok
Ipari kémia (vegyésmérnöki tudományok)	Vegyésmérnöki tudományok
Kriminálpedagógia	Neveléstudományok
Kriminológia	Állam- és jogtudományok
Mezőgazdasági építészet	Építészmérnöki tudományok
Mezőgazdasági gépészet	Agrárműszaki tudományok
Mikrobiológia	Biológiai tudományok
Növénykórtan (fitopatológia)	Biológiai tudományok
Ókori nyelvek	Nyelvtudományok
Orvosbiológia	Elméleti és klinikai orvostudományok
Ősállattan (pelozoológia)	Biológiai tudományok
Őslénytan (paleontológia)	Földtudományok
Ősnövénytan (paleobotanika)	Biológiai tudományok
Radiológia	Elméleti és klinikai orvostudományok
Röntgenfizika (sugárfizika)	Fizikai tudományok
Statisztika	Matematika- és számítástudományok
Sugárbiológia	Biológiai tudományok
Talajvegyészet	Általános és multidiszciplináris agrártudományok

III. sz. melléklet: A mintában előforduló, a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal K+F Tárgyszórendszerében nem szereplő tudományközi területek besorolása. A szerző szerkesztése

Tudományág/szakterület	Besorolás
Agrárstatisztika	Matematika- és számítástudományok
Agrobotanika	Általános és multidiszciplináris agrártudományok
Agrogeológia	Általános és multidiszciplináris agrártudományok
Agrometeorológia	Általános és multidiszciplináris agrártudományok
Diplomáciatörténet	Történelemtudományok
Fegyvertörténet	Művészeti és művelődéstörténeti tudományok
Gyógynövény-nemesítés	Növénytermesztési és kertészeti tudományok
Gyógynövénytermesztés	Növénytermesztési és kertészeti tudományok
Hadtörténet	Történelemtudományok
Kartográfia-történet	Művészeti és művelődéstörténeti tudományok
Kertészeti-közgazdaságtan	Közgazdaságtudományok
Malomépítészet	Agrárműszaki tudományok
Neveléstörténet	Művészeti és művelődéstörténeti tudományok
Sajtótörténet	Művészeti és művelődéstörténeti tudományok
Sporttörténet	Művészeti és művelődéstörténeti tudományok

IV. sz. melléklet: A Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal K+F Tárgyszórendszerében azonosítható, máshová sorolt tudományágak, szakterületek. A szerző szerkesztése

Tudományág/szakterület	Besorolás	NKR ajánlása
Egyháztörténet	Vallástudományok	Történelemtudományok
Élelmiszer-bakteriológia	Élelmiszertudományok	Biológiai tudományok
Élelmiszerkémia (-vegyészet)	Élelmiszertudományok	Kémiai tudományok
Filozófiatörténet	Művészeti és művelődéstörténeti tudományok	Történelemtudományok
Gazdaságtörténet	Művészeti és művelődéstörténeti tudományok	Történelemtudományok
Ipartörténet	Művészeti és művelődéstörténeti tudományok	Történelemtudományok
Irodalomkritika	Média- és kommunikációs tudományok	Irodalomtudomány
Jogtörténet	Művészeti és művelődéstörténeti tudományok	Történelemtudományok
Konzervtechnológia	Élelmiszertudományok	Műszaki tudományok
Malomipari szakértői tevékenység	Élelmiszertudományok	Műszaki tudományok
Malommérnöki tevékenység	Élelmiszertudományok	Műszaki tudományok
Mezőgazdaság-történet	Művészeti és művelődéstörténeti tudományok	Történelemtudományok
Műkritika	Média- és kommunikációs tudományok	Művészeti és művelődéstörténeti tudományok
Művészettörténet	Művészeti és művelődéstörténeti tudományok	Történelemtudományok
Szeszipari szakértői tevékenység	Élelmiszertudományok	Műszaki tudományok
Színháztörténet	Művészeti és művelődéstörténeti tudományok	Történelemtudományok
Tánc-történet	Művészeti és művelődéstörténeti tudományok	Történelemtudományok
Technikatörténet	Művészeti és művelődéstörténeti tudományok	Történelemtudományok
Tejgazdasági kutatás, technológia	Élelmiszertudományok	Műszaki tudományok
Teológia	Hittudomány	Vallástudományok
Vallástörténet	Vallástudományok	Történelemtudományok
Földrajz	Földtudományok	Társadalomtudományok

V. sz. melléklet: A Kódtábla a tehetség-kategóriák és a találatok számával a Magyar Életrajzi Lexikon (Kenyeres Á. szerk. 2004) alapján (T = találatok száma, F = fő). A szerző számítása és szerkesztése

Kód	Típus	Kód	Terület	Kód	Specifikum (entitás)		
100	Intellektuális T: 18823 F: 11445	110	Agrártudományi T: 753 F: 736	111	Növénytermesztési és kertészeti tudományok. T, F: 263		
				112	Állatorvosi tudományok. T, F: 96		
				113	Állattenyésztési tudományok. T, F: 55		
				114	Élelmiszertudományok. T, F: 49		
				115	Erdészeti és vadgazdálkodási tudományok. T, F: 89		
				116	Általános és multidiszciplináris területek. T, F: 201		
		120	Bölcsészettudományi T: 4766 F: 4024	121	Történelemtudományok. T, F: 588		
				122	Művészeti és művelődéstörténeti tudományok. T, F: 499		
				123	Irodalomtudományok. T, F: 373		
				124	Nyelvtudományok. T, F: 812		
				125	Filozófiai tudományok. T, F: 213		
				126	Néprajz és kulturális antropológiai tudományok. T, F: 205		
				127	Vallástudományok. T, F: 51		
				128	Média- és kommunikációs tudományok. T, F: 1717		
				129	Közgyűjteményekkel kapcsolatos tudományok. T, F: 308		
				130	Műszaki tudományi T: 1514 F: 1502	131	Építőmérnöki tudományok. T, F: 107
						132	Építésztechnológiai tudományok. T, F: 409
						133	Anyagtudományok és technológiák. T, F: 73
						134	Gépészeti és villamosmérnöki tudományok. T, F: 364
		135	Vegyészmérnöki tudományok. T, F: 137				
		136	Agrár és élelmiszeripari műszaki tudományok. T, F: 10				
		137	Általános és egyéb műszaki tudományok. T, F: 414				
		140	Orvostudományi T: 1327 F: 1302	141	Elméleti- és klinikai orvostudományok. T, F: 1160		
				142	Gyógyszertudományok. T, F: 131		
				143	Egészségtudományok. T, F: 36		
		150	Társadalomtudományi T: 2961 F: 2837	151	Közgazdaságtudományok. T, F: 322		
				152	Állam- és jogtudományok. T, F: 946		
				153	Szociológiai tudományok. T, F: 61		
				154	Pszichológiai tudományok. T, F: 61		
				155	Neveléstudományok. T, F: 1395		
				156	Sporttudományok. T, F: 125		
				157	Had- és politikatudományok. T, F: 39		
				158	Antropológia. T, F: 12		
160	Természettudományi T: 1498 F: 1435			161	Matematika- és számítástudományok. T, F: 213		
				162	Fizikai tudományok. T, F: 149		
		163	Kémiai tudományok. T, F: 180				
		164	Földtudományok. T, F: 515				
		165	Biológiai tudományok. T, F: 364				
		166	Általános és multidiszciplináris természettudományok. T, F: 77				
170	Hittudományi T: 1497 F: 1354	171	Egyházi, hittudományi irodalom. T, F: 179				
		172	Egyházi vezetői szerep. T, F: 544				
		173	Spirituális tevékenység. T, F: 774				
180	Egyéb intellektuális T: 4507 F: 3558	181	Feltalálói, felfedezői tevékenység. T, F: 60				
		182	Úttörő tevékenység. T, F: 243				
		183	Polihisztorok. T, F: 41				
		184	Felsőfokú oktatás. T, F: 1815				
		185	Tudományos fokozat. T, F: 2348				

V. sz. melléklet folytatása: A Kódtábla a tehetség-kategóriák és a találatok számával a Magyar Életrajzi Lexikon (Kenyeres Á. szerk. 2004) alapján (T = találatok száma, F = fő). A szerző számlátása és szerkesztése

Kód	Típus	Kód	Terület	Kód	Specifikum (entitás)
200	Mozgásműveltségi T: 606 F: 547	210	Sport T: 528 F: 471	211	Egyéni sportok. T, F: 387
				212	Csapatjátékok. T, F: 97
				213	Olimpiai, világ-, vagy Európa-bajnoki cím. T, F: 44
		220	Tánc- és mozdulatművészeti T: 78 F: 78	221	Tánc- és mozdulatművészet. T, F: 77
300	Művészi T: 5635 F: 5108	310	Alkotóművészeti T: 3843 F: 3704	311	Irodalmi alkotások. T, F: 2075
				312	Képzőművészet. T, F: 1050
				313	Iparművészet és kézművesség. T, F: 352
				314	Zeneművészet. T, F: 366
		320	Előadó-művészeti T: 1508 F: 1466	321	Színpadai és filmszínészet. T, F: 770
				322	Zenei előadó-művészet. T, F: 38
		330	Rendezői T: 284 F: 284	331	Színpadai, zenei, film-, rádiós és televíziós produciók. T, F: 260
400	Társas T: 3828 F: 3273	410	Vezetői T: 1956 F: 1911	411	Állami vezetői szerep. T, F: 782
				412	Fontosabb állami, önkormányzati szerep. T, F: 354
				413	Gazdasági vezetői tevékenység. T, F: 196
				414	Mozgalmak vezetése, szervezése. T, F: 149
				415	Egyéb vezetői, szervezői tevékenység. T, F: 475
		420	Közügyi T: 1051 F: 1027	421	Diplomáciai szerep. T, F: 159
				422	Politikusi szerep. T, F: 741
				423	Politikai mozgalmi, nem vezető szerep. T, F: 112
				424	Pártfogó, mecénás, humanitárius szerep. T, F: 39
		430	Katonai, rendészeti T: 542 F: 542	431	Felső vezetés. T, F: 286
				432	Egyéb fegyveres testületi szerep. T, F: 256
		440	Gazdasági-üzleti T: 279 F: 279	441	Gazdasági-üzleti tevékenység. T, F: 279
		500	Egyéb T: 960 F: 954		
				512	Második státuscsoport (középosztály). T: 111
				513	Harmadik státuscsoport (alsóbb osztályok). T: 416
				514	Rokoni, érzelmi kapcsolatok. T: 92
				515	Vegyes. T: 341

VI. sz. melléklet: A 20-nál több tehetséget kibocsátó települések abszolút rangsora (819-1996). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző szerkesztése

	Születési hely	fő
1.	Budapest	3950
2.	Kolozsvár	249
3.	Szeged	231
4.	Debrecen	223
5.	Nagyvárad	186
6.	Pozsony	184
7.	Pécs	151
8.	Bécs	141
9.	Miskolc	141
10.	Győr	139
11.	Arad	136
12.	Kecskemét	119
13.	Kassa	118
14.	Sopron	113
15.	Temesvár	99
16.	Szombathely	96
17.	Székesfehérvár	95
18.	Komárom*	83
19.	Marosvásárhely	78
20.	Eger	75
21.	Hódmezővásárhely	74
22.	Baja	65
23.	Szatmárnémeti	62
24.	Makó	61
25.	Sátoraljaújhely	60
26.	Vác	59
27.	Szabadka	58
28.	Eperjes	56
29.	Kaposvár	55
30.	Brassó	54
31.	Nyíregyháza	54
32.	Szolnok	54
33.	Pápa	53
34.	Veszprém	53
35.	Békéscsaba	48
36.	Szentes	48
37.	Nagyenyed	46
38.	Esztergom	45
39.	Nagyszeben	43
40.	Dés	42
41.	Nagykároly	42
42.	Cegléd	41
43.	Gyula	39
44.	Orosháza	38
45.	Zalaegerszeg	38

* Révkomárom adataival együtt.

	Születési hely	fő
46.	Balassagyarmat	37
47.	Békés	37
48.	Besztercebánya	36
49.	Déva	36
50.	Devecser	36
51.	Érsekújvár	35
52.	Gyöngyös	35
53.	Igló	34
54.	Jászberény	34
55.	Kalocsa	33
56.	Késmárk	33
57.	Keszthely	33
58.	Kiskunfélegyháza	33
59.	Kiskunhalas	33
60.	Kisújszállás	32
61.	Körmöcbánya	32
62.	Kőszeg	32
63.	Léva	30
64.	Losonc	30
65.	Lőcse	29
66.	Lugos	29
67.	Máramarossziget	29
68.	Mosonmagyaróvár	28
69.	Munkács	28
70.	Nagybánya	27
71.	Nagybecskerek	27
72.	Nagykanizsa	26
73.	Nagykőrös	26
74.	Nagyszalonta	26
75.	Nagyszombat	24
76.	Nyitra	24
77.	Rimaszombat	24
78.	Rozsnyó	22
79.	Salgótarján	22
80.	Sárospatak	22
81.	Selmecebánya	22
82.	Szarvas	22
83.	Székelyudvarhely	22
84.	Szekszárd	21
85.	Tata	21
86.	Torda	20
87.	Újvidék	20
88.	Ungvár	20
89.	Zilah	20
90.	Zombor	20

VII. sz. melléklet: Az első húsz 2000 fő alatti település (kis- és aprófalvak) rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos tehetség-kibocsátás alapján Magyarország mai területén. (819-1962). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző szerkesztése

	2000 fő alatti települések	Népességszám (1960)	Születésszám (fő)	Fajlagos kibocsátási index
1.	Nemescsó	444	4	9,0
2.	Horpács	355	3	8,5
3.	Telki	302	2	6,6
4.	Szörény	160	1	6,3
5.	Keresztéte	162	1	6,2
6.	Mesterháza	352	2	5,7
7.	Kistapolca	177	1	5,6
8.	Kisasszonyfa	365	2	5,5
9.	Bér	921	5	5,4
10.	Acsád	794	4	5,0
11.	Oroszi	436	2	4,6
12.	Potyond	218	1	4,6
13.	Csehi	655	3	4,6
14.	Várad	220	1	4,5
15.	Bisse	458	2	4,4
16.	Pusztazámor	695	3	4,3
17..	Nemeskisfalud	235	1	4,3
18.	Ukk	705	3	4,3
19.	Vindornyalak	235	1	4,3
20.	Gerényes	479	2	4,2

VIII. sz. melléklet: Az első húsz 2000-5000 fő közötti település (nagyfalvak) rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos tehetség-kibocsátás alapján Magyarország mai területén. (819-1962). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző szerkesztése

	2000-5000 fő közötti települések	Népességszám (1960)	Születésszám (fő)	Fajlagos kibocsátási index
1.	Lovasberény	3 124	10	3,20
2.	Tállya	3 654	10	2,74
3.	Sály	2 383	6	2,52
4.	Sárszentlőrinc	2 281	5	2,19
5.	Csabrendek	3 305	7	2,12
6.	Jánosháza	3 468	7	2,02
7.	Mád	3 680	7	1,90
8.	Kocs	3 214	6	1,87
9.	Ozora	3 843	7	1,82
10.	Ikervár	2 203	4	1,82
11.	Gönc	3 086	5	1,62
12.	Kakucs	2 482	4	1,61
13.	Tiszadob	4 631	7	1,51
14.	Kisléta	2 026	3	1,48
15.	Tolesva	2 726	4	1,47
16.	Szepetnek	2 047	3	1,47
17.	Sajókaza	3 493	5	1,43
18.	Anarcs	2 102	3	1,43
19.	Tápióság	2 806	4	1,43
20.	Visegrád	2 112	3	1,42

IX. sz. melléklet: Az első húsz 5000-10000 fő közötti település rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos tehetség-kibocsátás alapján Magyarország mai területén. (819-1962). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző szerkesztése

	5000-10000 fő közötti települések	Népességszám (1960)	Születésszám (fő)	Fajlagos kibocsátási index
1.	Kőszeg	9800	36	3,67
2.	Devecser	5741	20	3,48
3.	Szécsény	5210	13	2,50
4.	Aszód	5361	12	2,24
5.	Sümege	6110	13	2,13
6.	Tokaj	5031	10	1,99
7.	Tápiószele	5564	10	1,80
8.	Csurgó	5390	9	1,67
9.	Nagykálló	9872	15	1,52
10.	Körmend	8719	13	1,49
11.	Kunszentmiklós	8233	12	1,46
12.	Csákvár	5135	7	1,36
13.	Apátfalva	5281	7	1,33
14.	Siklós	6792	9	1,33
15.	Pomáz	7679	10	1,30
16.	Bátaszék	7378	9	1,22
17.	Ercsi	7799	9	1,15
18.	Kisbér	7204	8	1,11
19.	Dunapataj	5589	6	1,07
20.	Pécel	8624	9	1,04

X. sz. melléklet: Az első húsz 10000-25000 fő közötti település rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos tehetség-kibocsátás alapján Magyarország mai területén. (819-1962). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző szerkesztése

	10000-25000 fő közötti települések	Népességszám (1960)	Születésszám (fő)	Fajlagos kibocsátási index
1.	Sátoraljaújhely	18241	60	3,29
2.	Balassagyarmat	13080	35	2,68
3.	Sárospatak	14083	34	2,41
4.	Vác	24682	59	2,39
5.	Keszthely	15127	33	2,18
6.	Esztergom	23459	45	1,92
7.	Kalocsa	13663	26	1,90
8.	Szekszárd	19456	32	1,64
9.	Dunaföldvár	11230	18	1,60
10.	Kisújszállás	13756	22	1,60
11.	Tata	18205	29	1,59
12.	Szentendre	10466	15	1,43
13.	Kisvárd	13282	19	1,43
14.	Paks	13795	19	1,38
15.	Mosonmagyaróvár	21188	29	1,37
16.	Sárvár	12435	16	1,29
17.	Bonyhád	11282	14	1,24
18.	Szarvas	18940	22	1,16
19.	Kiskunhalas	23899	27	1,13
20.	Celldömölk	10403	11	1,06

XI. sz. melléklet: A 25000-50000 fő közötti települések rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos tehetség-kibocsátás alapján Magyarország mai területén. (819-1962). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző szerkesztése

	25000-50000 fő közötti települések	Népességszám (1960)	Születésszám (fő)	Fajlagos kibocsátási index
1.	Sopron	41981	113	2,69
2.	Baja	30263	65	2,15
3.	Makó	30852	61	1,98
4.	Eger	39157	75	1,92
5.	Pápa	27927	53	1,90
6.	Veszprém	28222	53	1,88
7.	Nagykőrös	25203	37	1,47
8.	Szentés	33465	48	1,43
9.	Gyula	28759	39	1,36
10.	Zalaegerszeg	30147	39	1,29
11.	Gyöngyös	28573	35	1,22
12.	Orosháza	32033	38	1,19
13.	Kaposvár	47945	55	1,15
14.	Szolnok	48822	54	1,11
15.	Jászberény	30324	33	1,09
16.	Cegléd	37906	41	1,08
17.	Kiskunfélegyháza	33126	34	1,03
18.	Nagykanizsa	38961	36	0,92
19.	Karcag	25223	18	0,71
20.	Salgótarján	37686	24	0,64
21.	Hajdúböszörmény	33685	14	0,42
22.	Ózd	38550	14	0,36
23.	Dunaújváros	30976	5	0,16

XII. sz. melléklet: Az 50000 főnél népesebb települések rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos tehetség-kibocsátás alapján Magyarország mai területén. (819-1962). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző szerkesztése

	50000 főnél népesebb települések	Népességszám (1960)	Születésszám (fő)	Fajlagos kibocsátási index
1.	Szeged	117515	231	1,97
2.	Szombathely	54758	96	1,75
3.	Kecskemét	71226	119	1,67
4.	Székesfehérvár	56978	95	1,67
5.	Debrecen	134930	223	1,65
6.	Győr	84290	139	1,65
7.	Hódmezővásárhely	53605	74	1,38
8.	Pécs	116042	151	1,30
9.	Miskolc	144741	141	0,97
10.	Békéscsaba	51798	48	0,93
11.	Nyíregyháza	65607	54	0,82
12.	Tatabánya	52079	13	0,25
	Főváros	-	-	-
1.	Budapest	1 804 606	3950	2,19

**XIII. sz. melléklet: A 10-nél több tehetséget befogadó települések abszolút rangsora (895-1990).
Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése**

	Halálozási hely	Fő
1.	Budapest	9317
2.	Kolozsvár	327
3.	Debrecen	281
4.	Bécs	276
5.	Szeged	238
6.	Pécs	165
7.	Pozsony	145
8.	Sopron	129
9.	New York	123
10.	Miskolc	115
11.	Győr	98
12.	Párizs	90
13.	Marosvásárhely	80
14.	Kecskemét	78
15.	London	70
16.	Nagyvárad	66
17.	Eger	62
18.	Esztergom	55
19.	Veszprém	52
20.	Vác	51
21.	Székesfehérvár	46
22.	Szombathely	44
23.	Kassa	42
24.	München	42
25.	Sárospatak	40
26.	Arad	39
27.	Balatonfüred	36
28.	Gyulafehérvár	34
29.	Temesvár	34
30.	Kaposvár	31
31.	Nagyszében	31
32.	Pannonhalma	30
33.	Pápa	30
34.	Szabadka	30
35.	Bukarest	29
36.	Kalocsa	29
37.	Keszthely	28
38.	Los Angeles**	28
39.	Nagyszombat	28
40.	Újvidék	28
41.	Nyíregyháza	27
42.	Mosonmagyaróvár	26
43.	Auschwitz	24
44.	Eperjes	24
45.	Gödöllő	23
46.	Hódmezővásárhely	23
47.	Berlin	22

	Halálozási hely	Fő
48.	Buenos Aires	21
49.	Lőcse	21
50.	Nagyenyed	21
51.	Róma	21
52.	Szolnok	21
53.	Brassó	20
54.	Selmecbánya	20
55.	Zürich	20
56.	Szentendre	19
57.	Besztercebánya	18
58.	Nagykőrös	18
59.	Baja	17
60.	Békéscsaba	17
61.	Szentes	17
62.	Zalaegerszeg	17
63.	Cegléd	16
64.	Gyula	16
65.	Kiskunhalas	16
66.	Kőszeg	16
67.	Sepsiszentgyörgy	16
68.	Siófok	16
69.	Szekszárd	16
70.	Washington	16
71.	Nyitra	15
72.	Komárom***	14
73.	Nagybánya	13
74.	Tata	13
75.	Genf	12
76.	Graz	12
77.	Gyöngyös	12
78.	Mauthausen	12
79.	Moszkva	12
80.	Prága	12
81.	São Paulo	12
82.	Szarvas	12
83.	Cleveland	11
84.	Dachau	11
85.	Nagykanizsa	11
86.	Tatabánya	11
87.	Balatonalmádi	10
88.	Máramarossziget	10
89.	Salgótarján	10
90.	Stockholm	10
91.	Székelyudvarhely	10
92.	Toronto	10

* Dőlt betűvel a mai határokon kívüli települések. ** Hollywood adataival együtt. *** Révkomárom adataival együtt.

XIV. sz. melléklet: Az első húsz 2000 fő alatti település (kis- és aprófalvak) rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos befogadás alapján Magyarország mai területén. (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

	2000 fő alatti települések	Népességszám (1990)	Halálozásszám (fő)	Fajlagos befogadási index
1.	Horpács	264	4	15,15
2.	Vadosfa	92	1	10,87
3.	Szentkozmadombja	130	1	7,69
4.	Zsennye	132	1	7,58
5.	Rátót	276	2	7,25
6.	Pusztaberki	140	1	7,14
7.	Pettend	149	1	6,71
8.	Várad	153	1	6,54
9.	Balatonrendes	160	1	6,25
10.	Mesterháza	193	1	5,18
11.	Lápfő	204	1	4,90
12.	Csesztve	415	2	4,82
13.	Tihany	1493	7	4,69
14.	Magosliget	223	1	4,48
15.	Kisgörbő	227	1	4,41
16.	Pusztaradvány	228	1	4,39
17.	Leányfalu	1603	7	4,37
18.	Répcsesztve	247	1	4,05
19.	Visegrád	1781	7	3,93
20.	Velem	280	1	3,57

XV. sz. melléklet: Az első húsz 2000-5000 fő közötti település (nagyfalvak) rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos befogadás alapján Magyarország mai területén. (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

	2000-5000 fő közötti települések	Népességszám (1990)	Halálozásszám (fő)	Fajlagos befogadási index
1.	Pannonhalma	3722	30	8,06
2.	Zamárdi	2202	5	2,27
3.	Balatonfenyves	2123	4	1,88
4.	Nagymaros	4388	6	1,37
5.	Ónod	2229	3	1,35
6.	Halászi	2727	3	1,10
7.	Kompolt	2050	2	0,98
8.	Martonvásár	4360	4	0,92
9.	Jobbágyi	2197	2	0,91
10.	Tarcal	3392	3	0,88
11.	Tállya	2375	2	0,84
12.	Orgovány	3666	3	0,82
13.	Baracska	2471	2	0,81
14.	Balatonkenese	3789	3	0,79
15.	Badacsonytomaj	2547	2	0,79
16.	Káloz	2587	2	0,77
17.	Pécsvárad	4076	3	0,74
18.	Cece	2829	2	0,71
19.	Velence	4254	3	0,71
20.	Villány	2896	2	0,69

XVI. sz. melléklet: Az első húsz 5000-10000 fő közötti település rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos befogadás alapján Magyarország mai területén. (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

	5000-10000 fő közötti települések	Népességszám (1990)	Halálozásszám (fő)	Fajlagos befogadási index
1.	Balatonalmádi	8339	10	1,20
2.	Kerepes	6758	4	0,59
3.	Nádudvar	8715	5	0,57
4.	Tokaj	5358	3	0,56
5.	Elek	5582	3	0,54
6.	Zirc	7454	4	0,54
7.	Solymár	6044	3	0,50
8.	Ráckeve	8091	4	0,49
9.	Csurgó	6240	3	0,48
10.	Dunaföldvár	8551	4	0,47
11.	Szécsény	6630	3	0,45
12.	Sümege	6843	3	0,44
13.	Fonyód	5184	2	0,39
14.	Csömör	5487	2	0,36
15.	Kunszentmiklós	8625	3	0,35
16.	Aszód	5833	2	0,34
17.	Balatonboglár	6202	2	0,32
18.	Ibrány	6393	2	0,31
19.	Mezőcsát	6694	2	0,30
20.	Szentlőrinc	7063	2	0,28

XVII. sz. melléklet: Az első húsz 10000-25000 fő közötti település rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos befogadás alapján Magyarország mai területén. (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

	10000-25000 fő közötti települések	Népességszám (1990)	Halálozásszám (fő)	Fajlagos befogadási index
1.	Balatonfüred	13520	37	2,74
2.	Sárospatak	15062	40	2,66
3.	Kalocsa	18350	29	1,58
4.	Kőszeg	11945	16	1,34
5.	Keszthely	22234	29	1,30
6.	Szentendre	19351	19	0,98
7.	Siófok	22627	16	0,71
8.	Szarvas	18934	12	0,63
9.	Sátoraljaújhely	19105	10	0,52
10.	Dorog	12798	6	0,47
11.	Pécel	10751	5	0,47
12.	Fót	13315	6	0,45
13.	Mohács	20326	9	0,44
14.	Szigetvár	11296	5	0,44
15.	Mezőkövesd	18124	8	0,44
16.	Pomáz	12435	5	0,40
17.	Sárvár	15836	6	0,38
18.	Túrkeve	10597	4	0,38
19.	Csorna	10603	4	0,38
20.	Berettyóújfalu	16780	6	0,36

XVIII. sz. melléklet: A 25000-50000 fő közötti települések rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos befogadás alapján Magyarország mai területén. (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

	25000-50000 fő közötti települések	Népességszám (1990)	Halálozásszám (fő)	Fajlagos befogadási index
1.	Esztergom	29841	55	1,84
2.	Vác	34015	51	1,50
3.	Mosonmagyaróvár	30079	27	0,90
4.	Pápa	33846	30	0,89
5.	Gödöllő	28195	23	0,82
6.	Nagykőrös	26956	18	0,67
7.	Kiskunhalas	29872	16	0,54
8.	Tata	25049	13	0,52
9.	Szentés	32891	17	0,52
10.	Gyula	34331	16	0,47
11.	Baja	38686	17	0,44
12.	Szekszárd	36857	16	0,43
13.	Cegléd	37167	16	0,43
14.	Gyöngyös	36451	12	0,33
15.	Makó	27529	8	0,29
16.	Salgótarján	47822	11	0,23
17.	Hajdúböszörmény	30823	7	0,23
18.	Orosháza	34526	6	0,17
19.	Jászberény	29461	5	0,17
20.	Érd	43327	6	0,14
21.	Dunakeszi	26111	2	0,08
22.	Ózd	41561	3	0,07
23.	Komló	29143	1	0,03
24.	Kiskunfélegyháza	34220	1	0,03
25.	Kazincbarcika	35692	1	0,03

XIX. sz. melléklet: Az 50000 főnél népesebb települések rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos befogadás alapján Magyarország mai területén. (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

	50000 főnél népesebb települések	Népességszám (1990)	Halálozásszám (fő)	Fajlagos befogadási index
1.	Budapest	2016681	9320	4,62
2.	Sopron	55083	131	2,37
3.	Szeged	169930	238	1,40
4.	Debrecen	212235	281	1,32
5.	Eger	61892	62	1,00
6.	Pécs	170039	166	0,98
7.	Veszprém	63867	52	0,81
8.	Kecskemét	102516	78	0,76
9.	Győr	129331	98	0,76
10.	Miskolc	196442	115	0,59
11.	Szombathely	85617	45	0,53
12.	Hódmezővásárhely	51180	23	0,45
13.	Kaposvár	71788	31	0,43
14.	Székesfehérvár	108958	46	0,42
15.	Zalaegerszeg	62212	17	0,27
16.	Szolnok	78328	21	0,27
17.	Békéscsaba	67157	17	0,25
18.	Nyíregyháza	114152	27	0,24
19.	Nagykanizsa	54052	11	0,20
20.	Tatabánya	74277	12	0,16
21.	Dunaújváros	59028	3	0,05

XX. sz. melléklet: A legnagyobb tehetségöbletet felmutató települések rangsora a születések és halálozások egyenlege (E) alapján (E>4). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

	Hely	Születések (fő)	Halálozások (fő)	Egyenleg (fő)
1.	Budapest	3950	9320	5370
2.	Bécs	141	276	135
3.	New York	3	123	120
4.	Párizs	11	90	79
5.	Kolozsvár	249	327	78
6.	London	2	70	68
7.	Debrecen	223	281	58
8.	München	4	42	38
9.	Balatonfüred	4	37	33
10.	Pannonhalma	0	30	30
11.	Los Angeles	0	28	28
12.	Auschwitz	0	24	24
13.	Bukarest	8	29	21
14.	Buenos Aires	1	21	20
15.	Róma	2	21	19
16.	Zürich	2	20	18
17.	Berlin	5	22	17
18.	Gyulafehérvár	17	34	17
19.	Sopron	112	129	17
20.	Washington	0	16	16
21.	Pécs	151	165	14
22.	Mauthausen	0	12	12
23.	São Paulo	0	12	12
24.	Siófok	4	16	12
25.	Cleveland	0	11	11
26.	Dachau	0	11	11
27.	Genf	1	12	11
28.	Moszkva	1	12	11
29.	Balatonalmádi	0	10	10
30.	Esztergom	45	55	10
31.	Toronto	0	10	10
32.	Gödöllő	14	23	9
33.	Abbazia	0	8	8
34.	Boston	0	8	8
35.	Chicago	0	8	8
36.	Madrid	0	8	8
37.	Montreal	0	8	8
38.	Sopronkőhida	0	8	8
39.	Stockholm	2	10	8
40.	Amszterdam	0	7	7
41.	Baden	1	8	7

	Hely	Születések (fő)	Halálozások (fő)	Egyenleg (fő)
42.	Konstantinápoly	1	8	7
43.	Leányfalu	0	7	7
44.	Philadelphia	0	7	7
45.	Saarbrücken	0	7	7
46.	Szeged	231	238	7
47.	Belgrád	2	8	6
48.	Buchenwald	0	6	6
49.	Izstambul	0	6	6
50.	Rio de Janeiro	0	6	6
51.	Rodostó	0	6	6
52.	Sárospatak	34	40	6
53.	Sydney	0	6	6
54.	Tihany	1	7	6
55.	Újvidék	22	28	6
56.	Brüsszel	1	6	5
57.	Fót	1	6	5
58.	Kijev	0	5	5
59.	Mohi	0	5	5
60.	Stuttgart	1	6	5
61.	Velence (Olaszo.)	3	8	5
62.	Zamárdi	0	5	5
63.	Abony	0	4	4
64.	Balatonfenyves	0	4	4
65.	Balf	1	5	4
66.	Barcelona	0	4	4
67.	Bécsújhely	0	4	4
68.	Bern	0	4	4
69.	Buffalo	0	4	4
70.	Detroit	0	4	4
71.	Düsseldorf	0	4	4
72.	Érd	2	6	4
73.	Frankfurt am. Main	0	4	4
74.	Kerepes	0	4	4
75.	Linz	1	5	4
76.	Mátraháza	0	4	4
77.	Princeton	0	4	4
78.	Salzburg	3	7	4
79.	Szentendre	15	19	4
80.	Tel-Aviv	0	4	4
81.	Visegrád	3	7	4
82.	Voronyezs	0	4	4

XXI. sz. melléklet: A legnagyobb tehetségvesztésért felmutató települések rangsora a születések és halálozások egyenlege (E) alapján (E<-10). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

	Hely	Születések (fő)	Halálozások (fő)	Egyenleg (fő)
1.	Nagyvárad	186	66	-120
2.	Arad	136	39	-97
3.	Kassa	118	42	-76
4.	Komárom*	83	14	-69
5.	Temesvár	99	34	-65
6.	Makó	61	8	-53
7.	Szombathely	96	44	-52
8.	Hódmezővásárhely	74	23	-51
9.	Sátoraljaújhely	60	9	-51
10.	Székesfehérvár	95	46	-49
11.	Baja	65	17	-48
12.	Szatmárnémeti	62	14	-48
13.	Győr	139	98	-41
14.	Kecskemét	119	78	-41
15.	Nagykároly	42	3	-39
16.	Pozsony	184	145	-39
17.	Dés	42	4	-38
18.	Brassó	54	20	-34
19.	Kiskunfélegyháza	34	1	-33
20.	Szolnok	54	21	-33
21.	Balassagyarmat	35	3	-32
22.	Eperjes	56	24	-32
23.	Orosháza	38	6	-32
24.	Békéscsaba	48	17	-31
25.	Szentes	48	17	-31
26.	Késmárk	37	7	-30
27.	Érsekújvár	33	4	-29
28.	Jászberény	33	5	-28
29.	Szabadka	58	30	-28
30.	Nyíregyháza	54	27	-27
31.	Miskolc	141	115	-26
32.	Cegléd	41	16	-25
33.	Losonc	29	4	-25
34.	Nagyenyed	46	21	-25
35.	Nagykanizsa	36	11	-25
36.	Rimaszombat	33	8	-25
37.	Ungvár	32	7	-25
38.	Kaposvár	55	31	-24
39.	Gyöngyös	35	12	-23
40.	Gyula	39	16	-23
41.	Munkács	30	7	-23
42.	Pápa	53	30	-23
43.	Zombor	28	5	-23
44.	Igló	27	5	-22
45.	Máramarosziget	32	10	-22
46.	Zalaegerszeg	38	17	-21

* Révkomárom adataival együtt

	Hely	Születések (fő)	Halálozások (fő)	Egyenleg (fő)
47.	Kisújszállás	22	2	-20
48.	Kőszeg	36	16	-20
49.	Torda	24	4	-20
50.	Devecser	20	1	-19
51.	Léva	21	2	-19
52.	Nagykőrös	37	18	-19
53.	Kisvárd	19	1	-18
54.	Körmöcbánya	24	6	-18
55.	Nagyszalonta	22	4	-18
56.	Lugos	20	3	-17
57.	Nagybecskerek	22	5	-17
58.	Paks	19	2	-17
59.	Selmecebánya	36	20	-16
60.	Szekszárd	32	16	-16
61.	Tata	29	13	-16
62.	Déva	20	5	-15
63.	Rozsnyó	22	7	-15
64.	Zenta	15	0	-15
65.	Zilah	21	6	-15
66.	Zólyom	16	1	-15
67.	Békés	20	6	-14
68.	Beregszász	16	2	-14
69.	Dunaföldvár	18	4	-14
70.	Erzsébetváros	14	0	-14
71.	Kézdivásárhely	19	5	-14
72.	Liptószentmiklós	14	0	-14
73.	Nagykálló	15	1	-14
74.	Salgótarján	24	10	-14
75.	Versec	15	1	-14
76.	Eger	75	62	-13
77.	Gyomaendrőd	16	3	-13
78.	Huszt	16	3	-13
79.	Mezőtúr	19	6	-13
80.	Nagybánya	26	13	-13
81.	Aranyosmarót	14	2	-12
82.	Bonyhád	14	2	-12
83.	Lőcse	33	21	-12
84.	Nagyszeben	43	31	-12
85.	Nagyszentmiklós	12	0	-12
86.	Szászrégen	12	0	-12
87.	Szilágysomlyó	14	2	-12
88.	Vágújhely	12	0	-12
89.	Csongrád	13	2	-11
90.	Dombóvár	14	3	-11
91.	Kiskunhalas	27	16	-11
92.	Nyitra	26	15	-11

XXII. sz. melléklet: Az első húsz 2000 fő alatti település (kis- és aprófalvak) rangsora az 1000 lakosra jutó „tehetségegyenleg” alapján Magyarország mai területén. (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

Sorsz.	2000 fő alatti települések	Népességszám (1990)	Egyenleg (fő)	1000 lakosra jutó egyenleg
1.	Vadosfa	92	1	10,87
2.	Zsennye	132	1	7,58
3.	Rátót	276	2	7,25
4.	Pettend	149	1	6,71
5.	Balatonrendes	160	1	6,25
6.	Kisgörbő	227	1	4,41
7.	Pusztaradvány	228	1	4,39
8.	Leányfalu	1603	7	4,37
9.	Tihany	1493	6	4,02
10.	Horpács	264	1	3,79
11.	Velem	280	1	3,57
12.	Porrog	289	1	3,46
13.	Hidegség	308	1	3,25
14.	Lórév	313	1	3,19
15.	Balatonmáriafürdő	645	2	3,10
16.	Detek	328	1	3,05
17.	Feketeerdő	345	1	2,90
18.	Kissikátor	386	1	2,59
19.	Zebegény	1205	3	2,49
20.	Nikla	822	2	2,43

XXIII. sz. melléklet: Az utolsó húsz 2000 fő alatti település (kis- és aprófalvak) rangsora az 1000 lakosra jutó „tehetségegyenleg” alapján Magyarország mai területén. (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

Sorsz.	2000 fő alatti települések	Népességszám (1990)	Egyenleg (fő)	1000 lakosra jutó egyenleg
689.	Murga	140	-1	-7,14
690.	Csákány	415	-3	-7,23
691.	Daraboshegy	136	-1	-7,35
692.	Ukk	405	-3	-7,41
693.	Darnó	133	-1	-7,52
694.	Nagykölked	132	-1	-7,58
695.	Bisse	260	-2	-7,69
696.	Gerényes	254	-2	-7,87
697.	Vindornyalak	125	-1	-8,00
698.	Hosztót	123	-1	-8,13
699.	Potyond	123	-1	-8,13
701.	Csehi	347	-3	-8,65
702.	Németbánya	114	-1	-8,77
703.	Szörény	107	-1	-9,35
704.	Bér	515	-5	-9,71
705.	Kisasszonyfa	206	-2	-9,71
706.	Nemeskisfalud	99	-1	-10,10
707.	Oroszi	193	-2	-10,36
708.	Nemescsó	334	-4	-11,98
709.	Keresztéte	47	-1	-21,28

XXIV. sz. melléklet: Az első húsz 2000-5000 fő közötti település (nagyfalvak) rangsora az 1000 lakosra jutó „tehetségegyenleg” alapján Magyarország mai területén. (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

Sorsz.	2000-5000 fő közötti települések	Népességszám (1990)	Egyenleg (fő)	1000 lakosra jutó egyenleg
1.	Pannonhalma	3722	30	8,06
2.	Zamárdi	2202	5	2,27
3.	Balatonfenyves	2123	4	1,88
4.	Halászi	2727	3	1,10
5.	Badacsonytomaj	2547	2	0,79
6.	Karácsond	3059	2	0,65
7.	Orgovány	3666	2	0,55
8.	Kompolt	2050	1	0,49
9.	Pilisszentkereszt	2054	1	0,49
10.	Fajsz	2077	1	0,48
11.	Balatonföldvár	2192	1	0,46
12.	Nagymaros	4388	2	0,46
13.	Apagy	2318	1	0,43
14.	Parád	2350	1	0,43
15.	Bátya	2409	1	0,42
16.	Szany	2445	1	0,41
17.	Zomba	2460	1	0,41
18.	Szedres	2465	1	0,41
19.	Segesd	2661	1	0,38
20.	Abda	2729	1	0,37

XXV. sz. melléklet: Az utolsó húsz 2000-5000 fő közötti település (nagyfalvak) rangsora az 1000 lakosra jutó „tehetségegyenleg” alapján Magyarország mai területén. (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

Sorsz.	2000-5000 fő közötti települések	Népességszám (1990)	Egyenleg (fő)	1000 lakosra jutó egyenleg
294.	Tiszaroff	2 157	-3	-1,39
295.	Csepreg	3 547	-5	-1,41
296.	Karancskeszzi	2 110	-3	-1,42
297.	Földeák	3 489	-5	-1,43
298.	Kadarkút	2 702	-4	-1,48
299.	Porcsalma	2 699	-4	-1,48
300.	Apátfalva	3 704	-6	-1,62
301.	Sajókaza	3 073	-5	-1,63
302.	Kakucs	2 374	-4	-1,68
303.	Mátranovák	2 354	-4	-1,70
304.	Tolcsva	2 034	-4	-1,97
305.	Gönc	2 371	-5	-2,11
306.	Kocs	2 734	-6	-2,19
307.	Tiszadob	3 183	-7	-2,20
308.	Csabrendek	2 941	-7	-2,38
309.	Jánosháza	2 883	-7	-2,43
310.	Mád	2 816	-7	-2,49
311.	Sály	2 066	-6	-2,90
312.	Tállya	2 375	-8	-3,37
313.	Lovasberény	2 608	-9	-3,45

XXVI. sz. melléklet: Az első húsz 5000-10000 fő közötti település rangsora az 1000 lakosra jutó „tehetségegyenleg” alapján Magyarország mai területén. (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

Sorsz.	5000-10000 fő közötti települések	Népességszám (1990)	Egyenleg (fő)	1000 lakosra jutó egyenleg
1.	Balatonalmádi	8339	10	1,20
2.	Kerepes	6758	4	0,59
3.	Solymár	6044	3	0,50
4.	Fonyód	5184	2	0,39
5.	Csömör	5487	2	0,36
6.	Szentlőrinc	7063	2	0,28
7.	Ács	7126	2	0,28
8.	Kartal	5278	1	0,19
9.	Tárnok	5701	1	0,18
10.	Halásztelek	6207	1	0,16
11.	Biatorbágy	7176	1	0,14
12.	Berhida	5413	0	0,00
13.	Felsőzsolca	6939	0	0,00
14.	Ibrány	6393	0	0,00
15.	Lábatlan	5690	0	0,00
16.	Pilis	9060	0	0,00
17.	Soltvadkert	7612	0	0,00
18.	Tab	5144	0	0,00
19.	Tápiószentmárton	5245	0	0,00
20.	Üllő	9038	-1	-0,11

XXVII. sz. melléklet: Az utolsó húsz 5000-10000 fő közötti település rangsora az 1000 lakosra jutó „tehetségegyenleg” alapján Magyarország mai területén. (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

Sorsz.	5000-10000 fő közötti települések	Népességszám (1990)	Egyenleg (fő)	1000 lakosra jutó egyenleg
90.	Jászkisér	5802	-5	-0,86
91.	Kunmadaras	5689	-5	-0,88
92.	Izsák	6603	-6	-0,91
93.	Csurgó	6240	-6	-0,96
94.	Fegyvernek	7092	-7	-0,99
95.	Mindszent	7668	-8	-1,04
96.	Kunszentmiklós	8625	-9	-1,04
97.	Ercsi	7507	-8	-1,07
98.	Füzesgyarmat	6372	-7	-1,10
99.	Kenderes	5321	-6	-1,13
100.	Bátaszék	7002	-8	-1,14
101.	Jászárokszállás	8694	-10	-1,15
102.	Tokaj	5358	-7	-1,31
103.	Nagykálló	9991	-14	-1,40
104.	Sümege	6843	-10	-1,46
105.	Szécsény	6630	-10	-1,51
106.	Dunaföldvár	8551	-14	-1,64
107.	Tápiószéle	5382	-9	-1,67
108.	Aszód	5833	-10	-1,71
109.	Devecser	5206	-20	-3,65

XXVIII. sz. melléklet: Az első húsz 10000-25000 fő közötti település rangsora az 1000 lakosra jutó „tehetségegyenleg” alapján Magyarország mai területén. (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

Sorsz.	10000-25000 fő közötti települések	Népességszám (1990)	Egyenleg (fő)	1000 lakosra jutó egyenleg
1.	Balatonfüred	13520	33	2,44
2.	Siófok	22627	12	0,53
3.	Sárospatak	15062	6	0,40
4.	Fót	13315	5	0,38
5.	Abony	14858	4	0,27
6.	Szentendre	19351	4	0,21
7.	Kalocsa	18350	3	0,16
8.	Oroszlány	20982	2	0,10
9.	Göd	12754	1	0,08
10.	Dorog	12798	1	0,08
11.	Százhalombatta	16573	1	0,06
12.	Szigetszentmiklós	19372	0	0,00
13.	Budaörs	19832	-1	-0,05
14.	Dabas	14763	-1	-0,07
15.	Sárbogárd	13115	-1	-0,08
16.	Tiszakécske	11649	-1	-0,09
17.	Szigetvár	11296	-1	-0,09
18.	Lajosmizse	11000	-1	-0,09
19.	Albertirsa	10589	-1	-0,09
20.	Tapolca	18264	-2	-0,11

XXIX. sz. melléklet: Az utolsó húsz 10000-25000 fő közötti település rangsora az 1000 lakosra jutó „tehetségegyenleg” alapján Magyarország mai területén. (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

Sorsz.	10000-25000 fő közötti települések	Népességszám (1990)	Egyenleg (fő)	1000 lakosra jutó egyenleg
65.	Kiskunmajsa	12030	-7	-0,58
66.	Kiskőrös	14911	-9	-0,60
67.	Újfehértó	13056	-8	-0,61
68.	Mezőtúr	20750	-13	-0,63
69.	Sárvár	15836	-10	-0,63
70.	Békés	22098	-14	-0,63
71.	Sarkad	10958	-7	-0,64
72.	Szeghalom	10462	-7	-0,67
73.	Kapuvár	11167	-8	-0,72
74.	Körmend	12157	-9	-0,74
75.	Bonyhád	15279	-12	-0,79
76.	Gyomaendrőd	16495	-13	-0,79
77.	Cellöd	12061	-10	-0,83
78.	Paks	20274	-17	-0,84
79.	Túrkeve	10597	-9	-0,85
80.	Kisvárd	18290	-18	-0,98
81.	Kisújszállás	13159	-20	-1,52
82.	Kőszeg	11945	-20	-1,67
83.	Balassagyarmat	18180	-32	-1,76
84.	Sátoraljaújhely	19105	-51	-2,67

XXX. sz. melléklet: A 25000-50000 fő közötti települések rangsora az 1000 lakosra jutó „tehetség-egyenleg” alapján Magyarország mai területén. (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

Sorsz.	25000-50000 fő közötti települések	Népességszám (1990)	Egyenleg (fő)	1000 lakosra jutó egyenleg
1.	Esztergom	29841	10	0,34
2.	Gödöllő	28195	9	0,32
3.	Érd	43327	4	0,09
4.	Komló	29143	1	0,03
5.	Dunakeszi	26111	0	0,00
6.	Kazincbarcika	35692	0	0,00
7.	Ajka	33832	-1	-0,03
8.	Mosonmagyaróvár	30079	-2	-0,07
9.	Ózd	41561	-6	-0,14
10.	Hajdúböszörmény	30823	-7	-0,23
11.	Vác	34015	-8	-0,24
12.	Salgótarján	47822	-14	-0,29
13.	Kiskunhalas	29872	-11	-0,37
14.	Szekszárd	36857	-16	-0,43
15.	Gyöngyös	36451	-23	-0,63
16.	Tata	25049	-16	-0,64
17.	Gyula	34331	-23	-0,67
18.	Cegléd	37167	-25	-0,67
19.	Pápa	33846	-23	-0,68
20.	Nagykőrös	26956	-19	-0,70
21.	Orosháza	34526	-32	-0,93
22.	Szentes	32891	-31	-0,94
23.	Jászberény	29461	-28	-0,95
24.	Kiskunfélegyháza	34220	-33	-0,96
25.	Baja	38686	-48	-1,24
26.	Makó	27529	-53	-1,93

XXXI. sz. melléklet: Az 50000 főnél népesebb települések rangsora az 1000 lakosra jutó „tehetség-egyenleg” alapján Magyarország mai területén. (895-1990). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

Sorsz.	50000 főnél népesebb települések	Népességszám (1990)	Egyenleg (fő)	1000 lakosra jutó egyenleg
1.	Budapest	2016681	5370	2,66
2.	Sopron	55083	17	0,31
3.	Debrecen	212235	58	0,27
4.	Pécs	170039	14	0,08
5.	Dunaújváros	59028	3	0,05
6.	Szeged	169930	7	0,04
7.	Veszprém	63867	-1	-0,02
8.	Tatabánya	74277	-2	-0,03
9.	Miskolc	196442	-26	-0,13
10.	Eger	61892	-13	-0,21
11.	Nyíregyháza	114152	-27	-0,24
12.	Győr	129331	-41	-0,32
13.	Kaposvár	71788	-24	-0,33
14.	Zalaegerszeg	62212	-21	-0,34
15.	Kecskemét	102516	-41	-0,40
16.	Szolnok	78328	-33	-0,42
17.	Székesfehérvár	108958	-49	-0,45
18.	Békéscsaba	67157	-31	-0,46
19.	Nagykanizsa	54052	-25	-0,46
20.	Szombathely	85617	-52	-0,61
21.	Hódmezővásárhely	51180	-51	-1,00

XXXII. sz. melléklet: A legalább 2 tehetséget megtartó települések rangsora a megtartottak száma alapján. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon. A szerző számítása és szerkesztése

Sorsz.	Település	Születések száma (fő)	Megtartottak		Elvándoroltak	
			(fő)	(%)	(fő)	(%)
1.	Budapest	3950	2924	74,0	1026	26,0
2.	Debrecen	223	50	22,4	173	77,6
3.	Szeged	231	46	19,9	185	80,1
4.	Kolozsvár	249	42	16,9	207	83,1
5.	Sopron	113	31	27,4	82	72,6
6.	Pozsony	184	23	12,5	161	87,5
7.	Pécs	151	23	15,2	128	84,8
8.	Bécs	141	23	16,3	118	83,7
9.	Kecskemét	119	23	19,3	96	80,7
10.	Miskolc	141	15	10,6	126	89,4
11.	Marosvásárhely	78	15	19,2	63	80,8
12.	Szabadka	58	15	25,9	43	74,1
13.	Győr	139	14	10,1	125	89,9
14.	Hódmezővásárhely	74	11	14,9	63	85,1
15.	Eger	75	9	12,0	66	88,0
16.	Nagyvárad	186	8	4,3	178	95,7
17.	Nagyszeben	43	8	18,6	35	81,4
18.	Szombathely	96	7	7,3	89	92,7
19.	Vác	59	7	11,9	52	88,1
20.	Szentes	48	7	14,6	41	85,4
21.	Nagykőrös	37	7	18,9	30	81,1
22.	Kiskunhalas	27	7	25,9	20	74,1
23.	Székesfehérvár	95	6	6,3	89	93,7
24.	Brassó	54	6	11,1	48	88,9
25.	Zalaegerszeg	38	6	15,8	32	84,2
26.	Kőszeg	36	6	16,7	30	83,3
27.	Kassa	118	5	4,2	113	95,8
28.	Komárom*	83	5	6,0	78	94,0
29.	Makó	61	5	8,2	56	91,8
30.	Kaposvár	55	5	9,1	50	90,9
31.	Veszprém	53	5	9,4	48	90,6
32.	Esztergom	45	5	11,1	40	88,9
33.	Gyula	39	5	12,8	34	87,2
34.	Mezőkövesd	14	5	35,7	9	64,3
35.	Arad	136	4	2,9	132	97,1
36.	Temesvár	99	4	4,0	95	96,0
37.	Eperjes	56	4	7,1	52	92,9
38.	Békéscsaba	48	4	8,3	44	91,7
39.	Cegléd	41	4	9,8	37	90,2
40.	Nagykanizsa	36	4	11,1	32	88,9
41.	Sárospatak	34	4	11,8	30	88,2
42.	Lőcse	33	4	12,1	29	87,9
43.	Nagyszalonta	22	4	18,2	18	81,8
44.	Békés	20	4	20,0	16	80,0
45.	Hajdúböszörmény	14	4	28,6	10	71,4
46.	Nyíregyháza	54	3	5,6	51	94,4
47.	Orosháza	38	3	7,9	35	92,1

XXXII. sz. melléklet folytatása

Sorsz.	Település	Születések száma (fő)	Megtartottak		Elvándoroltak	
			(fő)	(%)	(fő)	(%)
48.	Rimaszombat	33	3	9,1	30	90,9
49.	Nyitra	26	3	11,5	23	88,5
50.	Szarvas	22	3	13,6	19	86,4
51.	Karcag	18	3	16,7	15	83,3
52.	Túrkeve	13	3	23,1	10	76,9
53.	Bártfa	12	3	25,0	9	75,0
54.	Szatmárnémeti	62	2	3,2	60	96,8
55.	Szolnok	54	2	3,7	52	96,3
56.	Nagyenyed	46	2	4,3	44	95,7
57.	Késmárk	37	2	5,4	35	94,6
58.	Selmecbánya	36	2	5,6	34	94,4
59.	Máramarosziget	32	2	6,3	30	93,8
60.	Szekszárd	32	2	6,3	30	93,8
61.	Ungvár	32	2	6,3	30	93,8
62.	Tata	29	2	6,9	27	93,1
63.	Zombor	28	2	7,1	26	92,9
64.	Igló	27	2	7,4	25	92,6
65.	Kalocsa	26	2	7,7	24	92,3
66.	Nagybánya	26	2	7,7	24	92,3
67.	Újvidék	22	2	9,1	20	90,9
68.	Zilah	21	2	9,5	19	90,5
69.	Mezőtúr	19	2	10,5	17	89,5
70.	Gyomaendrőd	16	2	12,5	14	87,5
71.	Kismarton	16	2	12,5	14	87,5
72.	Sümege	13	2	15,4	11	84,6
73.	Várpalota	10	2	20,0	8	80,0
74.	Siklós	9	2	22,2	7	77,8
75.	Vecsés	8	2	25,0	6	75,0
76.	Elek	4	2	50,0	2	50,0
77.	Herény	3	2	66,7	1	33,3
78.	Ibrány	2	2	100,0	0	0,0

* Révkomárom adataival együtt

**XXXIII. sz. melléklet: A legalább 1 tehetséget megtartott 2000 fő alatti települések rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos megtartóképesség alapján Magyarország mai területén. (819-1962).
Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző szerkesztése**

Sorsz.	2000 fő alatti települések	Megtartott (fő)	Elvándorolt (fő)	Megtartott (%)	Elvándorolt (%)	1000 főre jutó megtartott	1000 főre jutó elvándorolt
1.	Szentkozmadombja	1	0	100,00	0,00	7,69	0,00
2.	Mesterháza	1	1	50,00	50,00	5,18	5,18
3.	Magosliget	1	0	100,00	0,00	4,48	0,00
4.	Felsővadász	1	1	50,00	50,00	1,83	1,83
5.	Golop	1	0	100,00	0,00	1,42	0,00
6.	Ragály	1	2	33,33	66,67	1,39	2,78
7.	Budajenő	1	0	100,00	0,00	1,26	0,00
8.	Tiszaigar	1	0	100,00	0,00	1,03	0,00
9.	Uraiújfalu	1	2	33,33	66,67	0,98	1,97
10.	Lengyel	1	0	100,00	0,00	0,92	0,00
11.	Sokorópátka	1	0	100,00	0,00	0,91	0,00
12.	Szerep	1	1	50,00	50,00	0,71	0,71
13.	Felcsút	1	1	50,00	50,00	0,66	0,66
14.	Bezenye	1	0	100,00	0,00	0,64	0,00
15.	Anarcs	1	2	33,33	66,67	0,57	1,14
16.	Buzsák	1	1	50,00	50,00	0,54	0,54

**XXXIV. sz. melléklet: A legalább 1 tehetséget megtartott 2000-5000 fő közötti települések rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos megtartóképesség alapján Magyarország mai területén (819-1962).
Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző szerkesztése**

Sorsz.	2000-5000 fő közötti települések	Megtartott (fő)	Elvándorolt (fő)	Megtartott (%)	Elvándorolt (%)	1000 főre jutó megtartott	1000 főre jutó elvándorolt
1.	Pázmánd	1	2	33,33	66,67	0,49	0,99
2.	Kompolt	1	0	100,00	0,00	0,49	0,00
3.	Báta	1	1	50,00	50,00	0,47	0,47
4.	Tápióság	1	3	25,00	75,00	0,43	1,30
5.	Dunaszentgyörgy	1	2	33,33	66,67	0,37	0,74
6.	Sárisáp	1	2	33,33	66,67	0,36	0,72
7.	Köröstarcsa	1	1	50,00	50,00	0,34	0,34
8.	Kápolnásnyék	1	2	33,33	66,67	0,34	0,68
9.	Sárrétudvari	1	0	100,00	0,00	0,31	0,00
10.	Madaras	1	1	50,00	50,00	0,30	0,30
11.	Csolnok	1	0	100,00	0,00	0,30	0,00
12.	Nagyréde	1	0	100,00	0,00	0,30	0,00
13.	Tarcal	1	1	50,00	50,00	0,29	0,29
14.	Bábolna	1	1	50,00	50,00	0,29	0,29
15.	Földeák	1	5	16,67	83,33	0,29	1,43
16.	Pécsvárad	1	3	25,00	75,00	0,25	0,74
17.	Decs	1	2	33,33	66,67	0,24	0,49

XXXV. sz. melléklet: A legalább 1 tehetséget megtartott 5000-10000 fő közötti települések rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos megtartóképeség alapján Magyarország mai területén (819-1962). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző szerkesztése

Sorsz.	5000-10000 fő közötti települések	Megtartott (fő)	Elvándorolt (fő)	Megtartott (%)	Elvándorolt (%)	1000 főre jutó megtartott	1000 főre jutó elvándorolt
1.	Elek	2	2	50,00	50,00	0,36	0,36
2.	Ibrány	2	0	100,00	0,00	0,31	0,00
3.	Sümeg	2	11	15,38	84,62	0,29	1,61
4.	Alsózsolca	1	2	33,33	66,67	0,17	0,35
5.	Szécsény	1	12	7,69	92,31	0,15	1,81
6.	Bátaszék	1	8	11,11	88,89	0,14	1,14
7.	Kisbér	1	7	12,50	87,50	0,13	0,92
8.	Mindszent	1	8	11,11	88,89	0,13	1,04
9.	Tura	1	3	25,00	75,00	0,13	0,39
10.	Nyergesújfalú	1	1	50,00	50,00	0,13	0,13
11.	Ócsa	1	4	20,00	80,00	0,13	0,51
12.	Ráckeve	1	5	16,67	83,33	0,12	0,62
13.	Dunaföldvár	1	17	5,56	94,44	0,12	1,99
14.	Nádudvar	1	5	16,67	83,33	0,11	0,57
15.	Kunhegyes	1	5	16,67	83,33	0,11	0,56
16.	Jászapáti	1	8	11,11	88,89	0,10	0,81

XXXVI. sz. melléklet: A legalább 1 tehetséget megtartott 10000-25000 fő közötti települések rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos megtartóképeség alapján Magyarország mai területén (819-1962). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző szerkesztése

Sorsz.	10000-25000 fő közötti települések	Megtartott (fő)	Elvándorolt (fő)	Megtartott (%)	Elvándorolt (%)	1000 főre jutó megtartott	1000 főre jutó elvándorolt
1.	Kőszeg	6	30	16,67	83,33	0,50	2,51
2.	Túrkeve	3	10	23,08	76,92	0,28	0,94
3.	Mezőkövesd	5	9	35,71	64,29	0,28	0,50
4.	Sárospatak	4	30	11,76	88,24	0,27	1,99
5.	Siklós	2	7	22,22	77,78	0,19	0,66
6.	Békés	4	16	20,00	80,00	0,18	0,72
7.	Szarvas	3	19	13,64	86,36	0,16	1,00
8.	Karcag	3	15	16,67	83,33	0,13	0,66
9.	Gyomaendrőd	2	14	12,50	87,50	0,12	0,85
10.	Vecsés	2	6	25,00	75,00	0,11	0,33
11.	Kalocsa	2	24	7,69	92,31	0,11	1,31
12.	Mezőtúr	2	17	10,53	89,47	0,10	0,82
13.	Kunszentmárton	1	5	16,67	83,33	0,10	0,48
14.	Pécel	1	8	11,11	88,89	0,09	0,74
15.	Várpalota	2	8	20,00	80,00	0,09	0,37
16.	Kapuvár	1	10	9,09	90,91	0,09	0,90
17.	Pomáz	1	9	10,00	90,00	0,08	0,72
18.	Balatonfüred	1	3	25,00	75,00	0,07	0,22
19.	Dunaharaszti	1	6	14,29	85,71	0,07	0,39
20.	Bonyhád	1	13	7,14	92,86	0,07	0,85
21.	Sárvár	1	15	6,25	93,75	0,06	0,95
22.	Balassagyarmat	1	34	2,86	97,14	0,06	1,87
23.	Szentendre	1	14	6,67	93,33	0,05	0,72
24.	Csongrád	1	12	7,69	92,31	0,05	0,60
25.	Keszthely	1	32	3,03	96,97	0,04	1,44

XXXVII. sz. melléklet: A legalább 1 tehetséget megtartott 25000-50000 fő közötti települések rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos megtartóképeség alapján Magyarország mai területén (819-1962). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző szerkesztése

Sorsz.	25000-50000 fő közötti települések	Megtartott (fő)	Elvándorolt (fő)	Megtartott (%)	Elvándorolt (%)	1000 főre jutó megtartott	1000 főre jutó elvándorolt
1.	Nagykőrös	7	30	18,92	81,08	0,26	1,11
2.	Kiskunhalas	7	20	25,93	74,07	0,23	0,67
3.	Szentes	7	41	14,58	85,42	0,21	1,25
4.	Vác	7	52	11,86	88,14	0,21	1,53
5.	Makó	5	56	8,20	91,80	0,18	2,03
6.	Esztergom	5	40	11,11	88,89	0,17	1,34
7.	Gyula	5	34	12,82	87,18	0,15	0,99
8.	Hajdúböszörmény	4	10	28,57	71,43	0,13	0,32
9.	Cegléd	4	37	9,76	90,24	0,11	1,00
10.	Orosháza	3	35	7,89	92,11	0,09	1,01
11.	Tata	2	27	6,90	93,10	0,08	1,08
12.	Szekszárd	2	30	6,25	93,75	0,05	0,81
13.	Gödöllő	1	13	7,14	92,86	0,04	0,46
14.	Jászberény	1	32	3,03	96,97	0,03	1,09
15.	Pápa	1	52	1,89	98,11	0,03	1,54
16.	Baja	1	64	1,54	98,46	0,03	1,65
17.	Salgótarján	1	23	4,17	95,83	0,02	0,48

XXXVIII. sz. melléklet: A legalább 1 tehetséget megtartott 50000 főnél népesebb települések rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos megtartóképeség alapján Magyarország mai területén (819-1962). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző szerkesztése

Sorsz.	50000 főnél népesebb települések	Megtartott (fő)	Elvándorolt (fő)	Megtartott (%)	Elvándorolt (%)	1000 főre jutó megtartott	1000 főre jutó elvándorolt
1.	Budapest	2924	1026	74,03	25,97	1,45	0,51
2.	Sopron	31	82	27,43	72,57	0,56	1,49
3.	Szeged	46	185	19,91	80,09	0,27	1,09
4.	Debrecen	50	173	22,42	77,58	0,24	0,82
5.	Kecskemét	23	96	19,33	80,67	0,22	0,94
6.	Hódmezővásárhely	11	63	14,86	85,14	0,21	1,23
7.	Eger	9	66	12,00	88,00	0,15	1,07
8.	Pécs	23	128	15,23	84,77	0,14	0,75
9.	Győr	14	125	10,07	89,93	0,11	0,97
10.	Zalaegerszeg	6	32	15,79	84,21	0,10	0,51
11.	Szombathely	7	89	7,29	92,71	0,08	1,04
12.	Veszprém	5	48	9,43	90,57	0,08	0,75
13.	Miskolc	15	126	10,64	89,36	0,08	0,64
14.	Nagykanizsa	4	32	11,11	88,89	0,07	0,59
15.	Kaposvár	5	50	9,09	90,91	0,07	0,70
16.	Békéscsaba	4	44	8,33	91,67	0,06	0,66
17.	Székesfehérvár	6	89	6,32	93,68	0,06	0,82
18.	Nyíregyháza	3	51	5,56	94,44	0,03	0,45
19.	Szolnok	2	52	3,70	96,30	0,03	0,66
20.	Tatabánya	1	12	7,69	92,31	0,01	0,16

XXXIX. sz. melléklet: A legalább 3 bevándorlót vonzó és legalább 1 tehetséget megtartó települések rangsora a bevándoroltak száma alapján. Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

Sorsz.	Település	Halálozások száma (fő)	Megtartottak		Bevándoroltak	
			(fő)	(%)	(fő)	(%)
1.	Budapest	9317	2924	31,4	6393	68,6
2.	Kolozsvár	327	42	12,8	285	87,2
4.	Bécs	275	23	8,4	252	91,6
3.	Debrecen	281	50	17,8	231	82,2
5.	Szeged	238	46	19,3	192	80,7
6.	Pécs	165	23	13,9	142	86,1
7.	Pozsony	145	23	15,9	122	84,1
9.	Miskolc	115	15	13,0	100	87,0
8.	Sopron	129	31	24,0	98	76,0
10.	Győr	98	14	14,3	84	85,7
11.	Marosvásárhely	80	15	18,8	65	81,3
13.	Nagyvárad	66	8	12,1	58	87,9
12.	Kecskemét	78	23	29,5	55	70,5
14.	Eger	62	9	14,5	53	85,5
15.	Esztergom	55	5	9,1	50	90,9
16.	Veszprém	52	5	9,6	47	90,4
17.	Vác	51	7	13,7	44	86,3
18.	Székesfehérvár	46	6	13,0	40	87,0
19.	Szombathely	44	7	15,9	37	84,1
20.	Kassa	42	5	11,9	37	88,1
21.	Sárospatak	40	4	10,0	36	90,0
22.	Arad	39	4	10,3	35	89,7
23.	Balatonfüred	36	1	2,8	35	97,2
24.	Temesvár	34	4	11,8	30	88,2
27.	Pápa	30	1	3,3	29	96,7
29.	Keszthely	29	1	3,4	28	96,6
30.	Kalocsa	29	2	6,9	27	93,1
25.	Kaposvár	31	5	16,1	26	83,9
31.	Újvidék	28	2	7,1	26	92,9
32.	Nyíregyháza	27	3	11,1	24	88,9
26.	Nagyszeben	31	8	25,8	23	74,2
34.	Gödöllő	23	1	4,3	22	95,7
33.	Eperjes	24	4	16,7	20	83,3
36.	Nagyenyed	21	2	9,5	19	90,5
37.	Szolnok	21	2	9,5	19	90,5
39.	Selmecbánya	20	2	10,0	18	90,0
41.	Szentendre	19	1	5,3	18	94,7
38.	Lőcse	21	4	19,0	17	81,0
43.	Baja	17	1	5,9	16	94,1
28.	Szabadka	30	15	50,0	15	50,0
47.	Sepsiszentgyörgy	16	1	6,3	15	93,8
40.	Brassó	20	6	30,0	14	70,0
48.	Szekszárd	16	2	12,5	14	87,5
44.	Békéscsaba	17	4	23,5	13	76,5
35.	Hódmezővásárhely	23	11	47,8	12	52,2
49.	Cegléd	16	4	25,0	12	75,0

XXXIX. sz. melléklet folytatása

Sorsz.	Település	Halálozások száma (fő)	Megtartottak		Bevándoroltak	
			(fő)	(fő)	(fő)	(%)
53.	Nyitra	15	3	20,0	12	80,0
42.	Nagykőrös	18	7	38,9	11	61,1
45.	Zalaegerszeg	17	6	35,3	11	64,7
50.	Gyula	16	5	31,3	11	68,8
55.	Nagybánya	13	2	15,4	11	84,6
56.	Tata	13	2	15,4	11	84,6
57.	Graz	12	1	8,3	11	91,7
46.	Szentés	17	7	41,2	10	58,8
51.	Kőszeg	16	6	37,5	10	62,5
59.	Tatabánya	11	1	9,1	10	90,9
52.	Kiskunhalas	16	7	43,8	9	56,3
54.	Komárom*	14	5	35,7	9	64,3
58.	Szarvas	12	3	25,0	9	75,0
61.	Salgótarján	10	1	10,0	9	90,0
62.	Máramarossziget	10	2	20,0	8	80,0
60.	Nagykanizsa	11	4	36,4	7	63,6
63.	Karcag	8	3	37,5	5	62,5
64.	Rimaszombat	8	3	37,5	5	62,5
67.	Késmárk	7	2	28,6	5	71,4
68.	Ungvár	7	2	28,6	5	71,4
70.	Körmöcbánya	6	1	16,7	5	83,3
71.	Sárvár	6	1	16,7	5	83,3
72.	Zágráb	6	1	16,7	5	83,3
73.	Kismarton	6	2	33,3	4	66,7
74.	Mezőtúr	6	2	33,3	4	66,7
75.	Szatmárnémeti	6	2	33,3	4	66,7
76.	Zilah	6	2	33,3	4	66,7
79.	Jászberény	5	1	20,0	4	80,0
80.	Kézdivásárhely	5	1	20,0	4	80,0
81.	Nádudvar	5	1	20,0	4	80,0
82.	Nagybecskerek	5	1	20,0	4	80,0
83.	Pécel	5	1	20,0	4	80,0
84.	Pomáz	5	1	20,0	4	80,0
65.	Makó	8	5	62,5	3	37,5
66.	Mezőkövesd	8	5	62,5	3	37,5
69.	Hajdúböszörmény	7	4	57,1	3	42,9
77.	Orosháza	6	3	50,0	3	50,0
85.	Igló	5	2	40,0	3	60,0
86.	Zombor	5	2	40,0	3	60,0
87.	Dunaföldvár	4	1	25,0	3	75,0
88.	Dunaharaszti	4	1	25,0	3	75,0
89.	Losonc	4	1	25,0	3	75,0
90.	Medgyes	4	1	25,0	3	75,0
91.	Nápoly	4	1	25,0	3	75,0
92.	Ráckeve	4	1	25,0	3	75,0
93.	Torda	4	1	25,0	3	75,0

* Révkomárom adataival együtt

XL. sz. melléklet: A kisvárosok rangsora az 1000 lakosra vetített fajlagos vonzóképesség alapján Magyarország mai területén (819-1962). Adatok forrása: Magyar Életrajzi Lexikon, KSH. A szerző számítása és szerkesztése

Sorsz.	Település	Megtartott (fő)	Bevándorolt (fő)	Megtartott (%)	Bevándorolt (%)	1000 főre jutó megtartott	1000 főre jutó bevándorló
1.	Balatonfüred	1	36	2,70	97,30	0,07	2,66
2.	Sárospatak	4	36	10,00	90,00	0,27	2,39
3.	Kalocsa	2	27	6,90	93,10	0,11	1,47
4.	Keszthely	1	28	3,45	96,55	0,04	1,26
5.	Szentendre	1	18	5,26	94,74	0,05	0,93
6.	Kőszeg	6	10	37,50	62,50	0,50	0,84
7.	Siófok	0	16	0,00	100,00	0,00	0,71
8.	Szarvas	3	9	25,00	75,00	0,16	0,48
9.	Sátoraljaújhely	0	9	0,00	100,00	0,00	0,47
10.	Dorog	0	6	0,00	100,00	0,00	0,47
11.	Fót	0	6	0,00	100,00	0,00	0,45
12.	Mohács	0	9	0,00	100,00	0,00	0,44
13.	Szigetvár	0	5	0,00	100,00	0,00	0,44
14.	Csorna	0	4	0,00	100,00	0,00	0,38
15.	Pécel	1	4	20,00	80,00	0,09	0,37
16.	Berettyóújfalu	0	6	0,00	100,00	0,00	0,36
17.	Hatvan	0	8	0,00	100,00	0,00	0,33
18.	Körmend	0	4	0,00	100,00	0,00	0,33
19.	Tapolca	0	6	0,00	100,00	0,00	0,33
20.	Pomáz	1	4	20,00	80,00	0,08	0,32
21.	Sárvár	1	5	16,67	83,33	0,06	0,32
22.	Marcali	0	4	0,00	100,00	0,00	0,31
23.	Újfehértó	0	4	0,00	100,00	0,00	0,31
24.	Abony	0	4	0,00	100,00	0,00	0,27
25.	Mezőberény	0	3	0,00	100,00	0,00	0,26
26.	Sárbogárd	0	3	0,00	100,00	0,00	0,23
27.	Karcag	3	5	37,50	62,50	0,13	0,22
28.	Dunaharaszti	1	3	25,00	75,00	0,07	0,20
29.	Mezőtúr	2	4	33,33	66,67	0,10	0,19
30.	Pásztó	0	2	0,00	100,00	0,00	0,19
31.	Püspökladány	0	3	0,00	100,00	0,00	0,18
32.	Kapuvár	1	2	33,33	66,67	0,09	0,18
33.	Heves	0	2	0,00	100,00	0,00	0,17
34.	Hajdúhadház	0	2	0,00	100,00	0,00	0,17
35.	Mezőkövesd	5	3	62,50	37,50	0,28	0,17
36.	Szigetszentmiklós	0	3	0,00	100,00	0,00	0,15
37.	Kisújszállás	0	2	0,00	100,00	0,00	0,15
38.	Dombóvár	0	3	0,00	100,00	0,00	0,14
39.	Hajdúszoboszló	0	3	0,00	100,00	0,00	0,13
40.	Balassagyarmat	1	2	33,33	66,67	0,06	0,11
41.	Hajdúnánás	0	2	0,00	100,00	0,00	0,11
42.	Paks	0	2	0,00	100,00	0,00	0,10
43.	Szeghalom	0	1	0,00	100,00	0,00	0,10
44.	Kunszentmárton	1	1	50,00	50,00	0,10	0,10

XL. sz. melléklet folytatása

Sorsz.	Település	Megtartott (fő)	Bevándorolt (fő)	Megtartott (%)	Bevándorolt (%)	1000 főre jutó megtartott	1000 főre jutó bevándorló
45.	Oroszlány	0	2	0,00	100,00	0,00	0,10
46.	Túrkeve	3	1	75,00	25,00	0,28	0,09
47.	Siklós	2	1	66,67	33,33	0,19	0,09
48.	Edelény	0	1	0,00	100,00	0,00	0,09
49.	Lajosmizse	0	1	0,00	100,00	0,00	0,09
50.	Békés	4	2	66,67	33,33	0,18	0,09
51.	Gyömrő	0	1	0,00	100,00	0,00	0,09
52.	Tiszaföldvár	0	1	0,00	100,00	0,00	0,08
53.	Cellőmölk	0	1	0,00	100,00	0,00	0,08
54.	Tolna	0	1	0,00	100,00	0,00	0,08
55.	Barcs	0	1	0,00	100,00	0,00	0,08
56.	Göd	0	1	0,00	100,00	0,00	0,08
57.	Sajószentpéter	0	1	0,00	100,00	0,00	0,07
58.	Nyírbátor	0	1	0,00	100,00	0,00	0,07
59.	Tiszafüred	0	1	0,00	100,00	0,00	0,07
60.	Kiskőrös	0	1	0,00	100,00	0,00	0,07
61.	Bonyhád	1	1	50,00	50,00	0,07	0,07
62.	Gyomaendrőd	2	1	66,67	33,33	0,12	0,06
63.	Százhalombatta	0	1	0,00	100,00	0,00	0,06
64.	Vecsés	2	1	66,67	33,33	0,11	0,06
65.	Kisvárd	0	1	0,00	100,00	0,00	0,05
66.	Monor	0	1	0,00	100,00	0,00	0,05
67.	Mátészalka	0	1	0,00	100,00	0,00	0,05
68.	Csongrád	1	1	50,00	50,00	0,05	0,05
69.	Várpalota	2	1	66,67	33,33	0,09	0,05
70.	Törökszentmiklós	0	1	0,00	100,00	0,00	0,04